

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C

סיר משה מונטיפיורי
בהיותו בן פ"ז שנה .

יהודית
בנעוריה .

MOSES MONTEFIORE (1784-1885) —

A 110. LOEWE, Louis (1809-1888)
(Eliezer Ha-Levi) (ed.)

(1890) [Diaries of Sir Moses and
Lady (Judith) Montefiore]
Sifrei ha-Zikhronot le-
Sir Moshe Montefiore
ve-ra'ayatu Judit.

Targum Ivrit
Israel Hayyim Tawiw

Warsaw, 1898-99

2 vol. in 1

(141; 161, iii p.)

LL: E7 11: 448-9

MM: E7 10: 270-275

ספרי הזכרונות
למיר **משה מונטיפיורי**

ורעותו יהודית.

(עם תמונותיהם).

נערך ע"י ד"ר אליעזר הלוי.

תרגם עברית (בקצורים והשמטות) ברשיון יורשי הד"ר חמנח

י"ח טב יוב.

חלק ראשון.

ספר ראשון.

הוצאת „תושיה“.

ווארשא. תרנ"ט.

בדפוס מ. י. האלטער ושותפו, נאלעווקי 7.

СИФРЕ ГАЗИХРОНОТЪ

т. е.

Мемуары Сера Мозесъ и Лэды Юдиень Монтефиори.

(Съ портретами).

Сост. Д-ра **Л. Лэви.**

Пер. съ англійскаго **И. ТАВЪЕВЪ.**

Часть I. Книга I.

Издание „ТУШІЯ“.

ВАРШАВА. 1898.

Типографія М. И. Гальтера и Номп., Налевки 7.

Доволено Цензурою.
Варшава, 18 Августа 1898 г.

ספרי הזכרונות

לסיר

משה מונטיפיורי

ורעיתו

יהודית.

חלק ראשון.

ספר ראשון.

הקדמה.

הרבה נדיבים, הרבה שתדלנים והרבה פילנתרופים כמו בישראל בכל הדורות, אבל איש מהם לא זכה לפרסום גדול בכל משכנות ישראל, כר' משה מונטיפיורי ז"ל. אנשים ונשים, זקנים ונערים, נשאו ונושאים על שפתותם בהתפעלות ובהדרת קדש את השם מונטיפיורי הנכבד והחביב. השם הזה היה לאומתנו לסמל הגדולה והכבוד, הנדיבות והצדקה, הישועה והרחמים, וגם לסמל החסידות והתמימות.

אבל, כמקרה רוב גדולי ישראל קרה גם את הפילנתרופ המצוין הזה. אחב"י הסכינו תמיד לפאָר את שם גדוליהם בהגדות וספורי פלאות ולהעשות מעטה כדורות וגוֹמאות, הפרזות והזיות, על מפעליהם ומקרי חייהם, עד כי נכחד עצמם האנושי ממנו; ותמונתם האמתית וצורת פעולתם כמו שהיא, תעלם מן העין ברבות הימים, או תתבלבל ותתערב בתערובת ההגדות וההפרזות, עד כי קשה להבדיל בין האמת ובין הברותה. וכן היה גם גורל מונטיפיורי בישראל: עוד בהיותו בחיים שפלו עליו המון הגדות והפרזות, עד כי לא ידע איש את תמונתו האמתית ותכונת פעלו, דברים כהויתם. אָחיו הנרדפים בארצות רבות, אשר למענם פעל ועשה כל ימי חייו, היו בעת ההיא כרוכם אנשים נבערים מדעת היות העולם ומחוסרי השכלה; והאנשים האלה שוו לנגדם את מנגם ומושיעם זה ואת תכונת פעלו בצורה משונה, בצורה הגדית, כיד הדמיון ו"הבטלנות" הטובה עליהם. והצורה ההגדית ההיא נמסרה מפה לפה גם אל בני דורנו, עד כי נוכל

להחליט בבטחה, כי בין קהל עמנו בארצנו, גם בין „המשכילים“, אין אף אחד היודע בבירור את מהותו של מונטיפיורי ואת ערך פעולותיו כמו שהן באמת, — למרות גודל פרסומו, ולמרות רוב הספרים שכתבו הסופרים העברים על אדותיו. כי גם הסופרים העברים בומן ההוא לא ידעו ידיעות ברורות ונכונות מתולדות מונטיפיורי ומצורתו האנושית, ולכן הסתפקו רק לספר „בתפארת המליצה“ את המעשים שעשה בימיהם, ולפאר את שמו בהגדות זנוזמאות שהיו שגורות אז בפי כל.

בקצרה, לקהל הקוראים בארצנו, וגם בארצות אחרות, היה עד עתה רק מושג שוא ומבולבל מתולדות מונטיפיורי, מתכונת נפשו, ממצבו החברתי והמדיני, ממדרגת השכלתו, וגם מערך פעולותיו לטובת ישראל.

והנה בשנת תר”ן יצא לאור בעיר לונדון, בשפת אנגליה, ספר נכבד מאד בשני כרכים גדולים (בערך 750 עמודים בתכנית שמינית גדולה) בשם *Diaries of Sir Moses and Lady Montefiore* (ספרי הזכרונות לסיר משה מונטיפיורי ורעייתו יהודית). את הספר הזה, המלא ענין, הוציא לאור החכם הנודע, ד”ר אליעזר הלוי, מי שהיה איש סודם, יועצם, ועושה דברם של משה מונטיפיורי ורעייתו הנעלה. בספר הזה אסף הר”ר לוי את כל החמר היקר אשר מצא כתוב בספרי הזכרונות (טאנעביכער) של מונטיפיורי ורעייתו, מימי נעוריהם עד מותם, ועוד הוסיף עליהם המון דברים נכבדים אשר שמע מפיהם בשנים הרבות אשר התהלך אתם (בערך ארבעים שנה לא זזה יד הר”ר הלוי מירם, וגם הלך אתם בשלשה אשר מסעותיהם עשר נסעו לארצות שונות לטובה אחיהם). ומלבד זאת נתן בראש הספר ידיעות ביוגרפיות מפורטות על אדות משפחת מונטיפיורי ומשפחת יהודית אשתו, ותמונה ברורה ונכונה מימי ילדותם, עד היום שבאו בכרית הנשואין (שאו מתחילים ספרי הזכרונות שלהם); באופן כי הספר הזה יכיל ביוגרפיה שלמה, מפורטת ונאמנה של שתי הנפשות היקרות והנעלות האלה. ויחד עם זאת יכיל הספר הנכבד הזה חומר רב הערך מאד לדברי ימי היהודים בכל הארצות, בפרק הזמן הרב אשר חי ופעל משה מונטיפיורי, והשקפות על מצב

ישראל החמרי והרוחני בימים ההם, וספור מפורט מכל המעשים שעשו מונטיפיורי ורעיתו לטובת ישראל (בוזה גם כל הכתבים הדיפלומטיים שהחליף מונטיפיורי עם שרי המדינות בענינים הנוגעים לישראל).

הספר הזה נדפס רק כמספר קטן של אכסמפלרים, לחלקם בין בני משפחה מונטיפיורי, קרוביו ומיודעיו; לכן אין חונו נפרץ במדינותינו. אבל גם אם היה נפרץ במדינותינו לא יכלו רוב אחינו ליהנות מטובו, כי הוא כתוב אנגלית. לכן נועזתי עם בעלי „תושיה" לגלות את המאור שבו גם לקהל הקוראים עברית. ואולם בראותי כי יש בספר הזה המון דברים המלאים ענין רק לקוראים האנגלים ושאינם עלולים ללכב את הקוראים בארצנו, גמרתי לא לתרגם את הספר כמו שהוא, כי אם להוציא ממנו את הענינים השווים לכל נפש: כלומר, הענינים והעובדות הנחוצים לעצם הביוגרפיה של ר"מ מונטיפיורי ורעיתו, או שיש בהם חומר נכבד לדברי ימי היהודים בזמן ההוא. בכלל הרשיתי לי לקצר בכל מקום שהמחבר האנגלי האריך יותר מדי, לעבד ולשנות את סגנון המחבר ולהשמיט ענינים קלי הערך שאינם מעלים ואינם מורידים לעצם כונתי בספר הזה, שהיא: לתת לקוראים העברים מושג נאמן ממהות הסיר מונטיפיורי ורעיתו ומערך מפעליהם לטובת ישראל, ולהסיר מעל שתי הנפשות הנעלות האלה את טיח התפל אשר טחו „בטלנינו" ובעלי הדמיון שבקרבתו בהגדותיהם, גוזמאותיהם וכדותותיהם הנלעגות. —

י"ח טבוב.

משפחת יהודית אשת משה מונטיפיורי, זכרונות מימי ילדותה
ונעוריה, משפחת מונטיפיורי, ימי הילדות.

איש יהודי היה בלונדון, ושמו לוי ברינט כהן (Cohen).
הוא היה סוחר עשיר מילידי אמשטרדם, אשר בא לשבת בלונדון
לרגלי מסחרו, וההצלחה האירה לו פנים בארץ מגוריו החדשה,
עד אשר היה לאחד מגדולי עשירי ישראל באנגליה. הוא היה
איש ישר ונאמן רוח בכל מעשיו ועסקיו, ודבק בכל לבו ונפשו
בחקות דתו. מזגו היה רך וטוב, אוהב את הבריות ומקרבן,
וביתו היה פתוח לרוחה לקרוב ולרחוק, ויקבל את כל איש
בסבר פנים יפות, ויקיים את מצות הכנסת אורחים ביד רחבה.
אשתו הראשונה, פאני בת יוסף דימנטשלפר מאמשטרדם,
ילדה לו שני בנים ובת אחת, אשר בנו בתים גדולים בישראל,
באנגליה ובהולנד. אחרי טות אשתו הראשונה ברמי ימיה, לקח
לו לאשה את אחותה, לידיה, אשר ילדה לו שני בנים וחמש
בנות (הבן האחר, יצחק, היה אח"כ חותנו של הברון מאיר
רוטשילד). כל חמש בנותיו נשאו לאנשים מגדולי ישראל באנגליה:
הראשונה, חנה, היתה לאשה לנ. מ. רוטשילד (מיסר בית רוטשילד
בלונדון), והשניה, יהודית, היתה לאשה למשה מונטיפיורי.
יהודית נולדה ביום כ' פֶּעֶבְרוֹאֵר בשנת 1784 (ע"ש, כ"ח
שבט, תקמ"ד). עוד בילדותה הצטיינה במדות יקרות, ואחת מהן היא
המתינות ומנוחת הלב. בעת אשר כל בני הבית היו נרעשים ונפחדים
מפני צרה הקרובה לבוא, או בבוא פחד פתאום, היתה יהודית
שלווה ושאננה, ואמץ לבה לא עזבה; ותאמץ ידים רפות ותרגיע

ישראל החמרי והרוחני בימים ההם, וספור מפורט מכל המעשים שעשו מונטיפיורי ורעיתו לטובת ישראל (בוה גם כל הכתבים הדיפלומטיים שהחליף מונטיפיורי עם שרי המדינות בענינים הנוגעים לישראל).

הספר הזה נדפס רק במספר קטן של אכסמפלרים, לחלקם בין בני משפחה מונטיפיורי, קרוביו ומיודעיו; לכן אין חזונו נפרץ במדינותינו. אבל גם אם היה נפרץ במדינותינו לא יכלו רוב אחינו ליהנות מטובו, כי הוא כתוב אנגלית. לכן נועצתי עם בעלי „תושיה" לגלות את המאור שבו גם לקהל הקוראים עברית. ואולם בראותי כי יש בספר הזה המון דברים המלאים ענין רק לקוראים האנגלים ושאינם עלולים ללכב את הקוראים בארצנו, גמרתי לא לתרגם את הספר כמו שהוא, כי אם להוציא ממנו את הענינים השווים לכל נפש: כלומר, הענינים והעובדות הנחוצים לעצם הביוגרפיה של ר"מ מונטיפיורי ורעיתו, או שיש בהם חומר נכבד לדברי ימי היהודים בזמן ההוא. בכלל הרשיתי לי לקצר בכל מקום שהמחבר האנגלי האריך יותר מדי, לעבד ולשנות את סגנון המחבר ולהשמיט ענינים קלי הערך שאינם מעלים ואינם מורידים לעצם כונתי בספר הזה, שהיא: לתת לקוראים העברים מושג נאמן ממהות הסיר מונטיפיורי ורעיתו ומערך מפעליהם לטובת ישראל, ולהסיר מעל שתי הנפשות הנעלות האלה את טיח התפל אשר טחו „בטלנינו" ובעלי הדמיון שבקרבנו בהגדותיהם, גוזמאותיהם וכדותותיהם הנלעגות. —

י"ח טב"ב.

משפחת יהודית אשת משה מונטיפיורי, וזרונות מימי ילדותה
ונעוריה, משפחת מונטיפיורי, ימי הילדות.

איש יהודי היה בלונדון, ושמו לוי בֵּרִינט כהן (Cohen).
הוא היה סוחר עשיר מילירי אמשטרדם, אשר בא לשבת בלונדון
לרגלי מסחרו, וההצלחה האירה לו פנים בארץ מגוריו החדשה,
עד אשר היה לאחר מגדולי עשירי ישראל באנגליה. הוא היה
איש ישר ונאמן רוח בכל מעשיו ועסקיו, ודבק בכל לבו ונפשו
בחקות דתו. מזגו היה רך וטוב, אוהב את הבריות ומקרבן,
וביתו היה פתוח לרוחה לקרוב ולרחוק, ויקבל את כל איש
בסבר פנים יפות, ויקיים את מצות הכנסת־אורחים ביד רחבה.
אשתו הראשונה, פאני בת יוסף די־מנטשל־פר מאמשטרדם,
ילדה לו שני בנים ובת אחת, אשר בנו בתים גדולים בישראל,
באנגליה ובהולנד. אחרי טות אשתו הראשונה ברמי ימיה, לקח
לו לאשה את אחותה, ליריה, אשר ילדה לו שני בנים וחמש
בנות (הבן האחר, יצחק, היה אח"כ חותנו של הברון מאיר
רוטשילד). כל חמש בנותיו נשאו לאנשים מגדולי ישראל באנגליה:
הראשונה, חנה, היתה לאשה לנ. מ. רוטשילד (מיסד בית רוטשילד
בלונדון), והשניה, יהודית, היתה לאשה למונטיפיורי.
יהודית נולדה ביום כ' פֶּעֶבְרוֹאֵר בשנת 1784 (ע"ש, כ"ח
שבט, תקמ"ד). עוד בילדותה הצטיינה במדות יקרות, ואחת מהן היא
המתינות ומנוחת הלב. בעת אשר כל בני הבית היו נרעשים ונפחדים
מפני צרה הקרובה לבוא, או בבוא פחד פתאום, היתה יהודית
שלווה ושאננה, ואמץ לבה לא עזבה; ותאמץ ידים רפות ותרגיע

רוחות נרעשות ברברי עליצות או בתקוה והנחומים. ובמקום שהיה אפשר לקדם פני הרעה, מצאה יהודית המיד את העצה היותר טובה, ובמנוחה שלמה גלתה את דעתה איך למצא את הדרך היותר נכונה להנצל מהרעה הנשקפה. — על הרבר הזה יעיד גם מקרה אחד מימי ילרותה, אשר ספרה להד"ר לוי: „בהיותי ילדה קטנה כבת שלש או ארבע שנים, נפלתי מעל מעקה המעלות שביציע השנית בביתנו על רצפת המסדרון. כל אנשי הבית נבהלו נחפוּו אלי ויחשבו לנכון כי לא אקום עוד אחרי נפלי. אבל מה גדל תמהונם ושמחתם במצאם אותי יושבת שלוח ושאננה, כאלו לא קרני מאומה“.

מקדמות ילרותה חונכה יהודית באופן מאד נעלה, וביחוד הצליחה בלמוד לשונות זרות. לשונה מהרה לרבר צחות בשפת צרפת, אשכנז ואיטליה; וגם בשפת־עבר רכשה לה ידיעה מספקת, די הבין את התפלות ואת רוב הפרשיות הנקראות בשבתות ומועדים.

גם במלאכת הנגון והזמרה ובציור וחקוק הורוה למדי, ובכלל לא החסירו מחנוכה שום דבר שהוא תפארת לעלמה עדינה; אבל הרבר אשר הגדיל ורומם את ערך חנוכה, זו צדקתה ויראתה את ה'. כי עוד מראשית ילרותה הורוה לדעת כי „ראשית חכמה יראת ה'“; ומנהגי בית הוריה, אשר היו לה למופת, הועילו להשריש עמוק עמוק בלבה את התורה הזאת. עד כמה דבקה נפשה במנהגי הדת, עוד בימי נעוריה, נראה מהספור הזה.

„פעם אחת“, כן ספרה יהודית להד"ר לוי, „ביום צום השעה באב, ואני ואחיותי ישבנו בחדרנו על ספסלים נמוכים, לבושים כגדי אבל, ונקרא בספר הקינות, כמשפט לישראל ביום הזה. פתאום נפתחה הדלת ושפחתנו באה החררה, ואחריה הופיע כרגע הארמירל סיר סידיני סמית* בלויית אחרים מאצילי

* סידיני סמית היה אחד מגדולי שרי הצבא באנגליה בעת ההיא, ויעש לו שם גדול בגבורתו ובנצחנותו במלחמת האנגלים עם צבאות נפוליון בטצרים ובסוריא בקץ המאה הי"ח.

הארץ. אחיותי נבוכו מעט, כי רע עליהם המעשה להראות במצבם המשונה לעיני האורחים האלה; אבל אנכי ישבתי על מקומי במנוחה שלמה. השר סמית שאל בתמהון: למה השפלנו לשבת ככה? ואנכי עניתיו לאמר: היום הזה הוא יום הזכרון לחרבן ירושלים, ולכל היהודים המחזיקים בדתם הוא יום אבל, צום ומספד. הגבורות אשר הראו אבותינו במלחמותיהם עם הרומאים, לא נכחדו, אל־נכון, ממך, השר ומרעיך הנכבדים הנצבים עמך בזה; ולכן בטוחה אני כי תבינו ותרגישו את יגוננו הגדול על אשר לא הצליחו אבותינו להציל בגבורתם את העיר הקדושה ואת בית ה'. ואולם זכר הגבורות ההן שמור בלבנו לנצח, והוא יהיה תמיד למופת מזהיר לנו ולדורות הבאים אחרינו, להורותנו איך להלחם ולהשליך נפשנו מנגד בעד הארץ אשר נולדנו בה ואשר היתה לנו למעון ולמחסה. — דברי אלה מצאו, כנראה, חן גדול בעיני השרים, כי על כן אמרו: „ההרגשה אשר תטריץ את הפטריוט האמתי להתאבל על גבורי אומתו שנפלו בהלחמם בעד עמם וארצם, היא הרגשה נדיבה מאד נעלה; וזכר המלחמות אשר נלחמו היהודים עם הרומאים בעד הארץ אשר נתן להם ה' לאחווה, לא ימח עד עולם מלב כל איש ישר באנגליה וגם בכל ארצות תבל; וזכרון תהלה הוא לגבורת ישראל ולהתמכרותם הנלהבה למשפט וליושר”. —

יהודית מונטיפיורי הוקירה תמיד את החנוך הטוב אשר נתן לה, וגם זכרה תמיד באהבה ובתודה רבה את כל האנשים אשר הטיפו לה לקח בנעוריה, והשלח להם מעת לעת מהנות ופרסים קבועים ביד רחבה, ומעולם לא יצא מפיה שם מוריה בלי תודה וברכה. —

בין יתר המדות הטובות שבהן הצטיינה יהודית עוד בנעוריה בבית אביה, ראוי להזכיר מדה אחת שאיננה מצויה בין בנות עשירים גדולים. הבנות אשר הון ועשר בבית אכותיהן, אינן יודעות עפ"י רוב את ערך הכסף, והוצאות קטנות אינן שוות בעיניהן להרשם בספר חשבונות המשק; לא כן יהודית. בהגיע תורה להנהיג את עסקי המשק בבית אביה, הקפידה לרשום בדיוק בספר חשבונותיה גם את ההוצאה הקטנה שבקטנות;

וכשם שידה היתה פתוחה לרוחה לכל עני ונצרך הדורש עזרתה, כן קפצה את ידה מהוציא אף פרוטה אחת שלא לצורך. בהמשך ספרנו זה יראה הקורא כי כל המדות הטובות שבהכונת נפשה של הנערה יהודית, היו אחרי כן, בהיות הנערה לאשה ולעסקנית בטובת הכלל, לברכה רבה לכל האנשים אשר היא ואישה תמכו בימינם לעתות בצרה. —

* * *

נעזוב נא עתה את העלמה יהודית כהן בבית הוריה היקרים ובמסבת אחיה ואחיותיה הנחמדים, ונשים נא עתה פנינו אל משה מונטיפיורי ואל משפחתו ומולדתו.

משפחת מונטיפיורי מוצאה מאיטליה, כאשר יעיד עליה גם שמה. בין כתביהיר היקרים השמורים בעקד הספרים „באהל משה ויהודית“ ברמסנט, נמצא כתביד יקר, משנת תק"א, המכיל פרטים מלכבים מקדמות המשפחה הזאת. כותב הכ"י חתם את שמו על השער: „יוסף בן הרבני הישיש יעקב מונטיפיורי מעיר פיזורה, וחתן הרב יצחק אלקוסטנטין אב"ד דק"ק אַנקונה". בכ"י הזה מצויר גם הבנית הדגל העתיק של משפחת מונטיפיורי; בדגל הזה נראה את התמונות האלה: דמות אריה זקוף, עץ ארוז, וגבעות קטנות תלולות זו על גב זו, ולכל המונה יש כתובת עברית הנאותה לענינה: אצל תמונת הארי כתוב: „הוא גבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים“; מתחת ל„גבעות“ נאמר: אשא עיני אל ההרים וכו' עזרי מעם ה' וגו'; ועל עץ הארוז נאמר: צדיק כתמר יפרח כארוז בלבנון ישגה (כל התמונות האלה נמצאות גם בדגלו של ר"מ מונטיפיורי ובטבעת חותמו, רק בהשמטת הכתובות הנ"ל. תחת הכתובות הארוכות קבע בדגלו ובחותמו רק את המלה העברית „ירושלים“ ואת פהגמו האנגלי Think and Thank (חשוב והודה).

כותב הכ"י הנ"ל מודיע ידיעות ביוגרפיות אחדות על אודות משפחתו: אביו, ר' יעקב, מת בשנת פ"ח לימי חייו ויעזוב אחריו ארבעה בנים וחמש בנות. בתחלה השתתפו

הבנים עם סוחר אחד מעיר ליוינה, וכנראה הצליחו בעסקם המשותף, אך כאשר מת פתאום השותף הליויני נהרס ונחרב העסק, והאחים התפרדו ויכינו להם עסקים שונים, בערים שונות באיטליה. אחד האחים, משה חיים שמו (הוא אבי אביו של נבור ספרנו) עזב אח"כ את איטליה, וילך לונדרנה, הוא ואשתו (אסתר בת ר' מסעוד רקח מעיר ליבורנה) ובנם יוסף (נולד תק"כ וימת בשנת תקס"ה). זה הבן יוסף לקח לו אשה בלונדון את רחל בת אברהם לומברווי די סטוס מוקטו, ותלד לו אשתו שלשה בנים וחמש בנות, ושם הבן הכבוד משה, זה נבור ספרנו.

בטרם נחל לדבר על אדות לדת משה, נודיע בקצרה את תולדות אָחיו ואחיותיו, למען נוכל אח"כ לספר את דברי ימי חיי משה מיום לדתו והלאה מבלי המות הצדה.

שני אחים היו למשה מונטיפיורי: שם האחד אברהם, ושם השני הורציה (הירץ). אברהם לקח לאשה (בווג שני) את הנריעטה רוטשילד (אחות נתן מאיר רוטשילד) אשר ילדה לו שני בנים ושתי בנות (האחת, לואיזה, היתה לאשה לסיר אנמוני רוטשילד). והורציה לקח לאשה את שרה בת דוד מוקטו אשר ילדה לו שש בנות וששה בנים (אחד מבניו, עמנואל מונטיפיורי, הוא סגן שר האלף בצבא אנגליה). ואחרי מות עליו אשתו זו, לקח לו אשה אחרת, את הבת הנכירה של אברהם אחיו.

וחמש אחיות היו למשה מונטיפיורי. שרה, הבכירה נשאה לשלמה סיבג, ותלד לו את יוסף סיבג (כעת שמו יוסף סיבג מונטיפיורי) ואת ימימה אשר היתה אח"כ לאשה למר חיים גדליה. אסתר, השניה, מתה כבת מ"ו שנים בכערה אשר פרצה בבית אבותיה. אביגיל, השלישית, היתה לאשה למר בנימין גומפירץ, חכם מצוין בהנדסה ובחכמת השעורים. רבקה, הרביעית נשאה למר יוסף סלומנס, אבי הברוניט דוד סלומנס. יוסינה, החמישית, היתה לאשה למר בנימין הכהן (הוא אחי יהודית) ותלד לו את ארתור כהן (הוא חבר הפרלמנט) ואת הנדיב והעסקן המפורסם נתנאל ב. כהן.

ועתה נשובה אל תולדות משה.

בחרף של שנת תקמ"ה נסע יוסף מונטיפיורי בגלל דבר מסחר מלונדון עירה ליורנה, ותואל גם אשתו ללכת אתו. וימים אחרים אחרי בואם לעיר ליורנה ילדה רחל אשת יוסף מונטיפיורי בן, זה האיש משה אשר נועד להיות גבור ומושיע בישראל. יום לדת משה מונטיפיורי הוא יום א' בשבוע ט' לחדש מרחשון; כי כן כתוב בפירוש בספרי הנולדים לקהלת ישראל בליורנה בלשון איטלקית: „9 Héshvan, 5545 — 24 Ottobre 1784.

Domenica.

A. Ioseph di Moise Haim e Raquel Montefiore un figlio, che chiamarone Moise Haim”.

וזה הרגום הדברים בשפת עבר: „ט' חשוון תקמ"ה (24 אקטאבר 1784) יום הראשון בשבוע, ליוסף בן משה חיים מונטיפיורי ולאשתו רחל נולד בן ונקרא שמו משה חיים" (ואולם בשם „חיים" לא חתם משה מונטיפיורי מעולם את שמו, וגם אמו במכתביה קראה לו רק בשם משה).

הברית הוחג בקהל גדול, בבית משה רקה אחי זקנתו של הנולד. את דודו הוקן הזה, שהיה „הסנדק" שלו, אהב וכבד מונטיפיורי מאד כל הימים בגלל יפי נפשו וטוב לבו אשר הראה לכל בעתות בצרה.

רק ירחים אחרים ישב ר' יוסף ואשתו בליורנה, ואח"כ שבו לונדונה עם בנם הנולד להם. על דבר המסע הזה ספרה אם משה מונטיפיורי להד"ר לוי, לאמר: „משה היה תינוק יפה, חוק וגדול מאד, ובכ"ז לא אביתי לתתו למינקת זרה, בלכתנו באניה בים לשוב ארצה אנגליה בימי חרף קשה. אני בעצמי הייתי מינקתו בכל הדרך; ואמנם פעמים רבות הצטערתי על ארוחתו הרזה בימי המסע; כי אני ואישי, כיהודים אדוקים, לא נגענו בכל הדרך בשום מאכל בשר, ורק לחם, חמאה וביצים היו כל מזונותי. ואולם עתה (כן הוסיפה לספר בצחוק), עתה שולמו לי ביד רחבה כל המחסורים אשר סבלתי בימי המסע ההוא; המחסורים ההם לא הרעו לנו, לא לבריאותי ולא לבריאות הילד; ועתה אני שבעה רצון מאד כי לא נמיתי או אף כחוט השערה מחוקות דתי. —

יוסף (או יוסף אליהו) אבי משה מונטיפיורי היה איש משכיל, ירא אלהים, וישר בכל מעשיו. הוא אהב מאד את עבודת הגננות ואת ידיעת הצמחים (בספר השמור באוצר הספרים „כאהל משה ויהודית“, יש הערות כת"י מאת אבי מונטיפיורי על אודות נטיעת הצמחים וטפוחם). — סיר משה מונטיפיורי, בדברו על אדות אביו, היה אומר: „הוא היה בתחלה איש שמח וטוב לב תמיד; אבל מעת אשר קרה האסון בביתו — כי אברה בתו בשרפה — מן העת ההיא לא ראה איש שחוק על שפתותיו“.

ב.

חתנוך הראשון. משה נעשה סרסור לשמרות בבירוא. חתונתו.

הנער משה למד ראשונה בבית ספר למתחילים, ואח"כ עבר למחלקה עליונה בבית ספר אחר. והנער משה לא הסתפק בלמודים שבבית ספרו, כי אם השתדל להרבות ידיעותיו ולשכלל את רוחו על פי דרכו. זה היה דרכו מקדמות נעוריו ועד זקנה ושיבה, להעתיק בקונטרסיו כל פתגם מוסרי מצוין שנודמן לו בקריאתו בספרים, או לרשום לזכרון לפניו את המעשים רבי הערך שנקרו ויאתיו בארץ. כזאת עשה בשבתו על ספסל בית הספר, ואת מנהגו זה לא זנח גם בהיותו כבן תשעים שנה. ספרי זכרונותיו, אשר בהם רשם את כל מקרי חייו, מכילים תמיד בראש מעשי כל יום או בסופם מספר חרוזים יפים, פתגמים או מאמרי ספרות, הלקוחים מספרי המופת.

הנער משה היה תלמיד מקשיב, ויתן כבוד גדול למוריו, ובהכנעה רבה קבל עליו תמיד את פסק דינם בכל דבר ריב אשר היה בינו וכין חבריו. ואמנם גם בהיותו לאיש וכבואו בימים חשב לו תמיד לחוב קדוש לכבד את הגדולים ולהכנע בפני האכטוריטטים. פתגמו היה: „ירא את ה' ומלך ועם שונים אל

התערב". ככל עסקיו הכלליים והפרטיים התנהג תמיד עפ"י דעת של איזה אבטוריטט מומחה, אם גם דעתו הפרטית היתה שונה ממנה.

מונטיפיורי לא למד ימים רבים בבית הספר. לפי מצב משפט היהודים בעת ההיא, לא היתה לו כל תקוה להיות לפרופיסור באוניברסיטה או לעורך דין, וכדומה. כמעט כל הפרנסות התלויות בענפי עץ הדעת היו אסורות או לישראל, ואפילו השמוש בחכמת הרפואה היה מלא מכשולים רבים לפנייהם. וכך לא היתה למונטיפיורי דרך אחרת בחיים, בלתי אם דרך המסחר. לכן הקציר את ימי לטורו בכה"ס למען החל ללמוד את המסחר למעשה.

מונטיפיורי היה רגיל לספר בוקנותו במסכת רעיו ומיודעיו את המוצאות אותו בימים אשר שרת בכתי מסחר שונים, ומה כבדה עליו העבודה. בשרתו בבית מסחר בה"סיטי" נטל עליו לשאת מכתבים אל בית הרואר בחצות הלילה. ובעת ההיא עוד לא היו מכוונות ההעתקה ועל משרת בית המסחר היה מוטל גם להעתיק את כל המכתבים כמו ידו. ובית המסחר היה רחוק מאד ממעון אבותיו, ועגסות ואמניבולים ויתר האמצעים המקרבים רחוקים, לא היו בימים ההם, ועל העלם מונטיפיורי נטל ללכת בלילי החרף הקרים מהלך שעות מבית המסחר אל בית הוריו; גם אם נזדמנה לו עגלה, גם אז לא הוציא כסף להשתמש בה; כי היה העלם מונטיפיורי חשכן ומדקדק בהוצאותיו, ובשום אופן לא נתנו לכו להוציא הוצאה יתרה כזו לתענוגו. — את כל הדברים האלה היה מונטיפיורי רגיל לספר, לא למען התאונן על ימי נעוריו, כי אם למען הוכיח לשומעיו הצעירים מה נחוץ הוא לעבוד הרבה ולהוציא מעט, כי רק באופן כזה יכין לו האדם מצבו בארץ. —

אחרי שרתו שנים אחדות בכתי מסחר שונים, נמר מונטיפיורי לקנות לו הזכות להיות סרסור לשמרות. עפ"י משפטי המדינה בימים ההם הוגבל מאד מספר הסרסורים היהודים בהברוא, ובס"ה נתנה זכות סרסור רק לשנים עשר יהודים; ולשמחת מונטיפיורי הצליח לרכוש לו את הזכות היקרה והנכספה הזאת. בעסק השמן הזה הלך מונטיפיורי מחיל אל חיל, ויהי

לאיש עשיר בזמן קצר. ואברהם אחיו ראה כי משה הולך ומצליח, ויתחבר אתו ויהי לו לשותף; ועד מהרה נודע לשם ולכבוד בכל ארץ אנגליה בית המסחר של „האחים מונטיפיורי“. עוד בעת ההיא היה מונטיפיורי מרדקדק גדול במצות וחרד לשמור פקודי דתו. בערבי שבתות ויו"ט, כאשר פנה היום לערב, מהר מונטיפיורי לעזוב את בית מסחרו, מבלי פנות אל ההפסד אשר יוכל להגיע אליו מזה.

מונטיפיורי היה ישר ונאמן בתכלית הדייקנות בכל עסקיו, ובכל ימי חייו הרבים לא נשמע אפילו קול הברה אחת כנגד שם כבודו, אעפ"י שכל ימיו נתן ידו לעסקים גדולים אשר תכונה אינטרנציונלית להם. שמו היה גדול ונכבד כל כך, עד כי אלפי אנשים מכל קצווי ארץ שלחו אליו כסף לטובת עניי אה"ק או לצרכי צדקה אחרים, מבלי דרוש מידו תעודת-קבלה, ועפ"י רוב גם מבלי הודיע חפצם מה לעשות בכסף, כי אם מסרוהו בידו לחלקו כטוב בעיניו. —

בשנת 1809 (תקס"ט) התיר הפרלמנט האנגלי למלך גיארג השלישי להחזיק חיל צבא תמיד לנהל על הארץ. ומונטיפיורי אשר היה אז בן כ"ה שנים היה מן הראשונים אשר התנדבו לעבוד בצבא. אמונה לארץ מגוריו והכנעה אמתית למלכו, היו ברבות הימים לסמנים בולטים בתכונת נפשו. בכל הארצות אשר עבר מונטיפיורי במסעיו הפילנטרופים, העיר תמיד את לב עם הארץ לסור למשמעת הממשלה ולהיות נאמנים לארצם. —

בעבודה הצבא עלה מונטיפיורי למעלת קפיטן. — באותה השנה בעצמה למד מונטיפיורי לתקוע בקרן היובל, וגם הקדיש שעות אחדות בשבוע ללמוד שפת צרפת. כנראה השתדל לבלתי הוציא לכטלה אף שעה אחת ביום.

כן עברו עליו שנים אחדות בעבודה שוקדה ובעסקים שונים: עסקי מסחר, עסקי הצבא, ועסקי למוד והשלמה — עד אשר בא היום הגדול והמאשר בכל ימי חייו (כדבריו תמיד), זה יום חתונתו.

ביום ל' סיון הקע"ג בא מונטיפיורי בכרית הנשואין עם יהודית בת לוי ברינט הכהן. היום הזה היה יקר ונכבד מאד

בעיני מונטיפיורי כל ימי חייו, ברעתו מה רבה הכרכה ומה גדול האשר אשר הביא לו היום ההוא. לכן העלה מונטיפיורי תמיד את זכרון חתונתו על ראש שמחתו; בכל פעולה חשובה אשר פעל ועשה מונטיפיורי לטובת הכלל או הפרט, בכל מעשה טוב ומעשה צדקה (כגון בנין בהכ"נ, הקמת בית חסד וכו'), התפנן מונטיפיורי תמיד לקבוע את התחלת המעשה והמפעל (למשל ירית אבן הפנה) ביום הזכרון לחתונתו. גם בהתכווננו לצאת למסעיו בענין נכבד, היה מתכוון לדחות את יום המסע אל יום הזכרון לחתונתו (כמובן, אם רק אפשר היה לדחות הדבר). כזאת עשה, למען חבר כל פעולה נכבדה בחייו עם זכרון יום נשואיו, זה היום אשר (לפי דבריו) הפך לו את הארץ לגן-עדן כל ימי חלדו.

בספר זכרונותיו לשנת תר"ה, היינו ל"ב שנה אחרי חתונתו, יביע מונטיפיורי את רגשות נפשו על אדות נשואיו בדברים החמים והמורגשים האלה: „היום חלפו ל"ב שנים למן היום אשר זכני אל-שרי, אלהי ישראל, בטובו הגדול, לתת לי את יהודית היקרה לאשה. ואני חייב להודות לה' על החסד הגדול הזה אשר היה למקור אֶשרי בחיים. למן היום הראשון לזווגנו ועד היום הזה מצאתי תמיד סבות חדשות לאהוב ולכבד את אשתי יותר ויותר. כל שנה חדשה הביאה ערות חדשה על תכונת נפשה הנפלאה. כמות לא היתה עוד בעולם אשה טובה ונעימה, אשר מעיניה וכל מעשיה מכוונים רק לתכלית אחת: לעשות את אישה טוב ומאושר. יריק ה' את ברכתו עליה, ברכת חיים ושלוה וכל טוב, אמן”.

הדברים המעטים האלה מספיקים לתת לקורא מושג נאמן מהיחס אשר שרר בין מונטיפיורי ובין רעיתו הנעלה כל ימי חייהם — ועתח נשוב לספר את דברי ימי מונטיפיורי שהם מעתה גם דברי ימי יהודית, דברים כסדרם וכזמנם; בתתנו את תציית המאורעות שבכל שנה ושנה עפ"י הרשימות שבספרי זכרונות מונטיפיורי ורעיתו. —

ג.

עסקי כספים . המקרים המדיניים . מונטיפיורי נכחד לראש ערת
הספרדים .

ת ק ע " ג . — מפני המלחמות הגדולות ותוצאותיהן הכבירות ,
שוררת תנועה גדולה כבירוא לשטרות . מונטיפיורי עומד בהתחברות
תמידית עם גיסו נ. מ. רוטשילד , וע"י עצותיו המחוכמות לא רק
שנוהר מונטיפיורי מעסקים מסוכנים , כי אם עוד עשה והצליח
בעסקים אחרים שיעץ לו גיסו הנכון והמומחה הזה .

ת ק ע " ד . — השלום נעשה כפאריו . בלונדון רבה התכונה
לקדם את פני מלכי הברית הבאים לבקר באנגליה . ואולם בשוק
הכספים והשטרות שוררת דאגה והתרגשות . המסחר ירד פלאים .
הפועלים שואלים לחם ועבודה—ואין . אך מונטיפיורי ורעייתו מקוים
כי השלום ירפא את הארץ במהרה מכל המכות והנגעים האלה . —
מונטיפיורי ורעייתו מקדישים את עתות המרגוע שלהם ללמוד
שפת צרפת וספרותה .

ת ק ע " ה . — מונטיפיורי קנה לו את אות הכבוד לסרסולים
במחיר 600 ליטרא שט . הוא משהתף עם נ. מ. רוטשילד בעסקי
כספים , ובגלל העסקים האלה הוא נוסע לצרפת . בשובו הוא
מרכה לבקר את האספות של ראשי בתי הכנסת של עדת
הספרדים . הוא לוקח חבל באספה גדולה של ראשי כל העדות
בלונדון , על דבר החוקים אשר יחוקו לטובת הכנת בשר כשר .
ת ק ע " ו . — מונטיפיורי מתמיד לבקר את האספות של זקני
עדת הספרדים ושל חברת „הכנסת כלה" . עסקיו בכספים ובשטרות
מתרבים ונפרצים מיום ליום . — מונטיפיורי ורעייתו נוסעים לתענוגם
לצרפת ואיטליה . הם מבקרים ומתכוננים היטב בכל הדברים
המצוינים אשר בארצות האלה . הם מבקרים בלי הבדל גם את
התיאטרות ובתי התענוגים גם את בתי הספר ובתי החסד .
בהיותם בפריז נתקבלו באהבה וברצון גדול מאת כל ידידיהם
ומכריהם ; ביחוד טצאו חבה יתרה והתקרבות רבה בבית

ה' שלמה די רוטשילד ובכל בני המשפחה הזאת. — מקץ שלשה חרשים למסעיהם שבו בשלום לביתם בלונדון. שבועות אחדים אחרי שובו נבחר מונטיפיורי לגובר ב"בית החולים" של קהלת הספרדים.

בחרף של השנה הנ"ל התיר מונטיפיורי את קשר השותפות בינו ובין אברהם אחיו. "יתן ה'", (הוא אומר בזכרונותיו), והביאה ההתפרדות הזאת ברכה והצלחה לשנינו".

תקע"ז. — שנת מרר, מהומות ופרעות באנגליה. מונטיפיורי, ככל העסקנים בכספים בלונדון, חרד ונרעש מאד בגלל פרעות החמון. גם מצב בריאותו התרועע, ולכן יעצוהו הרופאים לשנות את האקלים ולנסוע לארצות החמות.

בקיץ קנה לו את האחווה מיינלי לודו, בקרבת לונדון. ביום ז' אקטובר כתב וחתם את צוואתו, וביום י"ג לחדש ההוא הלך עוד הפעם למסעותיו לצרפת ואיטליה, הוא ורעיתו ואחדים מקרוביהם. בדרכם זה שבו מונטיפיורי ורעיתו לעסוק בלמוד שפת עבר וספרותה. הם מבקרים את הערים: פריז, ליאן, טורין, מילאן וקרארה (בעיר האחרונה הזאת נודעו להם אנשים אחרים אשר עמרו לפנים בבית המסחר עם אבי־מונטיפיורי).

תקע"ח. — בראש השנה לאזרחים באו מונטיפיורי ורעיתו אל עיר ליוורנה. שם מצאו אחרים מבני משפחתם, וגם הלכו לבקר את קברו של משה רקה, דודו הזקן וסנדקו של מונטיפיורי. בעיר קמנה באיטליה פרצה מריבה בין מונטיפיורי ובין פקיד בית הדואר, וילך מונטיפיורי אל שר הפלך להתאונן לפניו, ויתן לו השר שני ג'נרלים ללכת אתו ולעשות רצונו. בחדש אפריל שבו לביתם בשלום.

ביום י"ד נובמבר, ביום השבת, חלתה אִם יהודית טחלה קשה. ויוגד הרבר למונטיפיורי וימהר ללכת אל חותנתו החולה; אבל הדרך מביתו אל ביתה היה רחוק מאד, מהלך חמש שעות (וכמוכן לא הלך מונטיפיורי בעגלה ביום השבת), וכבואו עיף ויגע מהליכתו אל בית החולה, כבר נפחה חותנתו את נפשה. — בימי "השבעה" בא מונטיפיורי שלש פעמים ביום להתפלל בבית הנפטרת. וכדי לבלות כל שבעת ימי האבל ברברי מצוה, הלך

בכל יום ויום אל האספות של ראשי קהלתו (הספרדית-הפורטוגיזית)

תקע"ט. מונטיפיורי נבחר לראש העדה בקהלת הספרדים בלונדון. „אני נכון” (כן הוא אומר בזכרונותיו) „לעבוד את ערתי ולעסוק בצדכיה ככל יכלתי”. ומונטיפיורי קים את הבטחתו; הוא מבקר בהתמדה ובדיוק את כל האספות של זקני העדה, ומעת לעת הוא עוזב במרכבה על בתי רעיו ומכריז לאסוף נרכות לטובת בית ההולים של קהלתו.

ד.

מנהגי היו. מות אחיו אברהם. הצעה מוקדמת בדבר תעלת פנזה.

תק"ף. — בזכרונות מונטיפיורי מהשנה היא אנחנו מוצאים את הפרטים האלה ע"ד סדר היום וסדר העבודה שלו. „בעזרת השם — קמתי והתפללתי בשעה השביעית. ארוחת הבקר בשעה התשיעית. אני הולך אל הכירזא בשעה העשירית. ארוחת הצהרים בשעה החמישית קריאה וכתובה, ולמוד שפת עבר ושפת צרפת בשעה הששית. קריאה בתנ"ך ותפלה ערבית בשעה העשירית. חסל סדר היום. — ככל יום ב' ויום ה' בשבוע בבקר אני הולך לבית הכנסת. ערבי יום ג' ויום ה' בשבוע מוקדשים לבקורים.” —

ובאותה השנה בעצמה הוא אומר בזכרונותיו: „אני משתתף באספות רבות למעשה הצדקה של קהלת הספרדים. לפעמים אני מבלה בחדר הקהל את כל היום, מן השעה העשירית בבקר עד סמוך לחצות הלילה; מלבד שתי שעות לארוחת הצהרים. אני מקבל בערב את הבקשות של עניי ערתי ועונה עליהן (בערב אחד עניתי על 350 בקשות של נשים עניות). גם אני הולך לבקר לעתים קרובות את בית הספר לעניי ערתי.”

לעתים קרובות הוא הולך גם אל אחוזתו, ולפעמים, למען הנפש מעט מעבודתו, גם אל בית הזמרה (אָפּער), בליות רעיתו ובני משפחתו. כן הוא מוצא לו עת גם לעבודה גם לתענוגים. בשנה ההיא השתתף מונטיפיורי בעסק גדול, בהלואה מדינית; גם פחד וראגות קרוהו, לרגלי פרעות שפרצו בין אנשי הצבא בחיל שומרי ראש המלך, — פרעות אשר החרידו את כל סוחרי השטרות והכספים.

בעת ההיא עסקו שני בתי הפרלמנט האנגלי בהצעות של תקונים ליברלים שונים, ובוה גם בבקשת היהודים לתת להם שווי זכויות. אז ילך מונטיפיורי בתמידות אל הפרלמנט לדרוש ולחקור על דבר מצב עניני המדינה בכלל ו"שאלת היהודים" בפרט.

ת ק פ " א. — בראש זכרונותיו לשנה זו יספר מונטיפיורי, כי ביום הזכרון למות אביו הלך בבקר ובערב לבית הכנסת ויהפלל הפלת "קדיש", גם בקר את קבר אביו, ויחלק נדבות לעניים ולנצרכים, ויבלה את כל היום בתענית ובקריאת ספרי מוסר.

בשנה ההיא הוסיפו מונטיפיורי ורעיתו לעסוק במעשי צדקה שונים. בתוך יתר זכרונותיו יספר לנו מונטיפיורי אה פרטי דבר "סיום" אחד בתמימות פשוטה כזו: "בימי החנוכה ערכו ראשי בית המדרש של קהלת הספרדים משתה ושמחה, וגם אני באתי אל החג. ראש הישיבה דרש דרוש נכבד בפני כל תלמידיו, בהיות ביום ההוא "הסיום" של אחד מספרי התיאולוגיה שלהם (כנראה הכונה לסיום מסכתא או לסיום משניות?). התלמידים הראו אהבה וחשק ללמודיהם, וכנראה היו בקיאים היטב בענינים שעליהם דבר ראש הישיבה". ואשת מונטיפיורי חלקה מתנות לכל התלמידים למען עורר לבם להוכיף להגות בלמודיהם בחשק והתמדה. —

ת ק פ " ב. — הוא שוכר את האחוזה "סלע מורח" East Cliff Ladge בשכר ת"ק ליטרא שטרלינג לשנה.

בערב יום הכפורים, במסכת רעיו ומיזרעיו, הוא מסיים ספר תורה בכתבו בעצם ידו את הפסוק האחרון. את ספר התורה הזה הוא נותן כמתנה לבית־כנסתו, וביום הכפורים הוא מנרב ק"ם ליטרא שטרלינג למוסדות החסד השונים של קהלתו.

ת ק פ"ג. — הזכרונות מתחילים בחג משפחה: הורציה, אחי משה מונטיפיורי; בא בברית הנשואין עם בת דוד מוקאטו. ע"י הווג הזה חוברו בקשר אמיץ שתי המשפחות היותר חשובות בקהלות ישראל בלונדון.

באחרית ימי הקיץ נסע מונטיפיורי ורעיתו לארצות צרפת אשכנז ואיטליה. בבואם לרומא מצא מונטיפיורי את אברהם אחיו ננוע במחלה קשה. מונטיפיורי ורעיתו יושבים עם החולה עד קץ השנה. ת ק פ"ד. — מחלת אברהם כבדה מאד; אבל מונטיפיורי איננו יכול לשבת אהו עוד; כי עסקים נחוצים קוראים לו לשוב לונדונה. בחרף שב מונטיפיורי עם רעיתו לונדונה.

הוא משהתק ביסוד חברה אחריות. ואלה הדברים אשר כתב מונטיפיורי בזכרונותיו על אדות תולדות חברות האחריות: „הסופר הרומי סועטוניוס אומר כי הקיסר קלודיוס היה הראשון אשר זמם מזמות להבטיח אניות סוחר וסחורות מפני מקרי-אסונות. ואולם המחשבה הזאת יצאה לפעולות רק בזמן מאוהה. חברה אחריות לאניות סוחר נזכרת ראשונה בדברי הימים בשנת 1560 (ש"כ), לרגלי מסחר הצמר אשר נפרץ בין אנגליה וארצות השפלה. אבל יש לשער כי עוד לפני הזמן ההוא נהגה האחריות בעולם המסחר, וכנראה הנהיגה הסוחרים הישראליים עוד בשנת 1182 (תתק"מב); כי בספר הקדמון „חוקי-הים של האי אלירון“ (בצרפת המערבית) נזכרת אחריות הים עוד בחוקים של שנת 1194. — חברה אחריות הכתים מפני דליקה, נוסדה בלונדון ראשונה בשנת 1666 (תכ"ו), לרגלי בערה גדולה.“ —

הבאנו את התוצאות האלה מזכרונות מונטיפיורי למען הראות עד כמה היה מונטיפיורי מעמיק לחקור בכל דבר הנוגע לעסקי מסחרו או ליתר מפעליו.

מונטיפיורי נבחר לנשיא (פרעזידנט) בחברה האחריות (במחונות החיים) ובחברת מכיני מאורות הגאז, ושתי הפקודות האלה נשא עד ימי חיו האחרונים (שתי החברות הנ"ל הן עד היום הוח היותר גדולות והיותר מצליחות באנגליה). — נשיאות מונטיפיורי בחברות האלה היתה לרצון גדול להדיסקונטורים ולהאקציונירים, כי כלם הוקירו מאד את משפטו הוך והכריא, את זהירותו ואת זריזותו

לטובה עסקי החברות והפרחתם. אבל גם כל הפקידים ועושי המלאכה בחברות האלה מצאו תועלת גדולה בנשיאות מונטיפיורי, כי הוא השתדל תמיד שגם הפקידים ועושי המלאכה יקבלו חלקם מן הטוב המגיע לחברות, איש איש לפי ערך פקודתו ולפי ערך עבודתו. וכמו כן השתדל להרבות שלום ורעות בין הפקידים, ולהכלית זו נהג לעשות משה גדול בכל שנה לכל פקידי החברות, ואל המשתה הזה קרא תמיד גם לרעי ומיודעיו.

הוא היה מומחה גדול בענינים הנוגעים לעסקי החברות הנ"ל, ובמסעותיו הרבים אשר נסע בארצות אירופה השתדל תמיד להעשיר את ידיעותיו במקצועות ההם, עד כי היה לברסמכא גמור.

מונטיפיורי התנגד מאד לשיטה הנהוגה בחברות האקציוניריות לתת רוחים (דיווידנדות) גדולים לבעלי המניות. וייעץ תמיד להסתפק ברוח של חמשה למאה. —

באחרית ימי הקיץ קבל מונטיפיורי את היריעה המעציבה כי מות אברהם אחיו בעיר ליאן. —

ת ק פ "ה. — זכרונותיו מתחילים בפתגמים מלוקטים מסופרי אנגליא ואיטליה; פתגמים המחזירים לנו את הרושם שפעלו מקד הזמן ההוא על נפשו. ואלה הם הפתגמים:

משל איטלקי *Chi parla semina, chi tace racolta* ("המדבר זורע, השותק קוצר"). — ואחריו באים הפתגמים האנגלים האלה: "איש חכם לא ידרוש לנפשו יותר ממה שהוא יכל לקחת במשפט, להשתמש במדה ובמתינות, לחלק בנעימות ולחיות בשובע־רצון".

"ספר טוב יהיה לנו תמיד לאוהב נאמן, ליועץ טוב, לרע משעשע ולמנחם בעת צרה".

"למורי הרעת יתנו לנו מחיה וכלכלה בימי הנעורים, ותענוגים בימי הזקנה; הם הפארת לאדם בימי האשר ומנוס ומשגב — בימי הרעה".

"אשרי מי שאיננו צריך ללות מאיש או להחניף לאיש". — בשנה הזאת הוא לוקח חבל בתמידות באספות של שמונה חברות אקציוניריות שונות לעניני מסחר והעשייה שונים. אבל

למרות רבוי העסקים האלה, האוכלים חלק גדול מעתו, לא יחרול מהתעסק בצרכי צבור, ומקומו לא יפקד בשים אספה של חברות הצדקה, וביחוד של קהלתו הספרדית. גם בתור חבר „לחברה קדישא" הוא ממלא את חובתו המעציבה הזאת באמונה ובדיוק, ולעיתים קרובות אנחנו מוצאים אותו בבית האבל.

שם מונטיפיורי הולך וגדול בעולם המעשה. הוא נחשב למומחה ולבר-סמכא גדול בעניני כספים. כל בעלי נזומות הזוממים מפעלים חדשים מבקשים אותו לתת ידו למפעלם, וכל החברות האקציוניריות מתאמצות למשכו אליהן למען יקרא שמו עליהן בתור דירקטור.

„בעת ההיא נוסדה בלונדון חברה אקציונירית אשר זממה לחבר את הים האטלנטי עם הים השוקט ע"י חפירת העלה בפנטה. גם החברה הזאת בקשה מאת מונטיפיורי לקרוא את שמו עליה בתור דירקטור; אבל הוא מאן להשתתף במפעל הכביר והמסוכן הזה — וממילא הופרה מחשבת החברה (רק עתה ביטינו, אחרי עבור ששים שנה ללדת הרעיון, החל ליצאת לפעולות ע"י לעסעפס; וכנודע נתן מקים ל„סקנדל" גדול).

אנב נודיע כי שלשים שנה אחרי כן הציע ה' לעסעפס לפני מונטיפיורי להיות לראש ולמנהל בחברה שנוסדה לחפור את העלת סועץ, — וגם בעסק הזה מאן מונטיפיורי להשתתף. הרבר היה בשנת 1855 (הרט"ו); מונטיפיורי בא או לרגלי מסעיו לאלכסנדריה של מצרים, ומושל מצרים, סעיד פאשא, פנה לו מקום בהיכלו כל ימי שבתו באלכסנדריה. אז בא אליו ה' לעסעפס וידבר אתו שעות אחרות על אדות זממו לחפור העלה בסועץ, ויבקש מאתו לתת ידו ושמו אל המפעל הזה. אבל מונטיפיורי לא נעתר לו, כי בגדל זהירותו לא יכול לשער שמפעל רב ההוצאות כזה יתן פרי-רוח לבעליו. —

תקפ"ו. — זכרונות השנה הזאת מלאים רשימות קצרות וארוכות ע"ד עסקי כספים. מהרשימות האלה נראה בכלל כי היה מונטיפיורי סוחר זהיר עד מאד, ויסוג אהור מכל מפעל של ספסרות.

בשלושת החדשים האחרונים של השנה הזאת הרבה מונטיפיורי

לעסוק בצרכי הצבור. ובסוף הזכרונות לשנה זו נמצא כתוב:
 „בעזרת השם אני מתעתד לנסוע לירושלים. קבלתי מכהבי מליצה
 מאת הלורד אקלנד בעד השר של מאַלמא ומאת י. אלכסנדר בעד
 השר של קונסטנטינופול, אני לומר איטלקית, צרפתית ועברית“.

ה.

המסע הראשון לארץ הקדושה (תקפ"ו-תקפ"ח).

בשנת תקפ"ו החליטו מונטיפיורי ורעיתו לנסוע לאה"ק.
 והימים ימי מלחמה, כי בעת ההיא חנו צבאות מלכי הברית (רוסיא,
 צרפת ואנגליה) בחופי תורגמה וטצרים כהלחטם לחרות היונים.
 ביום הראשון לחדש מאי, תקפ"ו, הלכו מונטיפיורי ורעיתו אל
 ביה כנסתם להפלל לה' ולבקש מאתו כי יצליח את דרכם,
 כמנהגם תמיד במרם צאתם לדרך רחוקה. ומכתבים לקח מונטיפיורי
 מאת רבי המלוכה באנגליה אל שרי הצבא וצירי אנגליה במקומות
 מסעיו, למען יעמדו לימינו ובעצתם ינחוהו.

ראשונה הלכו אל האי מאַלמא, אשר לאנגליה. שם עשת
 מונטיפיורי משה נדול לכל הפועלים העובדים בתעשיית המשי של
 החברה האנגלית. שר המבצר קבל את מונטיפיורי ורעיתו ברצון
 ובכבוד, וגם כל בני אנגליה היושבים במאלמא נתנו להם כבוד ויקר.
 ואולם בתוך הכבוד והתענוגים שהוכנו להם, לא שכח מונטיפיורי
 ורעיתו לצום ולהתאבל ביום תשעה באב שחל בהיותם במאַלמא.
 „ההלה לאל" הוא כותב בזכרונותיו „היום הזה עבר עלינו
 בשלום, אחרי אשר צמנו עד צאת הכוכבים. חום נורא שרר
 ביום הזה, חום אשר הכשיל את כחנו, אשתי היתה עיפה
 ונחלשה מאד, ואנכי השתדלתי להפסיק את תעניתה בשעה
 הרביעית אחרי הצהרים, אבל היא מאנה לשמוע בקולי. גם כחי
 כשל מאד, אבל לא חשתי כאב-ראש“.

מסחרת היום ההוא בא אליהם רב החובל של אניה אנגלית,

זיאות להוביל את מונטיפיורי ורעייתו ושני משרתיהם עד אלכסנדריה, בשכר ארבע טאות ל"ש. מאלכסנדריה הלכו לקאירה לראות את הפירמידים, ושם הוצג מונטיפיורי, על ידי הקונסול האנגלי, לפני מושל מצרים, מחמד עלי באשא, בהיכל כבודו. "הפחה קבלנו ברצון, כותב מונטיפיורי בזכרונותיו" וישוחח אתנו כשלשת רבעי שעה. אנחנו שתינו אתו קהה. הוא רבה הרבה על כל המכות אשר הוא חושב להיטיב לעמו, וישאלני לאן אני הולך והאם מצאה ארץ מצרים חן בעיני, וגם הרבה לדבר לי חלקות".

מקאירה שבו לאלכסנדריה. שם החרידום שמועות על אדות מלחמה הקרובה לבא. באלכסנדריה בקרו את כל המקומות המלאים חפץ, וביחוד את בתי הכנסת, אשר מנהגי הפלותיהם זרה מעט לרוחם. בראש השנה התפלל בבהכ"נ של הארון פואה. על בהכ"נ הזה מדבר מונטיפיורי בזכרונותיו ביחוד והוא מודיע על אודותיו את הפרטים האלה: "מנגינות רוב התפלות לראש השנה חן אותן המושרות גם בבהכ"נ בלונדון. ה"קורא" בתורה היה גער צעיר לימים אשר הפליא לקרוא בנגון הרומה יותר לנגון האשכנזים מאשר לנגון הספרדים. ספר התורה מונח בנרתיק של עץ ועלו מלבישים את "המעיל". יותר מעשרים גברי נקראו לעלות לתורה".

גם את יום הכפורים וחג הסוכות עשה מונטיפיורי באלכסנדריה. יען כי מפני סכנת הדרכים לא היה אפשר לנסוע הלאה. ככל מדינת סוריא התלקחה בעת ההיא אש המרד. הנוצרים נסו אל ההרים להסתר מפני חמת הערביאים הפראים, ומלכר זאת פרצה מגפה במחוז עכו, — אך למרות כל אלה החליט מונטיפיורי ללכת ליפו ולירושלים מטעם נפשו, אף כי גם הוא גם רעייתו היו חולים מעמל הדרך ומשנוי האקלים. "נכספה וגם כלתה נפשי לצאת ממצרים עוד יותר מאשר נכספו אבותינו בימי פרעה. איש מבני ישראל לא יאמר את ההגדה של פסח בהתלהבות עצומה כאשר אומר אני, אם יחנני ה' וישיבני אל ארצי ומולדתי, ויוציאני אותי ואת אשתי היקרה מהארץ הארורה הזאת אשר יד ה' עורנה הויה בה".

ואמנם יכולים אנהנו לחוש ולהרגיש את צערנו ואת התרגשותנו

של מונטיפיורי בשותתנו לנגדנו את הרוחה ואת הכושרות אשר בהם הסבין העשיר האנגלי הזה לחיות בהיכלו בלונדון, ואת הלחץ והדרך אשר בהם חי עתה באלכסנדריה. כי עלינו לדעת אשר מנהגי החיים באלכסנדריה לפני שבעים שנה היו שונים לרעה מאד מהחיים של עכשיו. חדרי מלוננו היו קטנים וצרים, וזבובי-מצרים (מאסקוויטאס) הציקו לו וירדפוהו מנוחה בלי חשך. לכן אין להתפלא אם התפרצו מפי העשיר הטפונק הזה קריאות של התמרמרות כנ"ל. ביום 16 אָקטאבר באו ליפו, שר העיר מאן לתת לה, "פרנקיס" (ר"ל אנשי חיל) לבוא בעיר. אבל הקונסול האנגלי השתדל וישג רשיון למענם לרדת מהאניה ולכנוס בעיר. "דרכי יפו" כותב מונטיפיורי בזכרונותיו "ישרים וסלולים, אבל מלאים חול. הם סוגים בעצי האנה, רמון והפוחי-זהב יפים טאד אשר כמותם לא ראינו עוד".

טיפו נסעו לרמלה ומשם הלכו ירושלימה.

בקרבת אל שערי ירושלים ובראותם את העיר הקדושה בחורבנה ירד מונטיפיורי ורעיתו מנמליהם ויקרעו את בגדיהם, כמשפט אבלים. ואחרי כן שפכו שיח לה', ויודו לו על אשר הביאם בשלום לירושלים מחוז חפצם.

בירושלים התארחו בבית יוסף אמולג. מטחרת יום כואם, באו אליהם. ראשי עדת הספרדים והאשכנזים לבקדם ולכרכם בשלום. ראשי העדה התאוננו לפניהם על העניות הנוראה השוררת בירושלים ועל הלחץ אשר הפחות והפקידים המושלמנים לוחצים אותם במסים ובארנוניות חדשים לבקרים. "בירושלים נמצאים עתה חמישים משפחות (כמאתים נפש) ספרדים, ארבעים משפחות (כמאה וששים נפש) אשכנזים, וכמאתים אלמנות זקנות בעוני ובחסר כל".

מונטיפיורי ורעיתו הלכו לראות את ה"בוהל המערבי" ואחרי כן הלכו אל החכם משה סוצין (רב הספרדים), אך הוא לא היה אז בביתו, לכן הלכו אל הרב ר' מענדל (רב האשכנזים) וישתו אתו קהוה. — פחת ירושלים שלח לקרוא למונטיפיורי לבקרו בהיכלו ולשתות אתו קהוה, וגם אמר כי צר לו מאד על אשר התאכסן מונטיפיורי בשכונת היהודים, כי הוא חפץ לתת לו בית לישבתו בהוך חעיר. כשמוע מונטיפיורי את הדבר הזה, אמר "אקוה כי אחיה המיד

וגם אמיה בתוך אחי בני ישראל".

בערב יום השבת הלכה יהודית לראות את קבר רחל, ומונטיפיורי הלך עם ה' אמוּלג לבקר את ישיבת "עין חיים" אשר לקהלת הספרדים. הישיבה הזאת נוסדה, לפני ק"ן שנה, בידי איש יהודי מאנגליה, "פֶּרְנָקו" שמו.

ביום השבת הלכו לבית הכנסה. ומונטיפיורי ברך ברכת "הגומל" על אשר זפה אותם ה' לראות את אה"ק. — ראש בהב"נ בקש מאת מונטיפיורי לבל ינדב סכום גדול בעלותו לתורה, פן ישמעו פקידי הרשות והכבירו עוד את עול הטסים על בני הקהלה. — אחרי התפלה הלכו אל חכם הספרדים, ואחרי כן הלכו אל רב האשכנזים לאכול אתו לחם הצהרים. בבית הרב הביע מונטיפיורי את תקותו כי שתי הקהלות, האשכנזית והספרדית, תהיינה תמיד באחוה ורעות.

אחרי הצהרים הלך מונטיפיורי לבקר את הפחה בהיכלו. הפחה קבלו בידירות ובנמוסיות נבחרה, וישם לפניו קהוה ומזתקים. מונטיפיורי שלח אה"כ אל הפחה למנחה ולזכרון ידידות קנה־יצופים יקר הערך, בהביעו תקותו כי הפחה ייטיב דרכו עם היהודים לימים הבאים. והפחה גם הוא כתב לו על תעודת מסעו לאות כבוד ויקר, את דברי התהלה והחנף האלה:

"אנחנו טודיעים בזה כי היום בא לירושלים ירידנו השוע האנגלי, הארון מונטיפיורי. הוא בקר את כל המקומות הקדושים ואת כל נכבדי העיר, וגם אחדים ממדרגה יותר פחותה, וימצא חן גדול בעיני הכל בגלל יקרת רוחו ונעימות נמוסיו שאין כמוהם בכל בני עמו. ויען כי גם אנחנו שבענו ענג נעלה בחברתו, לכן כתבנו את הדברים האלה לאות כי מוקרים אנחנו את ערכו". ועל החתום פחת ירושלים (שם בן שבע מלים).

"אין עיר בעולם" אומר מונטיפיורי בזכרונותיו של היום ההוא אשר עמרתה ומכונה יפה מירושלים. גם אין מקום בעולם אשר אקלימו טוב מאקלימה של ירושלים".

מסחרת היום ההוא, הוא יום הולדת יהודית, עשה מונטיפיורי משתה גדול ויחלק מתנות ונרכות ביד רחבה לעניי ירושלים ולבתי החסד אשר בעיר. וביום שלאחריו יצאו מירושלים, אחרי שבתם.

בה ארבעה ימים. כלילה לפני צאתם, נקהלו אנשים רבים בביתם ויתפללו כל הלילה בעד שלום דרכם ובעד שלום כל חובבי ציון. וגם מונטיפיורי קם בשעה השניה אחרי חצות הלילה להתפלל אתם יחדו. ובקרב באו שני הרבנים, הספרדי והאשכנזי, ואתם יותר ממאה איש מנכברי הקהלה, לשלח את האורחים היקרים. מטחרת יום שובם ליפו, הוא יום הולדת מונטיפיורי, כתב בזכרונותיו לאמר: „היום הזה תחל תקופה חדשה בחיי. אני נכון מעתה להקדיש זמן יותר רב לטובת העניים, ואני מקבל עלי להתפלל בצבור בבהכ"נ, מלבד בשבתות ובמועדים, גם בכל יום ב' וה' בשבוע".

בלכתם כלילה באניה מיפו רדפו אחריהם אניות-מלחמה של הטורקים, בחשבו כי יונים הם. אך כעלות השחר נוכחו הטורקים כי שגו ברואה, וירפו מהם. — בקרוב אניתם לחוף אלכסנדריה נופצה לנגד עיניהם אנית-מלחמה של הטורקים באבק-שרפה, וכמאתים אנשי מלחמה נספו בנפץ הזה. המחזה הנורא הזה הרעיש מאד את לב מונטיפיורי ורעיתו, ויורו לה' מעומק לבם אשר לא עזב חסרו מהם בכל ימי מסעם. כעשרה ימים ישבו באלכסנדריה, מבלתי יכלת לנסוע הלאה מפני סכנת הדרך בים מפני השורדים היונים ופחד המלחמה. באלכסנדריה נתנו להם שרי האניות וצבאות אנגליה בבור גדול וישתדלו לטובתם בכל יבלתם.

7.

יציאת מצרים, מסע בים לפני שבעים שנה (תקפ"ח).

תקפ"ח, ז' נובמבר. — מונטיפיורי ורעיתו יוצאים ממצרים. הם יורדים הים באניה אנגלית ההולכת תחת חסות של אנית-מלחמה צרפתית. בתחלה היתה דרכם צלחה, אך פתאם קם רוח סערה והאניה חשבה להשבר. על דבר הטסע הזה כותב מונטיפיורי בזכרונותיו: „הלילה שעבר (ליל שבת) היה נורא ואיום מאד.

סער גדול התחולל, הים הולך וזועף, האניה תחוג תנוע כשבור, וחיל ורעדה אחזו את כל אנשי האניה. אשתי היקרה סבלה מאד סועף הים. רב החובל אמר כי בכל ימי מסעיו לא עבר עליו ליל זועות כזה. עד עולם לא אשבח את הלילה הזה, ובכל ערב שבת אודה לה' על הסרו כי הצילנו מאכרזן". ברוחות סוערות כאלה הלכה האניה עשרים וארבעה ימים עד בואם למבצר מאַלטא. שר המבצר שלח להם ברכת שלוטו על ידי מלאך, וגם שאל מאת מונטיפיורי להודיעו מצב הענינים באלכסנדריה. מונטיפיורי ענהו על שאלותיו במכתב מיוחד.

בימי שבתם במאַלטא בקרו אותם גדולי הפקידים האנגלים, גם שרי הצבא אשר עשו שם גדול במלחמת הים על יד נאווארינאָ באו לבקדם ולשיח אתם בעניני המדינות.

אף כי שבע מונטיפיורי הרבה עמל ותלאות, פחד ודאגה, במסעו זה, בכל זאת לא נכסף למהר ולשוב לביתו ולנוח ולהנפש זמן רב. ונהפוך הוא: עוד בשבתו במאַלטא, ואך שבה נפשו למנוחתה מתלאות מסעו, וכבר זמם מזמזם על דבר מסע חדש לצרכי עסקיו. — ואמנם כן היה דרכו בכל ימי חייו: כמעט שבצע מפעל גדול, ובטרם ירגע מהעבודה הקשה אשר עבד בו, וכבר המריצתהו אהבתו לפעולות להחל מפעל חדש לטובת הפרס או הכלל. כי אהבתו לפעול ולעשות טובות לא נתנה לו לשבת במנוחה ובחבוק ידים, וגם לא להנפש כראוי מעבודה קשה — כאשר נראה עוד בדברי ימי חייו הבאים.

בימי שבתם במאַלטא התרועע אתם אופיציר רוסי, והוא ספר להם בהתפעלות עצומה את גבורת אנשי הצבא הישראליים ברוסיא, ואת סבלנותם לשאת כל מחסור ולחץ, פאשר הראו לכל בימי המלחמה בתורגמה (שנים רבות אחרי כן בהיות מונט, ברוסיא בשנת תר"ו, זכה לשמוע ככל הדברים האלה גם מפי הקיסר ניקולאי הראשון ז"ל).

מקץ חדש ימים לשבתם במאַלטא אחזו דרכם לאיטליה. המסע הזה לא הצטיין במקרים משונים; בכל מקום בואם הלכו ראשונה לבית הכנסת, אחרי כן בקרו את בתי הספר ואת מוסדות החסד אשר לקהלת ישראל, ולאחרונה בקרו את ידידיהם ומטריהם, וגם הלכו

לראות את המקומות המצוינים אשר באותה העיר. בעיר ניאפול מצאו את הברון אנשיל רומשילד ורעיתו וישבו אתם ימים אחדים, ובביתם נודעו לשרים ואצילים רבים מגדולי הארץ. — מניאפול הלכו לרומא, ויבקרו שם את בתי המלאכה של החרשים המהוללים עושי־פסל: טהאָרוואלדווען, קאנאָווא ובארוצי. גם הלכו אל היכל הוואטיקאן ויהבוננו בכל שכיות החמדה אשר בעיר הזאת. בטרם צאתם מרומא קבלו סגל חבורה מראשי קהלת ישראל, אשר הגידו להם כי ברומא יש 3500 יהודים, שרובם עניים ואביונים. מונטיפיורי ורעיתו נדכו סכום הגון לטובת העניים.

מרומא הלכו לליוורנה. שם בקרו את בתי הספר העברים, וביחוד מצא חן בעיניהם בית הספר או „ישיבה“ הנקרא „אור תורה“. על אדות בית הספר הזה כותב מונטיפיורי בזכרונותיו לאמר: „שמחתי מאד לראות את ההיצוגיות היפה ואת הנמוסים היפים של התלמידים. הם עושים חיל בלמודיהם, הגדולים שבהם, שהם בכני י"ד שנה, יודעים עד להפליא את השפה העברית, והם יכולים לכתוב בה את כל דבר הנתן להם לחומר. חנוכם הוא על צד היותר טוב; הם לוטרים גם טוויקה ומלאכת החקוק. כששים נערים נמצאים בבית הספר הזה, ואחרים מהם משלטים שכר לטור ששה פֶרנקים לחדש. בכל שבת אחרי קריאת התורה מטילים הנערים גורל לדעת מי מהם יעלה להפטר בנביא; וטוה אני רואה כי כלם מוכנים לכך“. — אחרי כן הלך מונטיפיורי לבית הספר לבני העניים (תלמוד תורה). שם נמצאו כמאה וחמשים תלמידים, הלומדים קרוא וכתוב ומלאכת החשבון. משם הלכו לבית הספר לנערות, הלומדות מלבד התלמידים הנ"ל גם מלאכת התפירה וקליעת תכין למגבעות. התלמידות אחדות, ככנות שמונה או תשע שנים, תרגמו היטב את התפלות מה „סדור“. מונטיפיורי ורעיתו שמחו מאד על כל אשר ראו בכתי הספר האלה, ויתנו בתנות מסוימות לתלמידים ולתלמידות.

מאיטליה נסעו דרך פריז וקאלע לאנגליה. בכל הדרך התאונן מונטיפיורי על מצב בריאותו הרעוע.

ז.

שובם לאנגליה. מונטיפיורי חולה. המלחמה בעד שווי
הזכויות של יהודי אנגליה (הקפ"ח-תקפ"ט).

כבואם לונדונה היתה ראשית דרכם לבקר את אם מונטיפיורי,
ואחרי כן הלך מונטיפיורי אל לשכת שר הים למסור את המכתבים
אשר שלח בידו האדמירל קורדינגטן (השר המצביא את צי
אנגליה בחופי תוגרמה).

ביום השבת הבא הלכו לכה"ג להודות לה' כי השיבם
בשלום לביתם. ראשי העדה ורועיה הרוחניים קדמו פניהם
באהבה ובשמחה. — לעת ערב הלך מונטיפיורי אל הדוכס
מקלירנס (מזרע המלוכה) למסור לו מכתב מאת האדמירל
קורדינגטן, והדוכס קבלו בסבר פנים יפות. —

עתה כונן מונטיפיורי לבו לדאג לבריאותו, ויקח לו רופא
מצוין אשר בא אליו כמעט יום יום. גם בלכתו בגלל עסקיו אל
„הסיטי" או בבקרו את בתי החסד השונים, יש אשר הלך הרופא אֶתו
לשים עינו עליו ולנחותו בעצתו. —

ביום י"ט סיון ת"ק פ"ח מת הר"ר מילרולה, חכם הספרדים
בלונדון, וכמותו הפקיד את מונטיפיורי עם עוד שנים מנכבדי העדה
לאפוטרופסים. מונטיפיורי התעסק כל היום בקבורת הרב, והוא
מספר בזכרונותיו בפרוטרוט את כל כבוד ה„הלויה", וגם את
ההספר אשר הספידו רב האיטלקים הר"ר הירשל. —

מעת אשר שב מונטיפיורי מירושלים התגברה עוד בלבו
החכה לציון ולאה"ק, וביחוד שם מעתה כל מעיניו להמציא את
האמצעים הנחוצים להחזקת בתי החנוך ובתי הלמוד באה"ק.
ומקרה אחד אשר קרה בעת ההיא העיר את לבו לעסוק ברבר
הזה ביתר עיון וביתר התבוננות. — וזה הדבר: איש ירושלמי, והוא
שד"ר מקהלת הספרדים בירושלים, בא לונדונה לדרוש מאת אחד
מיהודי לונדון סך 2,000 ליטרא שמרלינג בשמרי רבית המופקדים
תחת ירו לטובת מוסד אחד (ישיבה) בירושלים. הסכום הגדול

הזה היה עובדן של שני חובבי ציון בלונדון. והרבית מהעובדן הוזה נשלח בכל שנה ושנה לראשי עדת הספרדים בירושלים. אך במשך הזמן בא העובדן לירי אפוטרופס אחד אשר מכר את שמרי הרבית, וישם את הכסף בצלחתו, ולא הוסיף עוד לשלוח את הרבית ירושלימה. ובכן בא השד"ר לונדונה לדרוש את העובדן מהאפוטרופס. מונטיפיורי השתדל הרבה לטובת השד"ר, והוא ורעיו ומכריו עמלו הרבה להוציא מהמוע לבקדשים את החיל אשר בלע — אך כל עמלם היה לשוא; וכעבור שלשת חדשים לשבת השד"ר בלונדון הודיע לו מונטיפיורי כי אין להוציא אף פרומה אחת מהאפוטרופס הבוגד, והשד"ר שב בפחי נפש ירושלימה אחרי אשר נתן לו מונטיפיורי כסף להוצאת הדרך.

מעשה המעילה הזאת העיר קצף גדול בקהלת לונדון, וכיחוד הרעיש הרבר את לב מונטיפיורי, כי בעיניו נחשבה המעילה הזאת לחטאת כפולה, בהיות הכסף נועד לתכלית קדושה, לתמיכת לומדי תורה. —

עוד ענין אחד מלא עתה את לב מונטיפיורי, זו שאלת זכוי היהודים באנגליה, אשר עמדה אז על הפרק. הקרבנות אשר הביאו יהודי אירופה במלחמות של שנת 1815, בהקריבם את חייהם ואת כספם לטובת ארצות מולדתם — הקרבנות האלה הוכרו לטוב רק בארצות אחרות. רק בצרפת והולנד זכו היהודים לשוויון גמור, לשאת כל משרה בפקודות הצבור והממשלה. ואולם באנגליה עוד לא נתנה להם החרות הנכספה, ולטרות עמל היהודים ומלחמותיהם למשפטיהם האנושיים עוד לא הצליח להם להטות את לב מחוקקי הפרלמנט לטובתם.

אבל ידי גדולי ישראל באנגליה לא רפו, הם הוסיפו ללחום מלחמותיהם למשפט ולזכויו, ולא נואשו מתקוה כי עד צדק ישוב משפט. מובן מאליו הוא כי גם מונטיפיורי לקח חלק גדול במלחמת מצוה זו, וזכרונותיו מלאים הרבה דברי חפץ הנוגעים לדברי המלחמה המלבבת הזאת. ואנחנו נביא בזה תוצאות מזכרונותיו בענין הנכבד הזה.

בשנת תקפ"ח, כ"ו יוני, הלך מונטיפיורי עם יצחק

גולדסמיד אל הרוכס מנורפלק להתראות עם ראשי הקתולים והדיסנטרים ולהתיעץ אתם על אדות הדרכים היותר טובים המוליכים למגמת חפצם; ואף אמנם ראשית דרכם היתה צלחה, כי אחריו אספות ומועצות רבות הצליח להם לבטל חוקים מגבילים אחרים אשר כוננו ביחוד כנגד הקתולים.

ההצלחה הזאת חזקה את ידי היהודים, ומונטיפיורי יחד עם נ. מ. רוטשילד ויצחק גולדסמיד ויתר נכבדי העדה הוסיפו לרדוף את מטרתם ביתר עז וביתר בטחון.

בזכרונותיו מיום כ"ב פברואר כותב מונטיפיורי לאמר: "יצחק גולדסמיד בא אלי וישב אתנו זמן רב, ויתיעץ אתנו באיזה דרך נוכל להשיג את הזכויה הטוחלט לאחב"י. אני ורעיתי הלכנו אח"כ לבקר את חנה רוטשילד ובעלה, ונשיח אתם הרבה על אדות חרות היהודים. רוטשילד אמר כי בקרוב ילך אל הלורד המוכיר (Lord Chancellor) להתיעץ אתו על הדבר, וחנה אמרה כי אם בעלה לא יעשה זאת, אזי תעשה זאת היא בעצמה. דברו חנה אלה בסגנונם הקצר והטרגש מאד הזכירו לי את אחותה, היא אשתי היקרה, באמץ רוחה ובעמק הרגשתה".

מסחרת היום ההוא הלך מונטיפיורי אל יצחק גולדסמיד ואל משה מוקאטו וישיח אתם ברבר מצב היהודים. וימים אחרים אח"כ הלך עם נ. מ. רוטשילד אל הסיר דועמס מקינטוש (נוצרי, אחד מגדולי חכמי המשפטים באנגליה) לבקש מסנו להציע חוק בהפרלמנט להתיר ל"זרים" (כלומר: יהודים) לרכוש להם נכסי בית ושדה ולתת להם זכות הבחירה להפרלמנט.

ראשי הלוחמים לשווי הזכויות של כל הדתות, ביהודים ובקתולים, ערכו בעת ההיא לעתים קרובות משתות ונשפי חשק, אשר אליהם באו כל גדולי המדינה מטפלת הליברלים להועץ ולגלות דעותיהם איש לאחיו, אל המשתה אשר עשה נ. מ. רוטשילד לתכלית זו, באו ראשי אצילי אנגליה וצירי ממלכות חו"ל; ומונטיפיורי, אשר נקרא גם הוא אל המשתה עם רעותו, בא בדברים עם אנשים רמי המעלה ובעלי השפעה, על אדות הענין הקרוב ללבו כל כך, ומסקנת שיחתו אתם השביעה אותו רצון.

ביום י"ו מאָרץ בהיותו בבית רוטשילד קראו יחדו את כתב הבקשה של היהודים אל שני בתי הפרלמנט, אשר ערך ה' טוק, "חנה רוטשילד ובעלה הסכימו שניהם לנוסח הבקשה". — ובערב היום הזה הלך אל האספה הגדולה של ראשי קהלות ישראל בבית מוקאטו. באספה הזאת הודיע יצחק גולדסמיד כי מצב הענין הולך וטוב.

ימים אחדים אח"כ הלך מונטיפיורי עם רוטשילד אל ה"בית העליון" (בית הלורדים) לראות את הלורד המזכיר. המזכיר קבל אותם בכבוד, אבל לא היה לו פנאי לרבר אתם על אדות ענינם, ולכן בקש מהם לבוא אליו בשבוע הבא.

ה.

הפרלמנט והיהודים (תקפ"ט).

תקפ"ט. — ביום א' אפריל הלך מונטיפיורי עם רוטשילד עוד הפעם לבית המחוקקים העליון, אבל ביום ההוא לא בא הלורד־קנצלר אל הבית לישיבה. ובעוד ימים אחדים הלכו בשלישית אל בית הלורדים ואז מצאו את המזכיר. הוא אמר להם כי "לעת עתה עסוקים הלורדים המחוקקים כבריקת עניני הקתולים, ולכן אך טוב ליהודים לרחות את בקשתם למועד אחר, עד אשר הפתר שאלת הקתולים; אבל אם מוצאים הם לנכון למסור את בקשתם מיד, אזי נכון הוא להמכס ולעמוד לימינם, אחרי אשר גם לפי דעתו מן הראוי ומן היושר הוא לבטל את החוקים המגבילים את זכויות היהודים. אבל — הוסיף הלורד־קנצלר — אנחנו מחויבים להתנהל במעשינו לפי דעת הקהל". — מונטיפיורי ורוטשילד ענו כי ישמעו לעצתו, ולא יעשו עתה קטנה או גדולה בענינם. אז אמר להם הקנצלר כי עוד יקח דברים עם הרוכס מוועלינגטון (ראש המינסטרים באנגליה בעת ההיא) ובקרב יודיע במכתב לרוטשילד את אשר עליהם לעשות לטובת הענין. מונטיפיורי נהר להודיע את תוצאות השיחה הזאת לגולדסמיד.

שבועות אחרים אחרי כן היתה אספה גדולה של ראשי העדה בבית ה' סמועלס. שם הוחלט לערוך כתב בקשה ע"י ה' פירס. ואח"כ נאספו שנית לקרוא את דברי הבקשה ולעשות בה תקונים ושנויים.

בינתיים הגיע חג הפסח. ובית משכן מונטיפיורי היה רחוק מאד מבית הכנסת של קהלתו הספרדית, ובחפ"ץ מונט' ורעייתו להיות בין "עשרה הראשונים", השכימו קום ויצאו מביתם כצאת השמש. אחרי כלות התפלה (שנמשכה שתי שעות וחצי) הלכו לאכול ארוחת הבקר בבית הגבאי, ואח"כ הלכו לבקר את כל קרוביהם ומכריהם, ולערך בשעה הרביעית לפנות ערב שבו לביתם ויאכלו את ארוחת הצהרים עם קרוביהם ומיודעיהם אשר הזמינו לסעודה. — כן היה דרכם בכל יום חג, ורק לעת זקנתם, כאשר לא יכלו עוד מחלישות הזקנה לעשות כן, זנחו את המנהג הזה אשר היה יקר בעיניהם מאד כמנהג ישראל עתיק יומין. —

ט.

ה מונטיפיורי הוצג לפני מלך אנגליה. קהלת הספרדים בלונדון בשנת תקפ"ט.

ימים אחרים אחרי חג הפסח נקרא מונטיפיורי לאספה דבה של זקני קהלת הספרדים, האספה היתה סוערה מאד, כי בה דנו על ההצעה הנכבדה: להנהיג בבתי הכנסת של קהלת הספרדים את הלשון האנגלית, לתרגם בה את התפלות ולדרוש בה את הדרשות ולהכריז בה את ההכרזות והמודעות, תחת הלשון הספרדית שהנהיגו היהודים הספרדים בכל בתי תפלתם בלונדון כמו ביתר מקומות מושבותיהם. הזקנים המחזיקים באדיקות בכל מנהגי קדומים, התנגדו בכל מאמצי כחם לנגד ה"הרוש" הזה, ויתמרמרו אל הצעירים האומרים לגרש מבית ה' את הלשון הספרדית, זו הלשון שהוקירו והעריצו מגורשי ספרד בכל ארצות

גלותם, ושנקדשה בעיניהם מרוב ימים. ואולם הצעירים, בני הדור החדש, אשר חונכו ברוח אנגלי, ואשר לא ידעו עוד את הלשון הספרדית, ואשר גם לא הבינו את האהבה והקדושת הראויות לתת לשפת צוררי ישראל, לשפת הארץ אשר שפכה דם ישראל כמים ואשר לאחרונה נרשה אותם מקרבה באכזריות חמה, — הצעירים דרשו בחוקה להסיר את הלשון הספרדית מגבירה בבית ה' ולהנהיג תחתה את שפת המדינה, את לשון ארץ מולדתם¹). האספה אָרכה כשש שעות, ואחרי וכוחים נמרצים נצחו הצעירים את הזקנים. —

ימים אחדים אח"כ הלך טונטיפיורי עם רוטשילד וגולדסמיד עוד הפעם אל הלורדקנצלר. הוא יעץ להם למסור את בקשתם לבית-הלורדים ע"י הלורד בקסלי, ויאמר: נראה נא איך תקובל הבקשה מאת הלורדים. אם יקבלוה במנוחה, או נמחר להציע חוק בדבר הזכוי; אך אם יראו לה פנים זועפות, או נחרל מהרבר בשנה הזאת, ומה גם אחרי אשר נוכחנו כי דעת הקהל וגם דעת הסלך בעצמו איננה נוחה גם מהשנויים שנעשו לטובת הקתולים. אז הלכו מונטיפיורי ורוטשילד אל הלורד בקסלי ויציעו לפניו את בקשתם. הלורד אמר כי הוא מסופק מאד אם יצלח להם להשיג את הזכוי בשנה הזאת, אבל הבטיחם לדבר עם הקנצלר ולהשיבם דבר בעוד ימים אחדים.

ביום כ"ט אפריל לשנה ההיא (1829) הוצג מונטיפיורי לפני סלך אנגליה בהיכלו, ע"י הרוכס טנורפלך. בזכרונותיו הוא מתאר את פרטי דבר הראיון הראשון הוה בתכלית הדיוק. ואולם, כנהוג בראיון כזה, לא דבר הסלך אתו דבר, כי אם הראה לו פנים שוחקות ויושט לו את ידו לנשיקה. —

מטחרת היום ההוא הלך מונטיפיורי עם רוטשילד וגולדסמיד אל הלורד בקסלי וימסרו לו את כתב הבקשה. הלורד קרא את-

¹ הד"ר לוי הטו"ל את הספר הזה בשפת אנגליה, מתאמץ במקום הזה להצדיק את אהבת יהודי ספרד והצטרם לשפת הארץ אשר גורשו ממנה, ואולם אנחנו איננו יכולים למצא כל זכות לאדיקות משונה כזו, ולכן השמטנו את דבריו ונתאר את ה"אספה" לפי בינתנו. — י"ה"ט.

הכתב ויאמר להם כי יקה דברים עם הלורד עלדון ועם הבישופים, ומחר ישיבם דבר.

באותו היום עברה השמועה כי ראש המיניסטרים, הרוכס וועלינגטון, מתפטר ממשטרותו, שמועה העלולה להעיר התרגשות בין אנשי הכספים. ואולם מונטיפיורי לא נתן לשמועה הזאת להרגיז מנוחת לבו, ועוד בערב היום ההוא הלך עם רעותו אל חג המסכות אשר ערך גולדסמיד בביתו עקב מלאת ימי נעורי בנו הבכור.

ממחרת היום ההוא הלך עוד הפעם עם רוטשילד וגולדסמיד אל בית הלורדים לדבר עם הלורד בקסלי, אבל עוד לא מצאו טענה נכון בפיו. — ימים אחדים אח"כ הלכו עוד הפעם אל הלורד בקסלי. הוא יעץ אותם לעשות שנויים קטנים אחדים בנוסח הבקשה, ולהשיב לו את הכתב בעוד ימים אחדים, ואז יציע את בקשתם לפני הלורדים. גם יעץ אותם להציע את בקשתם גם בבית התחתון ע"י סיר תומס ברינג.

ביום הנועד הביאו אל הלורד בקסלי את כתב הבקשה המתוקן, בחתימת ידי ראשי העדה. הלורד אמר להם, כי לפי דעתו ינתן ליהודים כל חפצם מלבד הוכות להבחר להפרלמנט. גם זאת אמר להם כי לא יציע את בקשתם לפני הלורדים כטרם יתראה עוד הפעם עם הקנצלר ועם הרוכס וועלינגטון. — מקץ ימים אחדים הגיד להם הלורד בקסלי בפירוש, כי הרוכס וועלינגטון מתנגד בהחלט להציע את בקשת היהודים בהפרלמנט בשנה הזאת, מבלי אשר הודיע מה תהי דעתו בשנה הבאה. לכן יעץ הלורד לדחות את הבקשה לשנה הבאה.

ימים אחדים אח"כ עשה רוטשילד משה גדול, ורבים מגדולי אנגליה ואורחים נכבדים טחו"ל באו אל המשתה. מונטיפיורי, אשר היה גם הוא בין הקרואים, מודיע בזכרונותיו כי הרבה לשוחח עם הקרואים על אדות שאלת היהודים, ורוב האצילים גלו דעתם לטובת ההצעה, ונסיך אחד מרוסיא אשר בא גם הוא אל המשתה דבר בהתלהבות עצומה לטובת הזכוי. —

כן היתה שאלת הזכוי תלויה ימים רבים בין תקוה ודאגה. ומונטיפיורי, אשר שם כל מעיניו בענין הזה, נמצא כל העת במצב

התרגשות חזקה. גם עסקיו הפרטיים השביעוהו רגו ופחדים. לכן גמר מונטיפיורי להרגיע את רוחו הנרעש במסע תענוגים, ובימי הקיץ הלך עם רעיתו ועם משפחת רוטשילד אל האי ווייט. בשובו מניסע תענוגיו שב להשתקע בעסקיו הפרטיים הרבים והשונים, אשר לפעמים העסיקוהו כל היום. —

בזכרונותיו לקץ השנה אנהנו מוצאים רשימה מלבבת על מספר בני הקהלה הספרדית בלונדון. בסוף שנת 1829 היה מספרם כס"ה 2500 נפש; בזה 750 בעלי זכויות החפשים ממס, 550 בלי זכויות, וסך 1200 נפש עניים המקבלים המיכה מקופות הצדקה של הקהלה. —

בראשית שנת 1830 היתה מהומה גדולה בעולם הכספים, עקב המהפכה המדינית שהתחוללה בצרפת, אנגליה וספרד, ובתי מסחר גדולים התמוטטו או נהרסו כלה. ואולם מונטיפיורי בגדל זהירותו נצל מרעה ולא קרהו כל אסון ונזק.

ביום 31 דצמבר היתה אספה רבה בבית משה מוקאטו. הוחלט להגיש בקשה להפרלמנט לבטל את החוקים המגבילים, ולבקש את האדונים רוטשילד, גולדסמיד ומונטיפיורי ללכת אל הדוכס מוועלינגטן ולדבר אתו בענין הזה. —

בזכרונותיו מהימים ההם נמצא דבר אחד הראוי לתתו גם לקוראינו. פעם אחת לזה את מר אנתוני רוטשילד על דרכו אל היכל הנסיך אסתריו (ציר ממשלת אוסטריה בלונדון), כי היה ברצון רוטשילד לשיח עם הנסיך על אודות שאלת הזכויות באוסטריה. בבאם אל היכל הציר, נטל עליהם לחכות זמן מה בחדר האכל. שם מצאו איש זקן, כנראה כהן קתולי, יושב אל השלחן ואוכל. כהתמו לאכול קם הזקן ממושב ויגש אל החלון ויכרע על ברכיו ובבריעה זו, שהיתה מעין "ברכת המזון", שהה כעשרה רגעים, ואח"כ קם על רגליו וישתחו לפני האורחים, ויצא מהחדר. על זה מעיר מונטיפיורי בזכרונותיו לאמר: "דוֹאָג אני כי רבים מאחב"י לא היו מוצאים עו בלבכם לעשות כמעשה הזקן החסיד הזה, ולא עוד אלא שהיו בושים אפילו להניח כובעם על ראשם לברך את ברכת המזון".

הראיון עם הרוכס ועלינגטון. הכסיפי הרוכס להמשיך את הדבר,
 ירית אכן חפנה לכהכ"נ ברמסנט (תק"ן).

תק"ץ. — בראשית החדש פעברואר הלכו רוטשילד,
 גולדסמיד ומונטיפיורי אל הרוכס ועלינגטון. רוטשילד החל
 לדבר עמו על עסקי כספים בעניני הממשלה, ואחר אמר: „אלהים
 נתן בידך העז והיכלת לעשות טובות, אנא עשה נא דבר גם לטובת
 היהודים". הרוכס ענה כי ה' משפיע חסרו במדה מצומצמת;
 ואח"כ אמר כי היום יקרא את כתב הבקשה, ויועד את רוטשילד
 לבוא אליו בעוד ימים אחדים לקחת מענה מפיו. או החל רוטשילד
 לדבר על הפוליטיקה בצרפת, ויהם אותו הרוכס באמרו כי אין
 את נפשו לשמוע מאומה על אודות עניני חו"ל.

רוטשילד מאן ללכת שנית אל הרוכס לשמוע תשובתו,
 באמרו כי הרוכס מטופל עתה בדאגות שונות עקב ריב המפלגות
 בהפרלמנט. ואולם גולדסמיד וחבריו לא הסכימו לדעת רוטשילד,
 וכעבור חמישה ימים הלכו שנית אל הרוכס. הרוכס אמר כי אין
 ברצונו להציע עתה לפני הממשלה את משאלות היהודים, וייעץ
 להם לחשוך את בקשתם למועד אחר; ואולם אם חפצים הם
 לדחוק את הקץ, אוי אהריות הדבר עליהם והוא איננו יכול
 להכטיהם מאומה. מונטיפיורי למד מתוך המענה הזה כי הרוכס
 איננו מתנגד לזכוי היהודים, ואם אך תעבור הבקשה בשלום
 בבית התחתון, לא יעמוד לה הרוכס לשטן.

ביום כ"ב פברואר הוגשה הבקשה לפני הנבחרים בבית
 התחתון ע"י ה' גרנט. הקבלה לא היתה רעה: שני נבחרים
 דברו בזכות הבקשה ורק אחד דבר כנגדה,

בעוד ירחים אחדים שאל ה' גרנט את ראשי היהודים:
 האם עומדים הם על דעתם להבחר אל הפרלמנט, והאם
 חושבים הם את הזכות הזאת להנאי עקרי שבלעדיו ימאנו לקבל
 את יתר הזכויות. מונטיפיורי גלה דעתו כי על היהודים לקחת

כל מה שנותנים להם, כי תפשת טרובה לא תפשת. זאולם גולרסמית אמר כי טוב לו לאבר הכל מלמחול על התנאי העקרי הזה.

יומים אח"כ כתב מונטיפיורי בזכרונותיו: "הייתי בבית התההון ואשמח לשמוע את הנאומים אשר נאמו לטובתנו. הנאומים שעמדו לימיננו היו: גרנט, מאקאלי, סיר מקינטוש, לורד קרפּת וסמית. כנגד ההצעה נאמו: סיר דוברט אינגליס, שר הרכוש, והקטיגור הראשי של הממשלה. אחרית הישיבה היתה כי ההצעה נתקבלה בקט"ו דעות מימינים כנגד צ"ז משמאילים" (בוה עוד לא נתקבלה הצעת הזכויות בחלט, כי עוד עליה לעבור בבית העליון, בבית הלורדים). —

בינתיים עסק מונטיפיורי בודיוות גם במעשה הצדקה בתוך קהלתו הספרדית. באחד הימים הוא כתב בזכרונותיו: "כל היום הזה, מהשעה העשירית בבקר עד השעה החמישית אחרי הצהרים בקרנו את בתי קי"ב משפחות עניי קהלתנו. לק"ח נתנו פתקאות לקבלת המיכה מקופת הערה. העני נורא מאוד: משפחות של שבע גפשות יושבות בחדר אחד, בלי מזון ובלי הסקה, בלי מטה ושמיכה, ורק שק או בלואי סחבות היה להן ליצוע. מראה העניות האיומה הזאת הרעיש אותנו, ולכן אף כי עפ"י החלטת ועד הצדקה הותר לנו רק לתת פתקאות לקבלת המיכה, בכ"ז לא יכלנו להקשיח לבנו ונתן לעניים המרורים האלה גם כסף מזומן ככל אשר היה בצלחתנו. זאולם נפלא הרבר, כי למרות העניות האיומה הזאת לא מצאנו בכתיים האלה כי אם כשמונה מקרי מחלה". —

ימים אחרים אח"כ אנחנו מוצאים את מונטיפיורי באספה של חברת "דורשי שפת עבר וספרותה", והוא נוהן פרסים לסופרים המצטיינים בספרות העברית.

בקייץ נסע עם רעיתו לארצות צרפת, הולנד, בלגיה זאשכנו, ובשובו טרכו הציגו הדוכס מנורפלק עוד הפעם לפני המלך. — בחדש נובמבר חתם מונטיפיורי ומשה מוקאטו על כתב הבקשה של היהודים אל שני בתי הפרלמנט; נוסח הבקשה היה

באותה של השנה הקודמת. — בזכרונותיו לקץ שנת 1830 הוא אומר: „גמרתי לעשות חווה עם אחדים מידידי ועם שני לומדי הורה מופלגים. לסעוד אתם יחד פעם בשבוע, למען נוכל לשיח בדברי תורה“.

תקצ"א. — „אצילים אחדים ושרי הממשלה יועצים אותנו לחשוך את הצעת הזכוי לשיבות הפרלמנט בשנה הבאה, יען כי המיניסטרים שקועים עתה בעניני מדינה אחרים“. ואולם העורך־דין הר"ר לושינגטן יועץ לשוב ולהגיש את הבקשה ולבלתי ינתרו היהודים אף על אחת מהזכויות שהם דורשים בבקשתם. מונטיפיורי אמר להר"ר לושינגטן כי בטוח הוא שראשי הקהלות יקבלו ברצון מאת הממשלה את כל אשר תתן להם, זהם יסתפקו גם במועט. כשמוע גולדסמית את הדבר קצף קצף גדול על ראשי העדה, ויאמר כי ימשוך ידו מהם ויסדר עדה בפני עצמה יחד עם צעירי הדור וגם יעשה שנויים בסדר התפלה, בתקונים שנעשו בקהלות האמבורג (הר"ר לוי משתדל להצדיק את שתי המפלגות גם יחד. ואולם אנחנו רואים מזה, כמו ממעשים אחרים, שמונטיפיורי היה פחדן גדול, ענו ונכנע יותר מדי כ„יהודי־הגלות“ אמתי לכל פרטיו; ואך טוב עשו יהודי אנגליה בעת ההיא שלא השליכו ידם על מונטיפיורי לבדו: כי הוא וחבריו החסידים הפחדנים „המסתפקים במועט“ לא היו מצליחים להשיג בעד אחיהם את הזכוי הגמור, ככל אשר עשו גולדסמית וסיעתו אמיצי הלכ ובעלי רצון כביר...).

השנה ההיא היתה שנת מהומה ומבוכה בעולם הסריני, זממילא גם בעולם הכספים, ולכן גמר מונטיפיורי לצאת מלונדון ההומיה והסוערה ולשים מושכנו בעיר קטנה. לתכלית זו קנה את האחוזה „איסט קליף“ ברמסגט, זה המקום אשר בו ישב מעתה רוב ימי השנה עד יום מותו, ובערב ר"ח תמוז תקצ"א הונחה אבן הפנה לבנין בית הכנסת ברמסגט אשר יסדו על הוצאותיו (מונטיפיורי מספר בזכרונותיו את כל פרטי החגיגה הזאת ואת סדר הנחת אבן הפנה, בדיוקנות מפורטת מאד).

יא.

מונטיפיורי נוסר את זכות הספרות לאָחיו. הנוכת בית
הכנסה ברמסנט. הצעה זכויה היהודים נדחתה בבית הלורדים
(תקצ"ב — תקצ"ו).

מונטיפיורי קבל מלשבת שר חצר המלך את הרשום
לחרות בדגלו את השם "ירושלים" בכתב עברי. בעד הזכות
הזאת שלם כשלוש מאות ר"כ.

בזכרונותיו מיום 16 מאי לשנת 1831 הוא כותב:
בראשית שנה 1815 קניתי לי הזכות להיות סרסור לשטרות
"בהסיטי" והיום מסרתי לאחי, להורציה, את הזכות הזאת שעלתה
לי בסך 1625 לירה שמרלינג. יצליח ה' מעשיו בעסק זה", —
מלבד זאת שלם מונטיפיורי להלורד-מאָר סך מאה ל"ש בשכר
המסירה הזאת.

ביום כ"ז יוני 1832 החזיק מונטיפיורי באחוותו ברמסנט
ויצו לקבוע מוזות בכל הפתחים.

הר"ר הירש לעהרען, הנודע לשם במפעלותיו לטובת
עניי א"הק, בא בעת ההיא לונדונה לרגלי דבר משפט, ומונטיפיורי
השתדל הרבה לטובתו. או בקש הר"ר לעהרען ממונטיפיורי
לכתוב שמו בין "חובבי ציון", ויענהו מונטיפיורי כי אהבת ציון
מלאה את לבו כל ימי חיו, וכי גם זה לא כבר השתדל וגם
הצליח להטות את לב ראשי קהלתו לקצוב תמיכה שנתית
בסך ששים ל"ש לטובת עניי אה"ק. הסכום הזה נחלק לשלשים
חלקים, מזה נתן לירושלים י"ב מנות, לצפת — שבע, לחברון —
שש, ולמכריא — חמש.

ביום 16 מאי 1832 חגגו את חנוכת בהכ"נ אשר בנה מונט.
ברמסנט. אל חגיגת החנוכה באו הרבנים וראשי העדה מלונדון.
החנוכה הוחנה ברב פאר והדר. פרטי החגיגה מתוארת באריכות
מדויקת בזכרונות מונטיפיורי, ואנחנו נביא בזה רק את הפרטים

האלה: בתחילת החגיגה נהך גשם שוטף ארצה, ועל זאת הצמערור מאד מונטיפיורי ורעיתו, אך הר"ר הירשל, הרב לקהלות לונדון נחם אותם באמרו: „מיום שחרב בה"טק אין לנו לדרוש שכל דברינו יעשו כחפצנו". אחרי אשר הקיפו את הבימה בספרי התורה עלה מונטיפיורי על הבימה ויקרא בקול רם הפלה עברית ארוכה מאד, שחזרה ליום החנוכה הזאת, — אחרי תום סדר החנוכה עשה מונטיפיורי משהה גדול לכל הקרואים (1).

ימים אחדים אח"כ הראה מונטיפיורי לרעיתו את המקום אשר בחר להקבר בו; המקום רחוק כמ"ו צעדים מבה"כ שלו. יהודית הסכימה לבחירת בעלה.

באותו הזמן הוצע לפני הנכחרים בבית התחתון הצעה כזו: „נחוי לבטל את כל החקים המגבילים את הזכויות האזרחיות של היהודים היושבים בממלכת אנגליה, ולתת ליהודים את אותן הזכויות שנתנו לכני הדת הקתולית בחוק של שנת 1829". ההצעה הזאת נתקבלה בבית התחתון ברב־דעות גדול. ואולם בבית העליון נדחתה ההצעה הזאת ברוב של חמשים דעות, אף כי הדוכס מסוקסס הגיש לפני הלורדים כתב בקשה בשבעת אלפים חתומים לטובת היהודים.

בזכרונות מונטיפיורי טהעת ההיא נמצא הידיעה המלבכת הזאת: ראשי קהלת הספרדים בלונדון קצבו שכר לסגן הרב סך ל"ה לירה שט. לשנה, ואח"כ הורידו את השכר עד שלשים ל"ש, וסוף כל סוף נקצב השכר לעשרים ל"ש! ואין לשכח כי פקודה זו נתנה בלונדון גם אז רק לאיש שמלכד השכלתו העברית השלים חוק למורו בהאוניברסיטה.

(1) הר"ר לוי מספר כי בתחלה אמר מונטיפיורי לכתוב על פתח בית הכנסת כמסגט כתבת הנאיהה לתכרה הבית, אך אח"כ נחם מכחשבתו זו, ולכן נשאר כמעל לפתח מקום פנוי אשר נועד לכתבת ההיא, טעם הדבר הוא: מפני שירא מונטיפיורי לנקר את עיני הזרים, ודחעיר קנאה... מפני טעם זה נמנע גם לפאר את ביהכ"נ כחיון, והיצויות הבית היא פשיטה עד כאר.

י.ב.

מונטיפיורי חלה ונתרפא. היהודי דוד סלמנס נבחר לשעריף.
 יורשת הכסא באה לבקר ברמסגט. כולוה של ק"ן מליון רו"כ
 (תקצ"ד — תקצ"ה).

בשנת תקצ"ד חלה מונטיפיורי מהלה קשה. המחלה ארכה
 ירחים אחדים, ובקומו ממחלתו יעצוהו הרופאים לנכוע לננב
 צרפת למען החליף כח ולשוב לאיתנו הראשון. במשך מחלתו
 טפחה וכלכלה אותו רעיתו באהבה עזה ובהתמכרות עצומה, ער
 כי אחר הרופאים אמר שמעולם לא ראה אישה טובה כמוה.

באחרית ימי הקיץ שבו מונטיפיורי ורעיתו ממסעם בצרפת,
 ובשובם נודע להם לדאבונם כי אחרית הצעה הובו היתה רעה:
 בבית התחתון נתקבלה אמנם הצעה, אבל הבית העליון רחח
 אותה בק"ל דעות משמאילות כנגד ל"ח דעות מימינות.

בזכרונות השנה ההיא מודיע מונטיפיורי לאמר: „ג. מ.
 דוטשילד התראה עם הדוכס מוועלינגטון ויעץ אותו לקחת לו
 מיניסטרים ממפלגה הליברלים ולתת הסכמתו להקונים אחדים
 שהעם דורש מהממשלה, ויאמר אל הדוכס: עליך להתנהל לפי
 רוח הזמן, כי רוח הזמן לא יתנהל לפי דעותיך”.

בשנת 1835 זרחו קרני אור החפש הראשונים באנגליה,
 ותחוקנה ידי האנשים הלוחמים כלי ליאות לשווי זכויות היהודים
 והתקוה הוסיפה להם עצמה. — בשנה ההיא נבחר היהודי דוד
 סלמנס לשעריף (שופט עליון, המוציא לפעולות את חקות המדינה)
 בלונדון ובמהו מידלסקס. הוא היה היהודי הראשון אשר זכה
 לפקודה רמה זו.

בזכרונות השנה ההיא יספר מונטיפיורי באריכות טפורמת
 את דבר בוא הדוכסית מקענט והפרינצעסין וויקטוריא (מי שישבה
 אחר כך על כסא אנגליה) לרמסגט. לקבלת פני האורחות
 הרמות האלה נוסד ועד מיוהר מאת האורחים ברמסגט, ומונטיפיורי

היה מראשי הועד, וינחל הודה וכבוד מאת האורחות הנעלות, על כל עמלו אשר עמל להנעים את ימי שבתן ברמסנט, וגם מאת המלך והמלכה של מדינת בלגיה אשר באו גם הם לבקר ברמסנט.

ימים אחרים אח"כ נהכבדה יהודית לקרא שם לאניה קיטור חדשה.

בקץ השנה ההיא השתתף מונטיפיורי עם רוטשילד במלוה גדולה להמטשלה, על סך מ"ו מיליונים ל"ש (את הסכום העצום הזה הוציאה הממשלה בתור פיוס ורצוי לארנוני העבדים כהודו המערבית אשר קראו דרור לעבדיהם). פרטי דבר המלוה הזאת יספר מונטיפיורי בזכרונותיו באריכות מפורטת, ולסוף הוא מודיע כי בערב היום ההוא, אחרי אשר בצע את העסק הגדול הזה ישב להתענות על חרבן ירושלים (בהיות היום ההוא ערב תשעה באב). בצדק מעיר הד"ר לוי על הדבר הזה, כי חוון יקר הוא לראות איש השקוע בעסקים גדולים כאלה שומר בריוק את כל מנהגי דתו ומענה נפשו בצום כ"ד שעות תיכף אחרי בצעו מלוה גדולה על סך ק"ן מיליונים רו"כ.

מזכרונותיו בעת ההיא ראוי להזכיר את הדבר הזה: איש נוצרי צעיר לימים, אשר מונטיפיורי לא ידעו מעולם, כתב מכתב אל מונטיפיורי ורעיתו ויהחנן אליהם להיות למנן ולמחסה לאשתו ובנו הקטן. הוא אומר במכתבו כי בתור נכרי ובן דת אחרת אין לו אמנם כל צדקה לשאול מאתם חסד כזה, אבל השמועות אשר שמע על אדות לבס הטוב ומעשי צדקותיהם נותנות תקוה בלבו כי לא יאממו אונם משמוע אל תהנת איש אמלל האנוס לשים קץ לחייו מפני צרות שבאו עליו שלא כאשמתו. מונטיפיורי חקר ודרש את הדבר, ויודע לו כי כנים דברי האיש האמלל; אז המך מונטיפיורי את האלמנה בעניה, ואת בנה הקטן הכנים לבית חנוך מפורסם, אחרי אשר שלם ארבע מאות ל"ש בעד הזכות להחשב בין מנהלי הבית; כי רק בתור מנהל הבית יכל להכנים להוכו את הנער.

בקץ השנה ההיא התודע הד"ר הלוי אל מונטיפיורי ורעיתו בבית אחד מסכריהם בלונדון. הד"ר מצא חן בעיניהם ויבקשוהו

לבקרום בביתם ברמסנט. וישב אתם הד"ר לוי עשרה ימים. הד"ר לוי מרבה להלל את דרכי החיים של הוגג הנחמד הזה בביתם, את נעימות מנהגיהם ונמוסיהם, ואת חבתם וידידותם לו ולכל האורחים המבקרים בביתם. הוא מספר כי בכל יום ויום קבלו מכהבים ושירי תהלה מכל הארצות (ביחוד בשפת צרפת ואשכנז), ובתוך יתר הרברים הוא מספר את המעשה היפה הזה אשר קרה בימי כקורו. פעם אחת התערב מונטיפיורי עם רעיתו לאמר: אם הוכל לעמוד בנסיון לפניו בדקדוק לשון איטלקית למועד אשר אמר, אז יתן לה למתנה מאה ל"ש. וביום הנועד הצליחה במסה לפני אישה והד"ר לוי, ומונטיפיורי נתן לה את השכר הנקוב. על זאת שמחה יהודית מאד, ואישה שמח גם הוא על כשרונות רעיתו וחריצותה. — בכלל היתה יהודית מוכשרת מאד ללמוד שפות זרות, ובימי שבת הד"ר לוי אתם הביעה לו את חפצה ללמוד גם את לשונות המזרח, ביחוד הלשון הערבית והטורקית. הד"ר לוי החל להורותה את שפת ערב, וישתומם לראות את התושיה אשר עשתה בידיעת השפה במשך ימים מספר (ויהודית היתה אז כבת נ"א שנה!).

בטרם נפרד הד"ר לוי מאתם הביע מונטיפיורי את חפצו לנסוע עוד הפעם לאה"ק, בלוית הד"ר לוי. — בקץ השנה ההיא נבחר מונטיפיורי לראש קהלת ישראל בלונדון, בטקום משה מוקאטו אשר התפטר ממושבתו זו. —

יג.

סוף נתן מאיר רוטשילד. מות מלך אנגליה. מונטיפיורי נבחר לשעריף (תקצ"ו — תקצ"ז).

ביום 28 יולי 1836 מת נתן מאיר רוטשילד, אחרי מחלה קצרה. ע"ד טותו יספר מונטיפיורי בזכרונותיו בדברים האלה:

בבואנו אליו עוד היה בחיים, אבל עקבות המות כבר נראו על פניו. בשעה הרביעית קרא אנשיל אחיו לפניו את סדר התפלות והודו, והנוע אמר את הדברים אחריו, וגם כל העומדים עליו אמרו את התפלות. אח"כ נשק לאשתו ויאמר בשפה ברורה: „ערב טוב” — ובשעה החמשית יצאה נפשו בלי כל גסיסה. אני נשארת בחדרו כשעה תמימה אחרי אשר יצאו כל האנשים. מי יתן והיה המחזה המעציב הזה לזכרון לפני המיד, לזכור כי כל הגדולה בעוה"ז הבל זריק היא, ולחיות נכון בכל יום להכנס לחיי הנצח! הוא היה אוהב נאמן לי ולרעייתי. יהי זכרו ברוך!” —

ביום י"א אקטאבר נקרא מונטיפיורי אל הרוכסית מקענט לאכול לחם אתה ועם הפרוינצעסין וויקטוריה. אל הסעודה באו רבים מגדולי אצילי אנגליה ומראשי הפקודות. —

בשנה ההיא נעשה לו גם גדול, כי בלכתו עם רעייתו כאניה, התנגשה אניהם באנית-קיטור אשר ירדה כרגע במצולות כמו אבן, וגם אניהם חשבה להטבע, ובארח פלא נחלצו מסכנת מות. — לזכר הנס הזה נדב מונטיפיורי מטחרת היום ההוא שש באות ל"ש לדברים שבצדקה; בזה ת"ק ל"ש לעניי אה"ק. —

הצעת החוק בדבר זכוי היהודים התקדמה הרבה בשנה ההיא, ואף כי הבית העליון עוד התנגד לה, בכ"ז חוק בטחון היהודים כי בקרוב יצא החוק לפעולות, יען כי בקרב העם האנגלי נראו אותות הבה והתקרבות לשכניהם הישראלים, והמשפטים הקדומים נגרשו לאט לאט מקרב הארץ, כאשר ראינו בבחירת דוד סלמנס לשעריף וכאשר נראה גם להלן בדברי ימי מונטיפיורי, —

בראשית שנת 1837 נבחר מונטיפיורי לחבר בהחברה הכבודה הנורעת בשם Royal Society. הוא היה היהודי הראשון אשר זכה להמנות בין חברי החברה הזאת. בזכרונותיו הוא אומר על אדות הדבר הזה: כטרומה לי שאני יכל להתנאות בכבוד שנעשה לי, כי זכיתי לרשום את שמי בספר החברה אשר בו כתבו רבים מנ"כ אנגליה את שמם.

באותה השנה שלם לו אחד מטכריו חוב ישן, סך ת"ק

ל"ש שהלוח לו מונטיפיורי לפני י"ח שנים לכונן עסק מסחר. מונטיפיורי השיב לו את הכסף, באמרו כי די שלומים לו לראות את הצלחת ידירו בעסקיו שעזר לו בהתחלתם.

מונטיפיורי מזכיר בזכרונותיו את דבר מות מלך אנגליה בשנה ההיא ואת עלות הפרינצסין וויקטוריה על כסא המלוכה. — בשנה ההיא נשאל נשאל מונטיפיורי מאת ראשי האזרחים בלונדון אם יאכה לקבל עליו משרת שערִיף בלונדון ומחוז מירלסקס לשנה הבאה. מונטיפיורי ענה כי כאמת אין את נפשו לקבל עליו את המשרה הכבודה הזאת, יען כי מצב בריאותו לא יתנהו לקבל עליו את העבודה רבת האחריות הכרוכה במשרה הרמה הזאת; אבל אם אזרחי לונדון יבחרוהו לשערִיף, הנהו לוקח לנפשו הרשות לקבל את הכבוד הזה או למאן בו. כמו כן התנה תנאי לבל יהי מחויב ללכת לבית הפלת הנוצרים בימי החג, כמשפט השערִיפים, ולהתיר לו להביא לנפשו מאכלים כשרים במשתות שיערכו האזרחים לכבודו. — ראשי האזרחים בלונדון הסכימו לכל התנאים אשר הציע מונטיפיורי לפניהם, וכיום כ"ד יוני באו לבשרהו כי נבחר פה־אחד לשערִיף בלונדון ומחוז מירלסקס לשנה הבאה. קרובי מונטיפיורי ורעיתו הפצירו בו לקבל את הכבוד הזה, ויעתר להם מונטיפיורי.

בהודע דבר הבחירה בעיר באו כל רעי מונטיפיורי וקרוביו לברכו על הכבוד החדש הזה. אבל מונטיפיורי כנראה לא היה שבע רצון עד מאד מהמשרה שהושמה עליו, כי כן הוא כותב בזכרונותיו ביום ההוא: „דואג אני כי כפקודתי החדשה יהי עלי להלחם במכשולים רבים, מכשולים אשר אפגש בהם תיכף בראשית ימי משרתי. הנה היום הנועד לקבלה המשרה, הוא יום א' של ראש השנה, ובכן לא אוכל לעבור ברחוב במרכבת הכבוד, כמנהג השערִיפים, כי אם אצטרך ללכת ברגלי. כמו כן מנהג־עתיק הוא בלונדון לקבוע את משהה המלואים לשערִיף החדש ביום 30 ספטמבר, ובשנה הזאת יחול צום הכפורים ביום ההוא. אבל אשתדל להטות את לב חברי לרחות את המשהה ליום אחר”.

ממחרת היום ההוא באו אליו ראשי האזרחים, ועפ”

בקשתו הסכימו לרחות את משתה המלואים ליום ה' אקטבר, —
 ימים אחרים אח"כ החליטו ראשי האזרחים לשלוח מכתב-
 ברכה להמלכה וויקטוריה בידי סגל חבורה של י"ב אנשים
 מנכבדי הקריה, אשר בראשם עמר הלורד-מאָר. בין חברי
 הדיפוטציה הזאת נמצאו גם מונטיפיורי ורוד סלמנס.
 מיום שנבחר לשערף קפצו עליו עבודות וחובות רבות
 ושונות בעסקי האזרחים, אבל עבודתו החרשה הזאת לא מנעתהו
 לעסוק כבתחלה בצרכי הצבור שלו, בצרכי אחיו היהודים,
 כאשר נראה להלן.

י.ד.

חוק נשואי היהודים, מונטיפיורי הוצג לפני המלכה ויקטוריה,
 חג המלואים של מונטיפיורי בתור שערף.

בשנת 1837 התעוררה השאלה בדבר נשואי היהודים,
 הממשלה מצאה לנכון לעשות תקינים בסדר הנשואין של בני
 ישראל, ולדרוש מהם כי בכל התחנות יודיעו את שמות החתן
 והכלה לפקדי הממשלה שלשה שבועות קודם ההתונה, הצעת
 החוק הזה עוררה התרגשות עזומה בקרב היהודים, ביחוד במחנה
 האדוקים, כי דאגו פן יגע החוק החדש הזה במנהגי הדת. —
 ביום 7 יולי הלך מונטיפיורי אל הרב הראשי לאספה להועץ
 בדבר החוק. האספה אָרכה זמן רב. מונטיפיורי כתב ביום ההוא
 מכתב אל הארכיבישוף מרובלין ויבקשהו לעמוד לימין היהודים
 בעלות החוק הזה על שולחן הבית העליון (באותו היום נקרא
 מונטיפיורי אל משה שעשתה אגודת הסוחרים בלונדון, וראש
 החברה בקש מאתו במכתב מינחר כי יואיל לקרא בשם את
 המאכלים הכשרים שיושמו לפניו).

ביום ט' יולי היתה אספה רבה של שליחי קהלות ישראל באנגליה (באָרד אָף דיפּויזיטס) ושם הוחלט לערוך מכתב בקשה אל הבית העליון לטובת חוק הנשואין. ע"ז כותב מונטיפיורי בזכרונותיו: „אני עומד הכן על דעתי לכלי לנתר אף כקוצו של יוד ממנהגי דתנו למען השיג את שווי זכויותינו“. — ימים אחדים אח"כ מודיע מונטיפיורי בזכרונותיו „כי למרות כל עמלם לא הצליח להם להטות אף לב לורד אחד מהבית העליון אל חוק הנשואין; ובכן יאבד החוק הזה ואתו יחד גם ארבע מאות ל"ש שהוצאנו עליו“.

ביום 19 יולי הוצג מונטיפיורי לפני המלכה וויקטוריה, וביום המחרת הלך עם רעייתו אל היכל המלכה, והמלכה קבלתם ברצון. —

מונטיפיורי הולך מאספה לאספה, ממישחה למשתה, מכבוד לכבוד, והוא מרבה לעשות צדקה בכל מקום. אי אפשר לנו לחשוב כרוכלא את כל הכבוד שנעשה לו ואת כל הצדקות שהוא עושה; רק שנים מזכרונותיו בענין זה נביא בזה. „ביום 20 אוגוסט הלכנו לבקר את הורציא אחי היושב באחוותי, מינלי לודו, בהסכמת אישתי היקרה הודעתי את אחי כי אני נותן לו את האחוזה הזאת, למתנה, לו ולבניו אחריו לדורות עולמים; אבל כתנאי כי לא ידרוש מאת חוכר שדי האחוזה בעת ההיא (איש נוצרי) יותר משבעים ל"ש שכר חכירה לשנה, במשך י"ד שנים. אחי שמח מאד על המתנה הזאת“ — ובמקום אחר הוא כותב: „הייתי על מישחה בבית גיסתי מרת חנה רוטשילד. אחד הקרואים, הגרף לודולף ספר בעת הסעודה, כי רופאים אחדים מאנגליה גלו רצונם ללכת לעיר ניאפול להמציא עזרה ורפאות לנגועי החלירע, אבל לדאבונם אין להם הכסף הנחוץ למעשה החסד הזה. בשמעני את הדבר נדבתי לדבר הזה מאתים ל"ש“.

אחות המלך המנוח קבלה את מונטיפיורי ורעייתו בהיכלה (ביום 12 ספטמבר), וביום 24 ספטמבר בקרה אותם בביתם. —

עפ"י מנהג עתיק עושה הלורד-מאָר מישחה לשערירף החדש ביום כ"ט ספטמבר; אבל בשנת ההיא חל אותו היום בע"כ

שבת, לכן בקש מונטיפיורי מאת הלורד מאָר לדחות את המשתה ליום א', ובקשתו נעשתה.

ביום השני לחדש אקטאבר הוחג חג המלואים למונטיפיורי בתור שעריף. בזכרונותיו הוא מספר בפרוטרוט את סדר החגיגה הזאת והוא מעתיק בדיוק את כל הנאומים שנאם הוא ויתר הקרואים במשתה החג ההוא. אל המשתה באו יותר מארבע מאות קרואים מנכבדי הקריה וגם משרי הממשלה, מהנאום הארוך של מונטיפיורי נעתיק בזה את הדברים האלה: „בשמחה רבה אני רואה, כי אף שדתי שונה מדתי רוב האזרחים, בכל זאת לא היה לי הדבר הזה למכשול ולא מנעני מהכבוד הגדול להבחר לשעריף, כבוד אשר אליו לא היו זוכים אבותי בשום אופן. הדבר הזה הוא לי לאות כי כל אותם המשפטים הקדומים העוצרים בעד ההרגשות הנדיבות של בני אנגליה להראות בכל טובן ויפין, חולפים לאט לאט ובקרוב יחלפו כליל”. — מיתר הנאומים נזכיר בקצרה גם את נאומו של הקטיגור הראשי של הממשלה, הוא אמר: „פקודת השעריף היא הפקודה האזרחית היותר כבודה והיותר נכבדה, ואף כי דת הארון מונטיפיורי שונה מחדת השלמת, בכ"ז אין כל ספק כי הוא ימלא את חובותיו באמונה ובזריזות לטובת הקריה, כדאוי לאיש נכבד ונאמן רוח כמוהו, אנכי הנני מן האנשים החושבים כי התנאי היחיד אשר עלינו לדרוש מאת נושא מישרה זו, הוא שיהיה טוב וישר, מבלי פנות אל דתו. נעים לי להזכיר כי אנכי בעצמי הצעתי את החוק, שנתקבל פה אחד בשני בתי הפרלמנט, זה החוק שעל ידו מובשר עתה הארון מונטיפיורי לשאת משרתו זו. אני רואה בשמחת לב כי המשפטים הקדומים אשר יסודתם בהדל הדתות, הולכים ונכרתים מלב העם ובטוח אני כי בקרוב לא יהי עוד מקום למשפטים קדומים כאלה בחוקי המדינה. שרי הממשלה הניכחתי מתאמצים בכל יכלתם לקרב את העת הטובה הזאת, וכשאני לעצמי חושב אני לנכון כי החרות והזכויות, מלבד שלא יזיקו למוסדות הממלכה, עוד יתנו להם עצמה והיו לה למשגב עז”.

טו.

מונטיפיורי בתור שערף, הורם למעלת אציל, מגיש בקשה להפדלמנט לטובת היהודים (תקצ"ו).

עתה אנחנו רואים את מונטיפיורי שקוע בעסקי משרתו החדשה האוכלים את רוב עתו, למען תת לקוראינו מושג מעבורתו בפקודתו החדשה, הננו מעתיקים בזה את "סדר היום" שלו כפי שהוא רשום בזכרונותיו מפרק הזמן ההוא: "יצאתי מביתי בשעה השמינית וחצי. אכלתי את ארוחת הבקר בבית הפקידות שלי בשעה התשיעית. בשעה העשירית הלכתי אל בית המשפט, ואח"כ אל אספה לטובת הקרן הקימת של השערפים, ומושם הלכתי אל הלורד-מאָר. תיכף אחרי הצהרים שבתי לבית הפקידות, אכלתי שם את לחם הצהרים, ואשוב אל בית המשפט ושם שהיתי עד השעה החמישית, ואז שבתי לביתי. בערב הלכתי עם רעיתי אל המשתה אשר עשה הלורד-מאָר ונתעלם שם בחברת אנשים רבים ונכבדים עד אחרי חצות הלילה".

הוא הולך לבקר את בתי הכלא ונותן נדבות לטובת האסירים. — לפעמים הוא נעצר בבית הפקידות שלו עד השעה התשיעית בערב, ובכ"ז איננו מאחר ללכת לבה"כ ככל ערב שבת, כי חבריו השופטים נותנים לו המיד רשות לזאת.

בראשית החדש נובמבר מת דודו, ולמרות עסקי משרתו הרבים לא חדל מונטיפיורי ללכת יום יום אל בית האבל ג"פ ביום עם האבלים. גם ביום ט' נובמבר, הוא היום הגדול אשר בו יחוגו בלונדון ברכ פאר את חג מלואי הלורד-מאָר מדי שנה בשנה, ואשר אז מטופל גם השערף בעסקים רבים, בהיות עליו להשתתף בכל הצירימוניות של התהלוכה לכבוד הלורד מאָר, — גם אז לא שכח מונטיפיורי לבקר בבית האבל.

ביום ההוא הורם מונטיפיורי למעלה אציל (Knight, ריטמער) יחד עם חבריו השערפים. הוא מספר בזכרונותיו את דבר חכבוד הזה בהתפעלות גדולה: "אני כרעתי לפני המלכה,

זו היא הניחה חרב על שכמי השמאלית כאמרה: קום, סיר משה. אין די מלים בפי להביע את רגשות לבי ברגע ההוא. מלבד זאת גדלה שמהתי בראותי כי בתוך האולם הגדול (אשר שם יערך המשתה לכבוד הלורד מאָר) בין יתר הרגלים מנפנף גם דגלי אשר עליו הכתובה „ירושלים“. אקוה כי אמי היקרה תגיל מאד בכבודי. — זכנן נקרא מונטיפיורי מהיום ההוא בתואר הכבוד „סיר משה“. הננו מדלגים על חלק גדול מזכרונותיו לשנה היא המודיעים בפרוטרוט את עסקיו הפרטיים ואת עסקי משרתו, את החגים והמשתות והאספות שהוא לוקח חלק בהם, והננו קרבים אל קץ שנת 1837, אשר אז התעוררה תנועה חדשה לטובת היהודים. בעת ההיא עמד על הפרק בהפרלמנט הצעת הק חרש לפטור את בני הכתות הנוצריות השונות ממסירת מודעה מיוחדת (Declaration) שהוטלה עליהם כבואם לכהן כפקודה אזרחית או מדינית. היהודים השתדלו כי גם עליהם יחול החק החדש הזה. לתכלית זו התראה מונטיפיורי ואתו אחדים מגדולי הקהלה, עם שרי הממשלה (סיר רוברט פיל, לורד רוסל, ועוד), ולאחרונה הוחלט כי מונטיפיורי יגיש בקשה בנדרון זה אל הבית התחתון, יחד עם חברו השעריף ה' קארול (נוצרי). וביום ט' דצמבר הגיש מונטיפיורי את הבקשה (מונטיפיורי מספר בפרוטרוט את סדר הגשת הבקשה בהפרלמנט. כבואו עם חברו השעריף בבית התחתון השתחוו שלש פעמים, ונשיא הבית (Speaker) קרא אליהם: „סיר גיורג קארול וסיר משה מונטיפיורי, מה לכם פה“? ויען הסיר קארול: „אנחנו מגישים בזה בקשה אל הבית הנכבד מאת הלורד מאָר וועד האזרחים“, אז צוה אותם הנשיא להסוג אחור, והם נסוגו אחור אל המושבות תחת היציע, אחרי השתחוותם שלש פעמים, וישמעו אל הוכוחים על אדות הצעת החק. —)

ימים אחדים אח"כ הלך עם מר יצחק כהן ודוד סלמנס אל הדוכס מסוסקס לבקש עזרתו בבית העליון בדבר הבקשה הנ"ל. הדוכס קבלם ברצון ויבטיחם למלא משאלותיהם. — בעוד ימים אחדים הלך מונטיפיורי עם דוד סלמנס ויצחק גולדסמיד אל ראש שרי הממשלה, הלורד מעלבורן, להטות לבו לבקשתם. הלורד קבלם ברצון, אבל אמר כי אי אפשר יהיה לכלול את היהודים

בהצעת החק הנ"ל, יען כי חברי הבית-העליון יתנגרו לזאת. באותו היום הודיעו כי נבחר לשנה הבאה לנשיא בית הספר העברי הודיע בשם Jews' Free School; אבל מפני רוב מרדותיו בשערופותו לא יכל מונטיפיורי לקבל את הנשיאות הזאת. ימים אחרים אח"כ הודיע מונטיפיורי במכתב לראש אגודת הסוחרים (חכרה נוצרית), כי הוא נותן חמשים ל"ש בתור פרס לתלמיד אשר יצטיין בידיעת שפת עבר, בבית הספר של האגודה הנ"ל.

ביום האחרון לשנת 1837 מודיע מונטיפיורי בזכרונותיו כי בעברו במרכבה עם רעיתו ירה עליהם איש אחד בקנה-רובה, אבל לא קרם כל אסון. —

מז.

מונטיפיורי בתור שערף, „מהלך היהודים“, מונטיפיורי נקרא אל הכיפתה של הארכיבישוף מקנטרבורי (תקצ"ח).

הזכרונות לראשית שנת 1838 (תקצ"ח) מלאים ידיעות שונות על עסקי משרתו, שאינם עלולים ללבב את הקורא העברי, לכן אנחנו עוברים על רובם כשתיקה ולא נזכיר אלא את הענינים שיש להם ערך מיוחד.

ביום י"ד יאנואר הלך אל אספה רבה של זקני קהלת הספרדים. שם הוחלט לשנות את מנהגי הבחירות של ראשי הקהל.

ביום ח' פברואר הגיש, יחד עם חברו השערף, שתי בקשות אל הבית התחתון, בדבר צרכי הקריה.

ביום י"ד פברואר הוצג עוד הפעם לפני המלכה בהיכלה, ואח"כ נסע במרכבה הכבוד שלו אל אמו להראותה את כבודו. ביום י"ג מארץ בלכתו עם הלורד-מאָר בחצרות ה„גילדהאל“

(בית מועצות הקריה), באו אל הכבר אשר על המחיצה המקפת אותו כתוב „מהלך היהודים" (Jews' Walk). מונטיפיורי אמר אל הלורד־מָאָר, כי אנשים רבים מתאונים על הכתובת הזאת אשר לא יכירנה מקומה על קירות הגילדהאל בעת הנאורה הזאת. הלורד־מָאָר צוה מיד להסיר את הכתובת המנאצת הזאת (הלוח אשר עליו נמצא הכתובת הנאת נמסר אח"כ למונטיפיורי ע"י הלורד־מָאָר, והוא שמור עתה ב„אהל משה ויהודית" ברמנסט בתור זכרון מימים שעברו).

בתור נשיא בית הספר העברי (פֶּרִי־סקול) הוא יושב ראש במשתה שנערך לטובת בית ההסדר הזה. בהשתדלותו נאסף במשתה הזה סך 841 ל"ש לטובת כה"ס העברי.

ביום 5 אפריל בקר מונטיפיורי ורעייתו בהיכל המלכה, והמלכה קבלה אותם ברצון. — באותו החדש, בימי חג הפסח, לא הלך מונטיפיורי אל הישיבות בבית פקידותו ובכית המשפט, מפני קדושת החג, באמרו: „חובותי לאלהים ולאמונתי הקרושה עומדות למעלה מכל יתר חובותי, ולכן עלי לדחות מפניהן את עסקי משרתי".

ביום ב' טאי בקר עוד הפעם את המלכה בהיכלה. — ביום י"ד טאי עשה מונטיפיורי משתה גדול בביתו לכבוד הלורד־מָאָר ורעייתו.

בקרוב ימי חג השבועות בקש מונטיפיורי מאת הלורד־מָאָר לדחות את ישיבות בית המועצות לאחרי החג, למען יוכל לחוג את החג באחותו ברמנסט, הלורד־מָאָר עשה את בקשתו.

ביום י"ז טאי, הוא יום הולדת המלכה וויקטוריה, הלך מונטיפיורי עם רעייתו להיכל המלכה להתיצב לפניו יחד עם השרים ורבי המלוכה. — ביום י"א טאי נקרא אל היכל הארכיבישוף מונטרבורי אל משתה גדול. שם היו רבים מגדולי הארץ וגם מזרע המלוכה. הדוכס מסוסקס (מזרע המלוכה) הודיע אותו כי ליום השלישי לחדש החוא יקרא אותו ואת רעייתו אל המשתה בהיכלו. —

הננו מדלגים עתה על פרק שלם מגוף הספר מבלתי ניצא בו דברי חפץ לקוראים העברים.

יז.

מונטיפיורי מתכונן למסע שני לאה"ק. המסע והרפתקאותיו
(תקצ"ט).

בקץ החדש ספטמבר 1838 בלתה שנת השערפות למונטיפיורי. וביום א' לחדש אָקטאָבר נקרא בבית הגילדהאל, במושב הלורד־מאָר וגדולי הקריה, מכתב התודה והתהלה אשר נערך בסוד הקריה לשני השערפים היוצאים מפקודתם (מונטיפיורי וקארול) בעד זריוותם וחריצותם, ובעד כל הטובות אשר עשו במשך שנת כהונתם. וכמו"כ נקרא בישיבה זו מכתב התודה מאת מונטיפיורי להודות לחברי בית מועצות הקריה על הכבוד אשר עשו לו. — ובאותו היום שנעשו המעשים האלה בבית הגילדהאל ישב מונטיפיורי בבית הכנסת בתענית ובתפלה, כי היום ההוא היה יום צום הכפורים.

עתה גמר מונטיפיורי לנסוע עוד הפעם לאה"ק, אחרי אשר בלה את ימי חג הסוכות באחותו ברטסגט, במסבת קרוביו ורעיו, שב לונדונה ויקבל מכתב־מליצה מאת הלורד פלטרסמן (ראש הממשלה) אל צירי אנגליה בצרפת, איטליה וטורקיה ואל שר הצי האנגלי בחופי הים התיכון, למען יעמדו לימינו בכל מקום בואו. — ובטרים יצא לדרך כתב שטר צואה ויחתום בפני עדים.

ביום הראשון לחדש נובמבר יצא מונטיפיורי עם רעיתו מלונדון לנסוע לאה"ק, דרך צרפת. הדרך ביבשה היתה מלאה התחתים, כי מפני הפשרת השלגים עברו מי הנהרות על גדותם וישטפו את המסלות; לכן, בבואם לעיר ליאן, החליטו לעשות דרכם באניה. אבל גם המסע בנהר הביא עליהם הרבה תרפתקאות,

עד אשר באו לעיר אביניון. על העיר הזאת כותב מונטיפיורי בזכרונותיו: „בעיר הזאת יש יהודים במספר לא קטן, אבל לצערי הגדול אין כל בהכ"נ במקום הזה ומחר יום השבת ולא אוכל להתפלל בצבור כאשר הסכנתי כל ימי, גם מאכל כשר אין להשיג פה, ולכן עלינו להסתפק כדגים וירקות". — מאביניון הדכו לעיר ניצצא. על העיר הזאת כותב מונטיפיורי: „למרות כל יפיו של המקום הזה, לא הייתי רוצה בשום אופן לשים משכני בזה. לבי מלא יגון לשמע הרדיפות שהיהודים סובלים פה. אסור להם אפילו ללמד את בניהם אומנות. לי הוגד כי בשנת 1826 בבקר מלך סרדיניה ורעותו המלכה בניצצא שלחו כל מפלגות האורחים, וכיניהם גם היהודים יושבי העיר, דיפוטציות להביע להם רגשי אָמונם, אבל המלך מאן לקבל את הדיפוטציה של היהודים. אז פנו היהודים אל ישר הממשלה בבקשה להרשות להם להקים מצבה לזכר בקור המלך והמלכה. שאלתם זו נתנה להם אחרי זמן רב, ועוד היום עומדת שם מצבת־זכרון ועליה חרותה כתובת עברית ואיטלקית".

בין האנשים אשר התיצבו לפניהם בעיר ניצצא ראוי להזכיר את מר יצחק שמואל אביגדור. האיש הזה היה מזכיר ל„הסנהדריא הגדולה" בצרפת בימי נפוליון הראשון, ועפ"י הצעתו נתקבלה אז פה אחד מאת חברי „הסנהדריה" ההחלטה הזאת: „היהודים בארצות צרפת, אשכנז ואיטליה שוכחים מעתה את כל התלאות (כלומר הרדיפות) אשר מצאום לפנים, והם כותבים על לוח לבם לזכרון עולם רק את הטובות שנעשו להם, והם מביעים את תודתם מקרב ולב להאפיפיורים ולכל ראשי הכהונה הקתולית אשר היו להם למגן ולמשיגב בימי החשך" (ואולם האפיפיור פיוס השביעי, אשר ישב על כסא פטר בעת ההיא, לא יוכל בודאי להחשב בין „מגני ישראל". כי בשנת 1814 כאשר שבה אליו הממלכה ברומא ואגפיה, לרגלי חזרת העטרה למלכי בית בורבאן, היתה ראשית מעשהו לחדש את האינקוויזיציא במדינת ממשלתו. אז נאנסו היהודים לשוב להגיטו, תחת אשר בימי ממשלת הצרפתים ברומא הותר להם לשים משכנם בכל המקום אשר בחרו. לשוא הרבו עשירי ישראל לתת שחד לשרי ממשלת

האפיפיור, לשוא בקשו והתחננו להעביר את רוע הגזרה, — האפיפיור לא השיב את הגזרה, ולא עוד אלא שהכריח אותם לבא לעתים מזומנות לבתי התפלה של הנוצרים לשמוע אל הדרשות שדרשו הכהנים כדי לפתותם להכנס בכרית החדשה, וישם ענש כסף על היהודים אשר השתממו מכוא אל הדרשה, והכהנים השגיחו בעין פקוחה על שומעי הדרשה לבל יתנממו ולבל יסיחו דעתם מדברי המטיף. הר"ד לוי רשם בזכרונותיו את הכתובת העברית אשר ראה בעיר רומא על שער בית התפלה לנוצרים שהיה מיוחד לדרשות כאלה; הכתובת, הנאותה יפה לתכלית זו, אומרת: „פרשתי ידי כל היום אל עם סודר ההולכים הדרך לא טוב אחרי מחשבותיהם, העם המכעיסים אותי על פני תמיד" (ישעיה ס"ה). —

מר אביגדור ספר למונטיפיורי ורעיתו דברי חפץ מזכרונותיו על אדות „הסנהדריא". ולמשל הודיע כי נפוליון קבע את הישיבה הראשונה של הסנהדריא רוקא ביום השבת, ועל זאת הצמערז מאד חברי הסנהדריא. —

ביום 31 דצמבר עזבו את ניצצא ויסעו הלאה לדרכס.

יח.

הנסע דרך איטליה. שמועות מחזירות. אלכסנדריה, המסע בארץ הקדושה (תקצ"ט).

בעברם דרך העיר קארצרה התיצב לפניהם העורך-דין ד"ר פסני, ויראם מכתבים אחרים בשפת איטלקית, בכתב ידו של אבי מונטיפיורי משנת 1790. מונטיפיורי חפץ לקחת ממנו המכתבים בכסף מלא, אבל האיש מאן לתתם לו, כי יקרו בעיניו מאד בתור זכרון מאבי מונטיפיורי. — משם הלכו לליוורנה, ומליוורנה באו עירה פלורנץ; שם שחו שני שבועות. בעיר ההיא

הלו מונטיפיורי ורעייתו, והרופא הזהירם לכל יסעו לאה"ק, ויצו עליהם לשוב לאנגליה; אבל הם לא שמעו לקולו, וימאנו למחול על משאת-נפשם ללכת ירושלימה.

ביום 6 פֿעברואר באו לרומא. „עפ"י היריעות שקבלתי" כותב מונטיפיורי בזכרונותיו „יש ברומא 3500 יהודים, ושתי שלישיות מהם חיים בעוני וכחצר כל. ארבע פעמים בשנה מחויבים מאתים יהודים ללכת לשמוע אל הדרשה שרורשים בבית הפלת הקתולים ל„החזירם למוטב“. האפיפיור המושל עתה ברומא, גריגור הט"ו, נוטה להס חסר ויתור להם לפתוח בתי מסחר מחוץ לחומת הגינו. הוא שולח להם לעתים קרובות כסף מכיסו, והמיד הוא נכון לקבל דיפוטציות של היהודים ולעשות בקיטתם. בבית הכנסת ראינו פרכת יקרה, ברקמת זהב וכסף, גם עמרות יקרות לספרי התורה, משובצות באבנים יקרות; גם עמודי שש יקרים יש בבהכ"נ“.

ברומא מצאו את הד"ר לוי (אשר שב ממסעותיו בארצות הקדם) ויבקשו מאתו ללוותם על דרכם לאה"ק. והד"ר לוי נאות לחפצם.

ברומא קבלו מכתב מהברונית דועמס רומשילר אשר הודיעה אותם כי מלחמה קרובה לבוא בין השולטן ובין פחת מצרים. אבל השמועה הזאת לא החרידה אותם ולא הניאה אותם ממחשבתם לנסוע לאה"ק.

את חג הפסח בלו ברומא. בימי החג הלכו להתפלל בבית הכנסת אשר היה מקושט ונהדר עד מאד. מנהג משונה נגלה אז לעיניהם בבהכ"נ: לנכח ארון הקדש עמדו אנשי צבא ושומרים מוזינים וחרבם שלופה בידם, ובעת ה„הוצאה וההכנסה“ של ספרי התורה הרימו אנשי הצבא את חרבותיהם לאות כבוד. מונטיפיורי זכר כי בימי ילדותו ראה טעין המנהג הזה גם בבית הכנסת הגדול בליוורנה, אבל נפלא הדבר ממנו כי ב„היכל השלום“, בבהכ"נ הדומה למוזכח שאסור להניף עליו ברול, יעמדו אנשים מוזינים וכלי מות בידם.

ביום י"ב אפריל יצאו מרומא, וילכו (בלוית הד"ר לוי) באניה אל האי טאלמא, במאלמא ישבו שבועות אחדים, והשרים

והפקידים קבלום בידירות וככבוד גדול, ויעשו להם משתות
והענוגים. בימי שבתם במצאלטא למדה יהודית בשקידה את
השפה הערבית, ובכל יום ויום קראה היא ואישה מזמורי תהלים,
ויבקשו מהד"ר לוי לתרגמם אנגלית ולבארם לפניהם.

הקונסול הצרפתי היושב במצאלטא שלח להם עתון צרפתי
מאזמיר המודיע כי בירושלים פרצה מגפה המפילה חללים רבים
כארבעים וחמשים בכל יום, ובאותו העתון מצאו כתוב כי
המלחמה החלה בסוריא, מונטיפיורי לא האמין לרברי העתון,
זילך לשאול את פי ה' פרימנטל ואשתו אשר שבו זה עתה
מאה"ק. ואולם גם הם אמרו כי המגפה עושה שמות באה"ק;
ומלבד זאת הודיעו כי מצב היהודים בירושלים נורא מאד, כי
הפחה ופקידיו רודה בהם באכזריות גדולה, ולכן מחכים היהודים
בכליון עינים לבוא מונטיפיורי. —

ביום 3 מאי יצאו מונטיפיורי ובני לויתו ממצאלטא, וביום
8 מאי באו באניה לאלכסנדריה. פקיד החוף הטמונים על משמרת
הבריאות באו בסירות אל האניה לקחת מאה הנוסעים את תעודת
הבריאות אשר הביאו מהקרנטינה במאלטא. הפקידים האלה
השתמשו בזהירות גדולה בבקרת זו, וזהירות אשר הביאה את
הנוסעים לידי גיחוך: הם קבלו את התעודה כצבת, כי יראו
לגעת בה בידם, ואולם אחרי הובחם מתוך התעודה, כי במצאלטא
אין זכר למגפה ולמחלות מתדבקות, התאוששו ויעלו אל האניה
ויברכו את מונטיפיורי ולויתו בשלום.

מאלכסנדריה נסעו לביירוט. שם קדמו פניהם ראשי קהלת
ישראל, ושליחים מיוחדים הביאו למונטיפיורי מכתבים מירושלים,
מחברון, מצפת ומטבריא, המודיעים כי יהודי אה"ק מחכים
לבאו בקצר רוח. — בביירוט הוגד לו כי בעיר הזאת נמצאים
כששים משפחות מבני ישראל, ואין בהם אף עשיר אחר. —
בנקיר אנגלי היושב בביירוט בא להגיד למונטיפיורי, כי אין איש
המקבל עליו להוביל את הכסף אשר נשא אתו מונטיפיורי בעד
עניי אה"ק, מפני סכנת הרבים. ויכתוב מונטיפיורי מכתב לשר
העיר ויבקשהו לתת לו רצים אשר ישאו את הכסף לירושלים,
צפת וטבריא; אבל גם שר העיר לא יכל למלא את בקשתו. אז

פנה מונטיפיורי בבקשתו אל ציר אנגליה, וגם הוא לא יכל להת
לו את שאלתו; אבל אמר כי אורחה גדולה כאורחת מונטיפיורי
החמושה כראוי בקני רובה, תוכל ללכת לבטח על דרכה, כי
סכנת הדרכים איננה גדולה כל כך. אז צוה מונטיפיורי לבני
לזיתו לחלק את הכסף באחד עשר שקים קטנים, ואחרי התפללם
לה' כי יסך עליהם באברתו, שמו לדרך פעמיהם".

"בקרבת צידון" כותב מונטיפיורי בזכרונותיו "באו לקראתנו
יהודים אחרים, שליחי קהלות ישראל, הם הוליכו אותנו אל "קבר
ובולן", ונתפלל שם. אחרי כן נפרדנו מאחינו ונרכב הלאה עד
השעה השביעית. עמל הדרך הוגיעני מאד, ואשכב לנוח על
מחצלת אשר פרשו על הארץ. שלחנו את אחד האנשים להביא
את אהלינו. כעבור שעה שמענו קול צעקה גדולה, ונשלח לראות
מה קול הצעקה הזאת, והנה הקול קול המלאך אשר שלחנו
להביא את אהלינו, הוא הגיד לנו כי בדרך התנפלו עליו שורדים
ויבוהו סכות רצח, וכמעט שהרגו את גמלו. היריעה הזאת
החרירה מאד את הד"ר לוי, כי דאג לשלומנו, ולכן לא נתן
שנה לעניו כל הלילה ויתהלך סביב לאהלנו וקנה רובה מטוען
בירו, לשטור עלינו. גם אני ויהודית הנחנו מראשותינו את
קני הרובה שלנו. — הדרך מצידון והלאה היה כגן יפה; היס
מימיננו והרים משמאלנו; ההרים עטפו בר: חטה, שעורה,
האנים ותותים". —

בבואם בקרבת צפת יצאו לקראתם ראשי הקהלה, וכל אחד
בהם חפץ להכניס האורחים הנכבדים אל ביתו. "מראה העיר
טרחוק יפה מאד, כי היא עומדת על ראש גבעה אשר עליה
יציצו כנזר עצי זית גבהים וכבירים לימים מאד".

י"ט.

צפת, מעשה רב. מצב היהודים בצפת, מהשבת מונטיפיורי
לכונן קולוניות של עובדי אדמה באה"ק.

„בעלותנו על ההר אשר עליו עומדת העיר“, כן כותב הר"ר לוי,
„ובהיותנו בחצי הדרך, יצא לקראתנו הרב של קהלת האשכנזים
ואתו אחרים מנכבדי העדה, לברכנו בשלום. הרב הוא איש זקן,
ופניו מפיקים טוב-לב. אני ירדתי מועל סוסי, וארכיב עליו את
הרב. ואמנם לא רק בגלל רבנותו עשיתי לו את הכבוד המיוחד
הזה; כי הרב הנכבד הזה יקר בעיני בגלל הגבורה הקדושה
אשר הראה בשנה שעברה בעת אשר התפרצו הדרוזים מפני
אדוניהם השולטן. בעת ההיא, אחרי אשר היתה כל הקהלה
בצפת לבו ולמשסה להמורדים השודדים, עוד לא אמרו הדרוזים
די למעשי חמסם, וידרשו בחוקה מאת ראשי הקהלה לתת להם
סך עצום (בערך כ"ה אלף ר"ב) בתור מס נוסף. כמובן קצרה
יד היהודים הישרודים מהמציא להם את הסכום העצום הזה. אז
לקחו הדרוזים את הרב הזקן ויאסרוהו כחכלים ויניחו חרב חדה
על צוארו, ויאיימו עליו כי יסירו כרגע את ראשו אם לא ינתן
להם, בלי אחר, מכסת הכסף שדרשו. והרב הצדיק לא בקש
מהם על נפשו, אשר היה נכון למסרה בעד אחיו בני קהלתו,
כי אם התחנן אל הרוצחים לתת לו—מעט מים לרחוץ ידיו,
למען יוכל לאמר את ה„ודוי“ „וצדוק הדין“. הגבורה הקדושה
הזאת הניעה גם את לב הדרוזים הפראים, וירפו מהרב, ויתנו
ארוכה לבני הקהלה עד אשר יצליח להם ללוות את הכסף מאת
שכניהם הנוצרים. אני הייתי בעת ההיא באותו המקום, וממחרת
היום ההוא הלכתי לבקר את הרב הגבור, ואמצאהו עומד ומתפלל
תפלת שחרית במנוחה שלמה, כאלו לא קרהו מאומה.“ —
„על ראש ההר“, כותב מונטיפיורי בזכרונותיו „עמד הצופה
לבשר ליושבי העיר את דבר בואנו. ובראותו אותנו ירה בקנה

רובה לאות ברכת שלום; גם בני לויתנו ירו בקני רובה אשר בידם, להחזיר לו שלום, והגבעות אשר מסביב ענו בהר לקול היריות. הרב של קהלת הספרדים קדם פנינו בלוח רוב נכבדי הקהלה. המחזה היה מלבב מאד: על ראש ההר ועל צלעיו, וגם על גגות הבתים, עמדו אנשים, נשים וטף לקדם פנינו, אבל אני הייתי עיף ויגע מאד מעמל הדרך". —

ביום השלישי לבואם צפתה בקרו אותם שר העיר, הישופט וכל הפקידים. גם אחדים מהדרוזים הביעו הפצם לבא לברך את מונטיפיורי בשלום, אבל עפ"י עצת הד"ר לוי מחל מונטיפיורי על הכבוד הזה. כי הד"ר לוי, אשר סבל בעצמו מרמס הדרוזים, בהיותו בשנה הקודמת באה"ק, הבין כי דבר בליעל יצוק בכבוד הזה, ולכן הניא את מונטיפיורי מקבל את בקורם. מונטיפיורי החל לדרוש ולחקור על אדות מצב היהודים בצפת, לדעת היצולח הפצו להעמיד את יהודי א"הק על הקרקע למען ימצאו פרנסתם בעבורת הארמה. הוא הרבה שיהה בענין זה עם כר דרוקער ובני, שני יהודים חכמים ואנשי מעשה ילדי פולין, אשר יסרו בית דפוס בצפת. הם היו לפנים אנשים אמידים, אבל בשנה שעברה השמו הדרוזים את בית דפוסם ויבוזו את כל רכושם ויכו אותם מכות אכזריות עד שבמעט לא נותרה נשמה באב הזקן.

מונטיפיורי חלק בעצמו את הכסף אשר הביא אתו להמיכת הנוזקים ברעידת הארמה, לכל משפחה ומשפחה לפי מספר הנפשות. כי הכסף אשר נשלח מלונדון הכף אחרי הרעש, נחלק ע"י ראשי הקהלה הספרדית, והם נתנו את החלק היותר גדול לתלמידי החכמים העוסקים בתורה, ורק חלק קטן מאד נשאר לבעלי הבתים הנוזקים; ומנהג החלוקה הזאת לא ישר בעיני מונטיפיורי, כי על כן הוא משבח בזכרונותיו את מנהג הקהלה האשכנזית אשר הלקה את כסף התמיכה לאיש איש לפי גודל נזקו (ויאולם הספרדים הצדיקו את מנהגם לפני מונטיפיורי באמרם, כי תלמידי החכמים העוסקים רק בתורה ושאינן להם שום פרנסה ומשלח יד, ראויים לקבל חלק יותר גדול מהכסף הנשלח מחו"ל, כי גם כונת המגדבים בחו"ל היא לא רק לתמוך עניים כי אם ביחוד להחזיק

בידי לומדי תורה באה"ק). מונטיפיורי חלק כסף גם לעניי הנכרים. "הלכנו לראות את קבר הלל הזקן. הקבר הזה הוא אחד המחזות היותר מלבבים שראיתי באה"ק: הקבר הוא מערה בתוך מערה, ומעין מים זכים שוטף בין שתי המערות. בקרבת הקבר ראינו עמודי שיש יפים מאד המתרוממים מתוך המשואות של בהכ"נ עתיק. אבני הגזית יפות וגדולות מאד".

מונטיפיורי נוכח, כי יהודי צפת נכספים מאד להתפרנס ביגיע כפס, וביחוד חשקה נפשם בעבודת האדמה, יען כי העבודה הזאת היא הדרך היותר נאותה להרימם משפלות מצבם החמרי. גם נמצאו שם יהודים אחדים אשר הכרו אחוזות קטנות בקרבת צפת וישתתפו עם המושלמנים לעבוד את אדמת האחוזות; אפס כי רכושם היה מעט מאד עד כי לא השיגה ידם גם לקנות צמד בקר לחרישה. לכן חשב מונטיפיורי לנכון כי תמיכה קטנה מחו"ל תביא ברכה מרובה לידים החרוצות האלה. —

והדרוזים עמדו על דעתם ו"יכבדו" את מונטיפיורי בבקורם. הבקור הזה העיר דאגה בלב מונטיפיורי ובני לויתו, כי יראו פן יבאו הדרוזים לבזו אותם ואת כל הקהלה. וכבר אמר מונטיפיורי לעוזב במחרת היום בבקר את צפת ולנסוע הלאה לטבריא, אבל ירא פן יאמרו הדרוזים כי ברח מפניהם ורדפו אחריו. —

ראשי קהלות הספרדים והאשכנזים באו לבקר את מונטיפיורי ורעייתו. שנים מהם, אברהם שושנה ושמואל אבו, היו בעלי אחוזות בכפר סמוך לצפת, והם חוו דעתם על אדות מחשבת מונטיפיורי. — הוא מביא בזכרונותיו את הדברים אשר נדבר אתם, ואומר: "מכל הידיעות אשר אספתי, נוכחתי כי מסבי צפת מוכשרים ביותר ליסוד קולוניות עבריות; כי יש שם יערי עצי זית כבירים לימים מאד, כרמים, אדמת מרעה, המון מעינות ומים טובים; גם תאנים, אגוזים, שקדים, תותים וכו', וגם שרי חבואות: חטים, שעורים ועדשים, — בקצרה, זו אדמה אשר נתן יכול למכביר, בלי עמל רב ובלי חריצות יתרה. בטוה אני כי אם יצלח לי להפיק זממי, תבא ברכה מרובה לאה"ק. ראשית דבר אבקש מאת השולטן לתת לנו בחכירה על משך חמשים שנה חבל אדמה בערך מאתים כפרים, ובשכר זה נתן לו

מעשרה עד עשרים אחוים מתוצאות האדמה, בכסף מזומן אשר נשלם לו מדי שנה בשנה. אבל בתנאי כי האכרים יהיו חפשים, בכל משך הזמן הנ"ל, מכל מס וארנוניא, והרשות תהי בידם למכור את יבול אדמתם בכל ארצות תבל. וכאשר אקבל את הרשיום הזה, אז, בשובי בשלום לאנגליה, איסד, ברצות ה', אגודה להרחבת עבודת האדמה באה"ק ולעזור לאחינו באירופה לשוב לארץ אבותיהם. לעת כזאת נודדים רבים מאחינו לאמריקה, לאוסטרליה וכו'; ואולם באה"ק יקל להם יותר למצא אָשרם: פה ימצאו בארות שכבר נכרו, זיתים וגפנים שכבר נטעו, ואדמה דשנה הרורשת רק מעט זבול. אקוה כי לאט לאט יאותו אלפי אחב"י לשוב לאה"ק, ונפשם הגל לשבת בארץ אשר בה יוכלו לשמור את חקות דתנו שמירה יותר מעולה מאשר בארצות אירופה". —

מונטיפיורי מתאר בזכרונותיו את העניות הנוראה של יהודי צפת, עניות אשר לפי דעתו אין משלה בשום מקום באירופה. "על פני כל אנשי צפת נראה תו העני והמחסור, אעפ"י שהגברים רמי הקומה ורחבי הכתפים ותאר פניהם יפה. הנשים נחמדות למראה: עיניהן גדולות ושחורות, הליכותיהן מלאות חן ונמוס, ושיחותיהן מפיקות שכל טוב. אני ראיתי כי כל האנשים האבים לעסוק בעבודת האדמה".

לפני צאתו מצפת ערך מונטיפיורי (ע"י הד"ר לוי) מכתב בשפת ערב אל פחת עכו, ויבקשהו בשם כל בני העיר לשלוח חיל משמר להגן על יושבי העיר מפני הדרוזים השודדים. גם הפקיד לאחד מסופרי סת"ם לכתוב לו ספר תורה בעד בהכ"נ ברמסגט, ומונטיפיורי כתב בידו את שלש המלים הראשונות על היריעה הראשונה. —

מצפת הלכו לטבריא, וראשי העדה רוב יושבי העיר הלכו לשלחם דרך חצי השעה, ויברכום בשלום. — הדרך מצפת לטבריא היה יפה מאד: הגבעות מכוסות בעצי זית, תאנה ורמון, ואדמת המישור היא אדמה דשנה מאד, אבל רק מקצתה זרועה, ועל שדות רחבי ידים עלו קוצים וחרולים. הדרך מלאה הרים

ובקעות, מעלות ומורדות בלי חשך. בהיותם כשתי שעות לבוא טבריא ובעמדם להתפלל הפלת מנחה, עלה באונם קול חצוצרות וקול תרועת ששון, ועוד מעט נראה לעיניהם קהל גדול הבא לקדם פניהם בשירים ובמחולות. ראש קהלת האשכנזים ברך אותם בשלום, וכל הקהל שבו על עקבם וילכו לפניכם העירה, והם מחצצרים בחצוצרות ומזמרים ומירות עבריות במקהלה. עוד מעט יצאו לקראתם שני הרבנים, הספרדי והאשכנזי, וכל נכבדי הקהלה וישירו שירים עברים וערכיים להביע שמחתם על בוא האורחים היקרים. ובעוד כברת ארץ לבוא טבריה, יצא לקראתם שר העיר, הדור בלבושו וחמוש בכלי נשקו והוא רוכב על סוסו, ואתו כשנים עשר פקידי צבא ומשרתים. הוא אמר למונטיפיורי, כי הוא בא להת לו יקר ולהציע לו שרותו, וכי הוא מכבד את כל אדם באה"ק, מאיוזו דת שיהיה. הוא צוה לאנשי צבאו לערוך מערכת מלחמה מדומה לכבוד מונטיפיורי ולשעשועים לבני לויתו. ועוד מעט יצא לקראתם גם הקאדי (השופט) ובנו וישימו כבוד למונטיפיורי ורעיתו.

לפני העיר עמדו שתי שורות ארוכות של אנשים, נשים ומף לשני צדי הדרך, ולפידים בידיהם (כי כבר בא הערב). גם כל העיר נאורה באורים, והרחובות המו מאדם, וגם על הגנים עמדו המון אנשים ונשים. מכל עבר נשמעו ברכות שלום, וכל ההמון הגדול שר במקהלה: „הם באים, הם באים, אָשרנו בא". — „המחזה היה נהדר מאד, ועד עולם לא יטח רשומו מזכרוני", כן אומרת יהודית בזכרונותיה.

לפני בית הרב אבואלעפיא (ששם התארחו מונטיפיורי ולויתו) נפרד מהם שר העיר וכל הקהל, לפני כלם, כיהודים כמושלמנים, הפיקו רצון ושמחה על בוא האורחים היקרים.

ב.

מצב הבריאות באה"ק. הבקור של נשי הישר. מסע נעים.
בירושלים.

בטכריא קבל מונטיפיורי טכתבים טראשי קהלת הספרדים
בירושלים המודיעים כי המגפה שוררת שם וגם אחדים מהיהודים
מתו במגפה. וגרודי אנשי צבא הקיפו את העיר לבלתי תת
לאיש לצאת טהעיר. הרץ אשר הביא את הטכתבים הגיד
למונטיפיורי, כי המגפה פשטה בירושלים ובכל הכפרים מסביב
וגם בעזה ויפו, ולמען תת תקף לדבריו אמר: „את ראשי הסיר
מעלי, אם לא כדברי כן הוא“.

מונטיפיורי בקש מאת שר העיר טכריא לתת לו רץ ממחר,
לשלוח טכתב על ידו להקונסול האנגלי בירושלים. שר העיר נתן
לו שאלתו מיד.

ממחרת יום בואם בקר אותם שר העיר בלוית הקאדי
זפקידי הצבא. השר הראה חבה יתרה למונטיפיורי ורעיתו, ויאמר
כי הוא קרא ביום הזה מועד לכבוד האורחים, וכי הוא נכון
לשרתם ולמלא כל משאלותיהם. גם הביע תקותו כי יבוא
מונטיפיורי להשתקע באה"ק והיה ליהודים לראש ולמנהל הנחוץ
להם מאד, ואז יוכלו לקנות אדמה ולעבדה. — ואמנם גם היהודים
אשר באו לראות את פני מונטיפיורי הגידו כלם פה אחד, כי שר
העיר הוא אוהב ישראל באמת ובהתמים, והוא להם למגן ולמחסה
טפני הקאדי אשר לכו לא טוב להם.

ביום השני לבואם הלכו לראות את „חטי טכריא“, אשר
לפי דברי מונטיפיורי הם מלוחים אבל לא גפריתים. ובאותו היום
באו שלש נשי שר העיר לבקר את יהודית, הנשים היו עליונות
וטובות לב. מונטיפיורי שאל אותן: היודעות הן קרוא וכתוב; על
זאת ענו בשלילה, אבל אמרו כי השר חפץ לקחת לו עוד אשה,
והיא תלמדן קרוא וכתוב, ועל הדבר הזה הן שטחות מאד.
יהודית נתנה להן מתנות יפות אשר מצאו הן בעיניהן עד מאד,

ותאמרנה כי זו היא הפעם הראשונה שהתיר להן השר לבקר בבית איש אחר; גם בבית אחיהן אסור להן לבקר, אבל יען כי יקרה יהודית מאד בעיני השר, לכן חפץ כי גם נשיו תראינה אותה.

לפנות ערב באו נכבדי קהלות הספרדים והאשכנזים לברך את מונטיפיורי בשלום. הוא הרבה לשיח אתם על אדות משאת נפשו, זו ישוב אה"ק ע"י אכרים עברים. גם על אדות נשואי בסר הרבה לדבר אתם. המנהג להשיא את הבנים בקדמות געוריהם, הוא מנהג רגיל בכל ארצות הקדם, ואנשי המזרח אומרים כי המנהג הזה מביא ברכה מרובה ומחזק את אשר המשפחה ושלום הבית. —

חמשה ימים ישבו בטבריא, ויחלק מונטיפיורי נדבות לעניי ישראל ולעניי המושלמנים, וביום הששי יצאו מהעיר, ומאות אנשים הלכו אתם לשלחם; גם פקירי העיר ושרי הצבא לוו אותם כמהלך חצי שעה. —

בנסעם מטבריא עברו על פני ערים וכפרים רבים מבלי בוא בהם. „חבל האדמה הזה מרובה באוכלסין, ויושביו הם אכרים חרוצים, ולהם סוסים, צאן ובקר במספר רב. גם עצי הותים כבירים לימים, רבים מאד במקום הזה. מעולם לא ראיתי אדמה פוריה ויפה כזו, ובצדק נוכל לקרא למקום הזה „גן-עדן“. — בבואם בקרבת שכם חנו אצל העין הנקרא „עין יעקב“. יהודים אחדים מיושבי העיר יצאו לקראתם לברכם בשלום ויביאו להם מנות: עופות צלויים ופרי, אבל מונטיפיורי לא נתנם לבא אל האהל מפני פחד המגפה.

על דרכם ירושלימה פגשו במשפחות רבות, יהודים ומושלמנים, הנסים מפני המגפה. עד המקום הנקרא „שביא“ או „גבעה“ היה הדרך יפה ומלא גני חמד; אך ב„גבעה“ כבר נראו עקבות החרבן והישממה. שם ירדו מסוסיהם ויקוננו את קינות ירמיהו, עד בואם לפני שערי ירושלים. מפני המגפה לא אבה מונטיפיורי לבוא אל תוך העיר, לכן תקעו אהלם על הר הזיתים בקרבת קבר חולדה הנביאה. למראה דרכי ציון השוממים אומר מונטיפיורי בזכרונותיו: „מעומק הלב אני מתפלל כי

במהרה יהפכו מדברות ציון לערן וחרבותיה כגן ה'".
 ממחרת יום בואם ירושלימה, בבקר, בא פחת ירושלים
 לברך אותם בשלום, ויחכה עד אשר קם מונטיפיורי ממשכבו.
 הפחה התהלך אתם בידירות, ויציע לפני מונטיפיורי ללוהו על
 דרכו אל הירדן, אל ים המלח ואל חברון, ולעשות לטובתו ככל
 יכלתו; גם שלח לו מתנה חמש צאן. — ראשי קהלות הספרדים
 והאשכנזים, ואתם קהל גדול, באו לברך את מונטיפיורי ורעיתו,
 ובידיהם מתנות רבות. מונטיפיורי דבר אתם על אדות הנחיצות
 לתת עבודה לעניי ירושלים, וכמעט כולם הסכימו כי העבודה
 היותר נאותה היא עבודת האדמה.

לעת ערב התגנב שחל (שועל-שאקאל) אל אהל מונטיפיורי
 ורעיתו, ועל זאת חרדו כמעט ויזכרו את דברי המקונן: "על הר
 ציון ששמם שועלים הלכו בו".

בשיחות מונטיפיורי עם הקונסול האנגלי בירושלים, חוה
 זה האחרון דעו גם הוא, כי אך טוב ליהודים לעסוק בעבודת
 האדמה, אבל יעץ כי הראשית תהי מצער לבל י
 העיר חשד בלב השולטן.

ביום השני בא הפחה עור הפעם לבקש את מונטיפיורי
 ורעיתו לבקר את העיר למען תת מקום ליושבי ירושלים לתת
 להם כבוד ויקר. מונטיפיורי הבטיח כי בעוד ימים אחדים יבקר
 הוא ורעיתו את העיר. הפחה הודיעם, כי הוא ואנשי צבאו ילכו
 אתם בתוך העיר לשמור עליהם לכל האנה להם רעה, וגם בקש
 ממונטיפיורי לרכב על סוסו.

המונים המונים, באו אליהם לברכם ולבקרם. בין הבאים
 צמצאו גם ארבעה כהנים נוצרים מאנגליה הנוסעים באה"ק לחקור
 על מצב היהודים; הם היו נכונים לנסוע גם לפולין לתכלית זו. —

כ.א.

קבר דוד. התפשטות המגפה. מערת המכפלה. בית-דרגון,
ישו, טנטורא.

תקצ"ט. י"א יוני. — „בבקר רכבנו אל „עטק יהושפט“,
ואח"כ הלכנו לראות את קבר דוד המלך. השומר העומד על יד
הקבר לא נתננו לבא אל המערה, בהראותו לנו פקודה כתובה
וחתומה בידי אברהם-פחה, אשר על פיה אסור לכל איש אירופי
לבא אל המערה. אז כתבנו מכתב אל פחת ירושלים ונתאוונן לפניו
על הדבר הזה. הפחה בא, ויאמר אל השומר כי אסור הפקודה
איננו חל על אציל נכבד כמונטיפיורי, אשר כל רבי המלוכה
באנגליה נתנו לו מכתבי מליצה אל שרי ממשלת הוגרטה. אז
הוליך הפחה אותנו אל תוך המערה. המערה היא רחבת ידים,
אשר ספונה נשען על עמוד התוך, ובקצה המערה יש חלון העשוי
כשבכה, ולימין החלון שער עשוי כקשת. בעד שבכת החלון
ראינו את הקבר המכוסה במרבדי רקמה יקרים, ועל הקבר כתוב
בשפת ערב: „זה קבר אדוננו דוד“ ולשני עברי הכתובת תבנית
„מגן דוד“ הירוע. בקצה הקבר ראינו מרבד-משי יקר וקנה-רובה;
זו מנחת אברהם-פחה. פחת ירושלים אמר למונטיפיורי ורעיתו:
„עהה שפכו שיחכם לאלהיכם“ — ויצא מהמערה.

אחרי כן הלכנו לראות את „מערת ירמיהו“ ואת „קברי
המלכים“. בערב נהרו המונים, המונים אל הר הזיתים, מקום
מגורינו, ללון שם הלילה, למען יוכלו להתחבר בבקר אל
התהלוכה אשר תערך לכבודנו בדרתנו אל תוך העיר. אחדים
מאחב"י כחרון באו לברכנו בשלום, והמון אנשים מיושבי
ירושלים באו להתפלל אתנו תפלת ערבית“.

י"ב יוני. — „השכמנו קום בשעה הרביעית בבקר. הפחה
חפץ לבא אלינו כעלות השחר; אבל מונטיפיורי אמר לו כי יודיעו
מתי יהי נכון. בשעה הששית שלח מונטיפיורי וקרא לפחה;

והפחה בא בלוית פקידיו ומשרתיו ואתם אנשי צבא רבים. בשעה השמינית החלה התהלכה: מונטיפיורי רכב על סוס ערבי לבן ויפה, אשר שלח אליו הפחה ביום אתמול, ויהודית רכבה על סוסה. „אנחנו באנו אל העיר דרך „שער השבטים“ ונעבור דרך רחובות רבים אשר המו מאדם; כי ביום ההוא קרא הפחה מועד לכל יושבי העיר. בבואנו אל בית הכנסת הספרדי, נפרד הפחה מעלינו, ופקידיו ואנשי הצבא נשארו אתנו עד שובנו אל הר הזיתים. בהכ"נ היה מלא אנשים מפה אל פה, והרב „הראשון לציון“ התפלל הפלה מיוחדת בעד האורחים. — משם הלכנו אל בהכ"נ האשכנזי, וגם שם נעשה לנו כבוד הזה. אח"כ הלכנו להתפלל אל „כותל המערבי“, ומשם רכבנו אל היכל הפחה".

את זכרונות היום מסיים מונטיפיורי בדברים האלה: „ברכות והודאות לה' אלהי ישראל אשר זכנו להיות רגלינו עומדות, בפעם השנית, בשעריך ירושלים תוב"ב".

י"ג יוני. — „כל היום הזה היינו עסוקים בשיחות עם האנשים אשר באו לבקש נדבות. המגפה הולכת ומתפשטת בעיר, לכן נמר מונטיפיורי, ע"פ עצת מכיריו, ללכת חברונה. בטרם צאתו מירושלים חלק מונטיפיורי את כל הכסף אשר הביא אתו מאנגליה, וגם הכטיח לשלוח עוד ת"ק ל"ש מאלכסנדריה.

י"ד יוני. — „בראבון נפש עזבנו את הר הזיתים ללכת חברונה, ובעוד שלש שעות באנו אל „קבר רחל“. בראות יהודית כי הקבר רעוע ונוטה לנפול צותה לבנות עליו אהל חדש על הוצאותיה. הדרך לחברון מלא הרים ובקעות, והארץ איננה זרועה כראוי. מראש גבעה אחת ראינו את קברי „נתן הנביא“ „וגד החווה“. — בקרבת חברון יצאו לקראתנו ראשי הקהלה בלוית מאות אנשים, והם מהוללים ומוזרים מוזרי תהלים לכבודנו. הם הלכו אתנו עד הרש עזי זית סמוך לעיר, אשר שם תקענו אהלינו. מסבי העיר יפים מאד, הגבעות מכוסות בגפנים, זיתים ורטונים".

ט"ו יוני. — שר העיר בחברון בא לבקר את מונטיפיורי ויבא אתו מנחה ארבע צאן. מונטיפיורי ורעייתו נתנו לו לחכות מחוץ לאהל עד אם כלו לאכול את ארוחת הבקר, ואחר יצאו

אליו; אבל לא קבלו מנחתו, כי קצפו עליו יען אשר לא קדם פניהם בכבוד הראוי להם בבואם חברונה, השר ראה כי עשה מדחה, ויבקש מהם סליחה ומחילה וירבה להתנצל, ויאמר כי חמאת ראשי הקהלה היא אשר לא קדמו להודיעו את דבר בוא האורחים הנכבדים, או האיר לו מונטיפיורי את פניו ויקבל מנחתו. מונטיפיורי שאל את השר היוכל להביאם אל מערת המכפלה, אבל לא יכל להציל מפיו תשובה ברורה. — ממחרת היום ההוא בא שר העיר עוד הפעם להתנצל על אשר לא יצא לקדם פניהם, וגם הבטיחם ללכת אתם אל מערת המכפלה.

י"ז יוני. — שר העיר והשיך ומשרתיהם באו אלינו לפני השעה התשיעית בבקר. אחרי שתותם אתנו קהוה רכבנו על סוסינו ללכת אל מערת המכפלה. גם קהל גדול טאח"בי הלכו אתנו. בבואנו אל בית תפלת המושלמנים ("מסגד") אשר לפני המערה, ובטרם עוד ירדנו מסוסנו, העמידו המושלמנים קול זועות על חפצנו לבוא אל המערה. אבל אנחנו לא שמנו לב לצעקתם, ונרד מעל סוסינו ונבוא אל מבוא המסגד. המבוא היה מלא אנשים, וכלם צעקו ויאיימו עלינו במקלותיהם. מרגע לרגע גדלה התרגשות המושלמנים, ולסוף החלו להכות ביהודים אשר הלכו אחרינו, אך אנשי הצבא אשר הלכו אתנו לשמרנו בדרך התאמצו להכניע את ההמון המשתער עלינו ויכו על ימין ועל שמאל ויסגרו את שער המבוא. אז נסינו ללכת אחרי שר העיר אל תוך המסגד, למרות קול צעקת ההמון. ודרויש אחד התנפל מלא קומתו לפני פתח המסגד ויקרא בקול נורא אל ההמון להניא אותנו מבוא אל המסגד. ויאחו מונטיפיורי ביד יהודית ויעברו על הדרויש הסרוח ארצה ויבאו אל תוך המסגד. אבל בראותנו כי רעה נגד פנינו, כי המסגד מלא אנשים (למצער חמש מאות איש) אשר רובם חמושים במקלות, מהרנו לצאת מהמסגד דרך פתח אחר. ברגעים המעטים אשר שהינו במסגד הספקנו לראות רק דברים מעטים הראויים להזכר: ביחוד שתי אבנים גדולות בקיר הבית הרומות בגדלן לאבני כותל המערבי. גם ראינו שער ברזל אשר לפי השערתנו הולכים דרך בו אל מערת המכפלה; אבל יראנו לגשת אל השער ולהביט אל המערה, מפני חמת ההמון ההולך וסוער עלינו.

השר היה גם הוא בטבוכה גדולה וגם לא השתדל להגן עלינו מפני חמת ההמון הנגרש. הוא לווה אותנו עד פתח אהלינו, וירבה להצטרק ולנחמנו על אשר לא הצלחנו בדרךנו. אבל מונטיפיורי לא דבר אתו, באמרו כי השר לא מלא חובתו לנגרנו כראוי, כי חובתו היתה לבלי העמיד אותנו בסכנה כזו".

"כמעט באנו אל אהלינו, והנה אנשים מבני ישראל רצים לקראתנו ושמועה בפיהם, כי המושלמנים מכים באכזריות חמה את היהודים. אנחנו אמנם לא יראנו לנפשנו, כי אתנו היו י"ז משרתים ושומרים חמושים בכלי נשק, ובכ"ז שמע מונטיפיורי לעצתנו ויכתוב מכתב לפחת ירושלים להיריעו את אשר קרה ולבקשו לשלוח לנו חיל משמר. — אח"כ הלך מונטיפיורי ורעייתו אל בתי הכנסת של הספרדים והאשכנזים ויחלקו את הנדבות אשר הביאו אתם לעניי העיר.

י"ח יוני. — "עזבנו את מקומנו בקרבת חברון ונסע הלאה. שר-העיר והשי"ך והפקידים באו אלינו עוד הפעם לבקש ממנו סליחה ולהתנצל על המעשים שנעשו אתמול, וישלחו אותנו בדרך מהלך חצי שעה. גם היהודים הלכו אתנו לשלחנו, אבל מונטיפיורי בקש מהם לעזבנו ולשוב העירה. בנסענו הלאה באו לקראתנו עשרים פרשים מזוינים; זה היה חיל המשמר אשר שלח לנו פחת ירושלים לשמרנו בדרך".

אחרי כן נודע למונטיפיורי, כי שר העיר חברון החל לתת פחדו על המושלמנים לטובת היהודים. בשמעו כי איש יהודי הוכה בידי מושלמני, צוה השר ליסר קשה את המכה, למען לא יוסיפו המושלמנים לשלוח ידם ביהודים,

ביום המחרת פטר מונטיפיורי את חיל המשמר אשר שלח לו פחת ירושלים, וישלחם לביתם במתנות. גם לפחת ירושלים שלח מתנות יפות, ויורה לו במכתב על הטוב אשר עשה לו.

כ' יוני. — "נסענו לבית דגון אשר בקרבת אשרוד, ומשם באנו יפו, ונתקע אהלינו על גבעות החול אשר לחוף הים. הקונסולים האנגלי והרוסי באו אלינו לברכנו בשלום, ויודיעונו כי המגפה שוררת ביפו וסביבותיה. גם הקאדי ושר העיר באו לברכנו. ביום השבת יצאנו מיפו ונסע הלאה ונחן בעמק על פני

הר הכרמל. ביום המחרת באנו לקסרי. העיר הזאת היא עתה גל משואות, אבל שרידי עמודי הגראניט מעידים כי לפנים היתה עיר יפה מאד, וכנראה היה בה גם נמל יפה. — משם הלכנו למנטורה, זו העיר העתיקה „דאר“ אשר בה ישב אחד מחתני המלך שלמה (מלכים א', ד). משם הלכנו בדרך יפה, בעמק בין הר הכרמל והים, ונרא שרידים יפים מבין משואות מצודה עתיקה; הערכיאים קוראים לה „אמליק“, היא המצודה „קסטלום פריגרינרום“ שנוכרה בימי מסעי הצלב. שם ראינו גם שרידי בית הפלת נוצרים, אשר אבני הקיר דוטות בגדלן לאבני כותל המערבי.

כבואם במרחק שני מילים מחיפה, אשר שם עמד משמר ההסגר (קארנטיין), לא נתנם פקיד המשמר ללכת הלאה, אף כי הראו לו את התעורות המעידות כי בכל ימי המסע לא דבקה בהם המגפה; ויאלצו לשבת בהסגר. היהודים היושבים בחיפה כאו אליהם לברכם ויבטיחו להמציא להם כל צרכי אכל נפש בימי שבתם בהסגר.

בימי שבתם בהסגר קבלו ידיעות מהקונסולים האנגלים, כי בגלל המלחמה רבו המהומות והפרעות בארץ, והיהודים היושבים בצפת נסים להמלט על נפשם מפני פחד הדרווים. גם הפחות והפקידים עוזבים את הערים ששמירתן עליהם והם מסתירים את נשיהם ורכושם במצודות.

מקץ שבעת ימים יצאו מההסגר ויסעו הלאה לדרכם. בחיפה ישבו ימים אחדים ויחלקו נדבות לעניי העיר. מונטיפיורי הביע אי־רצונו על מנהג קהלת הספרדים המשיאים את בניהם בקדמות נעוריהם, ויבקשם מונטיפיורי לקחת להם למופת את יושבי ירושלים שאין בהם נשואי כסר כאלה.

„בעברנו את הנהר הנקרא „נהר אל קימיה“ ראינו זאב רובץ החת אחד הסלעים. אחד משומרינו ירה עליו בקנה רובה, אבל החטיא המטרה. ואולם לקול היריה נפל המורה בעצמו מעל סוסו. מונטיפיורי צחק על גבורת „השומרים“ האלה אשר לקח אתו מעכו להיות עלינו לסתרה בדרכים המסוכנים. — על דרכנו לביירוט פגשנו בשלשה מושלמנים מכת המטואלים. מורי הדרך

שלנו שאלו מהם מעט מים לשכור צמאונם, אבל המושלמנים מאנו להת להם מים מכדיהם. או לוקחו מהם הכדים בחוקה, ואחרי ששתו הצמאים הושבו הכדים לבעליהם, אבל המושלמנים נפצו את הכדים המושכים להם אל הסלע, באמרם כי עפ"י תקות דתם אסור להם להשתמש בכלי אשר נגע בו איש בן דת אחרת".

כבואם לביירוט בא אליהם פחת העיר ויביע שמחתו על שובם בשלום מדרכם. — מביירוט שלח מונטיפיורי כסף להקונסול האנגלי בירושלים לחלקם בין עניי הנוצרים, ולמר יוסף אמולג שלח ה"ק ל"ש בעד קהלות ישראל. גם לעניי הנוצרים מביירוט נתן מנות ומתנות, וע"י ר' משה שמערלינג שלח לעניי צפת נ"ג אלף פיאסטר, ולעניי חברון י"ב אלף פיאסטר.

כב.

מחשבות מונטיפיורי על יהודי אה"ק. הראיין עם בועזביו ועם פחת מצרים. הצעה ליסד בנקים בארץ הקדם. מונטיפיורי עב לאנגליה.

"אני חפץ נואד" כותב מונטיפיורי בזכרונותיו, "להתראות עם פחת מצרים באלכסנדריא ולבקש טאתו להגן על יהודי אה"ק, וכיחוד על יושבי צפת וטבריא הצפויים תמיד למשסה ולהרג. גם עוד משאלות רבות עלי לבקש מאתו: לרפא את הריסות חומת טבריא; לקבל עדות יהודים בדבריו ריבות הבאים לפני השופטים ולפני פחות הערים; להתיר ליהודים לחכור אחוות שדה וכרם למשך חמשים שנה; בתנאי שיהיו החוכרים חפשים ממסים וארנוניות מלבד שכר החכירה; לתת לי הרשיום לשלוח אנשים מחו"ל אשר ילמדו את יהודי אה"ק את עבודת האדמה, מטע הגפנים והותים וצמר-גפן ותותים, באופן יותר טוב מאשר עד עתה, וכן גם ללמדם גרול צאן ובקר; ולאחרונה אבקשו לתת

לי רשיום ליסר בנקים בביירוט, יפו, ירושלים וקאירא. אני מתפלל לה' כי מסעי באה"ק תביא תועלת לאחב"י, לא רק לאלה היושבים כבר על אדמת הקרש, כי אם גם לאלה אשר יחפצו להתישב עליה, אם מאהבתם לארץ ישראל או מחפצם לעזוב את הארצות אשר בהן הם נרדפים על צוארם. אם אשיג מאוויי זה, או אמצא בו די שלומים ונחומים על העמל והפחד אשר שבעה נפשי במסעי".

ביום י' יולי יצאו באניה מביירוט, ובעוד שני ימים באו לאלכסנדריה. השמועה הראשונה אשר שמעו בעלותם אל החוף היה דבר מות השולמן. — מונטיפיורי הלך הכף אחרי בואו אל הקונסול האנגלי ויבקש מאתו להציגו לפני בועז-ב"י, המיניסטר של פחת מצרים. הקונסול עשה את בקשתו, ובו ביום התראה מונטיפיורי עם בועז-ב"י. מונטיפיורי מסר לו בכתב את כל משאלותיו אשר הוא שואל מפחת מצרים, והמיניסטר הבטיח להציע את הבקשות לפני הפחה ולכארן לו היטב; וגם הביע חפצו להציג את מונטיפיורי לפני הפחה עוד באותו הערב. ואולם מונטיפיורי חפץ להת' זמן להפחה לעיין היטב בכתב הבקשה ולשיח על אדותו עם המיניסטר שלו, לכן דחה את הראיון עם הפחה ליום השני.

ממחרת היום ההוא הלכו ברגליהם אל היכל הפחה (כי אותו היום היה יום שבת לכן לא יכלו ללכת במרכבה). מונטיפיורי היה לבוש בגדי תפארתו ושרשרת השעריף על צוארו. „הפחה קבל אותנו מעומד, ואח"כ הושיב אותי (כן כותב מונטיפיורי) לימינו, ואת הד"ר הלוי אצלי, ואת הקונסול האנגלי אשר בא אהנו — לשמאלו. הפחה הראה לי פנים שוחקות וישוחח אתי על כל אחת ממשאלותי. בדברו על אדות בקשתי בדבר חכירת קרקע באה"ק, אמר כי הוא בעצמו אין לו אחוות אדמה באה"ק; אבל הוא יתן הסכמתו ורשיונו למושלמנים באה"ק להחכיר אדמתם ליהודים ואת שמרי החכירה ישלח לקונסנטינפול לאשרם ולקיימם. גם אמר כי ישמח מאד לראות את האדמה נעבדה באופן יותר משוכלל, ולכן הוא מרשה לי לשלוח שמה אנשים מוכשרים אשר ילמדו את האכרים לעבוד את אדמתם לפי מנהגי העת

החדשה. — אחרי כן דברתי אתו על אדות בקשתי לקבל עדות היהודים לפני השופטים בצפת, טבריא וחברון. על זאת השיב לי בתחלה כי יען אשר דתיהם שונות לכן אין לקבל עדותם כנגד המושלמנים, אבל באמרי לו, כי השופטים בירושלים מקבלים גם עדות היהודים, ענה כי לא ישים פדות בין היהודים ובין הנוצרים, ומה שמתירים לנוצרים יתירו גם ליהודים בערים הנ"ל. — אז דברתי אתו על אדות תקון חומת טבריא שנהרסה בעת הרעש, ואמר לו כי בקרבת העיר יש אבנים רבות, יושבי העיר נאותים לקבל עליהם את העבודה בלי כל שכר, יען כי החומה תהי להם לסתרה מפני השודדים. גם הגרתי לו כי בהיותי בטבריא בקשו מאתי המושלמנים והיהודים גם יחד, בכתב ובעל פה, לתאר לפניו את הסכנה המרחפת עליהם בגלל הריסות החומה, וכי הם דורשים ממנו רק הרשיום לתקן החומה על הוצאותיהם. אז אמר לי כי יצוה לפקידיו לשלוח לו חות-דעהם על הדבר ולתקן החומה מיד. — אני אמרתי לו כי להרחבת עבודת האדמה באה"ק נחוץ הוא כי הממשלה תגן ותשמור על הנפש והרכוש של האכרים. ויבטיח הפחה לראג גם לדבר הזה. — אז הצעתי לפניו את חפצי ליסד בנקים באלכסנדריא, ביירוט דמשק, יפו, ירושלים וקאירא. לשמע ההצעה הזאת נוצצו עיניו מגיל, ויבטיח להיות למנן ולמחסה להבנקים, והוא ישמח מאד לראות בהוסדם. —

לפני הפרדי ממושל מצרים נתתי לו למנחה את פסל המלכה וויקטוריא במסכת ברָאָנו, ויורה לי הפחה על המתנה הזאת.

ובועזיבוי, שר המסחר לפחת מצרים, קרא לפני אדונו, עוד ביום אתמול, את כתב הבקשה שלי ויבאר לו את כל משאלותי, למען ידע היטב את הכלית בואי אליו. הביי אמר לי כי הפחה ישיב לי דבר בכתב, לכן הלכתי עם הד"ר לוי אל הביי לבקש ממנו את מענה הפחה בכתב. אבל הביי אמר לי, כי יען אשר לא חתמתי את שמי על הבקשות שהצעתי בכתב, לכן איננו יכל לתת לי מענה בכתב; וכאשר יקבל מאתי כתב בקעה חתום בשמי לא יאחר לשלוח לי תשובת

אשר בה ישנו כל הרברים שהבטיח לי הפחה .

הכף במוצאי שבת כתבתי את כל משאלותי על הגליון ואחתום את שמי, ואשלח את הכתב אל בועז-ביי" .

טמחרת היום ההוא באו ראשי קהלת ישראל אל מונטיפיורי להודיעו את מצב העדה וצרכיה, ויתן מונטיפיורי נדבות לכל מוסדות החסד ביד רחבה כדרכו תמיד . — אח"כ שלח את הר"ר לוי על אודות ראיונו עם בועז-ביי: "אחרי דברי החלקות אשר דברנו איש לרעהו, כחוק למושלמנים, התאמצתי להציל השובה ברורה מהמיניסטר על בקשות מונטיפיורי, אבל המיניסטר השתמט מענות דבר על כל הבקשות, כי אם הרבה שיחה רק על דבר יסוד הבנקים; וההבטחות הרבות וההנחות אשר אמר לעשות למונטיפיורי ביסוד הבנק הוכיחו לי למדי עד כמה לקח הדבר הזה את לבו, ואולם אנכי חזרתי עוד הפעם בפרוטרוט על כל משאלות מונטיפיורי לטובת אחב"י הן בדבר הסבלנות, הן בדבר יסוד קולוניות לעבודת הארמה. אך המיניסטר הוסיף להשתמט, ובכונה השיאני לדבר אחר וישתקע בוכוח דתי על דברי הנביא, והיה ה' למלך על כל הארץ, ביום ההוא יהיה ה' אחר ושמו אחר"; וכנראה החריד אותו הרעיון אולי כוון הנביא למלך בשר ודם. אנכי הצלחתי על נקלה להסיר ממנו פחדו זה, בהוכיחי לו כי הנביא רומז למלך מלכי המלכים הק"כה. ואמנם נוכחתי מדבריו כי ההצעה ליסוד קולוניות ליהודים בא"הק ובסוריא, הביאה דאגה בלבו פן יש בלב היהודים ליסוד ממלכה חדשה בארץ אבותיהם; ואולי נמצאו אנשים מבני ישראל אשר שמעו את דבר הצעת מונטיפיורי וידרשו תלי תלים של הויות, ודבריהם הגיעו לאוני המיניסטר. לכן השתדלתי בכונה להוציא מלבו את פחד השוא הזה ולהבינו לדעת כי אין שום מחשבה זרה בבקשותי".

סוף כל סוף הבטיח המיניסטר להשיב לי תשובה ברורה בישעה העשירית .

"למועד האמור הלכתי שנית אל המיניסטר, וכאשר לא מצאתיו בביתו הלכתי אל היכל הפחה, ואבוא אל לשכת המזכיר לכתוב דברים אחרים אל המיניסטר. אך כמעט החלתי לכתוב,

יצא הכיי מחדר הפחה ויאמר אלי, "בוא נא אתי, ירדי, כרגע אל הוד רוממותו הפחה". באתי אתו אל חדר הפחה, ואחרי אשר השתחוויתי לפניו פעמים, אמר המיניסטר אל הפחה, "זה הוא אותו האיש"; וזוה ראייתי כי דבר אתו על אדותי לפני בואי. — הפחה צחק, ואח"כ אמר אלי: "זה עתה קבלתי את המכתב אשר כתב אלי הסיר משה כחתימת ידו, ואני אשלח לו שני מכתבים לתשובה: את המכתב האחד יקבל בכואו למאֶלְטָא, ובו אודיעו כי נכון אני לעשות את כל ההכנות הדרושות בדבר חכירת הארמה; ובנוגע להחסות וההגנה על העם, וקבלת עדות מפי יהודים, והקון חומת טבריה, הנני נוהן תו"מי צו למלא את משאלותיו אלה. גם על אדות יסוד הבנקים אכתוב אליו במכתבי ההוא, והכל יהי כרצונו. ובמכתב שני אודיעו את כל הפרטים כדבר שטרתי החכירה, ואת מקום הקרקעות שלי או של אחרים אשר אחכיר לו; את המכתב הזה יקבל הכף אחרי אשר הגיענה אלי כל היריעות הנחוצות. בטח בי, כי ככל אשר אמרתי כן יהיה".

או אמרתי אל הפחה: "אולי יואיל הוד רוממתו למסור ע"י בכתב את הדברים המעטים אשר דברת באוני".

הפחה החריש, אבל המיניסטר ענה אותי לאמר: ירדי היקר, אתמול היה שבת לבס, והיום שבת לנו; אני יודע כי אתם שומרים בדיוק את חקות דתכם, לכן אבקש ממך לכל תאיץ בנו לכתוב ביום השבת שלנו.

הפחה צחק על הדברים האלה, ואנכי הודיתי לו בשם מונטיפיורי ואצא מלפניו.

ביום ההוא יצאנו מאלכסנדריה וביום י"ח יולי באנו למאֶלְטָא. שם נטל עלינו לשבת בהסגר עשרים יום, הישיבה הזאת בימי הקיץ החמים יחד עם שלש מאות סָרִים (פילגער), לא היתה כמובן נעימה מאד למונטיפיורי ורעייתו, אך עוד יותר נעכר רוחם לשמע השמועות הרעות על אדות מצב המלחמה בטורקיא. כי על ידי השמועות האלה נוכחו שלעת בזאת אין כל תקוה לשנות מצב היהודים בארץ הקדושה לטוב וגם נואשו לקבל עתה מכתבים מפתח מצרים".

אחרי כלות ימי ההסגר יצאו ממאלטא וילכו דרך
ליוורנה, מרסיליה וליאן לפאריז. בפאריז שהו שמונת ימים,
וביום 5 ספטמבר באו לאנגליה.

ספרי הזכרונות
לסדר **משה מונטיפיורי**

ורעיתו יהודית.

(עם תמונותיהם).

נערך ע"י ד"ר אליעזר הלוי.

תרגום עברית (בקצורים והשמטות) ברשיון יורשי הר"ר המנוח

י"ה טב יוב.

חלק ראשון.

ספר שני.

הוצאת „תושיה“.

ווארשא. תרנ"ט.

בדפוס ט. י. האלטער ושותפו, נאלעווקי 7.

СИФРЕ ГАЗИХРОНОТЪ

Т. е.

Мемуары Сера Мозесъ и Лэды Юдиѡвъ Монтефиори.

(Съ портретами).

Сост. Д-ра Л. Леви.

Пер. съ англійскаго И. ТАВЪЕВЪ.

Часть I. Книга II.

Издание „ТУШІЯ“.

ВАРШАВА. 1898.

Типографія М. И. Гальтера и Номп., Налевки 7.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 18 Августа 1898 г.

ספרי הזכרונות

לסיר

משה מונטיפיורי

ורעיתו

יהודית.

חלק ראשון.

ספר שני.

בג.

מונטיפיורי ורעיתו שבו לביתם, בוועז'בוי אינגו עונה דבר,
עלילת-דם בדמשק (תקצ"ב—ת"ר).

~~~~~

בקץ שנה תקצ"ט שבו מונטיפיורי ורעיתו בשלום לביתם,
בירחים הראשונים לשובם הפנו את לבם ביחוד לעניני ארה"ק,
וטרוץ-האגרות ביניהם ובין ראשי הקהלות באה"ק התגבר מיום
ליום, ומשולחים מירושלים באו אל מונטיפיורי לעתים קרובות
לבקש מאתו להשתדל להיטיב מצב היהודים באה"ק, והוא ורעיתו
עשו ככל יכלתם להושיע לדורשי עזרתם.

בראשית שנה ת"ר כתב מונטיפיורי מכתב אל בוועז'בוי
ויזכר לו את כל הדברים אשר דבר עם פחת מצרים, ואת
ההבטחות אשר הבטיחו מושל מצרים בדבר קנין קרקעות באה"ק
וסוריא, ובדבר יסוד בנקים בארצות ההן ובמצרים, אבל שבועות
וירחים חלפו ואין מענה מבוועז'בוי.

ובין כה וכה קרה בארץ הקדם מעשה נורא, אשר ישם
כמרקחה את כל העולם הנאור, ואשר השה את מונטיפיורי ואת
כל גדולי ישראל, את יתר עניני הכלל המעסיקים אותם, ויהן
להם ענין לעסוק בו בכל לבם ובכל מאדם. בראשית ימי האביב,
בשנת ת"ר, בא אל בית רוטשילד בלונדון מכתב מאת ראשי
קהלת ישראל בקונסטנטינופול, המודיעים, כי היהודים היושבים
בדמשק וברודוס נתונים בצרה גדולה בגלל עלילת הדם, אשר
העלילו צורריהם עליהם. ויחד עם המכתב הזה נשלחו אל
רוטשילד העתקות מהמכתבים אשר כתבו יהודי דמשק אל ראשי
עדת קושטא, ואשר בהם יסופר בפרוטרוט דבר העלילה; וזה
דבר המכתבים בקצרה: „ביום הראשון לחדש אדר אכרו מתוך
העיר (דמשק) כהן נוצרי ועברו, אשר ישב בדמשק זה כארבעים

שנה. וממחרת היום ההוא באו אנשים מהמון העם אל רובע־
היהודים לבקש שם את הכהן, באמרם כי ראו אותו שם עם
עבדו ביום אתמול. ולמען הפק זממם תפשו באיש יהודי, והוא
גִלְבֵּ, ויסחבוהו אל הפחה (שר העיר) ויאמרו כי הוא (הגלב) יודע את אשר עשו אחיו היהודים להכהן ועבדו. כשמוע השר את הדברים האלה, צוה להלקות את הגלב ת"ק מלקות ולענותו בענויים קשים למען יגלה את הסוד. והגלב, ברצותו להציל נפשו טמון, חש מפלט לו אל השקר ויאמר כי שבעה יהודים מנכבדי העדה (אשר קרא בשם) הציעו לפניו לרצוח נפש הכהן, למען יוכלו להשתמש בדמו לצרכי חג המצות הקרוב לבא, ובשכר זה הבטיחו לתת לו שלש מאות פיאסטר; אבל הוא מאן לעשות את בקשתם, ואיננו יודע מה קרה להכהן ועבדו. אז צוה הפחה להושיב בכלא את שבעת היהודים הנ"ל, ולהלקותם ולענותם באכזריות חמה עד אשר יודו על „פשעם". אבל האנשים הנקיים האלה לא יכלו להתודות על חטא שלא חטאו, ויוכיחו בראיות מן התורה כי אסור ליהודים לאכול כל דם ואף כי דם אדם. ואולם הפחה לא הטה און לדבריהם הנאמרים בצדק, ויצו לאסרם בנחושתיים ולהכביד עוד את יסוריהם וענוייהם באכזריות שלא נשמע כמוה. אח"כ צוה הפחה להביא אליו את הקצבים הישראלים עם שלשה מרבני הקהלה, ויצו להכותם ולענותם כל כך עד אשר רסקו אבריהם; אבל גם הם מאנו להודות על חטא שלא חטאו. אז הלך הפחה אל בית הספר של נערי ישראל, ויצו לאסור בכלא את הנערים הקטנים, ולבלי תת לאבותיהם לגשת אליהם, בתקותו כי האבות הרחמנים בחמלתם על בניהם יתנו תודה כי ידיהם שפכו את דם הכהן הנוצרי. ואיש יהודי בא אל הפחה ויוכיח ויערוך לפניו כי כל מושלי אירופה והאפיפיורים כבר החליטו כי עלילת הדם בשקר יסודה, ולכן אין כל ספק כי הכהן ועבדו נרצחו בידי אנשים אשר לא מבני ישראל, או כי ברחו בסתר מן העיר, ודברי הגלב דברי שקר הם, אשר בדה מלבו למען הציל את נפשו. אבל הפחה ענהו כי מכיון שהוא גולל את אשמת הרצח על ראש אנשים אחרים, אות הוא בי נפשו יודעת מאד מי ומי הם הרוצחים, ולכן למען הכריחו

לגלות את שכם צוה לענותו באכזריות חמה, עד אשר מת היהודי החת ידי מעניו. או הלך הפחה עם גרוד של שש מאות אנשי צבא אל רובע היהודים ויצו להרוס את בתי היהודים למען טצוא את פגרי הנרצחים. וכאשר לא מצא שם מאומה שב אל היהודים האסירים ויוסף לענותם בענויים קשים כל כך, עד כי לא יכלו עוד שאת את טכאוכיהם, ומרוב יסוריהם נתנו תודה על חטא שלא חטאו! או שאל אותם הפחה איפה הסתירו את דם הנרצחים; ויען אחד האסירים כי הדם הושם בבקבוק ונמסר ליד משה אבו על פיא. וכאשר אמר אבו על פיא כי שקר ענו בו, צוה הפחה להלקותו אלף מלקות ולענותו בענויים נוראים, עד אשר נאנס אבו על פיא להודות על שוא ולהגיד כי בקבוק הדם שמור אתו בכיתו בארגו, או צוה השר לשאת את אבו על פיא לביתו (כי האמלל לא יכל להלוך ברגליו) למען יפתח את הארגו. אבל בארגו לא נמצא מאומה, מלבד כסף. הפחה ע"ם את הכסף בצלחתו ויוסף לשאול איה הדם. ויאמר אבו על פיא כי בצדיה הביא את הפחה אל הארגו למען יקח את הכסף ויקרא לו דרור. אבל הפחה צוה להרש את הענויים, עד כי לא יכל אבו על פיא עוד שאת, ויקבל עליו את דת מחמד למען החליץ טמכאוביו. אחרי הרברים האלה בא איש אחד אל הפחה ויאמר כי ראה באצטגנינות (אסטרונוגיה), כי שבעת היהודים הנ"ל רצחו את נפש הכהן, וחמשה יהודים אחרים הרגו את העבד. או הושמו בבור שנים מחמשה היהודים הנאשמים ע"י האצטגנין (ה"ה רפאל פרחי ונתן לוי), והשלשה כנראה נמלטו על נפשם".

ויהודי רודוס תארו את מצבם הנורא, לראשי קהלת קושטא, כדברים האלה: „בעירנו עברה השמועה כי אחד מבני היונים, נער כבן עשר שנים, אבד ועקבותיו לא נודעו; או הוציאו היונים דבה כי אנחנו שחטנו את הנער. כל הקונסולים של טטלכות אירופה (מלבד הקונסול האוסטרי) באו אל פחת רודוס ויבקשו ממנו למסור בידם את ההקירה והדרישה בדבר הזה, והפחה נתן להם את חפצם. או קראו הקונסולים אליהם שתי נשים יוניות, אשר העידו לפניהם כי לפני ימים אחדים ראו והנה יהודים אחרים הלכו מהכפרים העירה ואחד מהם נהג

בנער יוני. הקונסולים קראו לאיש היהודי הזה לשמוע מה בפיו, והיהודי הוכיח כי באותו היום לא יצא כלל מהכפר. אך הקונסולים לא שמעו לדבריו ויאסרוהו בנחשתים ויענהו באכזריות איומה, אשר הסמר שערת בשר איש לשמעה, ובכל העת אשר ענוהו קראו מעניו אליו: „אתה גנבת את הנער היוני למען תתו אל הרב, לכן תן תודה והצלת את נפשך ממות“; גם אמרו ולא כחדו, כי כל חפצם להשמיד את כל היהודים היושבים ברודוס או להכריחם להמיר את דתם, למען יוכלו להתפאר כי הצליחו להביא קהלה שלמה בכרית דתם. ויהי כאשר נלאה היהודי כלכל את היסורים האיומים, ויגמר בלבו להודות הודאת-שוא למען החליץ מיסוריו. ויקרא בשמות יהודים אחרים אשר עשו את מעשה הרצח, אעפ"י שהכל ידעו כי היהודים הנאשמים על פיו לא היו בעיר רודוס בעת אשר אבד הנער היוני. אבל למרות השקר הגלוי שבעדותו זאת, נאסרו היהודים הנאשמים בכלא ויעונו בענויים אכזריים למען יהנו תודה כי מסרו את הנער אל הרב או אל ראשי הקהלה. אבל הנאסרים האמללים אמרו כי הם בוחרים במות מלהעיד ערות-שקר באנשים נקיים. ואף אמנם מתו שבעה מהם תחת ידי מעניהם האכזרים. ומלבד זאת שם הפחה מצור על רחובות היהודים לבלתי תת לאיש לצאת ולבוא, ולבל ידעו היהודים מה שנעשה לאחיהם האסירים. והיונים מתגנבים אל בתי היהודים, למען השליך שמה במסתרים גוית חלל נוצרי או מושלמני, כדי להוכיח אח"כ את אשמת היהודים. — כל הדברים האלה נעשים ברצון הקונסולים וכיריעתם. רק הקונסול האוסטרי לבדו נסה בראשונה להגן עלינו, אך אחרי כן זאנס גם הוא לתת ידו אל חבריו ולעשות כרצון ההמון“.

כד.

אספה רבה בלונדון. כרמיה. פעולות הלורד פלמרסטון. מסע
מונטיפיורי לארץ הקדם. בואו לאלכסנדריה. כתב הבקשה אל
פחת מצרים. פעולות הוויזר הגדול.

דברי הטכתבים הנ"ל, וגם הטכתבים אשר באו אל
מונטיפיורי בענין הזה, העירו רעש גדול בלונדון, וגדולי ישראל
נאספו לאספה רבה להועץ מה לעשות לטובת אחיהם האמללים
בארץ הקדם. באספה הזאת הוחלטו כדברים האלה: „האספה
שמעה ביגון וכדראבון לבב, כי זה מקרוב קמה לתחיה בארץ הקדם
העלילה הנתעבה, עלילת־דם, ואת העלילה אשר נתנה תואנה
בימי הבינים להרוג ולבז את היהודים, ואשר זה ימים רבים
כבר עברה וכטלה מן העולם. האספה שמעה כי בגלל העלילה
הנתעבה הזאת נאסרו יהודים רבים וקנים ונערים בכלא בדמשק
וברודוס, ורבים מהם עוגו באכזריות רצח עד כי מתו מעצמת
טכאוביהם, ואחרים נדונו למיתה וגם הוצאו להורג עפ"י ערות
שקר ועפ"י הודאות אנוסות; — לכן מבקשת האספה טאת
ממשלות אנגליה, צרפת ואוסטריה לדרוש טאת ממשלת הארץ,
אשר בה נעשו השערוריות האלה, לחרול הָרַע; וביחוד בוטחת
האספה בטוב לבו ובאנושיותו של העם האנגלי, כי ישתדל בכחו
הגדול ובהשפעתו הכבירה לשום קץ לשערוריות הנוראות האלה,
ולתכלית זו שולחת האספה דיפוטציה מיוחדת אל השר החיצון
של ממשלת אנגליה לקחת עמו דברים בענין הזה”.

אל האספה הזאת בא גם האדון כרמיה (מי שהיה או
סגן ראש הקונסיסטוריום המרכזי של יהודי צרפת), וברברים
חמים ונמרצים הביע את הסכמתו למעשי האספה, ואת חפצו
לעזור בדבר ככל יכלתו.

ביום 30 אפריל התיצבה הדיפוטציה (אשר בה היה גם
מונטיפיורי ורוטשילד) לפני הלורד פלמרסטון, שר החיצון בממשלת
אנגליה. השר קבלם ברצון ובחבה, ויבטיחם להשתמש בכל

יכלתו לדרוש מאת מחמד-עלי (פחת מוצרים) ומאת ממשלת
מזרקה לשים קץ לשערוריות בדמשק ועל אי רודוס. השר דבר
עם מונטיפיורי על אדות מסעיו באה"ק, ומונטיפיורי הגיד לו
כי יהודי אה"ק משתוקקים לעסוק בעבודת האדמה.

וביום 15 יוני היתה עוד אספה גדולה של גדולי ישראל
בלונדון, ובאספה זו הוחלט לבקש מאת מונטיפיורי לנסוע יחד
עם ה' כרמיה לאלכסנדריה ולדמשק. ומונטיפיורי קבל עליו את
המשלחת הזאת. ובעוד שבעת ימים הלך מונטיפיורי עם הברון
רומשילד עוד הפעם אל הלורד פלמרסטון, והשר קרא לפניהם
את המלגרמות, אשר שלח אל צירי אנגליה בטורקיה ובמצרים
על אדות מעשה דמשק. בהמלגרמה אל ציר אנגליה במצרים
צוה- השר לדרוש בחוקה מאת מחמד-עלי לרצות את היהודים
הנזוקים ולהרוף ממשמרתם את הפקידים אשר עשו את השערוריות
בדמשק. הלורד פלמרסטון אמר למונטיפיורי, כי יתן על ידו
מכתבים אל ציר אנגליה באלכסנדריה לצוות עליו להיות לעוזר
ולמנן למונטיפיורי בכל אשר יעשה, ולבקש מאת מחמד-עלי
לתת רשיום למונטיפיורי לחקור ולדרוש את דבר העלילה בדמשק.
ומלבד זאת הבטיח השר לתת בידו מכתבי מליצה אל כל מקום
אשר יחפוץ.

ביום 3 יולי היתה באולם המענשן-הווי אספה גדולה של
נכבדי הנוצרים באנגליה. אל האספה הזאת באו סוחרים,
סופרים, חכמים ומלומדים מגדולי הנוצרים, למען הביע את
רגשי חבתם ליהודים, ולהביע חפצם כי יצליח מונטיפיורי
במשלחתו בארץ הקדם. — ובטרם יצא מונטיפיורי לדרכו התיצב
לפני המלכה וויקטוריא ובעלה, ולפני אחדים מזרע המלוכה,
וכלם קבלוהו ברצון.

מונטיפיורי, בתור בא-כחם של יהודי אנגליה, החל לעשות
הכנותיו לצאת למשלחתו; וכן עשה גם כרמיה, בתור בא-כחם
של יהודי צרפת. מונטיפיורי בחר לו לבני לויתו שני אנשים
נוצרים, אנשי שם ותקרים ידועים בארצות הקדם, ואת הר"ר
אליעזר הלוי. וכרמיה לקח לו לבן-לויתו את החכם הטפורסס
שלטה טונק.

ביום 8 יולי יצאו מונטיפיורי ורעיתו ובני לזיתם באניה לדרך, ובעוד שני ימים באו פארוזה. שם היתה אספה רבה של חברי הקונסיסטוריום בבית הכרן רוטשילד, וכרמיה נאם נאום מלא: חם ורגש ונבאזני הנאספים (כרמיה לקח אתו גם את רעיתו בצאתו מפארוז לדרך).

24 יולי. — אניתנו השליכה עוגנה לפני העיר צ'יביטה וועקיא (באיטליה); אבל לא עלינו אל העיר, כי עוד בהיותנו בליוורנה יעצו אותנו לבלתי בוא אל העיר, כי שם ישורת הנועה כנגד היהודים, אשר העיר כהן קתולי (והוא יהודי מומר) בכתבי פלסתר שלו. דיפוטציה מקהלת ישראל ברומא באה לבקרנו. הם הגידו לנו כי לא טובות השמועות העוברות ברומא על אדות יחס האפיפיור למעשי דמשק. גם ספרו לנו מקרים לא טובים, אשר קרו ליהודים באיטליה: מלדת קתולית, בגלדה את אשה עבריה, הטבילה כרת הקתולים את בתה הנולדה לה, והרשות טאנה להשיב את הילדה לאמה. ובעיר ליוורנה אבד ילד לאשה ניצרית, ועד מהרה יצא הקול כי היהודים גנבו את הילד (הדבר היה סטוך להג המצות); ואולם שר העיר התחכם וישם במשמר את אֵם הילד, ויאמר כי לא יוציאנה לחפשי בטרם ימצא בנה; והתחבולה הזאת עשתה את אשר חפץ, כי ממחרת היום ההוא נמצא הילד.

4 אויגוסט. — האניה באה אל חוף אלכסנדריה. תיכף הלכנו אל רב העדה לשמוע מפיו חדשות דמשק. אח"כ הלך מונטיפיורי אל הגנרל-קונסול האנגלי, אשר קבלו בכבוד וברצון. הקונסול אמר לו כי כנשמע היה מעשה דמשק לענין גדול, לענין פוליטי. גם הגיד לו טראש כי הקונסול הצרפתי יקבל אותו ברצון גדול, אבל בדעה קבועה אשר לא יסור ממנה; בכלל יעץ אותו הקונסול האנגלי להיות זהיר מאד במעשיו, לבל העלות עליו כל חשד; כי כבר נאשם אחד הקונסולים במקח שחד.

לעת הצהרים הולך הקונסול האנגלי את מונטיפיורי אל הקונסול הצרפתי, ושם מצא גם את כרמיה. משם הלכו אל הקונסול האוסטרי, ויתראו ישם גם. עם הקונסול הפרוסי. גם אל הקונסול הרוסי הלכו, אבל כבואם ישן שנת צהרים.

5 אויגוסט, אחרנו לשבת בלילה הזה עד השעה השנייה אחרי חצות הלילה, כי עסקנו בקריאת הכתבים הנחוצים ובעריכתם. בשעה החמישית בבקר קמנו ממשכבנו, ובשעה השמינית בא הקונסול האנגלי להוליכנו אל היכל הפחה. מונטיפיורי לבש את בגדי השרד אשר לו, וגם כל בני לויתו לבשו בגדי תפארתם או בגדי משרתם, כרמיה ומונק לא הלכו אתנו, כי הקונסול הצרפתי לא נתנם ללכת אל מחמד-עלי, מפני טעמים הידועים לו. — בנסוע מונטיפיורי עם הקונסול האנגלי במרכבתו, קרא באזניו את כתב הבקשה אשר ישום לפני הפחה. סגנון הכתב ישר בעיני הקונסול, אבל הכרת פניו ענתה בו כי בטחונו רפה מאד בפעולת כתב הבקשה. — בבואנו אל הארמון הציג הקונסול את מונטיפיורי לפני הפחה, באמרו כי הוא מתכבד להציג לפני הוד רוממותו את אחד מטכריו הישנים. הפחה ברך את מונטיפיורי בשלום וחסד, ואח"כ הובאנו כלנו אל חדר הראיון. הקונסול הודיע את הפחה, כי מונטיפיורי חפץ להגיש לפניו כתב בקשה בעניני מדינת ממשלתו, והפחה הביע את רצונו לשמוע את דברי הבקשה.

או קרא מונטיפיורי לפני הפחה כדברים האלה בשפת אנגליה: „הוד רוממותך! שמוע שמענו באירופא כי טפלו אשמות-שוא על יהודי דמשק, שהם נתיני ממשלתך, וכי ענו אותם בענויים וביסורים קשים למען הוציא מפיחם עדות אנוסה כנגד עצמם. ויען כי מודעת היא, אשר עפ"י חקות דתנו אסור לנו לא רק לעשות את מעשה הרצח אשר טפלו על יהודי דמשק, כי אם גם מוזהרים אנחנו לתעב כל מאכל דם, — לכן שלחו אותנו בני אמנתנו אשר בכל ארצות אירופא לחלות את רוממותך לעשות משפט אחינו. ואף אמנם שמחנו לשמוע כי כמעט נודע אליך דבר הענויים, צוית לשום קץ להם כרגע. ובגשתנו עתה לפני הוד רוממותך, סמוך לבנו בטוח, כי מושל כמוך, אשר כבר עשית לך שם גדול באירופא בנבורתך, בחכמתך, ובחסדך וסבלנותך לכל נתיניך בלי הברל, — כי אתה תעשה ברחמים וברצון את בקשתנו. לא בקצף ולא בשנאה באנו הנה, כי אם בחפצנו בלב שלם להוציא את האמת לאור, לכן אנחנו מחלים

את הוד רוממותך לתת לנו הרשיון ללכת דמשקה לחקור ולדרוש
 היטב את הדבר ולבוא עד הכלית דבר האשמה, אשר החרידה
 את היהודים בכל העולם, ואשר הביאה צרות ומכאובים איומים
 על יהודי דמשק; וכי הוצאות חקירותינו הברקנה והאושרנה
 באופן רשמי ע"י פחת דמשק ותושמנה לפני הוד רוממותך.
 וכן אנחנו מבקשים ממך לתת צו לכל יושמו מכשולים לפנינו
 בחקירת העדים, ולהיות למגן ולמחסה לכל חברי המשלחת,
 וגם לתת ערובה ובטוחות לכל העדים אשר יעירו לפנינו, כי לא
 תהי להם עדותם למחתה. גם הננו מבקשים מהוד רוממותך לתת
 לנו רשות להתראות עם האסירים ולחקרם בכל עת וככל אשר
 נמצא לנחוץ, וכי הרשיון הזה ישולח בדרך רשמי, בתור "פִּירְמָן"
 (דבר מלכות) אל פחת דמשק ולצוות עליו לפרסם את תוכן
 הפירמן בכל חוצות העיר. לאחרונה הרשנו נא לאמר לך, כי
 עיני כל אירופה נמויות אל הוד רוממותך, ובעשותך את בקשתנו
 תעשה נחת רוח לכל העולם הנאור. הכל יודעים כי איש גדול
 כמוך, אשר שמו גדול ומהולל בכל הארץ, מחויב לאהוב את
 המשפט והצדק בכל לבו. המשלחת הזאת אשר שלחו אליך
 היהודים טכל הארצות לדרוש ממך משפט וצדק, — הוא אות
 כבוד ויקר לחכמתך וללבך הטוב. המשלחת שמה מבטחה
 בחכמתך הגדולה, באהבתך להאמת ובחפצך הנכון לעשות משפט
 לכל נתיניך, ותקותה חזקה כי בקשתה לא תעל בתהו".

הפחה לא גרע עיניו ממונטיפיורי כל עת קראו לפניו את
 דברי הבקשה. אחרי כלותו לקרא בקש מונטיפיורי מאת הפחה
 להרשות למתורגמנו לקרא לפניו את הבקשה בתרגום טורקי.
 אבל הפחה אמר כי הכתב ארוך מאד, ולכן הוא דורש כי יתרגמו
 בתחלה את כל דברי הבקשה בכתב, ואז יקרא אותו וידע מה
 לענות. אז בקש מונטיפיורי כי ירשה למצער לתרגם בעל-פה
 את ראשי הפרקים של הבקשה, אבל הפחה שנה את דברו:
 "הדברים ארוכים, הדברים ארוכים, צריך לתרגמם בכתב".
 וכאשר אמר לו מונטיפיורי כי דברי הבקשה סובבים על עיני
 יהודי דמשק, ענה הפחה "אני יודע זאת".

אז הגיש הד"ר מדרן (איש נוצרי, מבני לויתו של

מונטיפיורי) להפחה מכתב תורה מאת ה"אגודה להעביר את העבדות מהארץ". הפחה שמח, כנראה, מאד כי אָנה לו ענין אחר לענות בו, ויחל להרבות שיחה על אדות "העבדות". מונטיפיורי נסה עוד פעמים אחרות, ע"י הקונסול האנגלי, להסב את השיחה אל הענין הקרוב ללבו; אבל לא הצליח, כי הפחה השתטט תמיד מהענין הזה. לכן יעץ הקונסול את מונטיפיורי לחרול עתה מזה ולמסור את הדבר לו (להקונסול) לעשות כבינתו. במרם יצא מונטיפיורי מאת פני הפחה אמר לו כי בעוד שני ימים יבא לקבל את התשובת הפחה על הבקשה, וכי העם האנגלי מחכה בקצר רוח לתשובתו. הפחה ענהו: "בא אלי בעוד שני ימים ושמעת תשובתי; ואולם דע כִּי אם הענין הזה הוא דבר משפט, ועל כן הבאת אתך עורך־דין צרפתי (הכוונה אל ברמיה), לא אוכל להרשות זאת". אז באר הקונסול האנגלי להפחה כי ה' ברמיה, אעפ"י שהוא עורך־דין, בכ"ז לא בא הנה אלא מפני רגשי החמלה ואהבת־אדם, אשר העירוהו לקחת חבל במשלחתו זו; ומלבד זאת הנה איש יהודי הוא.

בשוב מונטיפיורי מהיכל הפחה, אמר כי הראיון הזה לא השביעהו רצון כלל, ואיננו רומה כלל לשני הראיונות הראשונים אשר התראה עם הפחה בשנה שעברה. — אחרי כן נודע למונטיפיורי כי הקונסול הצרפתי היה אמש בהיכל הפחה וישב אתו כשעה וחצי.

6 אויגוסט. — הקונסול האנגלי הודיע את מונטיפיורי, כי הפחה יוצא מהר בבקר לדרכו. מונטיפיורי הלך אל הקונסול, אשר הראהו את המכתב אשר כתב אל הפחה בדבר יהודי דמשק; סגנון המכתב היה נמרץ בדבעי. אח"כ הלך מונטיפיורי אל הפחה, אשר קבלו הפעם בחבה יתרה וברצון הרבה יותר מכיום אתמול. על שאלת מונטיפיורי ענהו הפחה, כי בעוד ימים אחרים ישוב מדרכו. — ממחרת היום ההוא הודיע הקונסול האוסטרי את מונטיפיורי כי הפחה אמר לו כי יעש את בקשתו. הקונסול האנגלי בא אל מונטיפיורי להתייעץ אתו בדבר הזה.

8 אויגוסט. — הוויזר הגדול שלח מכתב אל פחת מצרים לאמר: הציר של ממשלת אנגליה, היושב בשער העליון (ר"ל

המופקד בחצר השולטן) הודיענו במכתב, כי שלשה אנשים רמי המעלה מנתוני אנגליה, ה"ה הסיר משה מונטיפיורי, מר ווייר והד"ר טאדרן, ואתם גם האדון אדולף כרמיה והד"ר ל. לוי, נוסדו יחד בתור דיפוטציה לארץ הקדם למען חקור ודרוש היטב את המעשים, אשר גרמו לרדיפות היהודים בדמשק ועל האי רודוס. הציר הנ"ל מבקש כי יתנהגו עם חברי הדיפוטציה הזאת בכבוד הראוי להם, וכי תעשינה להם כל הרחחות וכל הקולות למען יוכלו למלא מטלתם כהוגן. זאת היא הכלית מכתבי זה אל הוד רוממותך". ועל החתום "רעוף".

10 אויגוסט. — מונטיפיורי, כרמיה, מונק, ווייר ואני (הד"ר לוי) הלכנו אל הקונסול האוסטרי, אשר קרא לפנינו מכתבים ורעפעיטען בדבר מעשה דמשק. שהינו בביתו יותר משלש שעות ונרשום לנו את הרשימות הנחוצות לעניננו.

כה.

מכתבים על אדות מעשה דמשק מאנשים נוצרים.

בשבת מונטיפיורי באלכסנדריא קבל מכתבים אחרים מנוצרים אנגלים אשר בקרו בעת ההיא בעיר דמשק. המכתבים האלה מודיעים ידיעות רבות ערך על אדות המעשה הנורא, ולכן הננו לתת את הכנס בקצרה. — המכתב האחד הוא מהכהן האנגלי יוסף פרשל, והוא כותב לאמר: — "אמת הדבר כי הכהן הקתולי טומסו ומשרתו אבדו מהעיר, אבל אין כל סבה להחליט כי מתו או נרצחו, ואך רשע כסל הוא להחליט כי היהודים רצחו נפשם. אמנם יש אומרים, כי אעפ"י שהדת הישראלית איננה נוהגת כל מקום לחשוד את היהודים ברצח כזה, אבל בכל-זאת הן יכל להיות כי הנאשמים עשו את התועבה הזאת, בשגותם בהבלי שוא ובאמונות מפלות הזרות באמת לרוח תורת ישראל. אך גם ההשערה הזאת לא תתכן; כי הנאשמים הם

אנשים נכבדים, עשירים ונבונים, ואנשים כאלה אינם שונים בהבלי שוא ובקנאה הדת. גם הוגר לי מפי המושלמים והנוצרים, כי השררות העליונות של יהודי דמשק מצטיינות יותר בקלות דת מאשר בקנאת הדת. ומלבד זאת יודע אני לנכון, כי הנאשמים אינם חיים כלל באחזה וברעות איש עם רעהו, כי התחרות המסחר מביאה אותם לידי קנאה ושנאה, ואיך יעלה על הדעת כי הם יתחברו יחדו ויתנו יד איש לרעהו לעשות את התועבה האיומה אשר מפלו עליהם! גם האותות והראיות אשר השוטמים נשענים עליהן להוכיח את אשמת הנאשמים, כלם מהבל המה יחד, וערכן איננו גדול מערך ההודאות האנוסות שהוציאו מפי הנאשמים בענויים קשים (פה יבטל ה' מרשל ברברים נכחים את כל ה"ראיות" אשר עליהן נסמכו השופטים הרשעים). ועל יסוד הזכחות רעועות ונואָלות כאלה, העלילו על הנאשמים את העלילה האיומה הזאת, ומאה ועשרים אנשים נקיים הוכו ועונו באכזריות חמה, עד כי רבים מהם מתו תחת יד חובליהם! — ואולם הראיות הברורות אשר הביאו הנאשמים להוכיח צדקתם לא נשמעו ולא נתקבלו; ולא עוד אלא שאחד העדים אשר ערב לכו להעיד בזכותם, הוכה במצות השופטים עד מות — למען ייראו עדי האמת ולא יעיוזו להעיד בזכות הנאשמים. ובאמת יש בדמשק מושלמים רבים, רמי המעלה, אשר לולי היה פחד השופטים עליהם, כי עתה יכלו להוכיח נאמנה כי הנאשמים חפים מכל פשע.

ומה רעומר גורל בני המשפחות אשר ראשיהן אוסרו בכלא! מי שלא ראה בעיניו את ענים ומצוקותיהם, לא יוכל לשערם כמו. הם נתונים לחרפה ולמשסה לכל איש; בתיהם נחרבו ונשסו, ואין אומר השב; עדיי הנשים והבתולות לוקחו בחוקה; הנערים הושטו במאסר ויעונו ברעב; הבנים נלקו באכזריות לעיני האמות, למען תגלינה את מחבוא בעליהן; וש אחד רב יוקח מהם בעד הרשיום להביא צרכי אכל נפש להאסירים האמללים. אלה הם, אדוני, אך מעט מועיר ממצוקותיהם. אתה, אדוני, רמות במכתבך על מאמרי העתון, "טיימס" הכתובים בידי פופרו היושב בדמשק, ואשר בהם הוא מגלה

דעתו כי אמנם אשמים היהודים. אבל לולי התהלך הסופר הזה ברמשק רק עם נוצרים אחרים משפל המדרגה, ויפקח אוניו לשמוע לרברי נכברי התושבים, ויפקח עיניו לראות נכחות, כי עתה לא ערב לבו להגיד בעתון הנ"ל כי הוא מאמין באשמת היהודים, ולא נועז לבטל באמרי פיו את קושי יסוריהם ולאמר כי שומניהם מתהלכים אתם בחסד וברחמים. לו הלך אל בית הנאשם רוד עררי, כי עתה נודע לו כי גם נשים נקיות עונו שם באכזריות רצח. שם היה יכל לראות בעיניו את גבורת הנערה הכושית, שפחה מושלמנית, אשר למרות היסורים אשר יסרה לא הצליחו להוציא מפיה עדות שקר כנגד אדונה היהודי. שם נודע לו כי לו הואילא אשת עררי להקריב את תומת כתר לקרבן, כי עתה הצילה את בעלה מכל צרותיו, את רכושה מבישסה, ואת עמה מדבת שקר. לו הפץ כי עתה יכל לשמוע מפי אשת לניארו כמה הפליא אתה „חסדו“ הפקיד האירופי, כאשר באה לבקש מאתו על בעלה, אשר מת אחרי כן תחת ידי מעניו. — היהודים נוכחו כי יד קונסולי אירופה היתה על הפחה להטותו להשתמש בענוי — ובאמת לא נכון הדבר לעשות את הפחה לברו אחראי למעשים הנוראים שנעשו ברמשק, מעשי אכזריות אשר לא נשמע כמוהם מימי אנטיוכס הפיפנוס. לא הפחה לברו אשם בשערוריות האלה, כי אם גם העוזרים אשר החרו החזיקו על ידו ואשר מסרו בידו את האנשים הנקיים — חטאת העוזרים האלה גדולה מאד, ואשמתם גברה מאשמת הפחה. כי הפחה יכל להצטרק כמעט בחובות משרתו, אבל צוררי היהודים, העוזרים על ידו, במה יצטרקו הם? אם האנשים האלה ימצאו התנצלות לעלילותיהם, אוי צריך להצדיק גם את עלילות האינקוויזיציה... בקצרה, צעקת היהודים על צורריהם כבדה כל כך, עד כי אין דרך אחרת למצא את האמת, בלתי אם בחקירה וררישה חדשה, אבל לא ע"י מלקות וענויים, ולא ע"י חוקר דין כשערי־פחה (פחת רמשק) החשוד לקבל השפעה מן החוץ. — ואולם אף כי בטוח אני כי אתה, אדוני, תצליח להוציא כנגה משפט, בכ"ו אני מחויב לענותך על שאלתך, כי

הנך מעמיר נפשך בסכנה גדולה בבואך עתה דמשקה. טוב העשה אם תאחר את מועד בואך עד אחרי ירחים אחרים, או תצליח במשלחתך וצוררי עמך יבושו ויחפרו. — יהי לך מעשה אי־רודום למופת: גם שם העלילו על היהודים את אותה העלילה הנתעבה אשר ברו עליהם בדמשק, ואין כל ספק כי לו נעשה המשפט שמה כארחות המשפט בדמשק, כי עתה היתה גם אחרית יהודי רודום מרה מאד. אבל משפטם הם נחקר בקונסמנטיניפול, לכן יצאה כנגה צדקתם. ורך בדרך כזה תצליח להעביר את חשבת הערפל אשר כסה על מעשה דמשק".

המכתב השני הוא מאת הארון שארועל, פקיד בחיל הים של ממשלת אנגליה. וזה תכנו: "לעשות רצונך, אדוני, חפצתי, והנני מתרשה לשים כזה לפניך ידיעות אחדות על אדות מעשה דמשק, על פי הרברים אשר ראיתי בהיותי זה לא כבר בעיר ההיא, וגם אציע לפניך את דעתי בנוגע לערכן ואמתתן של הראיות אשר עליהן נשענו שומני היהודים.

בראשית ימי החדש אויגוסט באתי דמשקה, בלויית הכהן מרשל (הנ"ל) והכהן שלינמץ ורעיתו. בבואי העירה הלכתי עם מר מרשל אל רבע היהודים, ונסר לראות ראשונה את בית הנאשם האסיר דוד ענרי, אשר עליו אמרו כי בביתו נרצח הכהן טומסו. שם הראונו את החדר, מקום טעשה הרצח לפי דברי המעלילים. החדר איננו רחב ידים, אבל חלונותיו גדולים ורחבים והם מפנים מעבר מזה אל החצר ומעבר השני אל הרחוב. הרבר הזה לברו דיו להטיל ספק באמתת העלילה, כי קשה להאמין שהנרצח לא קרא לעזרה, ואיככה לא שמעו העוברים ברחוב את קול צעקתו?

בחדר השני הראונו כתם של מין טנופת על פני הקיר, אשר בדמיונם של המעלילים נהפך לכתם של דם. החדר היה ריק כליל, כי כל כלי הבית לוקחו ממנו, ורצפתו נסחה ונהרסה בחפוש השוטנים את עקבות הרצח.

אחרי אשר בקרנו בכתי יתר הנאשמים הכלואים בסהר, הלכנו אל בית חלילס־עיר־נאיבי, זה אחד מערי השקר אשר על פי עדותם נאשמו היהודים. האיש הזה הוא מחזיק בית מרוח

ממדרגה היותר מגונה, ואין לכחד כי מלאכתו הבלתי נקיה איננה ראויה לחזק את אמונתנו בעדותו.

הלכנו גם אל בית-טנור הכהנים הקפוצינים, אשר האב שומסו היה אחד מיושביו. שם ראינו מצבת קבר, אשר עליה חרותים בלשון איטלקית הדברים האלה: "פה ינוחו עצמות האב שומסו מסרדיניה כהן קפוציני, אשר נרצח בידי היהודים ביום 5 פברואר 1840". מהכתובת הזאת נראה כי הנזירים הנאורים האלה מחליטים, ככל ההמון הנכער, כי חכרם נרצח בידי היהודים.

באותו היום הלכנו גם אל בית הכלא לראות את האסירים היהודים, אחרי אשר קבלנו ע"ז רשיום מאת שעריף-פחה. ששה עשר יהודים נאשמו באשמת הרצח: ארבעה מהם הצליחו לברוח, ושנים מתו תחת ידי מעניהם; ועוד אחד, ה' פימציאמא, הוא לאָשרו מנתיני אוסטריה ויהי לו הקונסול האוסטרי למחסה. ובכן הושמו רק תשעה נאשמים במאסר, וגם רב נכבד נאסר בכלא".

אחרי אשר האריך ה' שארזעל בתאור הפרטים החיצוניים, הוא אומר במכתבו: "לסוף הנני שונה את דעתי, כי היהודים נקיים מהאשמה אשר שמו עליהם, וכי כל האשמה הזאת היא רק עלילה נתעבה שאינה נשענת על שום ראיה נכונה. ואולם רע הדבר, כי הסכסוכים המדיניים השוררים עתה בארץ הקדם אינם גותנים למחמד-עלי (פחת מצרים) לחקור ולדרוש את הדבר על בריו. כי הפקודה אשר נתן על ידיכם לפחת דמשק למלא את משאלותיכם, איננה עלולה לזכות את היהודים בעיני ההמון, כי צוררי היהודים יאמרו כי הפקודה הזאת נהנה באונם ע"י השפעה חיצונית ובעקב עניני הפוליטיקה המסוכסכים, ולא על ידי הכרתו הפנימית בנחיצות הוצאת המשפט לאור. שומני ישראל יאמרו, כי מחמד-עלי נתן את הפקודה הזאת רק למען החלץ מענין רע המגדיל את המבוכה בארצות ממשלתו, ולא למען הוציא כנגד את צדקת היהודים ולהביע את קצף הממשלה על המוציאים דבת שקר כנגד היהודים. — אמנם אתה, אדוני, עשית ככל האפשר בעת הזאת. בשעת חירום כזו, בימי מהומות

ומבוכות פוליטיות במדינות האלה, סכנה גדולה היא ללכת דמסקה, וכמעט שהוא דבר בלתי אפשר. וגם אם יצלח לך לבוא שמה, לא הוכל לפעול טאומה; כי השלטון המקומי פרוע לשמצה, ואיש אין אשר יעמוד לימינך בתקף רשמי. עלה והצלח, ארוני, במלחמתך לאמת ומשפט צדק. נקוה כי עוד יבאו ימים טובים, ושטף הרעת וההשכלה ישטוף ויסחוף את שרידי הבערות וקנאת-הדת, ואור האמת יגרש את חשכת השנאה והנקמה".

כו.

מהומות מדיניות, הכבט של המשלחת מעציב מאד, המשא ומתן עם הפחה. פחד מלחמה, מחלת יהודית.

11 אויגוסט. — הקונסול האנגלי הודיענו כי הגיעה אל הפחה אוהרה אחרונה (אולטימטום) מאת ממשלות אירופה בעניני הפוליטיקה, וכי עתה נטל על הפחה להשיב תשובה ברורה בלי אחר. הקונסול יעץ את מונטיפיורי לעשות כמהו: אם הוא (הקונסול) יעזוב את אלכסנדריה, אוי יצא גם מונטיפיורי מהעיר הזאת והלך אתו אל מקום אחר. ואולם לפי דעת מונטיפיורי לא תקום מלחמה, אף כי הדברים יגיעו מאד.

13 אויגוסט. — מונטיפיורי ורעיתו הלכו לבקר את בנו של מחמד-עלי, עלם טוב-לב כבן י"ח שנה. הוא דבר נחות בשפת צרפת, וגם הבין אנגלית, וירבה לשיח עם אורחיו על אדות למודיו ועל סוכיו. — בערב אכלו אתנו לחם ה' כרמיה ורעיתו, הקונסול האוסטרי ורעיתו, ואחדים משרי צבאות אנגליה. הם ספרו לנו כי אחד מגדולי צרפת בא היום אל הפחה להגיד לו כי מלך צרפת יבא לעזרתו בכסף, באנשי צבא ובאניות מלחמה, ולכן יש לשער כי הפחה לא ישים לב אל "אוהרת" ממשלות אירופה, ואחרית הרבר תהי מלחמה כללית.

באירופה ובארץ הקדם, ואולם מונטיפיורי איננו מאמין באחרית איומה כזאת, כי לפי דעתו יושם קץ לכל הסכסוכים בארץ שלום. הממשלות נתנו לפחה זמן עשרת ימים להשיב תשובה על אזהרתם, ועד העת ההיא קוה מונטיפיורי להיות בדמשק.

14 אויגוסט. — הקונסול האנגלי הראה את מונטיפיורי את האגרות אשר קבל מהקונסול האנגלי בדמשק על אדות מעשה דמשק. גם הראהו אגרות טבירוט המודיעות כי סערת המרד בסוריא עוד לא קמה לדממה, וייעץ את מונטיפיורי לכל יערוב לבו ללכת עתה דמשקה, כי סכנה גדולה צפויה לנו אם לא ימלא הפחה אחרי דברי האזהרה של הממשלות.

15 אויגוסט. — מונטיפיורי הלך אל הקונסול להביע לו את דאבונו על מעוט פעולתו של הקונסול האנגלי בדמשק לטובת היהודים האמללים, ויבקש מאתו לכתוב בנדון זה אל הקונסול בדמשק. הקונסול הכטיח לעשות כדבריו, וגם אמר לו כי הפחה לא יענה אותנו דבר במרם תפטרנה השאלות המדיניות. גם הגנרל-קונסול הפרוסי, ה' וואגנר, אשר לקח חלק בשיחה זו, אמר גם הוא כדברי הקונסול האנגלי. שני הקונסולים גם יחד הזהירו את מונטיפיורי לכל יסכן את נפשו במסע לדמשק בעת מהומה ומבוכה כזו. שלהבת המרד מתלקחת בכל מדינת סוריא, והמושלמים אשר בדמשק יביטו על מונטיפיורי כעל איש יהודי הבא להסתיר את אשמת אחיו, והנוצרים היושבים בעיר ההיא לזהמים באש קנאתם ואל-נכון יכוהו נפש. — שני הקונסולים החליטו, כי הפחה לא יקבל את אזהרת הממשלות, ומלחמה קרובה לבוא.

בנפש דואבת שב מונטיפיורי מבית הקונסול, ויגמר לעשות כל מה שביכלתו לטובת האמללים וללכת עוד היום אל סחמד-עלי. — לפנות ערב הלכנו אל הפחה, בלוית ה' כרמיה ויתר חברי המשלחה. הפחה קבל אותנו בדידות, אבל אמר כי הוא טרוד עתה עד מאד בענינים מדיניים רבי הערך, ולכן איננו יכול להשיב אותנו דבר. מונטיפיורי האיץ בו לגמר דבר ולרחם על תשעת האסירים האמללים. ויען הפחה כי כבר נתן צו להתנהג עם האסירים ברחמים, ומחר ישלח למונטיפיורי אגרת בדבר

הזה. — רברי הפחה לא הרגיעו את רוחנו כלל, ונצא מהיכל הפחה ברוח כהה. אך כמעט שבנו אל מלוננו ויבא ה' בריגנס ויגר למונטיפיורי כי הפחה נתן לו יותר מחצי הבטחה להוציא לחפשי את כל האסירים, וגם כי גלה הפחה את דעתו כי מאמין הוא באמונה שלמה שהיהודים נקיים מאשמת הרצח ומיתר האשמות אשר מפלו עליהם.

16 אויגוסט. — בעיון גדול ערכנו את כתב הבקשה אשר יעץ ה' בריגנס להגיש להפחה, ואחרי אשר חתם גם כרמיה על הכתב, מסר אותו מונטיפיורי לה' בריגנס להגישו אל הפחה. — לעת ערב שב ה' בריגנס, ויודיענו כי מאן הפחה למלא את כל משאלותינו אשר בכתב ההוא, באמרו, כי המעשה בדמשק העיר סער והתרגשות חזקה בקרב העם, ולכן לא יוכל לנסור את הדבר כחפצנו; אבל, כנראה, יאות להוציא את האסירים לחפשי ולשים קץ בזה לכל המשפט. — אח"כ התראה ה' בריגנס עם מוכיר הפחה, והלו לקח את הכתב מידו ויאמר כי יעשה בו שנויים אחדים ומחר יראהו לו. ע"ז אמר מונטיפיורי: „אכן רואה אני כי חפצם לכסות במשאון על כל השערוריה, אבל אני לא אסכים לחפצם עד עולם”.

הלכנו אל הקונסול האוסטרי לכתוב מפיו את שמות כל האסירים, וגם את שמות האמללים אשר מתו בענוייהם כאכזריות של שערי־פחה ושל הקונסול הצרפתי.

17 אויגוסט. — מונטיפיורי מסר לה' בריגנס העתקות מחות־דעת האפיפיורים (בולות) בדבר עלילת הדם וגם אגרות אחרות ועתונים מאומיר, ה' בריגנס הבטיח להתראות בערב עם הפחה, אבל מדבריו נכר כי לא גדול בטחונו בהצלחת הראיון. שנים מחברי המשלחת, הד"ר מארדן והאדון ווייר, עזבו אותנו ללכת לבקר את קאירא ולראות את הפירמידים. „מה מאד הייתי שמח”, כותב מונטיפיורי בזכרונותיו „ללות אותם על דרכם זה, יחד עם אשתי היקרה ועם הד"ר לוי, בדעתי אל נכון כי מסע התענוגים הזה היטיב מאד למצב בריאותנו. אבל אסור לי לעזוב עתה את משמרתי אפילו שעה אחת”.

18 אויגוסט. — הקונסול האנגלי הודיע את מונטיפיורי,

בדרך סוד, כי הוא שלח אניתי-מלחמה אנגלית להשיב את ארבע אניות-המשא של הפחה, אשר עזבו את החוף לשאת מכולת ונשק לסוריא, ואחרי אשר ישיב את האניות יודיע את הפחה כי לא יותן לאניות-המלחמה שלו לעזוב את החוף, — הענינים מסתכסכים מאד, וריח מלחמה נורף מסביב.

הפחה שלח את ה' ברינגס ואת אחד ממזכיריו אל מונטיפיורי להראותו את העתקת המלגרמה אשר קבל מאת שערין-פחה מדמשק על אדות הליכותיו עם האסירים, כמובן אומר פחת-דמשק כי הוא מההלך אתם ברחמים רבים, והוא מכחיש לנמרי את דבר העניים.

הקונסול הצרפתי הציע לפני כרמיה לשים קץ למעשה דמשק עפ"י האופנים האלה: הפחה יודיע גלוי לכל, כי היהודים אשר מהו (תחת ידי מעניהם) הם הם אשר עשו את מעשה הרצח מפני נקמה פרטית, ואולם השעת היהודים העצורים עוד בכלא נקיים מכל חטא, ולכן יקרא להם דרור. וכמו כן יפרסם הפחה את דעתו, גלוי לכל, כי בדת ישראל ובספריהם אין כל זכר למצות שפיכת דם לפסח. — מונטיפיורי הגיד לכרמיה כי הוא איננו יכל בשום אופן להסכים לפשרה כזו; לעולם לא יאבה להסכים כי איש יהודי רצח את נפש הנזיר מומכו ומשרתו, אם מפני נקמה או מסבה אחרת. כי הסכמה מגונה כזו תמיט רעה גדולה על ישראל, כי אז יאמר בכל קצוי ארץ כי אמנם אשמים היהודים, ועלילת הדם האיומה התחדש עליהם בלי השך.

גם כל חברי המשלחת הביעו די קצף ובזיון על הצעת הקונסול הצרפתי, ואולם כמובן אי אפשר היה לקוות להצעה אחרת מאת הקונסול הצרפתי, אשר עפ"י משרתו הוא מחויב להצדיק וליפות את השערוריה אשר עשה חברו הקונסול הצרפתי בדמשק.

19 אויגוסט. — ההתרגשות החזקה, הראגות והרגז, פעלו לרעה על מצב הבריאות של מונטיפיורי ורעותו; ויהודית נפלה למשכב ממורת-רוח, עד כי נחוץ היה לקרא לרופא. כרמיה בקש ממונטיפיורי לבל ילך אל הפחה, יען כי הקונסול הצרפתי לא יחשוב זאת לתכמה. ואולם מונטיפיורי מאן

להבטיח לו דבר, ויאמר לו כי לפי דעתו לא נכון להסכים לשום פשרה אשר יציע הקונסול הצרפתי.

העיר נבוכה מאד, ושמעות-מלחמה נשמעו בכל מקום, אך בכל זאת לא יאבה מונטיפיורי להסכים להצעת הקונסול הצרפתי.

20 אויגוסט. — בבקר הלך מונטיפיורי אל הקונסול האנגלי וישמע ספיו שמועות מרגיוות מאד על דבר המצב המדיני. ה' בריגנס בא להודיע את מונטיפיורי כי בעוד שלשת ימים הוא נוסע לאנגליה. גם הביא אתו כתב בקשה אל הפחה, הרומה בתכנו אל הכתב הראשון, ורק סגנונו איננו נמרץ וקשה כסגנון הראשון, ויאמר כי ישתדל לפני הפחה לעשות את דברי הבקשה הזאת. מונטיפיורי שלח לקרא לברמיה למען יתן גם הוא את הסכמתו לנוסח החדש, ואח"כ מסר את הכתב לה' בריגנס להגישו אל הפחה.

21 אויגוסט. — מחלת יהודית לא הוקלה, והרופא יעץ לשנות את טקומונו ולשים משכננו בקרבת הנילוס. גם למונטיפיורי אין שלום, והמצב המדיני הנבוכך, הועיל גם הוא להרבות עצבותינו. ה' כרמיה אמר כי בעוד ימים אחדים יעזוב את אלכסנדריה והלך באניה צרפתית לאתונא או לקונסטנטינפול. — מונטיפיורי כתב אל ה"ר מארדן ואל ה' ווייר ויבקשם להחיש מועד שובם. ה' בריגנס דואג כי לא יעשה הפחה דבר כנגד רצונו של הקונסול הצרפתי.

מעטיד האויר רע מאד. עת המחלות החלה, והקרחת ישוררת בכל תקפה. ואולם מונטיפיורי אמר כי לא יצא מהעיר בטרם ישבו ה"ר מארדן וה' ווייר; ורק אם יעזוב הקונסול האנגלי את אלכסנדריה, או יהיה אָנוס גם הוא לעשות כמהו. בערב אחרי התפלה (בליל שבת) באו כרמיה ורעיתו לאכל אתנו לחם. כרמיה הגיד למונטיפיורי כי היום הציגהו אחד השרים לפני הפחה בהתהלכו בגנו, והוא (כרמיה) נאם לו נאום ויברכהו כי יצליח במעשיו במצרים ובסוריא; אבל על אדות עניני משלחתנו לא דבר אתו דבר.

22 אויגוסט (יום השבת). — בשובנו מבית הכנסת בא

אלינו הקונסול האנגלי, ויודיענו כי זה עתה התראה עם הפחה וירבה לשוחח אתו על אדות משלחתנו; גם קרא לפניו אנרות אשר קבל מאנגליה, מאת הקולניל קמפבל, מז'ורברן ומהר"ר בוירינג, אשר כלם מפצירים בהפחה לעשות את בקשתנו למען ייטב גם לו; כי בדבר הזה ימצא חן בעיני אירופא. באנרות האלה נאמר, כי מעשה דמשק העיר התרגשות גדולה בכל ארץ אנגליה. אבל הקונסול אומר כי הפחה עודנו עוטר הכן על דעתו ואומר כי אי אפשר לו לעשות עתה מאומה בענין הזה. גם ה' ברינגס דבר עם הפחה, אבל דבריו לא עשו פרי; הוא מסר את כתב הבקשה שלנו אל ראש המתורגמנים של הפחה, למען יתבארו לו היטב כל דברי בקשתנו. גם הודיע הקונסול להפחה, כי מונטיפיורי אומר לבא אליו היום בערב לבקש מענה מפיו, וגם דרש ממנו לתת לנו „פירמן" להיות לנו למחסה על מסענו לדמשק. אבל הפחה ענהו כי במדינת סוריא רבו כעת המהומות והפרעות ואין כל בטחון לנוסעים שמה.

במוצאי השבת באמרנו אל היכל הפחה, קבל מונטיפיורי מכתב מאת ה' ברינגס ובו רצוף מכתב מראש המתורגמנים המבקש מאת מונטיפיורי לדחות את בקורו למועד אחר, כי עתה אין השעה טובשרת כלל לראיון כזה. המצב המדיני מרגיז מאד. בכל רגע ורגע מחכים לבוא צי אנגליה. הפחה עושה הכנות גדולות למלחמה, והשמועה עברה כי הוא אומר לעזוב את אלכסנדריה בעוד ימים אהרים.

23 אויגוסט. — בלילה הורע מצב המחלה של יהודית, ולב מונטיפיורי מלא דאגה. הרופא בקר אותה היום שתי פעמים; ואולם לפנות ערב רפתה הקדחת מעט. כרמיה בא אלינו, ונועץ לכתוב אל הפחה ולבקש מאתו להוציא ממסגר את האסירים האמללים בדמשק. הקונסול האוסטרי הכטיח לדבר עם יתר הקונסולים ולפעול עליהם להטות את לב הפחה לעשות את בקשתנו; אבל מונטיפיורי חושב כי הקונסול הצרפתי והסרדיני לא יתנו ידם לזאת. אז הביע ה' ברינגס את רצונו ללכת אל הקונסול הצרפתי, ולהאמין בכל יכלתו והשפעתו להטות את לבו עלינו לטובה.

בז.

מכשולים על דרך המשלחת. מחמד־עלי וסחר העבדים. הפחה
מבטיח להוציא לחפשי את האסירים. בגלל מלה אחת.

24 אויגוסט. — קבלנו מכתבים מלונדון אשר נתנו תקוה
בלבנו כי השלום לא יפרע. גם הברון קרל רוטשילד חוק את
במחוננו בקיום השלום, בסכתבו אשר כתב למונטיפיורי מעיר
ניאפל. הוא שלח לו גם מכתב־ממליץ אל הקונסול הניאפולי,
ובלי אהור הלכנו אל הקונסול ההוא למסור לו את האגרת. הוא
הרבה לשיח אתנו, ומדבריו נוכחנו כי הוא בקי היטב בכל
השערוריות שנעשו ברמשק, וגם הודיע לממשלתו את כל
הדברים. הוא הודיענו כי פחת־דמשק הוא בן לאופיציר טורקי
אשר נפל במלחמה תיכף אחרי הולדת בנו, ומחמד־עלי לקח את
הילד לבן לו ויגדלהו ויחנכהו יחד עם בניו. לפי דעת הקונסול
נעשתה החקירה והדרישה ברמשק לפי משפטי טורקיה, ולא
נכון הוא להתערב בדבר. אמנם גם הוא מודה כי הקונסולים
שבדמשק הרעו לעשות בהליכות המשפט, אבל בכ"ז ימאן
לחתום על כתב הבקשה להפחה, כי הפחה יביט על זאת בעין
רעה.

באותו היום קבלנו מכתב מקונסטנטינופול ותוכו רצוף
„פִּירמן" מהשער העליון בעד הריפוטציה של היהודים, מאת
הוויזיר הגדול אל מחמד־עלי ואל שר האי רודוס.
הקונסולים של ארבע הממלכות (רוסיה, אנגליה, אוסטריה
ופרוסיה) התמו ברצון על כתב הבקשה אשר ערך אתמול
מונטיפיורי עם כרמיה, אבל הקונסול הצרפתי לא התם עליו.
והקונסול הפרוסי בא יאל מונטיפיורי וייעץ אותו לבלתי הגש
את הכתב לפחה בלי חתימת הקונסול הצרפתי, פן ירע לנו.
— אין לתאר את מרת־לב מונטיפיורי בהוכחו יותר ויותר, כי מכל
צד וצד מניחים מכשולים על דרך המשלחת והכל מתקוטמים
לה. ומלבד זאת ראה כי המצב המדיני יאכף עליו לצאת

מאלכסנדריה, כי כבר בא הארמירל סטפֶרד עם חלק מהצי האנגלי.

26 אויגוסט. — מונטיפיורי הלך בלויית הד"ר מארדן לראות את שוק העבדים, ועד כמה הוא מתאים עם הק"ב, בטול העברות" אשר הוציא הפחה. בראיונו הראשון שמע מונטיפיורי מפי הפחה דברים חמים מאד על אדות הענין הזה, ולכן חשב כי לב טוב כזה המרגיש רגשי רחמנות כאלה לא יוכל להסכים להענויים האכזרים המוטלים על האסירים ברמשק.

על שוק העבדים עמדו לממכר כמאה עבדים, רובם נערות ונערים. מחיר הנערות היה אלף פיאסטר (כמאה רוב"כ), ומחיר הנערים -- שש מאות פיאסטר (כששים רוב"כ). הנערות היו, כנראה, שמחות כנורלן; אבל לא כן הנערים. מונטיפיורי ראה שני נערים בוכים מרה; ויחקור וישמע והנה הם שני אחים אשר הוכאו מנוכיה, והם אוהבים איש את אחיו עד מאד, ועתה נמכר האחד לעבד, ואדונו בא לקחת אותו כאחיו, אשר בלי ספק לא יראהו עוד עד עולם. — המחזה הזה הרעיש מאד את לב מונטיפיורי, ויצא מן השוק נפעם ונעצב מאד.

28 אויגוסט. — בבקר הודיע כרמיה את מונטיפיורי במכתב כי הוא יצא מאלכסנדריה וילך לקאירא. ואולם מונטיפיורי חשב לחובה לנפשו לבלתי עוזב את העיר בטרם ישיג מענה נכון מאת הפחה, ולכן נמר ללכת עוד היום אל הפחה, למרות המצב הנמוך של הענינים המדיניים, ולבקש מאתו מענה על כתב הבקשה אשר הגיש לו בראיון הראשון.

אחרי הצהרים באנו אל היכל הפחה. כעשרים רגעים חכינו באולם הקבלה; אח"כ יצא הפחה מחדרו אל האולם, ובראותו את מונטיפיורי הצהיל פניו אליו וזרום לו ללכת אחריו, ובבואו החדרה דקש את מונטיפיורי לשבת לפניו. מונטיפיורי הגיד לו את מטרת בואו, ויבטיחהו הפחה כי יוציא לחפשי את כל האסירים. אך מונטיפיורי אמר לו כי הוא חפץ גם שיענשו עושי הרעה, ולכן דרש מאת הפחה לתת לו "פִּירמֶן" ללכת דמשקה. על זאת ענהו הפחה כי לא טוב עתה ללכת שמה, כי העיר נגרשה עד מאד, וגם כל המדינה נבוכה ופרועה עקב הסכסוכים

המדיניים. אז אמר מונטיפיורי כי הוא נכון לרחות את מסעו לזמן קצר, אבל הוא חפץ כי יותן לו ה"פירמן" למען יוכל ללכת שמה כאשר ישונה המצב הטובה. הפחה הבטיחו לתת לו את ה"פירמן". ויוסף מונטיפיורי ויבקש מאת הפחה להרשות ליהודים, שברחו מרמשק, לשוב לעירם; ויואל הפחה לעשות גם את בקשתו זו. לאחרונה בקש מונטיפיורי מהפחה לתת לו העתקה מהאגרת אשר שלח לפחת דמשק. הפחה הבטיח לשלוח לו את ההעתקה יחד עם ה"פירמן", וגם הביע רצונו שיכתוב מונטיפיורי אל היהודים בדמשק, והוא (הפחה) ישלח את המכתב ביד הרצים שלו ואז יגיע המכתב אליהם בחמשה ימים.

"ההלה לאל" אמר מונטיפיורי בזכרונותיו "כי משלחתנו פעלה פעולה כל שהיא; למצער חלצנו שבע נפשות נקיות טמות". מונטיפיורי הודיע את הרבר מיד במכתב לכרמיה, גם שלח לקרא לראשי הקהלה ולרב העדה להודיעם את הבשורה הטובה, ויצום לבל יפרסמו את הרבר בטרם יקבל את האגרות מאת הפחה.

אחרי קבלת השבת הלכנו אל היכל הפחה לקחת את העתקת האגרת אל פחת דמשק, אבל לא יכלנו להשיג חפצנו, כי הפחה היה שקוע בשיחות ארוכות עם הצירים והקונסולים על דבר עניני הפוליטיקה. חיינו כחמש שעות, ואח"כ אמר אחד משרי הפחה להר"ר לוי לבוא ביום מחר בבקר ואז יותן לו ה"פירמן" על דבר המסע לדמשק, וגם העתקה מהאגרת אל פחת דמשק. בשעה העשירית שבנו אל מלוננו ונמצא שם גם את כרמיה.

29 אויגוסט (יום השבת). — אחרי התפלה הלכתי (הר"ר לוי) אל היכל הפחה, וגם את מר מונק לקחתי אתי, כי כן חפץ מונטיפיורי. באנו אל לשכת המזכיר הראשי של הפחה לקחת את ה"פירמן" ואת העתקת האגרת אל פחת דמשק, ונרא והנה בגוף האגרת כתובה המלה הטורקית "אפֶּו" (סליחה). אז אמרתי אל המזכיר, כי מונטיפיורי לא יסכים לעולם למבטא כזה הנוהן מקום לחשוב כי אמנם אשמים היהודים, וכי רק בחסד הפחה גם לח להם עונם. המזכיר השתקע אתי בפלפול על

ארות הוראת המלה הנ"ל, ויתאמץ להוכיח כי אפשר לפתרה גם באופן אחר; אבל אני עמדתי על דעתי כי נחוץ למחוק את המלה הזאת. ויען כי אנכי לא יכלתי לעזוב את החיכל, לכן בקשתי מאת מר מונק ללכת להודיע את הדבר למונטיפיורי וכרמיה ולהגיד להם כי ימהרו ללכת אל הפחה לאמר לו, כי בשום אופן לא יוכלו להסכים למבטא זה המסלף דברי אמת באופן גם, ולבקש ממנו להשתמש במלה הטביעה בדיוק את דעתו. מר מונק הלך אל כרמיה, וכנראה שכח לקרא למונטיפיורי, וגם כרמיה כהיותו נחפו לראות את תקון השגיאה, בא אל הפחה לברו, מבלי הודיע את מונטיפיורי. — מבלי התמהמה, צוה הפחה למחוק את המלה המסוכנה ולשים במקומה את המלים: „חופשה של כבוד“.

בשובי מהחיכל הודעתי את מונטיפיורי את כל הקורות, ויצטער מונטיפיורי טאד כי לא נודע לו הדבר בעתו. וימהר וילך אל הפחה, והפחה הגיד לו כי נתן צו למחוק את המלה החשודה.

30 אויגוסט. — שלחנו טלגרמות ללונדון ולמקומות אחרים, וגם ערכנו מכתב תודה אל הפחה אשר עליו חתמו מונטיפיורי וכרמיה. אל המכתב הזה הוסיפו גם מכתב בקשה לבטל את מנהג הענוי במדינות טמשלתו.

בהיות מונטיפיורי עם האדמירל האנגלי על המשתה אשר עשה הקונסול האנגלי, שאלהו האדמירל אם יש במחשבתו ללכת דמסקה, כי אז ישלח אתנו אניה־מלחמה לשמרנו. מונטיפיורי ענהו כי הוא רוצה לחכות עוד ימים אחדים, ואז יודיעהו את אשר בלבבו לעשות.

השרים והאדמירלים בקרו את מונטיפיורי, ואחד השרים הודיעו כי סעיד־ביי (בנו של הפחה) קבל הרשום מאת אביו לבוא אל המשתה אשר יעש מונטיפיורי ביום אשר יחפץ. אז הזמינו מונטיפיורי ליום ג' ספטמבר, ויומן גם את האדמירל האנגלי ואת האדמירל האוסטרי ועוד שרים רבים.

4 ספטמבר. — מונטיפיורי וכרמיה גמרו להגיש מחר בערב אל הפחה את המכתב אשר ערכו.

הלכנו אל הקונסול האנגלי ונמצא שם גם את האדמירל . הוא אמר כי אין לנו לחשוב עתה לנסוע דמשקה , כי עניני הפוליטיקה מסתבכים יותר ויותר .

לפנות ערב הגיד לנו הקונסול כי לפי הנראה יצוּם הפחה לצאת ממצרים בעוד שבועת ימים .

6 ספטמבר . — מונטיפיורי הודיע את הקונסול כי הוא גמר לעזוב את העיר יחד עם הקונסול . הקונסול הגיד למונטיפיורי כי מחר הוא הולך לימים אחדים לבירות , אבל הרגיע את רוח מונטיפיורי באמרו , כי המלחמה איננה קרובה לבוא כל כך , כי האדמירל לא יעש דבר במרם יקבל פקודה מאנגליה , ועד אז יעברו שני שבועות .

היום לא היתה שעת הכשר להגיש את מכתבנו אל הפחה .
7 ספטמבר . — הקונסול הודיע את מונטיפיורי להיות נכון בכל רגע לעזוב את העיר , כי מצב הענינים הורע מאד . — מונטיפיורי נועץ עם כרמיה ללכת מחר אל הפחה ולהגיש לו את המכתב .

כה.

ראיון עם הפחה . האסירים בדמשק הוצאו לחפשי , מונטיפיורי יצא מאלכסנדריה .

8 ספטמבר . באנו אל הפחה והוא יושב בגן ועמו האדמירל שלו , הקונסול הטורקי והמתורגמן . הפחה בקשנו לשבת . או אמר אליו מונטיפיורי : „אנחנו באים להביע את תודתנו להור רוממותך” . וייגש אליו את המכתב אשר אליו נספח כתב הבקשה על אודות בטול הענוי . אל המכתב חובר גם תרגום טורקי . הפחה נתן את המכתב לאחד משריו , והלו שם אותו בצלחתו ; וכאשר הביע מונטיפיורי את חפצו כי יקרא הפחה את

דברי המכתב, לקח הפחה את המכתב מיד השר ויקרא בו שורות אחדות, ואז בא אחד ממוכיריו ויקרא לפניו את המכתב עד תמו, רגעים אחדים ישבנו כלנו דומם. אח"כ הגיד המתורגמן למונטיפיורי, כי הפחה הואיל להת לו למנחה עמוד-גרניט מההיכל העתיק של סרפס אשר באלכסנדריה. ויודה מונטיפיורי להפחה ברברי חן. ישבנו עוד רגעים אחדים בדומיה; ובראותנו כי הפחה התכוון זה פעמים אל ישעונו, התפטרנו מלפניו מבלי דבר דבר על אודות הענין הנוגע ללבנו. מונטיפיורי שב מהראיון הזה סר וזעף לביתו.

הקונסול האנגלי הודיע את מונטיפיורי כי מצב הפחה הולך ומתטוטט: השולטן נתן אותו כמורד במלכות, וכבר הפקיד פחה אחר על מצרים, וגם פחה מיוחד על סוריא, והצי הרוסי עם צבאות רוסיא הולך וקרוב. את החדשות האלה קבל הקונסול סקונסטמנינופל. הקונסול הבטיח למונטיפיורי להמציא לו אניה אשר תוציאהו מהעיר. — מונטיפיורי נגרש מאד, והוא נחפו לצאת ממצרים, באומרו כי לא יוכל לפעול עוד מאומה.

12 ספטמבר (יום השבת). — אורחים רבים באו לבקרנו, וביניהם שני אנשים נכבדים מסלוניקי אשר הודיעונו פרטים אחדים על אדות מצב הקהלה ההיא. לפי דבריהם יש בסלוניקי כחמשת אלפים משפחות עבריות, ולחם ל"ו בתי כנסת ונ"ו בתי מדרש, ויותר מאלף בעלי בתים מצוינים בידיעת התורה. הקהלה סבלה הרבה מהשרפה אשר פרצה בה לפני שנים אחדות ואשר התריבה יותר מאלפים בתי ישראל.

לארוחת הצהרים באו אלינו הקונסולים האנגלי והאוסטרי, ועוד שרים נכבדים, וגם כרמיה ורעייתו. מונטיפיורי הודיע את כרמיה, כי הוא נוכח שבגלל המצב הרציני של עניני הפוליטיקה אי אפשר להמשלחת להשיג מהפחה יותר. „הקונסולים מתעתדים לעזוב את אלכסנדריה, ולכן גם עלינו לצאת את העיר; ואולם המסע לרמשק לעת כזאת הוא לא רק דבר מסוכן, כי אם פשוט דבר בלתי אפשר, ולכן עצתי כי נלך עתה לקונסטמנינופל ושם נשב עד אשר ישתנו הענינים המדיניים לטובה. והיה אם תסור דמשק אחרי כן למשמעת השולטן, או נבקש מאת השולטן

לעשות משפט צדק ליהודי דמשק ככל אשר עשה ליהודי־ירודוס ;
ואולם אם תוסיף דמשק לעמוד ברשות הפחה , או נהיה מוכרחים
לשוב מצרימה ומשם נלך דמשקה , ואם לא תחדלנה המתוות
הטריניות , נשוב לאירופה" .

כרמיה הסכים לעצת מונטיפיורי , ויאמר כי גם הוא ילך
לקונסטנטינפל , רק בתחלה יסור לקאירא . אח"כ הציע כרמיה
לפני מונטיפיורי ליסד בית חולים ליהודי קאירא , כי הוא (כרמיה)
אומר לבנות שם בית־ספר , כי הברונית רוטשילד מפאריז נתנה
על ידו אלף דוקטים לצורך זה . אבל מונטיפיורי לא חשב לנכון
לפזר סכום גדול במצרים . "לו נדרשתי לצרכי אה"ק" , אמר ,
"אזי נתתי בשמחה את הכסף הדרוש גם לבנין בית־חולים גם
לבנין בית ספר" . —

15 ספטמבר . — דאגתנו גדולה מאד על בלתי הגיע אלינו
כל ידיעה מדמשק , וגם על שמענו כי מחמד עלי קבל דפשה
משער־פחה (פחת־דמשק) המודיע רק כי הגיעה לידו פקודת
הפחה להוציא את האסירים לחפשי מכלי הגד אם נעשתה פקודת
הפחה . גם נודע לנו כי הקונסול הצרפתי קבל מכתב מאת רטימנט
(קונסול צרפת בדמשק) המתמרמר מאד כנגד פקודת טחמ־עלי ,
וגם הוא מוסיף כי כבר ערך מחאה נמרצה אל שער־פחה
למנוע אותו מהוציא את הפקודה לפעולות . — ואולם אח"כ
כותב מונטיפיורי בזכרונותיו , לאמר : "יהי שם ה' מבורך ! היום
הזה שם קץ לדאגותינו בדבר הוצאות פקודת הפחה לפעולות .
היום קבלנו מכתבים המודיעים , כי שער־פחה הוציא לחפשי את
כל האסירים , באופן הגון מאד , לשמחתם הגדולה של יהודי
דמשק , וגם לשמחת כל המושלמנים תושבי העיר . אלפי יהודים
ומושלמנים ומקהלות מנגנים לוו את האסירים על דרכם מבית
האסורים אל בית הכנסת , אשר שם הודו לה' על הגאולה ועל
הפדות . נכבדי הסוחרים המושלמנים באו אל בתי הנגאלים
לברכם , ויביעו להם את אמונתם החזקה בנקיונם וצדקם . ואולם
הנוצרים התגדרו בשתיקה , להראות בזאת את תלונתם וכעסם
על אשר נתן הפחה צדק ליהודים ; כאלו אין די בדם ארבעת

היהודים האמללים שמתו תחת ידי מעניהם, להשקיט את נקמתם! —

16 ספטמבר, — מונטיפיורי הלך אל מחמד-עלי להודיעו את הבשורה הטובה אשר הגיעה אליו מדמשק, ולהודות לו על הצדק אשר עשה ליהודים. הפחה הגיד לו כי גם שעריף פחה הודיעו במכתב ככל הדברים הנ"ל, וכי היהודים אשר כרחו מהעיר שבו עתה אליה. מונטיפיורי הודה להפחה על חסדיו ויבקש מאתו להיות למחסה ליהודים היושבים בטריגת מטשלתו; גם הזכיר לפניו את יהודי צפת אשר סבלו הרבה מידי השוסים, ויביע תקותו כי יחמול הפחה עליהם והשיב להם תשלומי נוקם. הפחה ענה כי ישתדל לעשות זאת. מונטיפיורי הודה לו עוד פעם, ויואל ללכת; אבל הפחה פגע בו להשאר עוד, וירוזם לו לשבת סמוך אצלו. מונטיפיורי עשה כחפצו; או אמר לו הפחה: „לעתים קרובות אני מומין באנגליה אניות, כלי נשק ועוד דברים הנחוצים לי, וההזמנות האלה תשולחנה לי כעבור ששה חדשים. ולכן אבקשך כי בשוכך לאנגליה תהיה לי לעוד בדבר הזה לערוב בעדי אל בתי החרשת העושים את הזמנותי. ואולם בדבר הכסף תוכל להיות בטוח כי אני אשלחהו לך תמיד במרם ישולחו לי הדברים המזומנים“. הפחה שנה פעמים אחדות כי איננו דורש ממונטיפיורי להוציא בערו כסף טראש, כי הכסף ישולח לו תמיד בעתו. מונטיפיורי הכטיח להפחה להועץ בדבר ההצעה הזאת עם אנשי בריתו באנגליה, ובשובו לונדונה ימחר להודיעו את הדבר במכתב. ואח"כ נפרד מונטיפיורי מהפחה. — מונטיפיורי הלך להפרד גם מבנו של הפחה, ואח"כ עשה את בקור הפרידה בבית הקונסול הרוסי (הגרף מעדעם). הקונסול הביע לו שמחתו על הצלחת המשלחת, כי עלתה בידה לעשות ככל האפשר בעת הרעה הזאת. מונטיפיורי אמר להקונסול, כי הוא חפץ מאוד ללכת דמשקה למען הוציא כנגה את צדקת היהודים ולהראות לכל את כל השערוריות שנעשו בכרור המשפט. ואולם הקונסול אמר כי לעת כזאת אי אפשר כלל ללכת שמה, כי כל המדינה נמצאת במצב המרידה. — אח"כ נפרד

מונטיפיורי מיתר הקונסולים, וביום י"ז ספטמבר יצא באניה מאלכסנדריה.

בבואם אל אחד החופים במדינת יון (בעיר סורא) נמל עליהם לשבת בהסגר עשרה ימים, כי פקידי החוף בדקו ומצאו חולה מסוכן באניתם. ואמנם היטב חרה למונטיפיורי על העכוב הזה, כי הוא היה נחפו ללכת לקונסטנטינופול. — מסורא הלכו לאזמיר. שם בקר אותו הקונסול ההולנדי וירבה לשיח אתו על אדות המצב המעציב של קהלת ישראל באזמיר ויבקש ממונטיפיורי להשתדל לטובת אחיו בעיר הזאת.

כ.ט.

מצב קהלת ישראל בקונסטנטינופול. הראיון עם השולטן. השולטן מבטיח לתת פירמן.

בחמישי לחדש אקטובר, שני ימים לפני צום הכפורים, באנו לקונסטנטינופול, ונשם משכננו בבית מר קומונרו אשר פנה לנו בית מיוחד לשבתנו. — בערב יום הכפורים באו ראשי העדה זהרבים לברכנו בשלום ולבקשנו לבוא להתפלל בבית כנסתם. אנחנו עשינו את בקשהם.

טמחרת יום הכפורים בקר אותנו בעל הבית, מר קומנרו עם אשתו ובניו. בהו הקטנה, נערה יפה כבת שבע שנים, כבר היתה מארשה לאיש; גם שני בניו, נערים יפים ונבונים, כבר תשע ועשר שנים, כבר באו בכרית הארושין, — כי כן משפט היהודים בכל ארץ הקדם, וכנראה לא יסורו מדרכם זה. הלכנו אל הגנרל-קונסול האנגלי, ובערב באו אלינו ראשי הקהלה האירופית ("האשכנזית") וירבו לשיח על מצב העדה ועל נחיצות בית הולים ובתי ספר.

10 אקטובר (יום השבת). — התפללנו בבהכ"נ של ערת

הספרדים, כל המתפללים היו ילידי תורקיה. אחר התפלה הלכנו עם הרב הראשי (חכם באשי) לביתו. לפני הרב הלכו שלשה אנשי צבא וששה משרתים, בעברנו על פני בית-המצפה של הצבא, עמד פקיד הצבא עם אנשיו בשורה, ויברכו את הרב באותות כבוד, וכן עשו גם כל האנשים ברחובות ההומים מאד. בית הרב היה מלא אנשים, — בצאתנו מבית הרב ובלכתנו לביתנו, ראינו והנה משמרי-כבוד של אנשי צבא הולך לפנינו, ואופיציר אחד עם שני אנשי צבא הולכים אחרינו. מונטיפיורי בקש מהם לשוב לרכס, אבל הם לא עזבו אותנו עד בואנו לקצה הרחוב. מונטיפיורי לא חפץ כלל בכבוד הזה.

11 אקטובר. — בקרנו עוד שלשה בתי כנסת גדולים ויפים בחלק העיר ההוא, גם באנו אל בית המדרש הנשען אל אחד מבתי הכנסת. בבית המדרש לומדים כמאתים וחמשים נערים קטנים, מבני שלש שנים ועד י"ב שנה, והם נחלקים בשלש מחלקות (כתות?). וכנראה הם כלם מהמפלגות היותר עניות. ע"פ בקשת מונטיפיורי בחנתי את הנערים בלמודיהם, והנה הם לומדים גמרא ומתרגמים על נקלה את שעורם בלשון ספרדית (ספניולית); ועל זאת שמח מונטיפיורי מאד. — על דרכנו סבנו „הקבצנים" כדבורים, ובעמל כבד נחלצנו מהם. —

15 אקטובר. — מונטיפיורי הדך לבקר את הציר האנגלי, לורד פונסנבוי, אחרי אשר הודה לו על השתדלותו לטובה היהודים בדמשק ועל אי-רודום, הגיד לו חפצו להתראות עם השולטן, למען הביע לו תורתו על הצדק והמישפט אשר עשה ליהודים, ולבקש מאתו להגן עליהם בכל מדינות מלכותו, וגם להשתדל להשיג ממנו „פירמן" מיוחד לטובה היהודים כ„פירמן" אשר נהן להם השולטן סלים השני בשעתו.

הלורד פונסנבוי אמר לו כי יהן על ידו מכתב ממליץ אל רשיר-פחה, כי הפחה אולי יוכל לתת לו את חפצו להציג לפני השולטן. אח"כ בקש הציר ורעייתו מאת מונטיפיורי לקבוע זמן למתי יוכל לבא לאכל אתם לחם. — מונטיפיורי שב לביתו שבע רצון עד מאד מהבקר הזה.

את המשת הימים הבאים בלה מונטיפיורי בחקירות ודרישות

על דבר עניני הקהלה השונים. ביחוד שם לבו להיטיב את ארחות החנוך הנהוגים שם, ולתכלית זו התיעץ בתמידות עם המורים ועם ראשי בתי הספר. ע"פ בקשת ראשי העדה דרש הד"ר לוי ביום שמיני עצרת בבהכ"נ הגדול בגלטה דרוש גדול בענין החנוך, ויער את לב הנאספים לשנות את דרכי חנוכם לטוב לרוח העת.

22 אקטובר. — מונטיפיורי הלך אל רשיד־פחה, בליות מר ג'ורג' סמואל, ה' פיוני, ה' ווייר והד"ר לוי, ויקבלם הפחה בחבה רבה. מונטיפיורי אמר לו כי הוא בא להודות לו בשמו ובשם כל היהודים האירופים על החמלה ואהבת משפט אשר הראה הוא והשולטן במעשה רודוס. ע"ז ענה הפחה כי הוא מצטער מאד על אשר לא הצליח להם לעשות כן גם ברמשק. או הביע מונטיפיורי את תקותו כי הוא (הפחה) יעש לו ולבני לותו את הכבוד להציגם לפני השולטן; וע"ז ענה הפחה כי לפי דעתו אפשר הדבר להעשות. או הזכיר מונטיפיורי אל הפחה כי בשנים קדמוניות הוציא השולטן סלים השני דבר־מלכות (האמט־שעריף) כי היהודים נקיים מעלילת הדם אשר מפלו שונאיהם עליהם, ויאמר כי ישמח לבו מאד אם יואיל השולטן המושל עתה להוציא גם הוא „פירמן" כזה. אח"כ הראה מונטיפיורי להפחה את כתב הבקשה אשר ערך בנדון זה, ויבקש מאתו לתת רשות לקרא את הכתב לפניו. ויקרא ה' פיוני את הכתב לפני הפחה בתרגום צרפתי, וייטב הכתב בעיני הפחה, ויאמר כי אפשר לעשות את הבקשה.

מבית הפחה הלכנו אל המשתה אשר עשה הציר האנגלי, ויקש לנו למצא מרכבות לכלנו, ובעמל רב הצלחנו לשכור מרכבה רתומה לארבעה סוסים גרועים מאד בעד מונטיפיורי ורעיתו במחיר ששה ל"ש (כששים רז"כ)! בבית הציר מצאנו חבורה נעימה מאד, וגם רבים ממכרינו. הציר דבר עם מונטיפיורי על אדות יסוד באנק בקונסטנטינופל, ויביע חפצו כי מונטיפיורי ועוד אחד מגדולי היהודים (אשר קרא בשם) יציעו את הדבר לפני רשיד־פחה במעמד הציר. מונטיפיורי ענהו כי הוא נכון לעשות זאת, אבל לא יוכל להחליט דבר בטרם ישוב לאנגליה.

ממדרת היום ההוא בא אלינו לארוחת הבקר הכהן הנוצרי של בית המלאכות האנגלית, הכהן הנכבד הזה נאם זה לא כבר נאום יפה מאד לטובת היהודים במעשה דמשק.

26 אקטובר. — בראותנו כי אין כל ידיעה מרשיד-פחה על אדות הראיון עם השולטן, ובדעתנו כי מחר הוא ראש החדש רטון, זה החדש אשר בו לא יעשו המושלמים כל מלאכה, — לכן נמר מונטיפיורי ללכת אל ה' פיוני ולשאלו ההודיעהו רשיד-פחה דבר מה. בבואנו אליו הגיד לנו ה' פיוני כי זה עתה קבל מכתב משר החיצון המודיע כי השולטן נכון לקבל את מונטיפיורי ובני לויתו ביום הרביעי (כ"ח אקטובר) בשעה השלישית אחרי שקיעת החמה. הבשורה הזאת שמחה מאד את נפש מונטיפיורי, אחרי אשר כבר החל להואש מהראיון, וה' פיוני אמר לו כי נכון לבו. במוח שהשולטן יתן את ה"פירמן" הנכסף, רק איננו יודע מתי יעשה זאת. —

27 אקטובר. — החכם באשי, מר פריסקו, בא אל מונטיפיורי (עפ"י הזמנתו) בלוית אחרים מראשי הקהלה, עם סופר הקהל. מונטיפיורי הציע לפניהם לשים לחוק להפקיד בכל בית-ספר מורה מומחה ללמד את התלמידים קרא וכתוב בשפת תורקיה, ואת ההוצאות הראשונות הדרושות לצורך זה התחייב מונטיפיורי לשלם מכיסו, החכם באשי לא אחר להסכים להצעה זו, ויערכו תכנית כתב הפקודה הזאת בשפת טורקיה, ספניולית ועברית, וישלחוה אל כל הקהלות. ומונטיפיורי הבטיח לדבר עם רשיד פחה על אדות הענין הזה כטרם יעזוב את קונסטנטינופול.

28 אקטובר. — על אדות הראיון עם השולטן יספר מונטיפיורי בזכרונותיו כדברים האלה: "הסיר וילקי, מר פיוני וג'ורג סמואל אכלו אתנו את לחם הצהרים, ובשעה השביעית יצאנו מביתנו. האורחה שלנו הבילה: מרכבה רתומה לארכעה סוסים, מרכבה שניה רתומה לשני סוסים, ששה "קאוואסים" (פקידי המשטר), שמונה אנשים נושאי לפידים, שנים ימים פרשים ואפריון אחד לבל מרכבה, ושלושה אנשים בתור טאספ לבל המחנה הזה. במרכבה הראשונה ישבתי אני לבוש בגדי השרד שלי עם ה' פיוני, המתורגמן האנגלי; ובמרכבה השניה

ישבו גיורג סמואל, ה' ווייר והר"ר לוי. הרחובות היו מלאים אדם; יהודים רבים האירו את בתיהם באורים. ברדתנו ממרכבתנו לפני ההיכל, עמד בחצר ההיכל משמר-כבוד של אנשי צבא אשר קרמו פנינו בהרמת נשקם. הובאנו אל חדר יפה מאד, הערוך במעם אירופי. שתי מנורות כסף גבוהות ויפות מאד עמדו בתוך החדר על מרבר-סמט מלא רקמה, ובמנורות נרות שעות גדולים. אך ישב ישבנו רגעים אחדים, ויבא רשיר פחה ואחריו בא ריוא-פחה. לכלנו נתן קהוה ומקטרות, וקני המקטרות מקושטים באבני חפץ.

אחרי אשר שאלני רשיר פחה למעשי באלכסנדריה, הודיעו אותנו כי השולטן נכון לקבלנו. שני הפחות הלכו לפנינו, אני אחריהם, ובני לויתי מאחרי, והטון שרי ההיכל ומשרתים היו המאסף לכל המחנה. — עברנו דרך גן גדול ונבוא אל אולם-שיש, ומשם ירדנו במדרגות אבני שיש, ונבוא אל חדר הקבלה. השולטן ישב על ספה לבוש בגדי מלכות. הוא היה איש צעיר לימים, טוב ראי, ומראהו כבן כ"ו שנה, אף כי באמת היה רק בן י"ט שנה. שני הפחות עמדו לשמאלו, ואני ובני לויתי — לימינו. אחרי אשר הניע לנו השולטן בראשו לאות "ברוך הבא", נאמתי לפניו את הנאום הזה (בתחלה הייתי מוכן לקרא את הנאום לפניו מעל הגליון, אך יען כי החדר לא היה מואר כראוי, ובלי משקפים לא היה אפשר לי לקרא טהכהב, לכן בחרתי לקרא בעל-פה). ואען ואמר: "יהי רצון מלפני הוד מלכותך! בשם אחי אשר שלחוני, הנני בא להגיש לרגלי כסא מלכותך את רגשי התודה והכבוד אשר ירחש לבם לך. אנגליה, ארץ מולדתי, ועוד עמים נאורים שמעו את צעקת היהודים הנרדפים והמעונים בדמשק ועל איירודוס, וימהרו להראות לנרדפים את אותות חמלתם וחבתם. אבל ה', מלך כל הארץ, נינע את נחיצות עזרתם על איירודוס, ויתן בלב אדוני המלך רוח משפט ואהבת האמת. בצדקת משפטך נגלו מזמות אנשי בליעל, הורד גאון עריצים, והנקיים יצאו לחפשי. לכן אבקש רשות להגיש לפני הוד מלכותך את רגשי התודה היוצאת מקרב לב בני עמי, ולשאת הפלה לאלהי הרחמים כי יתן לך ארך ימים,

חכמה, כבוד ועשר, ויכין את כל מעשיך לטוב, למען יחרת שמך לנצח באותיות זהב, וזכרון ספעלותיך יהי למשיבת נפש כריח גן שושנים. — בימי קדם הוציא ה' את עמי מטצרים ויושיבם ימים רבים בארץ הקדושה. ועתה בהזרותם בגוים בכל ארצות תבל, הם נחשבים כנתינים היותר שלוים והיותר נאמנים, ובחריצותם עזרו להרבות את עשר הארצות אשר הם יושבים בהן. וגם עתה עיניהם נשואות באהבה ובהדרת קדש אל ה' אלהי אשר ישבו אבותיהם בה, והם מתפללים כי כל היושבים עליה ישכנו לבטח בצל חסותך הרמה וכי יוכלו לעבוד במנוחה את אלהי אבותיהם. הם מתפללים לאל שדי כי יפיל שונאיך לפניך ועפר ארץ ילחכו, כי יהיו צריך כטל משכים הולך וכמוץ לפני רוח, כי כסאך יעמוד לעולם וכי כל העמים החוסים בצלך יחיו המיר בשלום, איש תתת נפנו והתת האנתו, ורבצו לבטח ואין טחריר".

השולטן הקשיב לנאומו רב קשב, ואחרי כלותי לדבר תרגם ה' פיונו לפניו את כל הדברים טורקית. הכרת פני השולטן ענתה בו כי הוא מבין היטב את כל הדברים וכי הוא שמח עליהם מאד. ככלות המתורגמן לקרא, נשא השולטן את עיניו אלי, ויאמר בקול רך ונעים: "הנני שבע רצון עד מאד מהרגשות שהביעו לי חברי הדיפוטציה, מאד הצטערתי על המעשים שנעשו ברמשק, אבל השתדלתי לתת לאומה הישראלית מעט תנחומים בתתי צו לעשות משפט צדק במעשה רודוס. אני אעניק המיד לבני ישראל את אותה החסות ואת אותן הזכויות אשר כל נתיני ממלכתי נהנים מהן. אני אתן להדיפוטציה את ה"פירמן" אשר שאלו ממני. אני יודע, אדונים נכבדים, להעריך כראוי את אהבת האדם המהורה אשר נחתה אתכם אל עיר המלוכה הזאת". אחרי התמו לדבר את דברי המענה הזה, בקש השולטן ממני לגשת אליו. רשיר-פחה קרא את שמי לפניו עוד הפעם. ויאר השולטן פניו אלי בצחוק-חסר ויאמר: "הצג לפני את רעיך", ואעש כן. ובהציגי לפניו את הר"ר לוי, אמר ה' פיוני אל השולטן, כי הר"ר הגיש לפני השולטן המנוח תרגום הכתובת בכתב החרטמים אשר נמצא על מצבת האבן (אבעליסק).

בהיפודרם, השולטן שאל מרשיד־פחה לבאר לו מה זאת, ואחר אמר כי נזכר שנס הוא ראה זאת, ויאמר כי כנראה חכם גדול הוא הרוקטור". —

מונטיפיורי שמח מאד על הראיון הזה. בצאתם מאת פני השולטן הביעו את תודתם לשני הפחות על אשר זכו אותם בראיון הזה, ומונטיפיורי שאל את רשיד־פחה למתי יוכל לקוות לקבל את ה"פירמן" אשר הבטיח השולטן לתת לו, וגם אמר לו כי הוא מחכה ל"פירמן" למען שוב לאנגליה. הפחה ענהו כי למועד צאת אניה הקיטור לאנגליה (היינו ביום 21 נובמבר) יקבל אל נכון את ה"פירמן".

בשובם דרך חצר הארמון הראם משמר־הכבוד אותות הכבוד כבראשונה, וכבואם אל האולם הושם לפניהם משקה "השרכט". ומקהלת מנגנים מאנשי הצבא נגנה לפניהם כל עת היותם בהיכל. על דרכם לביתם היו הרחובות מלאות אדם עוד יותר מבראשונה, ובעד חלונות הבתים השקיפו הנשים עליהם. ביהוד גדול הלחץ וההמון ברחוב היהודים, ובעמל כבר פנו להם דרך בתוך ההמון. —

ל

היהודים בסלוניקי ותלונותיהם, נוסח ה"פירמן". מונטיפיורי
נוסע לדרכו.

30 אָקטובר. — ראשי כל הקהלות בקונסטנטינופול כאו להודות למונטיפיורי על אשר הנהיג את למוד הלשון התורקית וספרותה בבתי הספר העברים. המכתב אשר ערך החכם באשי בנדון זה אל כל הקהלות, כבר נדפס, ומחר יקרא לפני העם בכל בתי הכנסת.

ביום המחרת (יום השבת) קבל מונטיפיורי, לשמחת לבו, ע"י ה' פיוני, את נוסח המענה אשר ענהו השולטן בעת הראיון,

בכתב; כי כן הבטיח השולטן לשלוח לו את המענה גם בכתב. רשיד פחה, אשר שלח את הכתב הזה ע"י ה' פיוני, הודיעהו כי הוא מכין עתה את ה"פירמן" אשר שאל מונטיפיורי מהשולטן. — באותו יום השבת נקרא בכל בתי הכנסת מכתבו של החכם באשי, והדבר ישר בעיני כל העם, כי כלם נוכחו שעל ידי למוד הלשון הטורקית בבתה"ס העברים יגדל כבוד היהודים גם בעיני המושלמים גם בעיני היוונים.

אורחים רבים באו לבקרנו, וביניהם דיפוטציה מקהלת ישראל בסלוניקה, לפי דבריהם יש בעיר ההיא כחמשת אלפים משפחות עבריות, ומצבן החמרי רע מאד, ביחוד מעת השרפה האחרונה אשר בה נשרפו עשרים אלף בתים ובה אלפים בתי ישראל. השולטן שלח בעתו כסף לתמיכה לכל התושבים, אבל לא ליהודים; לכן הגישו היהודים בקשתם אל השולטן להיות להם לעזר לשוב ולבנות את בתיהם, גם התאונו לפני מונטיפיורי על פחת העיר אשר שם עליהם מס גדול בעד קבורת מתיהם; אמנם גם בני האמונות האחרות משלמים מס הקבורה, אבל במדה מועטת מאד, ורק מהיהודים יוקח מס גדול.

בתוך המבקרים נמצא גם מר יצחק פיצ'טו אשר בא זה עתה מדמשק. הוא היה אחד מהנאשמים בעלילת הרם, אבל בהיותו מנתיני אוסטריה הגין עליו הקונסול האוסטרי ולא נהן לנגוע בו לרעה. שבעה חדשים נשמר בבית הקונסול, ולא ערב לבו לצאת החוצה עד אשר באה הפקודה להוציא ממסגר את כל הנאשמים. הוא הודה למונטיפיורי מעומק הלב על כל הטובות אשר עשה ליהודי דמשק, ועיניו ירדו דמעות בראותו אותנו.

5 נובמבר. — מונטיפיורי ורעייתו הלכו אל חלק העיר הנקרא "חוקיה" לחלק במו ידם נדבות לעניים הרבים אשר שם. אבל לא יכלו להפיק זמטם, כי העניים סבו אוהם כדבורים, ולא נתנו להם לצעד צעד, ורק בעטל כבד הצליח למשמר הכבוד שלהם (שני אפיצירים ושישה אנשי צבא) לפלס להם נתיב בתוך המון הקבצנים אשר סביב שתו עליהם. או מסר מונטיפיורי את הכסף לראשי בהכ"נ לחלקם לעניי המקום, והיא שב הביתה באמרו, כי בשום מקום לא ראה עניות איומה כזו. — ואולם

למרות ענייתם ומחסוריהם, אין אנשי המקום הזה מזניחים את חנוך בניהם, וגם הם תומכים בידי לומדי תורה, מלבד מה שהם נוהגים להחזיק בהב"נ.

על דלתי בית הכנסת במקום הזה מצא הד"ר לוי מודעה מלבכת מאת ראשי העדה, המזהירה את בני העדה (העניים!) מהשתמש במותרות. המודעה אוסרת ללבוש אדרות־שער יקרות, בגדים ומצנפות המרוקמים בזהב ובכסף, מטפחות יקרות, וכל מיני מותרות. והנשים טוזהרות לבלתי בוא בעדי־עדיים אל בתי המרחץ, אשר שם הן רגילות לבלות שעות רבות בפמפוטים עם רעותיהן ולהראות את עשרן. האסור הזה חל גם על חגי מושפחה: חתונות, ברית־מילה וכדומה; וגם בהלויה המתים אסור להניח שמיכות יקרות על ארונות הנשים המתות. גם בשאר חלקי העיר חלק מונטיפיורי נרבות לעניים.

באותו היום הודיע ה' פיוני את מונטיפיורי כי בקרוב יקבל אות־כבוד מאת השולטן. — אח"כ הלך מונטיפיורי אל הציר האנגלי אשר הבטיח לעשות ככל יכלתו למצא תרופה להעני הנורא השורר ברודוס.

6 נובימבר. — הלכנו אל הציר האוסטרי, ואח"כ אל רשיר פחה. הפחה אמר לנו כי הפירמן כבר ערוך בכתב ואיננו חסר רק חותם יד השולטן. ויען כי מונטיפיורי הביע את חפצו לנסוע לדרכו ביום המחרת, לכן אמר הפחה כי אם יבא ה' פיוני מחר בשעה העשירית בערב אל ה"שער העליון" יוכל לקבל שם את ה"פירמן".

7 נובימבר (מוצש"ק). — מונטיפיורי כותב בזכרונותיו לאמר: "בלילה שעבר ישבתי עַר עד אחרי חצות הלילה, כי חכיתי בקצר רוח לשוב ה' ווייר, אשר הלך לקחת את ה"פירמן" מאת ה' פיוני; כי כן הבטיח רשיר פחה למסור לו את ה"פירמן" ב"שער העליון" בשעה העשירית בערב. ואך התנמנמתי מעט והנה מר ווייר בא ויראני את ה"פירמן" בחתימת יד השולטן, כתוב הדר על קלף עב, ומגולל במסגרת משי. שלחתי את ה"פירמן" אל הד"ר לוי, אשר הלך כבר לחדרו לישון, ואבקשהו לקראו בעיון ולהודיעני האם כתוב הוא כחפצנו לטובת אחינו.

עני מהרה שב ה' ווייר ויאמר כי הד"ר לוי קרא את ה"פירמן" ויבטיח כי הוא כתוב בסגנון נמרץ עד מאד, ככל הנחון להוכיח את צדקת היהודים, וגם בדבר חכותם לימים הבאים. אז ברכתי את ה' על חסרו הנרול, ואשים את ה"פירמן" מראשותי, ואשכב וארדם.

ממחרת היום ההוא הלכתי עם הד"ר לוי אל רשיד פחה, ואת ה"פירמן" לקחתי אתי; כי ה"פירמן" יונח מעתה למשמרת בארכיון של ממשלת טורקיה, ורשיד פחה נתנהו על ידי רק למען אראה את הכתב במקורו הראשון. על פי פקודת השולמן נשלחה העתקה רשמית מגוף ה"פירמן" אל החכם באשי. — רשיד פחה קבלנו בלי התמהמה, ויביע תקותו כי הדבר אשר עשה השולמן לנו השביעני רצון. אז נתן לי ה' פיוני העתקה רשמית מה"פירמן", ואני ניסרתי את גוף הכתב להפחה. בראשונה בקשתי כי ישאר גוף הכתב תחת ידי, אבל הפחה אמר כי אי אפשר הדבר.

וזה הרגום מדויק מגוף ה"פירמן" (הערוך אל השופט הראשי בקונסטנטינופול), אשר בראשו כתב השולמן עבר-אל-מ'גיד בעצם ידו "לקים את דברי ה"פירמן" הזה":

"משנים קדמוניות שרר משפמ'קרום כנגד היהודים. הנוערים בעם האמינו כי היהודים נוהגים להקריב קרבן-אדם ולהשתמש בדמו בחג פסחם.

"עקב הרעה הזאת הצרו עמים אחרים ליהודים היושבים בדמשק ועל אי רודוס (שהם נתיני ממלכתנו). העלילות שהעלילו על היהודים והצרות אשר השיגו אותם, הניעו לאחרונה עד כסא מלכותנו.

"אז הובאו יהודים אחרים מהאי רודוס לקונסטנטינופול, ויעמדו למשפט, ואחרי החקירה והדרישה עפ"י החקים החדשים, נגלתה צדקתם כי חפים הם מהפשעים אשר טפלו עליהם. ובכך נעשה להם כל מה שררשו חקות המשפט והיושר.

"חכמים ומלוטרים הבקיאים היטב בספרי הדת של היהודים חקרו וברקו בעומק העיון את ספריהם. ומסקנת חקירתם היא, כי אסור ליהודים להשתמש לא רק בדס-אדם כי אם גם בדס בהמה. וזוה יוצא כי האשמה אשר טפלו עליהם ועל דתם אך

עלילת שקר היא.

"מפני טעם זה, וגם מאהבתנו את נתיני זמלכתנו, לא נוכל להרשות כי יציקו וירדפו את עם ישראל על דבר עלילות שאין להן כל יסוד באמת. ובהסכם עם ה"פירמן" אשר נתן בגולהני יהנו היהודים מכל הזכויות והרחות הנתונות לכל העמים הרבים הסרים למשמעתנו.
 "ליהודים תנתן חסות והגנה.

"ולמען כלא אחרי הדבר הזה, נתנו פקודה נמרצה וברורה, כי היהודים היושבים בכל מדינות מלכותנו יוגנו היטב ככל יתר נתיני השער העליון, ואיש לא יזיד לנגוע בהם לרעה, לא להפריעם במנהגי רהם, ולא בכל דבר הנוגע למנוחתם ולבטחונם. לתכלית זו נתן לבני ישראל ה"פירמן" הזה, המפאר בראשו בחתימת ידנו והיוצא מלשכת ממשלתנו.

"ובכן, אתה השופט הנזכר למעלה, בדעתך את תכן ה"פירמן" הזה, תשתדל לפעול בשקידה רבה ובחרדה גדולה לפי הדברים הכתובים בו. ולמען אשר לא יעשה, בשום זמן לימים הבאים, כל דבר המתנגד אל הפירמן הזה, תרשום אותו בהארכיון של בית המשפט העליון; אחרי כן תמסר אותו אל היהודים (ה"אמה הישראלית"), ותחדר חרדה גדולה למלא את פקודותינו ואת חפצנו המרוטם הזה.

"נתן בקונסטנטינופול, י"ב ב'רמן 1256 (6 נובמבר 1840)."
 הראיתי לרשיד פחה את הפקודה אשר הוציא החכם באשי בדבר הוראת הלשון הטורקית בכל בתי הספר העברים. הפחה קרא את דברי הפקודה בעיון, וישמח מאד, ויאמר אלי: "לולי עשית בקונסטנטינופול רק את הדבר האחר הזה, גם אז עליך לראות בו די שכר לעמלך ולתלאותיך, בהשיבך אל לבך כי אתה הורית לאחריך את הדרך להיטיב מצבם ולהגדיל כבודם, ע"י ידיעת שפת המדינה". אח"כ הגיד לי כי כתב אל פחת רודוס כי יהיה תמיד למחסה עון ליהודים, ואם רצונם לעזוב את העיר, הרשות בידם לעשות זאת באין סכלים דבר.

במוצאי השבת באו ראשי הקהלות והמון אנשים להתפלל אהנו ולברכנו לשלום בצאתנו לדרךנו.

ביום 9 נובמבר באנו לאומיר, ושם הפיץ מונטיפיורי בקרב העם העתקות מה "פירמן" בשפת יון וגם נתן מתנות לאביונים. בעוד ששה ימים באנו למאלטא ושם הוגד לנו כי העיר עכו נלכדה אחרי מלחמה של שלש שעות. ע"י הכבוש הזה חשב מונטיפיורי כי יחדלו המהומות בעניני סוריא, וארץ מצרים תשוב להשולטן.

במאלטא קבלנו מכתבים ממר קומנדרו המודיע כי רשיד פחה שלח אל היהודים את ה"פירמן" ביד מזכירו ואתו שרים רבים. ה"פירמן" נקרא בפומבי, לשמחת כל העם, ובכל בתי הכנסת התפללו לשלום השולטן ולשלום מונטיפיורי. ממאלטא שלח מונטיפיורי, ע"י פקידיו אניות אנגליה, ארנו מלא מכתבים, עתונים והעתקות מה "פירמן", אל ראשי הקהלה בדמשק.

לא.

המסע לניאפול ורומא, כתיבת מנאצת, הוואטיקאן והיהודים.

ביום 6 דצמבר יצאנו ממאלטא באניה צרפתית, ובעוד שני ימים באנו לניאפולה. בעיר הזאת התבונן מונטיפיורי למעשהו הנדול אשר אמר לעשות ברומא, בדבר הסרת הכתובת הנתעבה אשר בבית מנזר הקפוצינים בדמשק. כי הנזירים הקפוצינים הקימו בדמשק מצבת זכרון להאב טוטסו, ועליה כתובים מעבר מזה בלשון איטלקית:

"פה ינחו עצמות האב טוטסו מסרדיניה, שליח ממנזר הקפוצינים, אשר נרצח בידי היהודים ביום 5 פברואר 1840". ומעבר השני כתוב בלשון ערבית:

"זה הקבר של אבא טוטסו. הוא מלא חובתו באמונה בתור שליח בדמשק. היהודים שחמו אותו, וצדקתו לא יכלה להצילו". תכף אחרי בואנו לניאפול בקרו אותנו הברון קרל רוטשילד ורעייתו. ונועץ אתם על דבר התחבולות אשר עלינו לעשות למען

הפק זמטנו ברומא, ותהי עצתם כי נתראה בראשונה עם הנונציוס (הציר) של האפיפיור, היושב בניאפול.

שר המשטר נתן הרשיוס להדפיס את ה"פירמן" בשפת איטלקית ולפרסמו בעתונים האיטלקים.

10 דצמבר. — מונטיפיורי הלך עם רוטשילד אל הנונציוס, אשר קבלם בידדות. הוא החליק לשונו למוטיפיורי באמרו כי הוא (מונטיפיורי) "ציר" נאמן לשולחיו, כאשר תעיד הצלחתו במשלחתו בארץ הקדם. אז הודיעו מונטיפיורי את תכלית בואו אליו ויבקש עצה מפיו באיזו החבולות יוכל לפעול ברומא להסיר את האבן והכתובת הזעומה אשר בבית הקפוצינים בדמשק. הנונציוס ענהו כי הדבר צריך להעשות ברומא בזהירות ובחריצות יתרה, ויקבל עליו לעשות בעצמו את הדבר, כי הוא הולך לרומא בעוד חדש ימים. אבל מונטיפיורי לא אבה לחכות בניאפול עד העת ההיא. ויבטיחהו הנונציוס לשלוח מכתב בנרון זה אל אחד מרעיו ברומא.

בערב היה משתה גדול בבית רוטשילד, אשר נעשה לכבוד מונטיפיורי ורעייתו. אל המשתה באו קרואים רמי המעלה, מזרע המלוכה ומגדולי האצילים האיטלקים, וגם האדמירל האנגלי ושרי הצבא.

19 דצמבר. — אחרי אשר בקר מונטיפיורי את הציר האוסטרי, הלך בלזית רוטשילד אל הציר הצרפתי, אשר קבלם בידדות רבה. מונטיפיורי ספר להציר בפרוטרוט את כל השערוריות אשר עשה הקונסול הצרפתי במעשה דמשק, וגם הודיעו את אשר עשה והצלח בקונסטנטינופול. וישמח מונטיפיורי בשמעו מפי הציר כי מעולם לא עלה על דעתו לחשוב שהיהודים אשמים בעלילת הדם. גם הביע הציר את שמחתו על אשר הצליח מונטיפיורי במשלחתו, ויאמר כי נכון הוא להודיע לממשלת צרפת את כל אשר עולל רמי-מנטן בדמשק, אבל לא יגלה את הדבר ברבים. ואמנם הציר היה הצרפתי הראשון אשר שמע מונטיפיורי מפיו בהחלט, כי הוא נוכח שהיהודים נקיים מאשמה אשר טפלו עליהם.

ממחרת היום הוא יצא מונטיפיורי מניאפול, וביום 22

דצמבר באו לרומא. בשערי העיר יצאו לקראתם ראשי הקהלה לברכם בשלום. כל בני הקהלה שטחו מאד על חצלחנהו בקונסטנטינופול, ו"הפירמן" נחשב בעיניהם לפיוס ורצוי בעד העבר, ולבטחון לעתיד לבוא.

ביום המחרת באה דיפוטציה מיהודי רומא להודות למונטיפיורי על פעולותיו לטובת אחיו, ויביעו את צערם כי אין ביכלתם להראות את אותות תודתם רק בדברים לבד.

24 נובמבר. — הלכנו אל הברון בינדר (פקיד עליון במלאכות אוסטריה), ומונטיפיורי הודיעו את חפצו להתראות עם הציר האוסטרי למען הודות לו על אשר הביע את רגשותיו לטובת היהודים בדמשק. גם הודיע את הברון כי אדיר חפצו להתראות עם האפיפיור להודות לו על אשר לא נתן לעתונים ברומא להדפיס את דברי האשמה אשר העלילו על היהודים ברודוס ודמשק, וגם להגיש לפניו העתקה מה"פירמן" ולהעירו על מעשה החסד הגדול אשר יעשה אם יואיל לצוות להסיר את הכתובת מעל המצבה אשר הקימו הקפוצינים בדמשק על עצמות אדם שהם אומרים שהן עצמותיו של אבא מוטסו. לו בקש כזאת טאת השולטן, כי עתה לא אחר השולטן לעשות בקשתו תיכף בכוא הפחה שלו לדמשק; אבל יען כי מונטיפיורי יודע כי האפיפיור אוהב אמת ושלום, לכן בטוח הוא כי בהודע לו הדבר, לא יתן לכתובת כנאצת כזו להתקיים.

29 נובמבר. — מונטיפיורי הלך בלויית הברון בינדר אל הציר האוסטרי. הציר אמר לו כי כל הימים היה נוכח מנקיון היהודים, כי הוא יודע היטב את יהודי המזרח, בהיותו במשך ארבע שנים ציר אוסטריה בקונסטנטינופול, הוא אומר כי פעמים רבות דבר עם הקרדינלים על אדות מעשה דמשק, אבל לא הצליח להחזירם ממעותם ולהביאם לידי הכרה כי נקיים היהודים מהאשמה. וייעץ הציר למונטיפיורי להתראות עם ה' אָבִין (עושה דברה של ממשלת אנגליה) ולבקש ממנו להציגו לפני הסיניור קפוציני, סגן המזכיר של ממשלת האפיפיור, ולהגיד לו את חפצו.

30 דצמבר. — מונטיפיורי הלך אל ה' אָבִין וישוחח אתו

זמן רב. הלו נאות לדבר עם הסיניור קפוציני ולהודיעו את חפץ מונטיפיורי להתיצב לפני האפיפיור, אבל לפי דעת ה' אבין לא יצליח בדבר הראיון עם האפיפיור.

בשעה הרביעית אחרי הצהרים הלך מונטיפיורי עוד פעם אל ה' אבין. הלו כבר התראה פנים עם הסיניור קפוציני, אבל לא הצליח במאומה, וגם יעץ למונטיפיורי לבל ילך אליו. ה' אבין אמר, כי כל האנשים הסובבים את האפיפיור מאמינים באמונה שלמה כי ידי-היהודים שפכו את דם טומסו, וגם אם יבאו כל הערים שבעולם להוכיח להאפיפיור כי לא כן הדבר, לא יאבה ולא ישמע להם לא האפיפיור ולא כל מתי סידו. ולכן אמר כי לא יוכל לעשות מאומה בדבר הזה. אז גמר מונטיפיורי להניח את כרטיסו בבית הסיניור קפוציני, יחד עם מכתבי המליצה אשר בירו. גם אל הקרדינל מוסטי, ואל מונסיניור ברוטי והאבא פערצ'רי שלח את כרטיסו. ובעוד שני ימים הודיעוהו, כי המזכיר של הממשלה נכון לקבלו ביום מחר בשעה 11 לפני הצהרים.

הלכנו לראות את הגיטו ואת בתי למוד המלאכה של אחינו. בבתי המלאכה עבדו רבים טילרי העברים, אלה ארגו ואלה עשו נעלים. מונטיפיורי נתן מתנות כסף לפועלים ולמוריהם. גם בבתי הספר העברים בקר מונטיפיורי ויחלק שם מתנות לתלמידים.

בשובנו הביתה מצאנו כרטיסים מאת האבא פערצ'רי, מאת מונסיניור ברוטי (החצרן של האפיפיור), ומאת הברון בינדר. ולב מונטיפיורי פחד מאד פן לא יצליח בעמלו בדבר הראיון עם האפיפיור. הוא ערך כבר כתב בקשה אל האפיפיור ונפשו אותה מאד להגיע את בקשתו אליו באיזה דרך שיהיה, כי תקותו גדלה שהבקשה הזאת תפעול טובות לאחיו. אבל לבו נפל עליו בראותו כי כל האנשים אשר פנה אליהם לעזרה בדבר הראיון אומרים נואש להשלים הפצו זה. גם ה' אבין אמר כי כל עמלו בדבר הזה עלה בתהו ואין עוד לאל ידו לעשות מאומה, והסיניור קפוציני בקש במפגיע לבל יוסף מונטיפיורי לעמוד על דעתו בדבר הראיון, כי היא לא תצלח, אחרי אשר הקרדינל

מוסמי לא שם לבו אל מכתב מונטיפיורי ואל כרטיסו.

לב.

מונטיפיורי ברוטי ורמוזי. הקרדינל ריברלה. עמל שוא להתראות עם האפיפיור. הראיון עם מלך צרפת. מונטיפיורי שב לביתו. אית חסד של המלכה ויקטוריה (1841).

- 1 יאנואר 1841. — מונטיפיורי כותב בזכרונותיו לאמר ; „מונטיפיורי ברוטי בא אלינו, וייעצני להתראות ראשונה עם ראש מנזר הקפוצינים ועם ראש הפרופגנדה במרם אלך אל מזכיר הממשלה. גם אמר כי נכון הוא לקחת דברים עם האנשים אשר השפעתם גדולה, וביום סחר יודיעני את הדרך היותר טובה אשר אבהר למען השג חפצי בדבר הסרת הכתובת. הוא דבר אתי ברוח ליברלי, וכנראה הוא חושב שאפשר לי להצליח במפעלי“.
- 2 יאנואר. — „מונטיפיורי ברוטי בא אלי ויגד לי כי כבר דבר עם אנשים אחדים אשר השפעתם גדולה, והוא חושב כי כתב הבקשה אשר ערכתי אל האפיפיור יוכל לעשות את אשר אני חפץ, אם רק יצלח בידי להטות אלי את לב אחדים מנזירי הקפוצינים על ידי מתנות כסף. לשמע הדברים האלה השתקתי אותו כרגע, באמרי אליו כי במשלחתי בארץ הקדם לא נתתי שוחד לאיש אף לא שקל אחד, וגם ברומא לא אשתמש בשוחד גם אם אדע אל נכון כי בזה אשיג את חפצי. לשמע דברי אלה שנה הארון הזה את מעמו כרגע, וימהר להפרד מעלי, ואני בטוח כי לא יוסיף עוד לבוא אלינו“.
- 5 יאנואר. — הלכתי עם הד"ר לוי אל הקרדינאל ריברלה (ראש מנזר הקפוצינים). הקרדינל קבל אותנו בלי התמהמה, ואהרי אשר הודעתיו את מטרת בואי אמרתי לו, כי השולטן ומחמד עלי נוכחו טנקיון היהודים בדבר עלילת הדם, באשר יעידו הפירסנים אשר נתנו לי. ע"ז ענה הקרדינל כי

ה"פירמן" הוא רב הערך עד מאד, הוא גם הוא נכון לתה הסכמתו להסיר את הכתובת המנאצת, ואחת היא לו בין אם השגתי את ה"פירמן" בכסף רוטשילד או בתחבולות אחרות. לשמע הרברים האלה הפסקתי את הקרדינל באמרי אליו, כי לא נתתי אף שקל אחד בעד ה"פירמן" וכי לא יעלה על דעתי לקנות משפט צדק בשוחד. ויען הקרדינל: "לו יהי כדברייך; אינני חפץ להרבות שיחה בענין הזה; ואולם ה"פירמן" הוא רב הערך עד מאד. ואשר לכתובת, אין לכחד כי מגונה היא, אחרי אשר היא גוללת את אשמת הרצח על כל היהודים, ובאמת, אם, למשל, איש איטלקי אחד יעש מעשה רצח, היאשימו בגלל זאת את כל האיטלקים?" (בדברים האלה רמז הקרדינל, כי אמנם נרצח הנויר טומסו בידי היהודים, אלא שלא נכון הדבר לתת את כל היהודים לרוצחים בגלל זאת). אני אמרתי להקרדינל, כי הנויר טומסו לא נרצח בידי יהודי; אבל הוא, כנראה, לא האמין לדברי. וכאשר אמרתי כי יוכל היות שהנויר עודנו חי באחד ממקלמי הנוירים על הר הלבנון, — צחק הקרדינל לדברי; ואולם אמר כי גם לפי דעתו נחוץ להסיר את הכתובת, ועל כן יועץ בדבר הזה עם אחד מראשי הקפוצינים, כי הוא לכדו לא יוכל לעשות את הדבר. — הראיון הזה נותן תקוה בלבי כי במתינות ובעבודה רבה אצליח להשיג חפצי.

6 יאנואר. — מונטיפיורי הלך אל שר הפנים ואל שר החיצון של ממשלת האפיפיור, להשתדל לפניהם שיגישו אל האפיפיור את כתב־בקשתו; אבל עמלו היה לשוא. השרים השיבו פניו באמתלאות שונות. — גם הוגד לו כי הקרדינל ריברלה התאנף בו על אשר "העיו פניו" להחליט כי ה"פירמן" לא נקנה בכסף רוטשילד וכי היהודים לא רצחו את האבא טומסו. אבל מונטיפיורי לא שם לב לדבר הזה, ולעת הצהרים הלך אל הקרדינל לשמוע מענה ספיו. הקרדינל קבלו ברצון ויגר לו כי הוא יתן עצתו להקפוצינים בדמשק להסיר את המצבה המנאצת; הוא יכל רק לעזר, אבל לא לצוות לעשות את הדבר הזה, יען כי מקלט הנוירים בדמשק עומד תחת פקודה ממשלת צרפת; אבל הוא בטוח כי הנוירים ישמעו לעצתו והסירו את המצבה.

אחרי הדברים האלה נזכח מונטיפיורי כי אין לו עוד מה לעשות ברומא, ולכן גמר בלבו לנסוע לארצו ולביתו, ועל דרכו אמר להתראות בפארוז עם שרי ממשלת צרפת ולבקש גם מהם בדבר הסרת המצבה בדמיסק.

ביום 11 יאנואר יצא מונטיפיורי ורעייתו וכל הנלוים עליהם מרומא ובעוד שלשה ימים באו עירה ליבורנה. שם נעשה לו כבוד גדול, וגם שר העיר שמח לקראתו ויאמר לו כי כל חובב אדם חיב להודות לו על פעולותיו הפילנתרופיות.

מליבורנה הלכו לגינוכה. שם ישבו שבועות אחדים, עקב מקרה אסון אשר קרה את אחד מעבדיהם הנאמנים. נציב המקום, המרקוז פוילוקא שלח לברך את מונטיפיורי בבואו ויביע חפצו להתודע אליו. וילך מונטיפיורי אליו, והשר קבלו בידירות רבה וישיח אתו על דבר משלחתו, וישמח מאד כי הצליח מונטיפיורי בדרכו. הוא — השר — הכטיחו כי מעולם לא האמין אף רגע אחד באשמת היהודים, כי הוא יודע את היהודים זה שנים רבות והוא מכבדם מאד; כי על כן הרשה להדפיס בהעתון הרשמי היוצא בגינוכה מאמר כנגד עלילת הדם; אמנם הממשלה קצפה עליו על תתו את הרשיום להדפיס מאמר כזה, אבל הוא שמח מאד כי עשה זאת.

גם הרב לקהלת גינוכה הלל את הנציב לפני מונטיפיורי, ויספר לו דבר מקרה אחר המעיד על יפי נפשו של השר: לפני שלישה ירחים בא איש אנגלי (פרוטסטנטי) היושב בגינוכה, יחד עם כל בני ביתו, בכרית הדת הקתולית. התמורה נעשתה ברב פאר והדר במעמד המלך וכל משפחתו ושריו; רק הנציב לא בא אל בית התפלה לראות בתפארת התמורה הזאת. וכאשר שאלהו המלך בקפידה טרדע לא בא גם הוא, ענהו השר כי הוא שונא כל מיני חנופה ותרמית. בגלל המענה הזה לא דבר המלך אתו שלשה ימים.

מונטיפיורי נתן להנציב העתקה מה „פירמן“ של השולטן, וכיום המהרת נדפס הכן ה„פירמן“ בעתון הרשמי, וגם כל העתונים הדפיסוהו. בני הקהלה בגינוכה הגירו למונטיפיורי, כי היהודים בעיר הזאת ובכל ערי איטליה סבלו חרפות הרבה בגלל מעשה

דמשק, ובחוצות גינובה הושר שיר אימלקי המספר בפרוטרוט את כל מעשי הרצח אשר עשו היהודים. — גם אחד הלורדים האנגלים היושב בגינובה הגיד למונטיפיורי, כי אנשי המקום הזה, גם מהספירות העליונות, כלם אנשים קנאים ובווערים; ולמשל, אחת הגבירות ספרה להלורד במשתה גדול, כי אשה אחת אכרה מהעיר, וכי היא (הגבירה) נוכחה שהיהודים גנבו אותה למען תהי להם למשמרת להג הפסח כדי להשתמש או ברמה. הלורד שאל אותה מי הגיד לה את הדבר הזה, אבל היא לא יכלה להשיב תשובה ברורה.

ביום 18 פעברואר באו לפאריו. שם התיצב מונטיפיורי לפני ציר אנגליה ויגר לו כי הוא חפץ מאד להתראות עם מלך צרפת למען הגש לו העתקה מה"פירמון" של השולטן. הציר ענהו כי לפי דעתו לא יאבה המלך לקבל את ה"פירמון", יען כי השר הצרפתי ה'טהיער (Thiers) לקח חלק גדול במעשה דמשק לרעת היהודים. ואולם מונטיפיורי בטח בישרת לבבו של המלך כי לא ישיב את בקשתו ריקס, ולכן נעתר לו הציר לקחת דברים עם השר גיואָ על אדות הראיון.

טמחרת היום ההוא הודיע הציר האנגלי את מונטיפיורי, כי המלך נאות לקבל את מונטיפיורי בהיכל המילריות עוד באותו היום לפנות ערב, וגם הוא (הציר) יהיה בעת הראיון. על אדות הראיון עם מלך צרפת יספר מונטיפיורי בזכרונותיו כדברים האלה: "בשעה השביעית וחצי בערב הלכתי בלוית הר"ר לוי אל היכל המלך. רגע או שנים אחרי בואנו בא גם הלורד גרנביל (הציר האנגלי), וכרגע הובאנו לחדר המלך. בחדר היו רבים טורע המלוכה והטון שרים ופקידים עליונים. ברגע בואנו בא גם המלך החדרה. הלורד גרנביל הציגני לפני המלך. או הגשתי למלך את העתקת ה"פירמון", והמלך קבל את הכתב ברצון ויביע שמחתו על הדבר הזה, וישאלני ההייתי גם בדמשק. אני עניתי את המלך כי בגלל המהומות והפרעות אשר בארץ לא יכלתי ללכת דמשקה, וכי גם לא היה כל צורך במסעי לדמשק אחרי אשר קבלתי את ה"פירמון" מהשולטן המעיד כי היהודים נקיים מהאשמה אשר טפלו עליהם. המלך אמר כי הוא שמח על

זאת, ואח"כ הצטרק לפני על אשר הבהילני לבוא אליו עוד באותו היום, יען כי מחר יום הראשון בשבוע, יום שאין בו קבלת פנים. אח"כ הציגני הציר לפני המלכה ולפני אחות המלך אשר הרבו לשיח אתי צרפתית. ובחדר המלך נמצא גם איש אחר מנבחרי בית הנאמנים, והוא דבר אתי הרבה על אדות מעשה דמשק. אך כאשר החל האיש לתת דופי במעללי השר מהוער, השתקתי אותו, באמרי אליו כי אחרית משלחתי היתה טובה כל כך עד שאינני חפץ לזכור עוד את המעשים המגונים שהסבו את כל ענין דמשק".

ביום 22 פברואר הלך מונטיפיורי לבקר את השר גיזף אשר קבלו בנמוס מצוין וירכה לשיח אתו על אדות משלחתו. השר בקש ממונטיפיורי לתת לו העתקות מהמכתבים אשר קבל מהכהן האנגלי מרשל ומפקיד הצבא שאדועל על אדות מעשה דמשק (עיין פרק כ"ח).

חברי הקונסיסטוריום הישראלי ורבני הקהלה ודיפוטציות מחברות הצדקה באו להגיש מכתבי תהלה וברכה למונטיפיורי. ביום 24 פברואר יצאו מפאריז וביום 28 פברואר באו לביתם לונדונה.

כבוד גדול עשו גדולי ישראל באנגליה למונטיפיורי ורעייתו בשוכם לביתם. וגם מכל הארצות באו אליהם מכתבי תודה, תהלה וברכה על פעולותיהם הגדולות לטובת ישראל, ימים אחדים אחרי שוב מונטיפיורי לביתו הלך אל הלורד פלמרסטן להודות לו על אשר היה לו לעזר רב במשלחתו. גם שאל את הלורד אם יוכל (מונטיפיורי) להגיש אל המלכה העתקה מה"פירמן". הלורד ענהו כי אין כל ספק שהמלכה תשטח מאד לקבל את ה"פירמן".

וביום ג' מאָרץ התוצב מונטיפיורי לפני המלכה ויקטוריה איגש לה את העתקה ה"פירמן", והמלכה קבלה אותו ברצון גדול. ושלשה ירחים אחרי כן הראתה המלכה למונטיפיורי אות רצון טיזחד, בתתה לו הרשיון לשאת על דגלו את השם "ירושלים" בכתב עברי. והננו לתת בזה בקצרה את הכן כתב הרשיום אשר נתנה המלכה ויקטוריה למונטיפיורי בכבר הרחבת דגלו, והיה

הכתב הזה לאות על רגשותיה הנדיבות בכלל ועל יחוסה
למונטיפיורי בפרט. — וזה תכן הכתב:

„אנחנו ויקטוריה, בחסד עליון מלכת אנגליה וכו' וכו'.
נודע לנו כי אהובנו הנאמן לנו, הסיר משה מונטיפיורי, בשמעו
כי יהודים אחדים נאסרו ועונו בדמשק וברודוס, הלך בליות
רעיתו לאלכסנדריה למען הוצא כנוגה את צדקת אחיו האמללים
והנרדפים (פה יסופר בפרוטרוט כל אשר עשה מונטיפיורי
במשלחתו). ובשימנו לב אל כל הרברים האלה ובחפצנו להת
אות מיוחד של חסדנו לסיר משה מונטיפיורי הנ"ל להיות לזכרון
על עמלו בלי חשך לטובת אחיו הנרדפים והנענים בארץ הקדם,
ולטובת האומה הישראלית בכלל, — היה רצון מלפנינו להרשות
לו להרחיב את דגלו (פה יבואר בפרוטרוט תבנית הדגל של
מונטיפיורי) ולכתוב על דגלו את השם „ירושלים" באותיות
עבריות”.

וצוררי היהודים בדמשק לא נחו ולא שקטו, ויוסיפו להעביר
שמועות שקר על היהודים, וגם בהעתון הלונדוני „מיימס" נדפס
מאמר מלא עלילות חדשות כנגד יהודי דמשק. לכן שמח מונטיפיורי
בקבלו מכתב מאת ראש הקהלה בדמשק, טר רפאל פרחי,
המודיע אותו כי שלטון המקום לא יטה און לדברי הצוררים, וכי
כל העלילות החדשות בשקר יסודן, ואלה דברי המכתב בקצרה:
„תיכף כאשר בא הפחות של השולטן לדמשק השיבו אותי
על בני בתור יועץ לשלטן הקריה. ויהי כאשר נודע הדבר
להקונסול האנגלי וליתר צוררינו ויחר אפם מאד, כמו שחרה להם
על הסיר מונטיפיורי אשר בבוא לאלכסנדריה קלקל את מחשבתם
הרעה עלינו. וילך הקונסול האנגלי אל שר העיר וייעץ אותו
לפטור אותי ממשמרתו ולהפקיד במקומי איש שלא מבני ישראל.
אבל הפחה טאן לעשות כעצת הקונסול, לפני צוררינו חפו,
ובראות הצוררים כי מוזמתם הרעה הופרה, הם מחפשים עתה
עלילות להעיר שנאת הגוים עלינו, בהוציאם דבת שקר כי
היהודים חרפו את אמונת הנוצרים. כדבר הזה הודיעו לפחה
העיר ולשלישה הקונסולים, למען העבור השמועה הכוזבת בכל
הארצות הרחוקות ולמען הבאש ריחנו בכל העולם.

ואולם שר העיר, עלי־פחה, אמר לי בפירוש כי נוכח שאין כל יסוד להעלילות אשר טפלו שונאינו עלינו, וגם אמר אל ראשי הנוצרים כי עליהם להתהלך אהנו בצדק ובמשפט. צוררינו התאמצו להטות אליהם את לב הקונסול הרוסי היושב בביירוט, אבל הקונסול לא אבה ולא שמע אליהם, וישלח את מתורגמנו לדמשק לחקור את הדבר, ואחרית החקירה של המתורגמן היתה טובה לנו עד מאד. גם הפאטריארך של הכנסייה היונית הוא תמים דעים עם הקונסול הרוסי, ויודיע גלוי לכל כי דברי העלילות של שוטנינו שקר וכזב הם".

את דברי המכתב הזה הדפוס מונטיפיורי בהעתון "טארנינג ברוניקל" ביום ה' יולי 1841.

לג.

מלחמות על דבר תקונים בות. השתדלות מונטיפיורי לטובת יהודי ארצות הקדם. רמאים משתמשים בשם מונטיפיורי להונות את הבריות. מונטיפיורי מוצג לפני מלך פרוסיא. נדבות ומתנות.

בעת ההיא התגלעה בקרב יהודי אנגליה תנועה כבירה וחפץ נמרץ לעשות תקונים במנהגי הדת ובסדר עבודת אלהים. לתכלית זו התאספו ראשי הקהלות לאספות רבות, ואחת האספות האלה היתה בבית מונטיפיורי, והוא ישב בראש האספה, בתור נשיא, "הועד של שלוחי קהלות אנגליה" (באָרד אָף דֶפּוּטִים). הוכוחים היו נגרשים ונלהבים מאד, אבל המתוכחים לא יצאו מגדר הנמוס ואיש לא פגע בכבוד רעהו. וככל זאת הביט מונטיפיורי בדאגה על תוצאות האספה, ולבו פהד פן הדי אחריתה פרץ ואי־אחדות בעדת ישראל. הוא היה סבלן גדול בעניני אמונה; ואף כי הוא בעצמו היה ארוך גמור וזהיר במנהג קל כבהלכה למשה טסיני, בכ"ז נשא וסבל ברוח ליברלי את האנשים אשר מהשבותיהם ומעשיהם בעניני הדת אינם כמחשבותיו

ובטעשיו הוא, ואולם בהצטרכו לגלות דעתו בעניני אמונה, בהור נשיא הועד הנ"ל (או בכלל בתור „איש רשמי“), לא נשען מעולם על בינתו, כי אם פנה אל הרב הראשי לקחת תורה מפיו, והדבר אשר יצא מפיו הרב היה לו לחוק שאסור להרהר אחריו, הרבנים נחשבו בעיניו לבני סמכא היחידים בענינים כאלה, יען כי תורהם היא אומנתם, ודעת אנשים „חלונים“ לא נחשבה בעיניו כלל, לכן רע בעיניו הרב בראותו כי אנשים „חלונים“, אף אם גדולה ידיעתם בתורה, נאספו לאספה לחוות דעתם בענינים המסורים רק לרועים הרחנניים, ובשום אופן לא יאבה להסכים כי ה„חלונים“ האלה ימילו את אבטריטותם בעניני הדת על כל בני הקהלה.

ואולם רבים מחברי הועד הנ"ל מאנו להכיר את הרב הראשי כאבטוריטט יחידי בעניני הדת, וישענו על בינתם ועל משפטם הם, ויאמרו להתיר את חרצובות האסורים והגזרות והחומרות והסון „סעיפי הסעיפים“ אשר בהם שכו „הפוסקים“ את דרכי החיים של בני ישראל בימי החשך ועד הנה... המלחמה באספה זו היתה כבדה מאד, אבל לא באו לידי החלטה.

תנועת „התקונים“ הלכה וגברה מאד ותביא התרגשות כבירה בקהלות אנגליה. בחדש אויגוסט מצא הרב הראשי לנכון להודיע את דעתו ברבר הזה גלוי לכל, לכל בני הקהלות השומעים לקולו, וכמובן העירו דבריו רעש גדול כמחנה התאבים לתקונים, ותטוש המלחמה על פני כל הקהלות, ותופר האחדות בעדת ישראל, וגם שלום הבית נפרע במשפחות אחדות ע"י „מלחמה האמונה“ הזאת.

בימים ההם מתה אמו של מונטיפיורי, ויהי אבל כבד לכל המשפחה, וכיחוד התאבלו עליה מונטיפיורי ורעיתו. בעת ההיא הגישו יהודי ארצות הקדם בקשה אל מונטיפיורי להשתדל לפני ממשלת אנגליה, כי תקח את יהודי ארצות הקדם תחת חסותה הפרטית, הם התאוננו לפניו על הפחות ושרי הערים המכבירים עליהם את עול המסים והארנוניות יותר מעל בני האמונות האחרות. מונטיפיורי הציע את הבקשה לפני הלורד פלמרסטן, והלורד שמע ברצון לדבריו, ויאמר לו כי

הנוצרים אשר בארצות הקדם סבלו עוד יותר מהיהודים מהפנטזים של הפחות. הלורד מלא את ידי מונטיפיורי לכתוב לאחיו בארצות הקדם, כי אם הכבד עליהם יד הפחות יגישו את קובלנותיהם אל הקונסולים האנגלים, ואלה ימסרו את תלונותיהם אל הציר בקונסטנטינופול למען ידרוש עזרה משרי המלוכה בטורקיה. מונטיפיורי שמח לשמוע מפי הלורד כי פחת דמשק יזכר ממשמרתו בגלל התועבות אשר עשה.

אחרי הלורד פלמרסטן היה הלורד אַבְרָהָם לראש הטיניסטרס בממשלת אנגליה, וגם הוא אשר וקים את ההכבחה אשר הבטיח פלמרסטן את מונטיפיורי בדבר יהודי ארצות הקדם. ואולם כאשר הציע מונטיפיורי לפניו את בקשת יהודי הקדם לקחת אותם תחת הסות ממשלת אנגליה, ענהו השר כי קשה מאד להשלים הפצם זה, יען כי כל ממשלות אירופה מביטות בקנאה על כל התערבות של אנגליה בענינים הפנימיים של ארץ הקדם. אבל הבטח הבטיח השר כי ישתדל למצא את הדרך היותר טובה להגנות היהודים למען הצדק והאנושות.

ימים אחדים אחרי כן הפקד הסיר סטרטפורד קנינג לציר אנגליה בקונסטנטינופול. בטרם צאתו לדרכו בקר את מונטיפיורי בביתו, ואח"כ הלך מונטיפיורי אליו וירבה לשיח אתו על אדות היהודים באה"ק, והשר הבטיחו לפעול לטובתם ככל יכלתו.

הכבוד הגדול אשר כבדו את מונטיפיורי ורעיתו בארצות הקדם וגם בארץ הרו, גרם לפעמים הפסד מיון למעריציהם, כאשר יוכיח המקרה הזה אשר נודע למונטיפיורי ע"י מכתב מביית מסחר גדול בהודו. איש נוכל מבני ישראל בא עם אשתו לעיר מוסקט (הדו) ויקראו לעצמם בשם מונטיפיורי ויהודית. פקיד הממשלה בעיר ההיא קבל אותם בכבוד גדול וגם הלוח אוהם כסף, יותר מאלף שקלים, אשר הבטיחו להשיב לו בשוכם לארצם. ורק כאשר עזבו הרמאים את העיר נודע הדבר, כי השתמשו בשם הכבוד של מונטיפיורי כדי להונות את הבריות. כאשר נודע הדבר למונטיפיורי צוה להשיב להפקיד הפרומה את נקו.

31 יאנואר 1842, — מונטיפיורי ורעיתו נקראו אל המשתה

אשר עשה הרוכס מסוסקס לכבוד מלך פרוסיא, על המשתה הציג הרוכס את מונטיפיורי לפני המלך ויגר לו את אשר עשה למובת היהודים ברמישק. מלך פרוסיא קבל את מונטיפיורי ברצון גדול, אבל אמר: „אך בכל זאת צר לי על המת האמלל” (כונתו אל הנזיר מומסו). ואולם מונטיפיורי ערב את לבו לענות את המלך, כי אי אפשר להגיד בהחלט כי מת הנזיר ויש לשער כי עורנו בחיים. הרוכס נאם נאום יפה על חרות הדת והסבלנות בעניני אמונה, ואולם מלך פרוסיא השתמט מנגוע בתשובתו בענין הזה. ממחרת היום ההוא הלך מונטיפיורי אל מלך פרוסיא בלוית אחד הדירקטורים של „חברת מכיני הגז” (מונטיפיורי היה ראש החברה הזאת רוב ימי חייו). המלך הכיר את מונטיפיורי מיד, וישאלהו האם מקום מושבו הוא באנגליה, כי על פי שמו האיטלקי חשב כי מושכנו באיטליה.

בימים ההם יעד לו מונטיפיורי את המקום ברמסגט, אשר בו יתפוזן להקבר בבוא חליפתו, המקום נסמן בארבע יתדות עץ, ומונטיפיורי בעצמו עזר לתקוע את היתדות באדמה. כנראה, נשפך עליו רוח כהה ע”י מקרה היגון אשר קרה במשפחתו בעת ההיא, כי מתה אשת אחיו, ודבר מותה העיר אותו להכון לקראת המות.

בחדש ההוא נדב מונטיפיורי מאתים ליטרא שמערלינג לתקון בדיק בית הכנסת הישן של קהלת הספרדים, וגם השתדל לעשות את ביהכ”נ הזה חפשי ממס הבנינים, והשתדלותו זו עלתה בידו.

בחדש יולי בשנה ההיא שלח מונטיפיורי מכונת הדפוס ומכונה ליציקת אותיות לירושלים במתנה אל מר ישראל דרוקר, (זה האיש שהתודע אליו בצפת במסעו השני לארה”ק). מחיר המכונות עלו לסך 105 ל”ש. המכונה הזאת נקראה אח”כ בשם „משאת משה ויהודית”, והיא היא אשר נתנה מקום להצורר ראהלינג (הפרופיכר בפראג), לאחר מ”ג שנה, להוציא לעז על מונטיפיורי כי הדפיס ספר המעיד על השתמשות היהודים בדם בוצרים לחג הפסח.

תבן הענינים לחלק ראשון.

כפר א'

- הקדמה 1--3
- א. משפחת יהודית אשת משה מונטיפיורי. זכרונות מימי ילדותה ונעוריה. משפחת מונטיפיורי. ימי הילדות 7--13
- ב. החנוך הראשון. משה נעשה סרסור לישטרות בכירוא. חתונתו. 13--16
- ג. עסקי כספים, המקרים המדוניים, מונטיפיורי נבחר לראש עדת הספרדים. 17--19
- ד. מנהגי חייו. מות אָחיו אברהם. הצעה מוקדמת בדבר תעלה פנמה. 19--24
- ה. המסע הראשון לארץ הקדושה (תקפ"ו-תקפ"ח). 24--28
- ו. יציאת מצרים. מסע בים לפני שבעים שנה (תקפ"ח). 28--30
- ז. שובם לאנגליה. מונטיפיורי חולה. המלחמה בער שווי הוביות של יהודי אנגליה (תקפ"ה-תקפ"ט). 31--34
- ח. הפרלמנט והיהודים (תקפ"ט). 34--35
- ט. משה מונטיפיורי הוצג לפני מלך אנגליה. קהלת הספרדים בלונדון בשנת תקפ"ט. 35--58
- י. הראיון עם הדוכס ועלינגטון. הכסיפי הרובס להמשיך את הרבר. ירית אבן הפנה לבה"נ ברמסגט (תק"ץ). 39--41
- יא. מונטיפיורי מוסר את זכות הסרסרות לאָחיו. הנוכת בית הכנסת ברמסגט. הנעת זכויות היהודים נדחתה בבית הלורדים (תקצ"ב — תקצ"ו). 42--43
- יב. מונטיפיורי חלה ונתרפא. היהודי דוד סלמנס נבחר לשעריף. יורשת הבסא באה לבקר ברמסגט. מלוה של ק"ן מליון רו"ב (תקצ"ד — תקצ"ה). 44--45

- יג. מזה נתן מאיר רוטשילד, מות מלך אנגליה, מונטיפיורי נבחר לשעריף (תקצ"ו — תקצ"ז) . . . . . 46—49
- יד. חוק נשואי היהודים, מונטיפיורי הוצג לפני המלכה וויקטוריה, חג המלוואים של מונטיפיורי בתור שעריף, ... 49—51
- יז. מונטיפיורי בתור שעריף, הורם למעלת אציל, מגיש בקשה להפדלמנט לטובת היהודים (תקצ"ז) . . . . . 52—54
- יח. מונטיפיורי בתור שעריף, „מהלך היהודים“, מונטיפיורי נקרא אל המשתה של הארכיבישוף מקנטרבורי (תקצ"ח) . . . . . 54—56
- יט. מונטיפיורי מתכונן למסע שני לאה"ק, המסע והרפתקאותיו (תקצ"ט) . . . . . 56—58
- כ. המסע דרך איטליה, שמועות מחרידות, אלכסנדריה, המסע בארץ הקדושה (תקצ"ט) . . . . . 58—61
- כא. צפת, מעשה רב, מצב היהודים בצפת, מחשבת מונטיפיורי לכונן קולוניות של עובדי אדמה באה"ק . . . . . 62—66
- כב. מצב הכריאות באה"ק, הבקור של נשי השר, מסע נעים, ירושלים . . . . . 67—69
- כג. קבר דוד, התפיטות המגפה, מערת המכפלה, בית-דגון, יפו, טנטורא . . . . . 70—75
- כד. מחשבות מונטיפיורי על יהודי אה"ק, הראיון עם בועז'ביי ועם פחת מצרים, הצעה ליסד בנקים בארץ הקדם, מונטיפיורי שב לאנגליה . . . . . 75—80

ספר ב'

- כג. מונטיפיורי זרעיתו שבו לביתם, בועז'ביי איננו עונה דבר, עלילת-דם בדמישק (תקצ"ב—ת"ר) . . . . . 83—88
- כד. אספה רבה בלונדון, כרמיה, פעולות הלורד פלמרסטון, מסע מונטיפיורי לארץ הקדם, בואו לאלכסנדריה, כתב הבקשה אל פחת מצרים, פעולות הוויזיר הגדול, ... 89—95
- כה. מכתבים על אדות מעשה דמישק מאנשי מצרים, ... 95—100

- כו. מהומות מדיניות, המבט של המשלחת מעציב מאד, המשא ומתן עם הפחה, פחד מלחמה, מהלת יהודית, ... 100—105
- כז. מכשולים על דרך המשלחת, מהמדדעלי וסחר העבדים, הפתה מבטיח להוציא לחפשי את האסירים, בגלל כולה אחת, ... 106—110
- כח. ראיון עם הפחה, האסירים בדמשק הוצאו לחפשי, מונטיפיורי יצא מאלכנדריה, ... 110—114
- כט. מצב קהלת ישראל בקונסטנטינל, הראיון עם השולטן, השולטן מבטיח לתת "פִּירְמָן", ... 114—120
- ל. היהודים בסלוניקי ותלונותיהם, נוסח ה"פִּירְמָן", מונטיפיורי נוסע לדרכו, 120—125
- לא. המסע לניאפול ורומא, כתובת מנאצת, הוואטיקאן והיהודים, 125—129
- לב. מונטיפיור ברוטי ורמזיו, הקרדינל ריברלה, עמל שוא להתראות עם האפיפיור, הראיון עם מלך צרפת, מונטיפיורי שב לביתו, אות הסדר של המלכה ויקטוריה (1841), ... 129—135
- לג. מלחמות על דבר תקונים בדה, השתדלות מונטיפיורי לטובת יהודי ארצות הקדם, רמאים משתמשים בשם מונטיפיורי להונות את הכרויות, מונטיפיורי מוצג לפני מלך פרוסיא, נדבות ומתנות, ... 135—138

ספרי הזכרונות

לסיר **משה מונטיפיורי**

ורעיתו יהודית.

(עם תמונותיהם).

נערך ע"י ד"ר אליעזר הלוי.

תרגם עברית (בקצורים והשמטות) ברשיון יורשי הד"ר המנוח

י"ח טב יוב.

חלק שני.

ספר שלישי.

הוצאת „תושיה”.

ווארשא. תרנ"ט.

בדפוס מ. י. האלטער ושותפו, נאלעווקי 7.

СИФРЕ ГАЗИХРОНОТЪ

т. е.

Мемуары Сера Мозесъ и Лэди Юдиѣ Монтефиори.

Сост. Д-ръ Л. Лэви.

Пер. съ англійскаго И. ТАВЪЕВЪ.

Часть II. Книга III.

Издание „ТУШІЯ”.

ВАРШАВА. 1899.

Типографія М. И. Гальтера и Комп., Налевки 7.

Дозволено Цензурою
Варшава, 28-го Апрѣля 1899 года.

ספרי הזכרונות

לסיר

משה מונטיפיורי

ורעיתו

יהודית.

חלק שני.

ספר שלישי.

(החתונה בבית רוטשילד, מכתבו בקשה מרוסיה. השתדלות מונטיפיורי לטובת יהודי רוסיה. הוא נבחר לשערין).

בחדש אבגוסט לשנת תר"ב נסע מונטיפיורי עם רעיתו לפריז אל חתונת בתו של הברון יעקב (דן/מס) רוטשילד. מונטיפיורי רשם בזכרונותיו את כל פרטי חג המשפחה הזה, את יקר הפארת המהנות (מתנת מונטיפיורו היתה: קיתון ואגן יקרים במחיר ק"פ ל"ש), את הדרת סדר הנשואים, את תפארת המחלצות זהעדיים של הנשים הקרואות, את יפי הבית והגן ששם הוחגה החתונה, את עשר כלי הבית ואת המעדנים והמשמנים שעלו על שלחן מלך הממון בפריז (המעדנים הנבחרים והיקרים שבכל העולם כלו עלו על השלחן בסעודה זו). ביחוד הוא מבליט את הצד הרתי שבחתונה זו, והוא מודיע כי "המקהלה שרה מזמורים עברים בעת סדר הנשואים" וכי הרב הראשי נאם נאום יפה מאד בשפת צרפת, ובתענוג טיזחד הוא מזכיר כי אחרי הסעודה ברכו את ברכת המזון.

ממחרת יום החתונה הלך מונטיפיורי לבקר את רשיר-פחה, ציר ממלכת טורקיה בפריז. הציר שמח מאד לראותו בפריז, וגם אמר כי הוא מאושר מאד על אשר הצליח לו להיות לעזרה למונטיפיורו בקונסטנטינפול בלחמו את מלחמת הצדק והאנושיות. אחרי אשר נרכר עוד אתו על אדות ענינים טריניים, הציג הציר לפניו את שלשת בניו. מונטיפיורו נתן לו למתנה את ספר המלים בלשונות טורקיה-צ'רקסית ואנגלית אשר חבר הד"ר לוי, אחרי אשר בקרו מונטיפיורי ורעיתו את כל בני משפחת דוטשילד, נסעו לביתם.

בעת ההיא קבל מונטיפיורי המון מכתבי תהלה ומתנות יפות מקהלות ישראל בחו"ל. המתנות (רובן ציורים יפים) מתוארות

בפרוטרוט בזכרונותיו, והנן שמורות לזכרון „באהל משה ויהודית“
ברמסגט. —

בחדש אקטובר קבל מונטיפיורי מכתב־בקשה מאת קהלת
ישראל בריגה — להשתדל לטובת היהודים לפני קיסר
רוסיה. ימים אחדים אח"כ הגיעו אליו עוד מכתבי בקשה בענין
זה מקהלות רבות ברוסיה. וקהלות גדולות באשכנז, צרפת,
איטליה ואמריקה פגעו גם הן במונטיפיורי להטות און לתחנוני
אחיהם ברוסיה ופולין. אז החל מונטיפיורי לחשוב מחשבות ע"ד
פעולה חדשה לטובת היהודים, לטיבת הצדק והאנושיות.

באותו החדש מת הרועה הרוחני של קהלות אנגליה, הרב
הראשי ד"ר שלמה הירשל. דבר טוהו הונה מאד את נפש מונטיפיורי,
כי במותו נוטל ממנו אוהב נאמן ויועץ מוסמך בעניני הדת.
ולמען מצוא הנחומים לנפשו התעוררה רוחו לפעולות צדקה
ולמעשים טובים חרשים. לכו השב לנכון כי יצלח בידו לעזור
ברב או במעט לאחיו ברו"פ; ולמען הגיע למטרה זו חשב לנחון
לרכוש לו בראשונה ידיעות ברורות על אדות ארץ רוסיה ויושביה;
לכן חלל לקרא בעיון בספרים היותר חרשים העוסקים בענין זה,
וגם קבל ידיעות מנוסעים אנגלים ואשכנזים אשר בקרו זה לא
כבר בפטרבורג, מסקווה, ורשה, וביתר הערים הגדולות בארץ
רוסיה. והר"ר לוי נאות ללוות את מונטיפיורי ורעיתו על דרכם
לרוסיה, בכל עת אשר יחשבו לנחון לנסוע שמה.

ומכתבי הבקשה מרוסיה הלכו הלוך ורב, וכלם הפצירו בו
להדרש להגרף אוברוב (שר השכלת העם ברוסיה), אשר הביע
חפצו כי יבא מונטיפיורי לפטרבורג לקחת חבל במועצות הממשלה
על דבר תקון דרכי החנוך של יהודי רוסיה. על אדות הענין
הזה נמצא בזכרונותיו מקץ השנה הזאת את הרשימות האלה:
ח' דצמבר. — „הלכתי אל הגנרל־קונסול הרוסי, ה'
בנקהויון, ואועץ אותו על אדות המכתב אשר קבלתי מהר"ר
לילינטהאל מפטרבורג בדבר בקשת הגרף אוברוב שאבוא לבירת
רוסיה. הגנרל־קונסול יעצני להתראות בתחלה עם הציר הרוסי.
אז בקשתי במכתב מאת הציר להרשני לבוא אליו, ועוד באותו
היום קבלתי תשובתו כי הוא נכון לקבלני ביום המחרת“.

ט' דצמבר. — „הייתי אצל הברון ברונוב (הציר הרוסי) ואדבר אתו על אדות מסעי לרוסיה. הוא נכנס אהנו ככל פרטי הדבר, ויבטיחני לחקור ולדרוש אתרי כל הידיעות הדרושות לעניני“.

„ביום המחרת אכלתי את לחם הצהרים בבית הברונית רוטשילד. אל הסעודה באו הציר הרוסי ורעותו, הציר האוסטרי ורעותו, ועוד שרים נכבדים. הציר הרוסי דבר אתי על אדות מכתבו של הד"ר לילינטאל, ויאמר כי הוא יכתוב אל הגרף אוברוב למען הוכח אם נכונים דברי לילינטאל. הציר יעצני כי אם יש את נפשי לנסוע לרוסיה אז טוב לי ללכת ראשונה לפטרבורג ולדבר עם הקיסר בעצמו, ולא לבקר ראשונה בערים אחרות בפולין בטרם אלך לפטרבורג, כאשר היתה במחשבתי תחלה“.

ואף כי ראשו היה מלא בימים ההם ענינים הנוגעים לארץ הצפון, בכ"ז לא הסיח דעתו גם מעניני ארץ המזרח. ובזכרונותיו כקץ השנה אנחנו מוצאים את פרטי דבר החוזה אשר עשה עם הרופא ד"ר פרנקיל לטובת עניי אה"ק. מונטיפיורי התחייב לשלם להרופא שכרו לשלש שנים, ולהת לו את כל סמי הרפואה הנחוצים, ולשלם לו את הוצאות הנסיעה לירושלים, בתנאי כי הרופא יבקר את החולים העניים בעה"ק חנם אין כסף. ובראשית השנה הבאה (תר"ג) שלח לירושלים סמי-מרפא, כלי-חובשים וכל המכשירים הנחוצים לבית החולים.

בראשית שנת תר"ג קבל מונטיפיורי דיפוטציה מיוחדת מקהלות ישראל באנגליה ובהקולוניות של ממלכת אנגליה, אשר באה להודות לו על כל הטוב אשר עשה לישראל בארץ הקדם ולהגיש לו מתנה יפה (מצבת-זכרון קטנה יצוקה כסף בתמונות בולמות הלקוחות מספרי הקדש). ראש הדיפוטציה קרא לפניו מכתב-ההלה, ומונטיפיורי ענהו בנאום ארוך. —

ביום י"ג יולי לשנה ההיא כותב מונטיפיורי בזכרונותיו לאמר: „הלכתי אל הציר הרוסי. בבואי מצאתי את הציר מוכן לעלות במרכבה וללכת לבית הפלהו לחגיגה דתית, אבל בראותו אותי שב עמי הביתה. אני הראיתי לו מכתב אשר קבלתי

מקניגסברג, וגם פתשנן פקורת הקיסר (כנראה הכונה אל האוקאו של הקיסר ניקולי הראשון לגרש את היהודים היושבים בקרבת הגבול). הציר קרא את הכתבים ויחיה דעתו כי כנראה חושב שר המשפטים (ברוסיה) לעשות חסד עם היהודים היושבים בקרבת הגבול בהרחיקו אותם, כדי שלא יכשלו עוד בעון הכרחת המכס כאשר עשו רבים מהם עד הנה; ואין כל ספק כי גם הקיסר הושב כזאת, ולכן יצאה הפקודה מלפניו. ובכל זאת, אמר הציר, לו ישבתי בפטרבורג, יכל להיות כי הצלחתי לבטל את הגזרה, כי ע"י השפעתו הייתי מטה את לב השרים לחפצי. ולעת-דעתה יעצני לכתוב בנרון זה אל הגרף אוברוב; אבל נתן עצתו לבל נעשה שום דבר של פומבי לטובת הענין ולא נגיש בקשה אל הקיסר, כי בזה נוכל להרע תחת להיטיב. בכלל אין לנו להחפו, אחרי אשר הפקודה הנו' תצא לפעולות רק בעוד שנתיים ימים. ימים אחרים אחרי כן עשתה הברונית רוטשילד משהה גדול לכבוד טלך הנובר, וגם מונטיפיורי ורעיתו באו אל המשתה. שם נדברו אתו צירים אחרים של ממשלות אירופה על אדות מצב היהודים ברוסיה.

א' יוני 1844. — קיסר רוסיה בא לונדונה.

ו' יוני. — מונטיפיורי כותב בזכרונותיו: כל היום הזה צפיתי בכליון עינים אל מכתב מאת הציר הרוסי. בשבוע הזה כתבתי מכתב אל הלורד אברדין לבקש ממנו ראיון ליום המחרת. אני אעשה כל מה שבכחי למען גשת אל הקיסר ולהתחנן לפניו על אחינו היושבים במלכותו. כל מעיני עתה אך בענין הזה".
ח' יוני. — "הברון ליוניל רוטשילד הלך אתנו אל הלורד אברדין. הלורד הגיד לנו כי הציר הרוסי הודיעו שאי אפשר הדבר שיקבל הקיסר שום דיפוטציה. הראיתי להלורד את מכתב הבקשה שערכו שליחי קהלות ישראל באנגליה, ואשאל עצתו אם יתכן לשלוח את הכתב אל הציר הרוסי למען יגישהו אל הקיסר בשמנו, או אולי נרע לעשות כזאת. הלורד אמר כי לפי דעתו לא נרע כזאת מאומה. — אז הלכנו אל סיר רוברטפיל ונדבר גם אתו על אדות כתב הבקשה. ויאמר הסיר כי השמועה עוברת שהקיסר חפץ לראות את מונטיפיורי, אבל יען כי ימי שבת הקיסר

בלונדון יהיו מעטים, לכן קשה לחשוב שיצא הדבר אל הפועל".
 אחרי כן מסר מונטיפיורי את כתב הבקשה לידי הציר
 הרוסי אשר הכטיח לשלחו לפטרבורג. ואף אמנם בחדש השני
 מודיע מונטיפיורי בזכרונותיו כי הקיסר קבל את הכתב ברצון,
 וכי רק יען כי ימי שבתו בלונדון היו מעטים לכן לא יכל לקבל
 את הדיפוטציה. —

בחדש נובמבר נבחר מונטיפיורי לשערף במחוז קנט,
 ויבאו רעיו ורבים משכניו לברכו על הכבוד אשר נהן לו. אבל
 מונטיפיורי לא שמח הרבה בכבודו זה, כי גורל אחיו ברוסיה
 ובמרוקה נגע ער לכו מאד וישפוך עליו רוח עצבת. כי בעת
 ההיא בקר אותו איש סוחר מעיר מנדרור (מרוקה) אשר תאר
 לפניו את מצב יהודי מרוקה בצבעים שחורים מאד, ויאמר כי
 לו השתדל מונטיפיורי לפני שולטן מרוקה להת "פירמן" ליהודי
 ארצו אשר ישנם אל יתר נתיני השולטן, אזי בטוח הוא כי
 השתדלותו עשתה פרי. גם על אדות יהודי רוסיה הגיעו אליו
 בשורות לא טובות, אשר זה הכנין: "הפקודה בדבר גרוש היהודים
 היושבים בקרבת הגבול החלה לצאת לפעולות. היהודים אשר
 עליהם חלה הגזרה מקבלים מאת הרשות המקומות תעודות
 מסע, המורות להם את המקום אשר נועד מעתה לשבתם, וימים
 אחדים אחרי קבלם את תעודת המסע נטל עליהם למכור את
 כל אשר להם וללכת למקום מגוריהם החדש. הגזרה הזאת נוגעת
 למאת אלף נפשות".

ב.

(עניני רוסיה ומרוקה. השתדלות להשיג זכויות ליהודי אנגליה. מונטיפיורי
 יוצא ללכת לרוסיה. חתחתים בדרך. מונטיפיורי במוטו וריגה).

בחדשים הראשונים של שנת 1844 הביאו כתבי העתים
 ידיעות, אשר לפיהן נראה כי הוטב מעט מצב היהודים ברוסיה.

העתון הקניגסברני הודיע כדברים האלה: „כנראה נרחתה לעת-עתה הוצאת החוק הידוע לפעולות. הקיסר בכבודו ובעצמו צוה לשר הענינים הפנימיים להגיש לו ידיעות ברורות ומפורטות על מצב היהודים היושבים בערים ובכפרים הסמוכים אל הגבול, כטרם יחלו להוציא את חק הגרוש לפעולות. על הרוחה הזאת חייבים היהודים להודות לסיר טשה מונטיפיורי ולהשתדלות אצילים אחרים; וגם יש תקוה כי בהשתדלותם יפעלו לבטל את החק הזה”.

גם בדבר יהודי מרוקה פעל מונטיפיורי לטובה, ובהשתדלותו נאסף בלונדון סכום עצום לטובת היהודים אשר סבלו בעת אשר ירו חיל הצרים אל העיר מוגדור להבקיעה אליהם, גם מסר מונטיפיורי לידי הלורד אברדין מכתב בקשה אל השולמן סמרוקה (אשר ערך הד"ר לוי בשפת ערב) והלורד הבטיחו לשלוח את המכתב אל הציר האנגלי היושב בבירת מרוקה למען יגישוהו אל השולמן. למרות היותו שקוע בעסקי שעריפותו, לא הוניה מונטיפיורי את חובות משרתו בתור נשיא של ועד שליחי קהלות אנגליה, ובחדש פברואר הלך עם אחרים מחברי הועד אל סיר רוברט פ'יל למסור לו כתב בקשה בדבר בטול החקים המגבילים שעודם טבדילים את יהודי אנגליה לרעה מיתר אזרחי הארץ. השר פ'יל ענה את הדיפוטציה כי כבר גמר בדעתו להציע לפני חבריו המיניסטרים לעשות שנויים לקולא בחוקים אשר כנגד היהודים, אבל סיר י. ל. גלרסמיד הודיעו במכתב כי היהודים לא יסתפקו במועט, כי אם בהנתן להם כל הזכויות אשר ליתר האזרחים. „ובראותי”, אמר המיניסטר „כי דעות היהודים שונות בענין זה, חדלתי לעת עתה להציע הצעותי לפני סוד המיניסטרים. „ואולם”, הוסיף המיניסטר „הנני נכון להתראות עם גלרסמיד, ואתם בואו נא אלי בעוד שני שבועות, ואני בטוח כי לעת עתה תקבלו ברצון את המעט אשר ינתן לכם, ולעת מצוא תוסיפו לדרוש מהממשלה את יתר הזכויות”.

ביום ה' פרט הוצגו מונטיפיורי ורעיתו לפני המלכה כראיון-הבקר. המיניסטר פ'יל, אשר היה גם הוא בעת הראיון, נגש אל מונטיפיורי ויודיעהו כי, כנראה, תהי אחרית טובה

להשתדלותם בדבר זכוי היהודים, ויבקש מאתו להתראות בענין זה עם הברון רוטשילד ועם סיר דוד סלטנס .

באותו החדש קבל מונטיפיורי מכתב מאת הוויזר של שולטן מרוקה, בשם השולטן, לתשובה על מכתב הבקשה ששלח מונטיפיורי לטובת יהודי מרוקה. בתשובה זו נאמר כי יהודי מרוקה נהנים מכל הזכויות כבני דת מחמד, וכי השולטן מכבד וטוקיר מאד את בני ישראל. (! ?)

ביום י"ט מאי נקראו מונטיפיורי ורעיתו אל משה המחולות הגדול אשר עשתה המלכה בהיכלה, ומנחת החג המפואר הזה הלך מונטיפיורי אל המשכנות המסכנים של האומנים בלונדון לתור לו אומנים הרוצים אשר יאותו ללכת ירושלימה להורות שם את מלאכת האריגה לבני ישראל. גם הצליח למצוא איש כלכבו אשר קבל עליו את המשלחת הזאת .

בראשון לחדש יולי היה חג המלואים להרב הראשי החדש (הרה"ג נתן ארלר ז"ל אביו של הרב הראשי הנוכחי), ומונטיפיורי ורעיתו באו גם הם לקבל פניו. חג המלואים בכהכ"ג היה נהדר ומפואר מאד, וגם הנוצרים הראו אותות כבודם להרב החדש, וכבתי ההפלה של הנוצרים צלצלו הפעמונים בכל זמן החגיגה. — בחדש נובמבר בא שליח מיוחד מאת היהודים בפולין, לבקש מאת מונטיפיורי להשתדל בעדם לפני מטשלת רוסיה ולנסוע בעצמו לפטבורג ולהגיש בקשהם אל כסא הקיסר. — ואמנם דבר המסע לפטבורג העסיק את רוחו זה ימים רבים, ויהגה בו יום ולילה, וכבר גמר בלבו לשים לדרך פעמיו הכף ככלות שנת שעריפותו. ובינתים לקח דברים עם הברון ברונו (הציר הרוסי) אשר הבטיחו לתת על ידו מכתב-מליצה למכריו וידידיו וגם למיניסטרים אחרים בפטבורג. הציר אמר כי יוכל היות שהקיסר יציע לפני מונטיפיורי לבקר בערי מושבות היהודים ברוסיה. לפי רעת הציר לא יוכל מונטיפיורי להרע במאומה בנסעו לפטבורג, ומה גם כי כבר נדרש נדרש, זה שנתיים ימים, מאת שר ההשכלה לבוא לפטבורג ולחות דעתו בדבר תקון דרכי החנוך של יהודי רוסיה; והקריאה הזאת תוכל להיות לו עתה לתואנה רצויה למסעו. גם יעץ הציר את מונטיפיורי להתיצב לפני השרים

בפטרבורג לא בתור בא־כחו של ועד קהלות אנגליה — כי באופן כזה יוכל להרע תחת להיטיב — כי אם רק בהור איש אנגלי; כי שמו ופעלתו ידועים היטב בפטרבורג. —

ובכן החל מונטיפיורי לעשות את ההכנות הנחוצות למסעו. ואף כי בימים ההם (בראשית שנת 1846) קרה מקרה אַבל במשפחתו, כי מת לפתע פהאום יצחק כהן, אחיה של יהודית, ודבר מותו הרעיש מאד את לב מונטיפיורי ורעיתו, — בכל זאת לא חשב מונטיפיורי לנכון לדחות את מועד מסעו, ויגמר אמר למהר להחיש טעשהו.

הוא הלך עוד פעם אל הציר הרוסי לדבר אתו על אדות מסעו. הציר אמר כי לא יוכל לעוץ לו מאומה, לא לנסוע ולא לחדל, אבל הבטיח אותו כי אין במחשבת הקיסר להעביר את היהודים על דתם, כי אם רק לעשותם לנתינים מועילים. אף יעץ אותו לבל יצא לדרכו בטרם ישוב הגרף נְסֶלְרֹדֶה מרומה לפטרבורג. — בעוד ימים אחדים התראה מונטיפיורי עוד פעם עם הציר, ואז יעץ לו הציר לבל ילך לרוסיה, באמרו כי אין כל תקוה שיצליח במשלחתו זו, ואולם בראות הציר כי מונטיפיורי עומד על דעתו, הבטיחו לתת על ידו מכתב אל הגרף נסלרודה, אבל יעצהו לבל יעש את דרכו בפרסום גדול, ולמהר להחיש מסעו; גם יעץ אותו להתראות עם הלורד אברדין ולקחת ממנו מכתב־מליצה אל הציר האנגלי בפטרבורג, ולהשתדל להתראות עם הנסיך הגדול מיכאל.

י"ח פברואר. — מונטיפיורי הלך אל הלורד אברדין, אשר קבלו בידירות ויבטיחו לתת על ידו מכתבים אל ציר־אנגליה בפטרבורג וברלין.

כ"ז פברואר. — בכל בתי הכנסת באנגליה נשאו הפלה בעד הצלחת משלחתו של מונטיפיורי ברוסיה.

ביום הראשון לחדש מַרְט יצאו מונטיפיורי ורעיתו לדרכם, זילכו ראשונה לברלין. שם חכה להם הד"ר לוי, אשר עפ"י רצון מונטיפיורי לזה אותם על דרכם לפטרבורג.

בברלין התיצב מונטיפיורי לפני הציר האנגלי וימסור לו את מכתב־ההמלצה מאת שר החיצון באנגליה. אחרי אשר שמע

הציר מפי מונטיפיורי את דבר מסעו לפטרבורג, נתן על ידו מכתב אל הארון פֶּוֹנְטוֹן, המטלא מקום ציר רוסייה בברלין (כי הציר הרוסי לא היה בעת ההיא בברלין). „הלכנו אפוא אל בית המלאכות הרוסית ונטסר את מכתב הציר האנגלי אל הארון פֶּוֹנְטוֹן. הארון הזה הבטיח לתת ביד מונטיפיורי מכתב אל פקידי הגבול, אבל יעץ את מונטיפיורי להשאר עוד חמשה ששה ימים בברלין, יען כי אין עתה שעת הכשר למסענו, כי הנהרות שטפו ועברו על גדותיהם ויקלקלו את הדרכים. ואחד השרים הנמצאים באותו מעמד בבית המלאכות, ואשר בא כלילה שעבר טפטרבורג, הגיד לנו כי הדרך מלא חתחתים וכמעט מן הנמנע הוא לעבור במרכבה, והוא בטוח כי נהיה אנוסים לעמוד באמצע הדרך.

אבל למרות הידיעות המרגיזות האלה נמר מונטיפיורי אמר לנסוע הלאה ולבלי התעכב בדרך בלתי אם מפני סכנת נפשות. ועוד באותו היום (י' מרט) יצאנו מברלין ונסע דרך קניגסברג וטילוֹיִט לעיר מיטוֹי.

ערב שבת, ב' מרט. — בתחנה האחרונה אשר לפני העיר מיטוֹי, היא התחנה אָלִי, באה לקראתנו דיפוטציה מנכבדי קהלת מיטוֹי לברך את מונטיפיורי ורעייתו ולהודות להם על הטובות אשר עשו לישראל במשלחתם לרמשק, ולבקש מהם להתאכסן בבית אשר פנו ראשי הקהלה לכבודם. מונט. הודה להם על אשר טרחו לצאת לקראתו לקדם פנינו במרחק מילין אחדים מהעיר, אבל לא נעתר לבקשתם, יען כי חפץ שמסעו יהי בלי שום פרסום. בכואנו העירה רצו טאות אנשים אחרי מרכבתנו עד בית המלון אשר סרנו אליו. במלון מצאנו לנו חדרים טובים ומרוחים, ועל זאת שמחנו מאד אחרי אשר עָנְתָה כחננו ימים רבים בדרך הרע, בנפצי השלג ובקרח כלילה.

מונטיפיורי החליט לעשות כעצת הברון ברונוב (הציר הרוסי בלונדון) ולבלי התראות בפרסום במסעו, ולכן לא יצא ממלוננו כל היום, וגם לא הלך לבהכ"נ, אף כי הדבר הזה היה לצער גדול לו ולרעייתו. ומפני טעם זה נאלץ גם להשיב את פני האנשים הרבים אשר באו לבקרו, ולא קבל אותם. — ארוחותינו

בבית המלון היו טובות ושטנות מאד; ואולם בשלחנו, במוצאי השבת, לשאל את בעל המלון לחשבוננו, נודע לנו כי ארוחותינו הוכנו בכית אחת הנשים הכבודות שבקהלה, מרת יוהנה דוידוב, והיא מאנה לקבל כל שכר. מונט. חפץ לתת לה מתנה לזכרון, אבל היא מאנה לקחת דבר, באמרה: "די שכר לי כי זכיתי לערוך ארוחה דלה בער אלה הבאים מארץ רחוקה לפעול לטובת האנושיות, מבלי אשר יבעתם פחד החרף הרוסי. יהי נעם ה' עליהם ומעשי יריהם יכונן".

במוצאי השבת עזבנו את מיטוי. מאות אנשים עמדו לפני המלון, לראות אותנו בצאתנו. — כאשר הגענו כשעה לפני חצות הלילה אל נהר דוינה, מנגד לעיר ריגה, ראינו והנה הנהר עודנו אמנם מכוסה בטכסה הקרח, אבל הקרח דק, וסכנה גדולה היא לעבור עליו במרכבותינו הכבודות והעמוסות משא בכר. אחרי הפצרות רבות נהנו לנו רשות לעבור את הנהר על אחריותנו ובמחיר גדול מאד. האופנים הוסרו מעל מרכבותינו, וגם המשא העמוס עליהן לוקח מעליהן, וישימו את הכל על עגלות־חרף אשר הוסעו בידי אנשים אל עבר הנהר השני. ואחרי כן, בשעה הראשונה וחצי אחרי חצות הלילה, עברו מונטיפיורי זרעיתו וכל אנשי־לויתם את הנהר ברגליהם. בכבוד עברנו את הנהר, כי על פני הקרח צפו סים, והקרח היה חלקלק ומלא בקיעים ופרצים. רגעים אחדים לפני עברנו את הנהר נפל איש אל תוך אחד הפרצים האלה ויטבע. גם אחר מבני לויתנו היה בסכנה כזו: הקרח נבקע תחתיו ורגלו האחת שקעה במים, זרק יען כי נפל מלא קומתו על פני הקרח לא כבר ממנו לחלצו ממצבו המסוכן. עשרים רגעים ארך מהלכנו על פני הנהר, והרגעים היו בעינינו כשעות מפני הסכנה הגדולה.

בבואנו לריגה הלכנו מיד אל בית המלון, ומאות אנשים לוו אותנו על דרכנו. זמן קצר אח"כ באה דיפוטציה מקהלת ישראל בריגה, וגם אנשים נכבדים אחרים, לקדם פנינו בכרכת שלום, אבל מונטיפיורי לא קבלם, מפני הטעם האמור למעלה. הוא בקש ממני (ר"ל הר"ר לוי) לצאת אליהם ולהגיד להם את הטעם המכריח אותו לחסר טנפשו את הענג להודות להם

על אותות החכה שהם מראים לו .
 בריגה שהינו רק זמן קצר מאד , רק די הנפש טעט ודי
 יבש את בגדינו ; ואח"כ הלכנו הלאה למסעינו .
 כיום כ"ו מרט באנו עירה נְרָוָה , ושם שבתנו עד מוצאי
 השבת . מעמד האויר היה רע מאד .

ג.

ככנת נפשות כמסע החרף ברוסיה . כזא מונט , לפטרבורג . שיחות עם
 הגרפים נסלרודה ואוברוב . הראיין עם הקיסר ניקולי . הרעות הקדומות
 של הגרף קיסילוב .

כ"ט מרט . — השלג איזר ירד קלקל עוד יותר את הדרכים ,
 זכבואנו לַטבורג היה מכסה הקרח על פני הנהר לוג בטצב רעוע
 מאד , ופקירי המשטר לא נתנו לנו לעבור עליו .
 מקום ללון לא נמצא בַטבורג . בעד מונטיפיורי ורעותו הציעו
 מין יצוע על הרצפה בחדר קטן ושפל , ואנכי (הר"ר ל) שכבתי על
 טצע תבן בחדר אחר . אבל החום הנורא אשר שרר בחדר שם
 מחנק לנפשי , עד כי נאלצתי לקום כלילה ולצאת החוצה .
 ל' מרט . — בשעה השביעית בבקר עברתי את הנהר
 לוג . רק קרח מעט נמצא עוד על פני הנהר , ופקיר המשטר
 הניד לי כי הוא יעש רפסודות להעביר בהם את מרכבותינו .
 מהרתי לשוב אל מונט . להודיעו את הבשורה הטובה הזאת
 ולהתעתר למסענו . אך לא עברה שעה לשובי הביתה , והנה קרח
 הנהר נתק ויחל לשחות במורד הנהר ; אז גמר מונט . לחדיל
 מעבור את הנהר מפני הסכנה הגדולה .
 לפנות ערב בא הפקיר ויודיענו כי הוא צוה לאנשי-צבא
 להעביר אותנו באני-שיט גדול על פני הנהר , וכאשר יהי האני
 נכון יבא לקחת אותנו . ובשעה השביעית בערב בא הפקיר

וידיענו כי „הכל נכון“. או ישבו מונטיפיורי ורעיתו במרכבתם, ואנחנו הלכנו ברגלינו על שפת הנהר, המרכבות הושמו באני גדול העומד על שפת הנהר, ואח"כ הסיעו את האני אל הנהר. אך בהיות האני בתוך הנהר התנגף על צורי מכשול, והסכנה היתה גדולה מאד. שעה המיטה נעצר האני ולא יכל למוש ממקומו, ורק אחרי עמל כבד שעמלו בו אנשי הצבא נע לדרכו הלאה.

אז הושיב הפקיד אותנו כלנו בסירת הרוגה שלו, ונעבור את הנהר בכבודות ובסכנה גדולה. הפקיד התנהג אתנו בנמוס גדול ובחרדה יתרה, ולא לקח מדיניו כל מתת.

ל"א מרש. — בצאתנו מימבורג היה עם לבבנו לנסוע הלאה כל הלילה, אבל הדרך הלך ורע, לכן נועצנו לנוח באפוליה אשר באנו שמה בשעה הראשונה אחרי חצות הלילה. שם מצאנו לנו חדרים מרוחים ורמים בבית־הדואר, וכרגע התנפלנו על הספות בכגדינו ונרדם. בשעה הששית יצאנו לדרכנו הלאה; אבל הדרך היה מקולקל עד מאד, עד כי הוכרחנו לרדת מעגלותינו, ומונטיפיורי ורעיתו ואנחנו כלנו הלכנו ברגלינו בתוך ערמות השלג מהלך שש או שבע ירסמות, עד אשר באנו עיפיים ונסמרים מקור, אל התחנה איורקוביץ. שם נחנו שלש שעות, ונסע משם בעגלת־החרף ונבוא אל התחנה קסקובה, שעה המיטה לפני בוא עגלותינו.

ביום הראשון לחדש אפריל באנו לסטרטנה, הרחוקה י"ז ירסמות וחצי מפטרבורג. הדרך פה טוב מאד, ולשני צדי הדרך עומדים בתי הקיץ של אצילי קרית־מלך. עד המקום הזה נתנו לנו למסע עגלותינו משמונה עד י"ב סוסים, ולפעמים עוד יותר; ואולם מסטרטנה והלאה נצטמצם מספר הסוסים עד לשלשה; וכאשר הוגד לנו נעשתה ההגבלה הזאת בפקודת הרשות. באותו היום, בשעה השלישית אחרי הצהרים, באנו לפטרבורג. אחרי אשר נבדקו תעודות המסע שלנו, הלכנו אל הבית אשר בו הזמנו לנו חדרים, אבל החדרים לא ישרו בעינינו, ונצטרך לבקש לנו מלון אחר, ואחרי חפוש מרובה כרנו אל המלון הנקרא Hôtel de Prusse.

ב' אפריל. — הלכנו אל הציר האנגלי (הארון בלומפלד), ומונט, מסר לו את מכתבי ההמלצה אשר בידו וגם הודיעו את הכלית בואו לפטרבורג. גם הראהו את מכתבי ההמלצה אל הגרף נסלרודה, אשר נתנו הסיר רוברט פיל והברון ברונוב בידו. הציר קבל את מונט, ברצון גדול, וגם כתב מכתב אל הגרף נסלרודה אשר בו הסגיר את מכתבי ההמלצה של מונט, ואחרי זמן קצר הודיע הגרף להציר כי הוא נכון לקבל את מונטיפיורי ביום הראשון של השבוע הבא.

מוג האויר בעיר הכירה קשה מאד למונטיפיורי ורעותו. האנשים אשר באו לבקרו הגידו להם כי אין בית אשר אין שם שלשה או ארבעה חולים במחלת הגריפא (זו ה"אִינפלוּעֶנְצֶה" של הזמן הזה), ועל ידי המחלה הזאת התרכזה מספר המיתות בפטרבורג.

ה' אפריל. — מונטיפיורי הלך עם הד"ר לוי לבקר בבית הגרף נסלרודה. הגרף קבל אותם כרגע, בידדות רבה, ויאמר כי כבר דבר עם הקיסר על אדות מונטיפיורי, ויודיע מונט, להגרף את שתי הסבות אשר בגללן בא לפטרבורג; האחת היא דבר יסוד בתי ספר ליהודים ברוסיה, והשנית היא בדבר העברת גזרת הגרוש מעל היהודים היושבים בקרבת הגבולים. ויענהו הגרף כי בנוגע לכטול הגזרה אין הדבר הזה נכנס בחוג משמרתו, אבל יודע הוא כי הממשלה עוסקת עתה לעשות שנויים אחרים בחוג הזה, ולבו ישמח מאד להיות לעזרה למונטיפיורי, ככל אשר יהי לאל ידו, להוציא חפצו לפעולות. אז דבר מונטיפיורי עם הגרף על אדות יסוד קולוניות לעבודת האדמה ליהודי רוסיה; ויענהו הגרף כי מחשבותיו בענין זה מתאימות אל מחשבות הממשלה, וכי גם הוא (הגרף) חפץ להרים את היהודים משפלות מצבם ולעשותם לחכרים יותר מועילים בחברה האנושית; וגם זאת אמר כי היהודים שבאנגליה, בצרפת ובאשכנז הם שמנה וסלתה של האומה הישראלית, ואולם היהודים שברוסיה ופולין עוסקים רק במסחר הקטן ובהעברת המכס. מונטיפיורי הביע להמיניסטר את צערו הגדול לשמוע מפיו על אדות היהודים

דעות כאלה שלא פלל להן, אח"כ אמר מונטיפיורי אל הגרף כי יחשוב לנפשו לאשר גדול אם יזכה להיות מוצג לפני הקיסר. ויענהו המיניסטר כי ישאל את פי הקיסר בדבר הראיון; וגם בקש מאת מונטיפיורי לראות את פני אוברוב (שר ההשכלה) למחר בשעה הראשונה אחרי הצהרים. ובטרם נפרד נסלרודה ממנו הבטיחו עוד הפעם כי חפץ הוא להיות לעוזר למונטיפיורי ככל יכלתו.

באותו היום הניח מונטיפיורי את כרטיסו ואת מכתבי ההמלצה בבית הגרף ארלוב.

ו' אפריל. — היום בקרנו את הגרף אוברוב ונשיח אתו במשך שעה וחצי. שר ההשכלה הבטיח את מונטיפיורי בשמו ובשם חבריו המיניסטרים, כי מחשבת הממשלה ביסוד כתי ספר ליהודים מכוונת רק לטובתם ולתקנתם של היהודים, ואין בלב הממשלה אף שמץ כונה להעבירם על דתם, כי כל חפצה רק לעשותם לחברים יותר מועילים בחברה האנושית ולהכשירם להתקדמותם. גם נתן הבטחתו למונטיפיורי, כי הממשלה זוממת להרחיב את זכויות היהודים, אבל היהודים צריכים להכשיר את עצמם מקודם לקבלת החסד הזה. "יהודי רוסיה" אמר השר, "שונים מהיהודים שביתר ארצות תבל; הם קנאים-אדוקים (אורטודוכסים) והם מאמינים בכל דברי התלמוד" (שהוא תורת-שקר, לפי דעת השר). "יהודי רוסיה הם הדיוטים גמורים אף בעניני דתם, ואני (השר) הייתי מחויב להכריחם ללמוד שפת עבר, את לשונם הם".

מונטיפיורי בתשובתו הגין על דעות האדוקים, וגם הזכיר להמיניסטר כי כבוד התלמוד גדול מאד בעיני החסידים והמלומדים מאוה"ע. והד"ר מלא אחרי דברי מונטיפיורי בערכו לפני השר את כל הדברים הטובים אשר דברו גדולי התיאולוגים הנוצרים על התלמוד (כגון: בוקסטורף, רייכלין, סכסטיאן מינסמר, מוריננס, וכו'). ובנוגע ליריעות יהודי רוסיה בשפת עבר ובדת ישראל הזכיר הד"ר ל. אל המיניסטר את כל אשר פעלו יהודי רוסיה בספרות העברית ובשירה העברית.

אך המיניסטר עמד על דעתו, ויאמר כי היהודים צריכים

להיות מחונכים בראשונה, במרם תנתן להם הזכות לעסוק בכל מיני פרנסה; אף כי גם הוא הודה כי במדה ידועה תועילו הרדיפות לעשותם למה שהם עתה. גם הוא הניד כי הממשלה עוסקת עתה ביצירת תכנית חרשה והיא אימרת להתנהג עם היהודים בסבלנות ובחסד ובחבה, אבל ימים רבים („אולי מאה שנה“) יעברו במרם יראה שנוי דמנכר. „לא אל הדור הזה אשים לבי, כי אם אל הדורות הבאים“. באחרית דבריו העיר השר כי היהודים הנם נתינים נאמנים, והם מסכינים על נקלה עם כל מיני הממשלות.

מונטיפיורי העיר את השר על הנחיצות לחלץ את היהודים ממצוקותיהם וממגורותיהם אשר באו עליהם עקב פקודת הגרושין מסכיבות הגבולים ומהכפרים. על זאת ענה השר: „הפקודה הזאת לא יצאה אל הפועל, וגם איננה איזמה כל כך בפועל כמו שמתארים אתה על הגליון בכתב; ומלבד זאת הנה הממשלה עוסקת כעת בשאלה זו בשים לב“. וישנה פעמים אחרות כי הממשלה הפצה להרים את היהודים משפלותם ולהכחיד את הדעות הקדומות שעודן שוררות כנגדם; אבל הוצאת המחשבה הטובה הזאת אל הפועל דורשת זמן רב, ועל היהודים לעזור לממשלה להפיק זממה, בהיטיבם את דרכם ובבקרם בכתי הספר. ומונטיפיורי הכטיח את השר כי רק הפחד שהיהודים מפחדים פן תאמר הממשלה להעבירם על דתם, רק אותו הפחד מונע אותם לעשות כמחשבותינו הטובות. — ובזאת תמה השיחה, והשר פטר אותנו בידידות רבה ובנמוס, וכן התנהג אתנו בכל עת הראיון.

בשובנו למלוננו בא הציר האנגלי עם רעיתו לבקר את מונטיפיורי ויהודית, וירב לשיח על הענין אשר בשכילו באנו לפטרבורג. הציץ מסר למונטיפיורי מכתב אשר קבל זה עתה מהרף נסלרודה, ואשר בו הוא מודיע כי הקיסר יואיל לקבל את מונטיפיורי מחר בשעה הראשונה אחרי הצהרים. מונטיפיורי הראה להציר את הנאום אשר הוא אומר לקרא באוני הקיסר, ויישב הנאום בעיני הציר. אז אמר לו מונטיפיורי כי הוא חפץ שהגרף נסלרודה יראה את הנאום מקודם. ויען הציר כי אם כן יוכל

ללכת מחר בבקר אל הגרף; אבל מונט, השב לנכון להשתדל להתראות עם הגרף תכף למען יחזה דעתו על הנאום.

תכף אחרי צאת הציר ורעיתו מלפנינו, הלכנו אל הגרף נסלרודה. הוא קבל אותנו מיד, ויקרא את הנאום, ויעש בו שנוים אחרים. בערב הלכנו אל המשתה אשר עשה הציר האנגלי. שם מצאנו את בת הגרף נסלרודה ואישה, את צירי אוסטריה וספסוניה ועוד שרים גדולים ונכבדים.

ח' אפריל. — מונט, היה נכון כבר ללכת אל הראיון עם הקיסר, וכבר לבש את בגדי השרד אשר לו, והנה בא רץ מאת הגרף נסלרודה להודיעו כי הקיסר רחה את הראיון ליום המחרת.

ט' אפריל. — מונטיפיורי כותב בזכרונותיו לאמר: „ברוך ה' אלהי אבותינו! היום בשעה הראשונה נכברתי להתראות עם הוד מלכותו קיסר רוסיה. אני התאמצתי ככל יכולתי להטות את לב הקיסר לשנות לגמרי את כל החוקים המעיקים על היהודים.“

וזה תרגום הנאום אשר קרא מונטיפיורי באזני הקיסר:

יהי רצון מלפני הוד קסריותך! הנני נגש לפניך ביראת הכבוד אשר ירחש לבי לך, אדוני הקיסר, ולממשלתך, ובתפלה היוצאת ממעמקי לבי אל אל עליון כי יאריך את ימי ממשלתך המוצלחה והנשאה על עמך, עם עצום, ישר ומצליח, — והנני מבקש רשות מלפני הוד מלכותך להודות לך בהכנעה רבה על הכבוד אשר עשתה לי ממשלתך, באמרה כי מציאותי בעיר המלוכה תוכל להביא תועלת לאחי בני האומה הישראלית בדבר יסוד בתי ספר לחנוך בני הנעורים שלהם; זאת העצה אשר יעץ הוד מלכותך בדאגתך, דאגת אב, לתקון מצבם ולהפרכת הצלחתם. הרשני נא, אדוני הקיסר, להשתמש בשעת הכושר הזאת להביע את בקשתי לפניך כי תועיל לשים לכך, לב רחום וחנון, אל מצב בני אמונתי החוסים בצל מלכותך, וכי תואיל להשתמש בכח השלטון אשר נתן אלהים בידך להקל ולשנות, ביד רחבה, את החוקים והפקודות אשר תוכח כי הם מעיקים על היהודים. ובכן אני מתחנן לפני הוד מלכותך לשים עינך לטובה עליהם למען יוכלו להחזיק מעמד בקרב יתר בני ארצם, ולמען

ינתן להם מקום להראות בתור נתינים נאמנים מאד ובתור אזרחים מועילים ונכבדים, ויחד עם זה יהיו נאמנים לאלהיהם, לאֵל עולם אשר לו הם מתפללים יום יום כי יכין את כסאך לדור דורים, וכי יאריך את ימיך למען תחזינה עיניך באֲשֶׁרוּ ובהצלחתו של הגוי הגדול והעצום, אשר אתה מושל בו".

על יתר פרטי הראיון הנכבד הזה כתוב בזכרונות מונטיפיורי לאמר: „הקיבר אמר לי בתשובה על נאומי כי הוא יכול להניח את דעתי בתתו לי את הבטחתו וגם את הבטחת כל שריו ויועציו, כי כלם חפצים בתקנת מצב היהודים בכל הדרכים האפשרים. הקיסר דבר במשך עשרים מינוט. הוא אמר לי כי טוב אעשה ללכת ולראות את אָחי בערי מגוריהם ברוסיה. ובנוגע לעבודת הצבא אמר לי כי כבר לקח מבני ישראל גם חיל השומרים לראשו. אנכי הבעתי לפניו תקותי כי יותן להם לעלות למעלה בפקודות הצבא, אם ימצא אותם ראויים לכך כיתר אנשי צבאו; והקיסר הסכים לזאת. אני שניתני לפניו פעמים אחדות, כי היהודים הם נתינים נאמנים ואזרחים חרוצים וישרים. על זאת העיר הקיסר בשפת צרפת *s'ils vous ressemblent* („אם דומים הם לך"). הקיסר חבק את ידי בחבה בכואי ובצאתי. אני מאושר מאד לשמוע מפי כל, למן האנשים היותר רמים במעלה ועד האנשים מהמפלגות התרתונות, כי בקורי ברוסיה יגדיל את כבוד היהודים בעיני עם הארץ, וכי הראיון עם הקיסר יהי רב הערך ורב התוצאות מאד".

י' אפריל. — אנשים רבים הניחו את כרטיסיהם במלוננו, ובהם הכי נכבדים: הגרף ארלוב ושר שוטרי הבולשת (געהיים-פוליציי). גם הוגד לנו כי האזרחים הבאים לפטרבורג נוהגים לבקר גם בבית הפקידות של הבולשת, ולכן הלכנו גם אנחנו אל הבית הזה ונתקבל שם בנמוס גדול.

בשעה השנית אחרי הצהרים בקרנו (עפ"י הזמנה מיוחדת) את הגרף קיסיליב, הוא המיניסטר אשר עניני היהודים מסורים בידו. מונטיפיורי ערך לפניו בפרוטרוט את כל בקשותיו לטובת היהודים. והשר שנה את דברי הגרפים נסלרודה ואוברוב, ויאמר גם הוא כי היהודים הם אזרחים קנאים, וכי התלמוד הוא מקור

כל הרעה לישראל. ומונטיפיורי והד"ר לוי הגינו על התלמוד, ככל אשר עשו בשיחתם עם שר ההשכלה.

הגרף קיסליב חפץ כי יעסקו היהודים בעבודה האדמה, באומנות ובכל עמל כפים, יותר מאשר הסכינו לעשות עד כה. ובנוגע לחוק הנרושין מקרבת הגבולים, אמר השר כי הן מותר ליהודים לשבת במרחק חמשים ורסמות מהגבולים. ומלבד זאת אמר השר כי חלילה לו מהכריח את היהודים להשאר בארץ; אדרבה, יצאו נא כחצי מיליון או כשש מאות אלף איש מן הארץ; ואם יאבה מונט, יוכל לקחת מהם עשרת אלפים נפש או יותר להושיבם בארץ הקדושה או בכל מקום אשר יחפוץ. השר הראה למונטיפיורי פקודה חדשה הנכונה להתפרסם, אשר על פיה יותן ליהודים זכויות אחדות, אבל גם יוכרחו לבחר להם, כמשך זמן ידוע, משלח יד קבוע שפעולתו אמת, ואם אין ישאו עונם כריקים ופוחזים (וואגאבונדען). לפי דברי השר התישבו יהודים רבים בפלכי סיביריה, אבל השלטון המקומי חבל תחבולות לבל יוסיפו עוד היהודים לבוא שמה. ויוסף השר לגלות דעתו על היהודים כי קנאים מהבילים הם, וכי הם מתפללים לביאת המשיח ולשובם לארץ הקדושה, וכי הם מרעיבים את נפשם בכל ימי החול למען יהי להם נרות ודגים לשבת. ואחרי אשר הוכיח להם מונטיפיורי את בטולן של האשמות האלה, אמר המיניסטר כי ישמח מאד לראות אותנו לעתים קרובות וכי ביתו יהי פתוח למונטיפיורי בכל עת ובכל שעה, ויבקש מאתנו לשוב ולבקרו בקרוב.

י"א אפריל (ערב שבת). — לעת הצהרים בא פקיד מלשכת שר המלחמה להודיע את מונטיפיורי, כי בהודע להקיסר חפצו של מונטיפיורי לראות את סדר התפלה בבית הכנסת של אנשי הצבא הישראליים, נתן צו ללות את מונטיפיורי על דרכו זה ולהודיעו כי זמן תפלת ערבית הוא בשעה השביעית, ותפלת שחרית משעה השמינית עד השעה השתים עשרה.

בערב הלכנו אפוא אל בית הכנסת שהוא הרחוק מאד ממלוננו. בית הכנסת היה חדר גדול, ובו ארון הקדש, בימה וכל מכשירי בית הכנסת, ועל הקיר תלו לוח אשר עליו כתובה התפלה בעד שלום הקיסר ומשפחתו הרמה. החזן הוא אחד מאנשי

הצבא, ומספר כל המתפללים עלה לסך שלש מאות איש (בלם אנשי צבא). כלם מתפללים בקול רם ובכונה עצומה, וכנראה הם יראים את ה' מאד. — מונטיפיורי היה עיף ויגע מאד מהגב ההליכה בגשם השוטף ובטיט החוצות, ובעמל רב שב למלונג.

ד.

הגרף קיסליב נזח יותר, מונטיפיורי ניסע לזילנה, קבלת פנו בזילנה. השובת היהודים על האשמות שטפלו עליהם.

ט"ו אפריל. — הלכנו לבקר עוד הפעם את הגרף קיסליב. הוא אמר למונטיפיורי כי הקיסר חפץ לדעת מה דעתו על בית-הכנסת של אנשי הצבא. אחרי כן שב להבטיחנו כי הממשלה החליטה לבחר דרך חדשה במנהגה עם היהודים, דרך יותר נוחה ויותר רכה. הקיסר חפץ כי יתבוללו (to amalgamate) בעם הארץ, וכי יעסקו בעבודת האדמה. אבל הוא לא יכבד עליהם אכפו ולא יכריחם לזאת; הם יכולים לעשות כרצונם, ומי החפץ לעלות מן הארץ יוכל לעשות זאת באין מפריע, והפוליציה לא תוסיף עוד לספור את כל צעדיהם כאשר עד הנה. הגרף אמר כי עוד יכתוב אל מונטיפיורי בנדרון זה, וגם יתן לו את רשימת הערים אשר יבקר בהן; אבל הגיד לו כי הדרכים רעים מאד למסע. מונטיפיורי הביע את חפצו הנמרץ לנסוע לזילנה, ויסכם המיניסטר לחפצו זה, וגם נתן לו מכתבי המלצה אל הפקידים וגם אמר לכתוב אל פקידו בתי הדואר כי יכינו לו סוסים בכל הדרך.

מונטיפיורי נגע בשיחה זו בעניני הדת, ויאמר לו המיניסטר כי הוא איננו מתערב בדברים שבין אדם למקום, וכל חפצו הוא רק שיהיו היהודים ברוסיה לאזרחים מועילים, וכי יזכו לקבל זכויות רבות, ככל הזכויות אשר לאחיהם באנגליה. גם הרבה השר לדבר על עניותם ומחסדיהם של יהודי רוסיה, וישמח מונטיפיורי לשמוע

הפעם מפי המיניסטר דברים יותר טובים מאשר בפעם הקודמת. הגרף אמר כי מותר לאומנים ולמכניקים מבני ישראל לבוא לפטר-בורג ולעסוק באומנותם, רק אל יביאו אתם את נשיהם ובניהם. הוא הבטיח לתת למונטיפיורי העתקות מהפקודה בדבר גרוש היהודים מהכפרים, וגם הראה לו גליון ממכה"ע הצרפתי „ז'ורנל די דיבא" אשר בו נאמר כי בנפרלמנט האנגלי נשאל נשאל סר רוברט פיל על אדות הפקודה הזאת.

„לבי ישמח מאד" אומר מונטיפיורי בזכרונותיו „כי בגלל בקורנו בפטרבורג יוטב גורל היהודים. מהולל שם ה'!"
 י"ז אפריל. — הלכנו להתפלל בבית הכנסת של אנשי הצבא הישראליים. שני אפיצירים לוו את מונטיפיורי על דרכו ויאמרו כי הם מקוים שהוא שבע רצון מסררי בית הכנסת. ואנשי הצבא הישראליים הגידו לנו כי ביאת מונטיפיורי הביאה להם תועלת רבה, ומעת כואו היטיבו הפקירים את דרכם עמהם.

כ' אפריל. — הלכנו אל הגראף אוברוב ונשב אתו כשעה אחת. הוא נתן למונטיפיורי מכתב המלצה אל השר המפקח על השכלת העם בוילנה, וגם הבטיח לשום לב אל כל ההערות אשר ישלח לו מונטיפיורי אחרי שובו מוילנה.

אחרי כן הלכנו להפרד מהגרף קיסיליב. גם הוא הבטיח את מונטיפיורי כי ישום לב להערותיו בעמק העיון, וכי הוא (הגרף) ישים לפני הקיסר את המכתב אשר ישלח לו מונטיפיורי מוילנה, וגם יענהו על מכתבו. — גם קיסיליב גם אוברוב נפרדו מאתנו בחכה יתרה, ופקודה נשלחה אל פקודי בתי הדואר על כל דרכנו לנהל אותנו בסוסים בכל צרכנו.

כשעה הראשונה אחרי הצהרים בקרנו את הגרף נסלרודה, וגם הוא קבל אותנו ברצון גדול. הוא אמר לתת למונטיפיורי מכתב המלצה אל שר הפלך בוילנה, וגם הוא הבטיח לשום לב היטב אל ההצעות אשר ישלח לו מונטיפיורי לתקנת אחיו בני אמונתו.

עוד הפעם נתנו כל המיניסטרים את הבטחתם למונטיפיורי כי התקונים אשר הממשלה זוממת להנהיג בעניני החנוך של היהודים אינם מתכוונים כלל להעבירם על דתם.

מונטיפיורי דבר עם אחדים מאנשי הצבא הישראליים העוברים בצבא זה עשר או ט"ו שנה. הם אמרו לו כי לאלה העוברים בחיל השומרים לראש הקיסר יקרא הרור אחרי עשרים שנות עבודה, ואולם יתר אנשי הצבא לא יתפטרו מעבודתם אלא לאחר כ"ה שנה. כפי הנראה למונטיפיורי אין האנשים האלה מתאוננים כלל על מצבם וגורלם, והם יראי ה' ושומרי מצוה בתכלית הדיוק. הם הביאו למונטיפיורי את ספרי התקנות של חברות הצדקה ובתי הספר שלהם.

סופרים ומשוררים רבים הגישו את מחברותיהם לכבוד מונטיפיורי ורעייתו. בתי ההולים, בתי הספר וכל מיני מוסדות החסד שלחו את ראשיהם לברך את מונטיפיורי — והוא השתדל לתמוך בנדבותיו, ככל יכלתו, את כל הראוים להמיכה.

מעת אשר זכה מונטיפיורי להתייב לפני הקיסר, גדול מאד מספר האצילים אשר החלו לבקש קרבתו ואשר באו לבקר. אבל מונטיפיורי לא יכל להשיב בקורים לכלם, יען כי היה אין לדרכו, לנסוע אל המקומות אשר קראה הממשלה לפניו בשם.

יהודים רבים באו לברכנו בשלום בצאתנו לדרך; כמעט כלם היו אנשי צבא אשר נאספו הנה מארבע כנפות ארץ רוסיה. לאחד מהם היו שני אותות כבוד אשר קבל בעד גבורתו במלחמה בפולין; הוא עבד בצבא י"ח שנה.

הגרף נסלרודה שלח מכתב המלצה בעד מונטיפיורי אל הנציב בורשה. והגרף קיסיליב כתב אל ראש בית הדואר בויל-קומיר לבל יזשמו מכשולים על דרכנו מוילקומיר לוילנה.

אחרי אשר נעשו כל ההכנות הנחוצות יצאנו לדרכנו. זכיום כ"ד אפריל באנו לעיר רזיצה. בתי הדואר מעיר אסטרום עד הנה הם במצב רע מאד בנוגע לנקיז ולכושרות. בלילה שעבר לא יכלנו להשיג לא לחם ולא שבר, לא יין ולא כל משקה חריף, וגם המים היו רעים מאד. מטות אין למצא כלל. מעת אשר יצאנו מפטרבורג שכבנו רק על ספות, ועפ"י רוב לבושים בכגדינו. העיר רזיצה היא העיר הראשונה, על דרכנו מפטרבורג אשר בה יושבים יהודים, וכנראה הם עניים מרודים. כ"ו אפריל. — עברנו דרך דניבורג ונבא לוילקומיר.

שם באה דיכומציה מוילנה לקדם פנינו.

כ"ט אפריל. — באנו לוילנה. העיר הזאת היא המרכז היותר נכבד לספרות העברית ברוסיה, ובין יושביה יש מספר גדול של סופרים ומשוררים מצוינים בשפת עבר. יושביה מצטיינים גם בכל מיני חרשת המעשה, והם טובי האומנים במקום הזה. הם חרוצים מאוד בעסקי מסחר, ובגלל בינתם ובקיאותם בענינים מעשיים הם נכבדים מאד בעיני שכניהם הנוצרים הנבאים אליהם לעתים קרובות להתיעץ אתם. — (פה באו בגוף הספר דברים אחרים, מקוטעים ובלתי מדויקים, על תולדות קהלת וילנה; ולא חשבנו לנכון לתרגמם עברית).

יהודי וילנה קבלו את מונטיפיורי בכבוד גדול ובחבה יתרה. הרבנים והדיינים וכל ראשי מוסדות החסד, בתי הספר, וכל נכבדי העדה, יצאו לקראתנו אל המקום הנקרא קריזאנקי, במרחק י"ז ורסטות מוילנה, וסגל חבורה מתוכם הרחיקה ללכת עוד חמש ורסטות לקדם פנינו. בבואם אלינו הגישו לנו מנחה ורעיתו שיר כתוב בשפת עבר צחה, ועל זאת הודה להם מונט. בכל לבו. ואחרי כן הלכה הדיפוטציה מעלינו ותמחר להודיע את דבר בואנו לחבריהם המחכים בקריזאנקי.

ובקריזאנקי מצאנו עומדים בשורה אחת כל חברי הועד הנוסד לקבלת פנינו. כאשר עמדה המרכבה, נגש הרב בלוית יתר הנכבדים, וינאם נאום באזני מונטיפיורי ורעיתו; ומונטיפיורי ענהו דברי תודה בשמו ובשם רעיתו. אז בקשו אותנו ללכת מעגלותינו, ונבוא אל חדר מהודר ומקושט כטוב טעם לכבוד היום, ושם מצאנו שלחן ערוך מלא מעדנים ומשמנים לארוחת הבקר.

עזבנו את קריזאנקי ונסע הלאה לוילנה. כל הדרך הוא, במרחק י"ז ורסטות, היה מלא המונים המונים אנשים ונשים אשר עמדו משני עבריו ויקראו אלינו בשפת עבר: ברוכים הבאים בשם ה'! וכאשר קרבה אליהם מרכבת מונטיפיורי ויראו את הכתובת העברית "ירושלים" על דגלו, לא היה קץ לשמחתם, ויעתירו עתרת ברכות על היושבים במרכבה.

בבואנו לוילנה סרנו אל בית ר' יצחק אריה זעמיל, זה

הבית אשר פנו לנו לאכסניא, ושם חכו לנו שלשה אנשים מנכבדי הקהלה, אשר עמדו הכן לעשות את מצוות מונטיפיורי. הלינה המרוחה בבית הזה; השכיחה עד מהרה את מונטיפיורי ורעיתו את כל התלאה אשר מצאתם בדרך מיום צאתם מפטרבורג.

ל' אפריל. — מונטיפיורי כותב בזכרונותיו לאמר: „הלכתי עם הד"ר לוי אל שר הפלך למסור לו את מכתבי ההמלצה שלי, ויקבלנו בלי התמהמה. הוא התנהג אתי בנמוס גדול, וידב לשיח על אדות היהודים. מצבם הנורא הוא, לפי דעתו, תולדת עניותם הגדולה, והוא חושב כי רק עבודת האדמה תוכל להלצים מענים, אבל מפני חוסר כסף יכבד להוציא את המחשבה הזאת אל הפועל. לפי דעתו לא יגורשו היהודים מהכפרים לפני ימי הבציר, למען תהי שדות להמציא להם איזה עסק. היהודים יכולים לקחת אדמה בקרבת הנוצרים, ולפי דעתו טוב הוא כי יחיו אתם יחדו בתמידות. אני חושב כי היהודים התרבו באוכלוסין ביתר מהירות מהנוצרים, ולכן יקש להם יותר למצוא פרנסתם במסחר הקטן. — השר הציגני לפני אשתו, היא אשה יפה ונעימה מאד וגם חכמה ומשכלת מאד. היא דברה דברים טובים מאד על היהודים. — הלכתי גם אל יועץ הממשלה, האדון גרובר. לבו טוב מאד ליהודים.”

באותו היום קבל מונטיפיורי את הדיפוטציה של ראשי קהלת היהודים בוילנה, והד"ר לוי דבר אתם אשכנזית בשם מונטיפיורי, ויתאר להם את הדרך הגדול של מסע מונטיפיורי לרוסיה, וגם הגיד להם כי שרי הממשלה התאוננו על היהודים באזני מונטיפיורי ויאשימו אותם באשמות אחדות, ולכן מבקש מונטיפיורי מראשי הקהלה להשיב על כל הדברים אשר שם לפניהם ולתת לו את כל הידיעות הנחוצות.

חברי הדיפוטציה שמעו, ועיניהם דומעות, את האשמות שטפלו עליהם, ויבטיחו להמציא למונטיפיורי בכתב תשובה ברורה ונכונה על כל השאלות, אשר תכיל גם השקפה היסטורית על מצב היהודים ברוסיה, וגם מכתבים ממשפחות עבריות אשר נורשו בעת ההיא מהכפרים.

הגוברנמור האזרחי שלח את שר השוטרים אל מונטיפיורי לאמר לו כי ישמח מאד ללכת עם מונטיפיורי להראותו את המוסדות של צבור העונים אשר בעיר, בשעה אשר יקבע מונטיפיורי.

א' מאי. — מונטיפיורי הלך אל הגוברנמור האזרחי וישב אתו כשעה אחת. השר שנה לו את כל הדברים אשר הגידו לו המיניסטרים, ויאמר כי לא נגזר כלל על היהודים לעזוב את הכפרים, כי אם לחדול ממכירת יי"ש.

שר הפלך בקר את מונטיפיורי ויקרא אותו ואת רעיתו אל המשתה במחולת אשר יעשה ביום י"ז לחדש הזה. מונטיפיורי אשר לא פלל ללכת אל משתהמחולות בוילנה, עזב את בגדי השרד שלו בוילקומיר, ולכן מאן לקבל את הימנת השר; אך השר ענהו כרגע כי ישלח ריץ לוילקומיר להביא את בגדיו משם למועד אשר אמר, והוא מקוה לראות את מונטיפיורי במשתה. **ההיא.**

אצילים רבים באו לבקר את מונטיפיורי, ובתוכם היה גם הגרף ויטגנשטיין.

ה.

(בקורים בבית המדרש ומוסדות החסד. הצטרקות היהודים על האשכות שטפלו עליהם. וילקומיר. קיבנה. ורשה. ראיון עם הנציב בורשה).

ב' מאי. — מונטיפיורי קבל אנשים רבים מבני הקהלה, אותם ואת נשיהם ואת בניהם, למען למוד לדעת את מנהגיהם ודרכי שיחתם.

לפי מנהג המקום, נשלחו למונטיפיורי מאות בקבוקי יין, ועוגות וממתקים, למנחה; ואת ה"כבודים" האלה חלקו מונטיפיורי ורעיתו בעצם ידם לכל האורחים אשר באו לבקרם. מנהגי הידידות אשר התנהגו עם כל אחד מהבאים אמצו את רוח אורחיהם

לשפוך את כל לבם לפני מונטיפיורי.
 באותו הערב צוה מונטיפיורי לאחד מסופרי סת"ם להחל
 לכתוב למענו ספר-תורה.

ג' מאי. — אחרי בקרנו בבית שר הפלך, הלכנו לסיר
 את בית המדרש והישיבות, ונבחנו את התלמידים, ונדבר עם
 המורים והראשים על הענינים שעליהם העירו את מונטיפיורי
 בהיותו בפטרבורג, בכל אחד מהבתים האלה נתנו לנו את כל
 הידיעות הנחוצות, ובהן השתמש מונטיפיורי אח"כ בחות-דעתו
 אשר שלח אל הקיסר. — גם בקרנו בבית הספר, והתלמידים
 השביעו אותנו רצון בידיעתם בשפות צרפת, רוסיה, אשכנז
 ועברית; ביחוד הצטיינו בחכמת החשבון.

בערב בקר מונטיפיורי (ע"פ הזמנת הגוברנטור) את התיאטרון,
 ואח"כ הלך עם רעייתו ועם הד"ר לוי אל משתה-המחולות אשר
 עשה השר.

ד' מאי. — הלכנו, בלויית הגוברנטור, לבקר את בתי הדפוס
 של האחים רוס, רונדזינסקי, קניגסברג וטורקין. בעלי בתי
 הדפוס הגישו לנו למנחה ספרים חשובים אשר על כל אחד מהם
 כתיב שיר מאת המשורר רב הכשרון א"ב לבנון (אד"ם).

אח"כ הלכנו אל בית החולים העברי ואל עוד מוסדות חסד
 ובתי ספר ובתי מדרש, ובכל מקום עוררנו את לב התלמידים
 ללמוד שפת רוסיה וספרותה, ובכל מקום נתנו נדבותינו.
 מונטיפיורי השתדל בכל האמצעים ללמוד לדעת היטב את
 הענינים אשר נתבקש להודיע להקיסר על אדותם. הוא הזמין
 עשרה אנשים מטובי העדה לבא להתפלל אתו במלונו, בבקר
 ובערב, ולשאת ולתת אתם אח"כ בענינים הנוגעים אל הכלל.

ה' מאי. — מונטיפיורי בלה שעות אחדות ביום בבקורים
 בבתי ראשי הקהלה, למען תת כבוד להם וגם למען התבונן
 בהליכות בניהם ולדעת את ארחות חייהם, וישמח למצא ביניהם
 נשים, בנים ובנות, המחונכים היטב; מעונותיהם היו נקיים
 בתכלית הנקיון, כלי-הבית פשוטים אבל נאותים לתשמיש, ובני
 הבית בריאים למראה. אחדים מהם היו יפי תאר ויפי מראה
 מאד.

מספר המכתבים הבאים אל מונטיפיורי מיהודים ומנוצרים, הולך ורב משעה לשעה. לפעמים עסקנו כל הלילה בקריאת המכתבים, ובהוצאת תוצאות מאלה הדרושים שימת-לב מיוחדת. ו' מאי. — היום לא יצאנו מפתח מלוננו, כי כל היום היינו שקועים בשיחות עם אנשים רבים על אדות עניני הכלל. — והאדון גרובר בא לבקרנו בעת אשר החדר היה מלא אנשים, ובהם הרב, החזן ורבים מראשי העדה. וישתמשו האנשים במקרה וזה לדבר על מנין היהודים ברוסיה, ויחליטו בפניו כי הממשלה לא תרשה להם לקנות אדמה לעבדה, וגם לא תקח אותם בתור פועלים. ויאמרו אל האדון גרובר, כי אם יחפוץ הנם נכונים להביא אליו, בעוד חמשה רגעים, חמשת אלפים יהודים, אנשים נשים וילדים, אשר יקבלו עליהם לעבוד כל עבודה קשה בעד פת להם ליום. גם אמרו כי פעמים רבות בקשו מאת הממשלה לתת להם אדמה לעבדה, אבל הממשלה לא נתנה להם הרשיון. השיחה נמשכה זמן רב בהתרגשות גדולה. אז באה דיפוטציה גדולה לבקש מאת מונטיפיורי להאריך ימי שבתו בוילנה עד אחרי השבת. גם ראש האזרחים, אשר היה באותו מעמד, בקש בזאת מאת מונטיפיורי, ויעתר להם מונטיפיורי, ביחוד יען כי לפי דברי הדיפוטציה לא יספיקו לערוך את הכתבים הנחוצים לו לפני השבת.

ח' מאי, ערב שבת. — ראשי קהלת וילנה יחד עם ראשי קהלות גדולות אחרות, התאספו לאספה רבה, לבחון את הכתבים אשר נערכו להגיש למונטיפיורי בתור תשובה על האשמות שטפלו עליהם בפטרבורג. באספה זו הוחלט לשלוח דיפוטציה אל מונטיפיורי ולבקשו כי יקבל את ראשי הקהלות במוצאי השבת, ולבקש מאת הדר"ר לוי כי ישא מדברותיו למחר, ביום השבת, בבהכ"נ הגדול, למען תת מקום לרוב העם לדעת (ככל מה שימצא לנכון להודיעם) את הענינים העקריים אשר במשלחת מונטיפיורי לרוסיה. הדיפוטציה באה ותודיענו את ההחלטות הנז', ומונטיפיורי זהר"ר לוי הסכימו להן.

ט' מאי, מוצש"ק. — אחרי הצהרים דרש הדר"ר לוי בבהכ"נ לפני קהל גדול. ובערב נקהלו ראשי הקהלה עם ראשי הקהלות

האחרות בבית מלוננו, וימסרו למונטיפיורי את הכתבים שנערכו בשפת-עבר, צרפתית ורוסית.

מחזה מרעיש לב הוא בעת אשר הנאשם בבית המשפט, גם אם משפל המדרגה הוא, עומד להמליץ על עצמו ולהוכיח צדקתו לנגד מאשימו התקיף ממנו. אך המחזה אשר ראינו אנחנו בערב הזה, היה יותר מעורר לב; כי אז עמדו באי-כחם של שלשה מיליונים נתינים נאמנים של קיסר רוסיה, להמליץ על עצמם ולהוכיח צדקתם לנגד האשמות האיומות אשר טפלו שרי הממשלה עליהם. דמעות ירדו מעיני זקני העדה בהקרא כתבי ההצטרקות, וגם מונטיפיורי ורעייתו לא יכלו להבליג על המית לבם והתרגשותם. הכתבים תורגמו אנגלית מלה במלה, ואח"כ נקראו בקול רם לפני כל הנאספים, ומונטיפיורי ערך שאלות אל ראשי הקהלות, והם ענוהו על כל שאלותיו. כה נמשך המשא ומתן שעות רבות, ובשעה השניה אחרי חצות הלילה תמה האספה. אז הוגש יין וממתקים לכל הנאספים, ומונטיפיורי נשא כוסו „לימים יותר טובים, ולשלום אחיו ברוסיה ולהצלחתם". כל הנאספים שפכו דמעות בהפרדם מאתנו.

לפני נסענו מוילנה שלח מונטיפיורי נדבות, ביד רחבה, לכל מוסדות החסד וגם לאנשים פרטים הראויים לתמיכה. הרושם הטוב אשר עשו עליו אנשי וילנה, המריץ את מונטיפיורי לאמר לכל הנאספים, בעלותו על מרכבתו, את הדברים האלה: „אני הולך מעליכם, אבל לבי יהיה תמיד אתכם. בצרת אחי צר גם לי, ובהיות לכם סבה לכבות, תרדנה גם עיני דמעה".

בשעה הרביעית בבקר יצאנו מוילנה ונסע לוילקומיר. הגשמים אשר ירדו בימים האחרונים קלקלו את הדרכים עד מאד, ועגלותינו התנהלו בכבדות, ופעמים אחדות היינו בסכנה. מלבד זאת נקהלו עלינו מאות עניים מבני הרוסים, והם ונשיהם וילדיהם הלכו אחרי עגלותינו מהלך כמה פרסאות ולא הרפו ממנו. וככל אשר הוסיף מונטיפיורי לתת להם נדבותיו, כן התרבו צרכיהם ותביעותיהם.

בוילקומיר קרמה אותנו דיפוטציה עברית ביין ועגות.

הדברים אשר ספרו לנו על אדות מצב היהודים בעיר הזאת העציבו אותנו מאד. לפי דבריהם מתו בשנה שעברה החלק הרביעי מבני הקהלה (שמספרם עולה לכך ת"ק משפחות) בעני ובמחסור.

אחרי אשר בקרנו את בית המדרש ואת בתי החסד בוילקומיר נסענו לקובנה. בקובנה קדמו פנינו מאות אנשים אשר החזיקו נרות דולקים בידם. הבית אשר פנו לנו היה מהודר מאד, וכל חדריו ואולמיו היו מלאים זיו ומפיקים נגה מאור נרות השעוה הרבים אשר דלקו בהם בכואנו. בעל הבית (מר קדיסון) ואשתו שרתו לפנינו בעצמם. „מיום אשר יצאנו מאנגליה לא היו לנו ממות כאלה והרוחה כזו“, כן אומרת יהודית בזכרונותיה.

בקובנה היה למונטיפיורי שיח ושיג נכבד עם שר הפלך בדבר שכירת פועלים עברים לתקון המסלות; הפועלים העברים דרשו רק עשרים קאפ' ליום בשכר עבודתם, תחת אשר הפועלים מעם הארץ דרשו בשכרם שלשים קאפ' ליום.

ראשי העדה המציאו למונטיפיורי, בעל פה ובכתב, ידיעות על מצב היהודים בכלל בפלך קובנה.

בעשירי לחדש מאי עזבנו את קובנה ונסע לורשה דרך קלוריה וסובלק (בכל המקומות האלה התראה מונטיפיורי עם פקדי הרשות ועם ראשי הקהלה). וביום י"ג מאי באנו לורשה. מר בלומברג, אחד מראשי הסוחרים בורשה, בקש ממונטיפיורי כי יתארח בביתו כל ימי שבתו שם; אבל מונטיפיורי לא נעתר לו, וימצא לנכון לסור אל בית מלון מהתארח בבית איש פרטי.

הרב וראשי קהלת ורשה באו לברכנו בשלום, ויאמרו כי היה ברעתם לקדם פנינו בכבוד ובפרסום יותר גדול, אבל לא יכלו להפיק זממם. כי כאשר שאלו את שר העיר: המותר להם לצאת מחוץ לעיר לקדם פנינו? ענם השר: אינני יכל לאמר לכם לא „הן“ ולא „לאו“.

הידיעות אשר הגיעו למונטיפיורי על אדות מצב היהודים בפולין, מעציבות עד מאד.

י"ד מאי. — מונטיפיורי הלך בלוית הר"ר לוי אל הקונסול

האנגלי אשר הוליך אותם כרגע אל המוניסטרים לענינים הפנימיים ולענינים החיצוניים ואל הגוברנטור של הצבא, המוניסטרים קבלו את מונטיפיורי ברצון גדול וירבו לשיח אתו על מצב היהודים, ושר החיצון הבטיח להשתדל להשיג הרשיון מאת הנציב להציג את מונטיפיורי לפניו. כל השרים האלה שנו לפני את התלונות ששמעתי בפטרבורג, כי היהודים אינם חפצים לעבוד את האדמה; ואולם מפי היהודים שמעתי את התלונות, שהתאוננו לפני גם יהודי וילנה, כי לא ינתן להם הרשיון לקנות אדמה.

ביום הודיענו שר החיצון במכתב כי הנסיך פסקביץ (הנציב) ישמח מאד להתראות אתי מחר בצהרים.

ראשי קהלת ישראל התייצבו לפני בתור דיפוטציה, ויתארו לי בצבעים שחורים מאד את מצב היהודים בממלכת פולין.

ט"ו מאי. — הקונסול האנגלי בא אלינו וילך אתנו אל היכל הנציב, הנסיך קבלנו בנמוס מצוין, ושיח אתנו במשך שעה וחצי על אדות היהודים. דעותיו בענין זה הן אותן הדעות ששמעתי בפטרבורג. גם הוא אמר כי היהודים אינם חפצים לעסוק בעבודת האדמה, אף כי לפי חוקי המדינה מותר להם לקנות קרקע. ואולם אנכי הגדתי לו כי מאות יהודים הביעו לי את תשוקתם העזה לעבודת האדמה; אין זאת כי אם יש איזו מכשולים בהפרמליטטים הדרושים להשגת הרשיון... הנסיך איננו מסכים להרבות השכלת היהודים ולהיטיב חנוכסם, ובשום אופן אין דעתו נוטה לתת להם איזו זכות.

אחרי תם שיחתנו עצר הנסיך אותי ואת הקונסול לארוחת הצהרים. אל הסעודה באו קרואים נכבדים, שרי ממשלה רמיז המעלה וגרולי האצילים. אני ישבתי לימין הנציב, אבל לא טעמתי מהמאכלים בלתי אם ירקות והפרפראות הבאות לקנח-סעודה.

ט"ז מאי. — דיפוטציה של ראשי בתי החסד העברים הגישה לאשתי היקרה ולי אגרת-ההלה וגביע כסף יפה מאד, לאות תודה על השתדלותנו בעדם. לפני בית מלוננו עמדו, מהבקר עד אשמורה בלילה, מאות אנשים מבני ישראל אשר נכספו נכספו

לראות פנינו. ובעמל כבד הצליחו שני ג'נדרמים ופקיד המשטר
לעצור בעד ההמון הזה מהתפרץ אל תוך הבית.
בו ביום כבד אותנו הגוברנמור של הצבא בבקור ארוך.

ד.

(השתרלות בדבר שנוי המלבוש, "החסידים". מונטיפיורי יוצא
מדרשה, פזנא, ברלין ופפר"ט, מונטיפיורי שב לאנגליה).

י"ז מאי, — היום בקרנו את הנסיכה פסקביץ, אשת
הנציב, ואח"כ הלכנו, בלויית מר אָפּשטיין, לבקר בבית החולים
העברי. בית-החולים (אשר בו נמצאו בעת ההיא שני"ה מטות
לחולים) וגם בית המחסה לזקנים עניים אשר יסד מר מתתיהו
רוזין, מצאו חן מאד בעיני מונטיפיורי, ובזכרונותיו הוא מתאר
את תכונתם בפרוטרוט ומרבה להלל את הליכות הבתים האלה.
ביחוד הוא מטעים את העובדה רבת הערך כי ילדי העניים
מתחנכים שם באומנות שונות, — ראשי הבית עשו כבוד גדול
למונטיפיורי ויקריבו לו אָשכר: פסל-ברונז קטן, בתבנית פסלו של
משה מעשה ידי היוצר-פסל מיכאל אנג'לו.

בשובנו למלוננו מצאנו את הקונכול האנגלי יושב ומחכה
למונטיפיורי למען לכת אתו אל האדון הילפרילינג, ראש לשכת
הדיפלומטיה של הנציב. בבואנו אל האדון הזה הודה לו מונטיפיורי
על המכתב אשר שלח לו אתמול, וגם על הפקודה אשר התפרסמה
אמש המתירה ליהודים ללבוש את מלבושם ההזה עוד שלשה
חדשים, עד ראש חדש יולי. "ע"י הארוכה הזאת תהי הרוחה
לעניים; אע"פ שנוכחתי לשמחתי כי היהודים לא יסרבו כלל למלא
את משאלות הממשלה בדבר שנוי המלבוש".

(המלבוש של יהודי פולין הוא המלבוש הפולני העתיק

אשר לפנים לבשו אותו גם הנוצרים גם היהודים במדינה זו. ומרוב ימים נקדש בעיני היהודים, עד כי חשבו לעברה חמורה להחליפו במלבוש אירופי. ואולם בוא מונטיפיורי לפולין הועיל הרבה להסיר מלבם את המשפט הקדום הזה, אחרי ראותם כי אע"פ שהוא לובש בגדי אירופה בכל זאת הוא צדיק גמור ומדקדק במצות עד מאד].

מונטיפיורי אמר אל האדון הנ"ל: "יודע אני כי בכל רגע מחכים לבוא הקיסר, ולכן אהיה מאושר מאד אם תנתן לי היכלת להתיצב לפניו. אינני מבקש בפירוש את הראיון הזה, אבל אשמח מאד אם יודיעו להקיסר כי אני נמצא עתה בעיר הזאת". על זאת ענהו השר כי ידבר מחר עם הגרף ארלוב על אדות הרבר הזה.

י"ח מאי. — היום בבקר הודיע הקונסול האנגלי את מונטיפיורי כי הקיסר ילך היום אל בית תפלת הרוסים, ולכן הוא יועץ את מונטיפיורי ללבוש את בגדי השרד וללכת גם הוא שמה. — אבל מונטיפיורי מאן להשתמש בהודמנות זו בבית תפלה.

י"ט מאי. — בקרנו את כתי הספר בפרבר פראגא, וגם את הישיבה. ע"פ בקשת ראשי הישיבה ומונטיפיורי בחן הד"ר לוי את התלמידים בלמודיהם במשך שלש שעות, ואחרי אשר הבחינה עלתה יפה, נאות מונטיפיורי להיות "פטרון" לאותה הישיבה. בו ביום התיצבה לפני מונטיפיורי דיפוטציה מקהלת ישראל בקראקוי. חברי הדיפוטציה שהו אצל מונטיפיורי שעות אחדות, ויודיעו לו ידיעות נכבדות על אדות מצב החנוך וההשכלה בין יהודי פולין.

כ' מאי. — מונטיפיורי החל לראג פן תהי ישיבתו הממושכה בורשה למורת-רוח להממשלה, ביחוד בגלל מאות האנשים העומדים תמיד לפני פתח מלוננו ובגלל החמון הגדול ההולך אחריו בצאתו החוצה. לכן הלך מונטיפיורי אל הקונסול האנגלי ויביע לו דאגתו בדבר הזה ויאמר לו כי לפי דעתו טוב לו לנסוע מחר מזה, הקונסול ענהו כי ידבר בענין הזה עם המיניסטרים, והמענה אשר ישמע מפיהם יודיע למונטיפיורי.

אח"כ בא הקונסול אלינו וישיח זמן רב עם מונטיפיורי על אדות משלחתו ברוסיה, ואחר הלכנו אתו אל גן "ההיכל הקטן" אשר שם ישב הקיסר. ראינו את הקיסר במרכבתו הגלויה, וגם מצאנו שם את הנציב והשרים.

כ"ב מאי. — דיפוטציות אחדות מקהלות רחוקות הגישו למונטיפיורי אנרות-תהלה.

הקונסול האנגלי הודיע למונטיפיורי כי הגרף ארלוב הגיד לו כי הוא שבע-רצון מאד ממנהג מונטיפיורי, וגם בעיני הכל ישר דרכו. הגרף אמר כי מונטיפיורי הוא אדם כדאיבעי (comme il faut) ומסעו יביא תועלת רבה.

מונטיפיורי הלך עם הד"ר לוי אל הנציב להפרד ממנו ולשאל לפקודותיו. אך בבואם אל ההיכל יצא הנציב מהפתח, נכון ללכת אל ועד המיניסטרים. הנציב הביע צערו על אשר אין עתה עתותיו בידו לקבל את מונטיפיורי, ויבקש מאתו לבוא אליו מחר. אך יען כי יום המחרת היה יום השבת, וקשה היה למונטיפיורי ללכת ברגליו ממלוננו אל היכל הנסיך, לכן שלח מונטיפיורי את הד"ר לוי אל שר החיצון לבקש כי יואיל הנציב לקבלו ביום א' תחת יום השבת. השר הכטיח לדבר עם הנציב ולהודיע את תשובתו למונטיפיורי.

בו ביום התיצבה לפני מונטיפיורי דיפוטציה מקהלת ה"חסידים" שבורשה. ראשי הדיפוטציה היה מר פוזנר ובנו. מר פוזנר הגיד למונטיפיורי כי אף על פי שהוא איש זקן, בכל זאת נכון הוא לעשות את רצון הממשלה ולהחליף את כגדיו בכגדי אשכנז. הזקן הזה, אשר הועיל הרבה להתקדמות חרשת המעשה בפולין, נכבד מאד בעיני היהודים וגם בעיני הנסיך נחשב הוא, ולכן יש לשער כי הוא יהיה מופת לרבים לעשות כמהו, בדבר שנוי המלבוש.

כ"ד מאי. — מונטיפיורי הלך, בלויית הקונסול האנגלי, אל הנציב, להפרד ממנו ולשאל אם יש לו מה לצוות עליו. הנסיך הביע צערו על אשר לא יכל להתראות עם מונטיפיורי לעתים יותר קרובות, כי מעת אשר בא הקיסר לורשה הוא טרוד מאד. אז דבר מונטיפיורי אל הנסיך על אדות חפץ היהודים לעסוק בעבודת

האדמה, אם רק ינתן להם רשות לקנות קרקע, גם הודיע את הנסיך כי מר פוזנר הכטיח לשנות את בגדיו, הדבר הזה ישר מאד בעיני הנסיך, באמרו כי מעשה מר פוזנר יהי למופת לכל אחיו, ואף גם זאת אמר כי אין כל ספק שמונטיפיורי יביא תועלת רבה במסעו. אחרי כן דבר הנציב עם מונטיפיורי על אדות הענינים המדיניים הנוגעים לאנגליה, ואז התפטר מונטיפיורי מלפניו.

לפני צאתו מורשה מסר מונטיפיורי סכום הגון בידי נכבדי העדה לחלק נדבות לעניי העיר בלי הבדל דת, וגם תמיכות לבתי הספר ולבתי החסד.

ביום כ"ה מאי בבקר נסענו מורשה ובאותו היום באנו לפוזנה. — בפוזנה התיצבה לפנינו דיפוטציה מנכבדי הקהלה ובראשה עמדו הרב ר' שלמה איגר, והר"ר שלמה פלסנר, מטיף הקהלה. זה האחרון הגיש למונטיפיורי שיר יפה. בערב יצאנו מפוזנא ונסע לברלין.

בברלין הלך מונטיפיורי אל הסיר המילטון, ממלא מקום הציר האנגלי (הציר בעצמו לא היה אז בברלין), ויביע לפניו את חפצו להתראות עם מלך פרוסיה. אבל הסיר המילטון הודיעו כי המלך איננו כעת בברלין ורק בעוד שבעה ימים ישוב לעיר הבירה.

מר בליכרדר בא לבקר את מונטיפיורי, גם הרב ושלשה נכבדים מקראקוי באו להגיש לו אגרת תהלה ולבקש ממנו לדבר עם מלך פרוסיה לטובת יהודי קראקוי.

ב' יוני. — מונטיפיורי הלך להפרד מהסיר המילטון, ויביע לו צערו כי לא יכל לזכות לראיון עם המלך, כי היה בדעתו לבקש מאת המלך שיואיל להעמיד את יהודי קראקוי על אותו המצב שבו נמצאים יתר היהודים שבמדינות מלכותו. אז אמר לו סיר המילטון כי אם יכתוב לו מונטיפיורי מכתב בנדון זה ימסור את המכתב לידי המלך.

ביום המחרת קבל מונטיפיורי מיהודי קראקוי ספר זכרון על אדות מצבם הרע, ומונטיפיורי המציא את הספר לסיר המילטון, והשר הכטיח למסור את הכתב לידי המלך, באמרו כי ישמח מאד להיות לעזר ליהודים.

יהודי ברלין עשו כבוד גדול למונטיפיורי כל ימי שבתו

בעירם, וגם שלחוהו בכבוד גדול בצאתו מברלין.
 ביום ח' יוני בא מונטיפיורי לפרנקפורט דמיין. בני משפחת
 רוטשילד וכל נכבדי הקהלה קבלו אותם ברב פאר והדר, ובערב
 כברו אותם באורים ובמקהלת מנגנים ישראלים.
 ביום י"ז יוני באו בשלום לונדונה.

ז.

הרפורט הארוך והמפורט אשר שלח מונטיפיורי אל הגרף קיסליב
 על מצב ישראל ברוסיה, ובטול האשמות אשר טפלו עליהם.

ראשית מעשה מונטיפיורי בכואו לונדונה, היה להודות לשרי
 הממשלה בעד העזרה והחסות אשר הראו לו כמשלחתו ברוסיה.
 ביום השבת הראשון אחרי בואם נערכו תפלות בכל בתי-
 הכנסת על שוב מונטיפיורי ורעייתו בשלום מרוסיה, ובמשך כל
 השבוע הבא הוגשו להם אגרות תהלה מכל קהלות אנגליה וגם
 מחוץ לארץ.

ומונטיפיורי לא התמכר אל המנוחה הראויה לו אחרי התלאה
 אשר מצאתהו בדרכו הרחוקה. הוא ידע כי עוד נטל עליו לעשות
 את החלק היותר גדול והיותר נכבד שבמפעלו: זו עריכת הרפורט
 אל קיסר רוסיה. מונטיפיורי קבל עליו לערוך ולהוכיח להקיסר,
 כי אין כל יסוד להאשמות אשר טפלו על אחיו ברוסיה, ולהציע
 לפניו את בקשת היהודים לבטל את כל הסבות המונעות אותם
 מהגיע אל אותה מדרגת ההצלחה, אשר הקיסר בחסדו חפץ כי
 יהנו ממנה יחד עם כל נתיניו הנאמנים.

גם נטל עליו לחבר רפורט על אדות מצב חנוכם והשכלתם
 של יהודי רוסיה, למען הוציא מלב המיניסטרס את הדעות הרעות
 שבאו להם ע"י ידיעות לא נכונות.

ואחרי ישוב הדעת ועמק העיון הצליח למונטיפיורי לחבר

שלושה רפורטים גדולי הערך: האחד על מצב היהודים ברוסיה, השני על מצב היהודים בפולין, והשלישי על מצב הנוכח ברוסיה ופולין. את שלשת הרפורטים האלה שלח אל שרי הממשלה בפטרבורג למסרם לידי הקיסר. (הכתבים האלה לא התפרסמו בדפוס בחיי מונטיפיורי ועתה הם יוצאים לאור, בספר הזה, בפעם הראשונה).

וזה תכן הרפורט הראשון, הערוך אל הגרף קיסליב (שר נכסי הממלכה).

„בפנותי אל כבוד מעלתך עתה, אחרי שובי מרוסיה לארצי, אני חושב לי לחובה לשוב להביע לפניך את התודה היוצאת ממעמקי לבי, על הכבוד הגדול אשר עשה לי הוד מלכותו הקיסר, בזכותו אותי בראיון רב חסד; ואני מבטיח את כבוד מעלתך כי ההבטחה שהבטיחני הקיסר הנעלה ורב החסד עם שריו הנאורים, לפעול לטובת אחי בני אמונתי היושבים בממלכת הקיסר הגדולה, — ההבטחה הנעימה הזאת היתה לא רק למקור ששון לבני ישראל ברוסיה ולאחיהם באנגליה, כי אם גם השביעה רצון גדול את כל חובבי אדם בכל ארצות אירופה.

„קריאתי בכתבים הנכבדים אשר הואיל כבוד מעלתך למסור לידי כתרם נסעי מפטרבורג, הוביחה לי ביתר עדות את מדת הרחמים, רחמי אב, אשר בה אחו הקיסר ביחס אל נתיניו הישראלים. וכאשר הואיל הקיסר לתת לי עצתו ולראות את מצב אחי בארץ מגוריהם, שמחתי מאד על המקרה הזה אשר נתן לי היכלת להודיע לאחי את המחשבות הטובות אשר הממשלה חושבת עליהם ולדבר על לבם לעשות בשמחה כרצונו הטוב של מלכם החכם והאדיר.

„עתה נטל עלי להודיע את כבוד מעלתך (כמו שהואלת לבקש ממני) את מסקנות מסעי לערי מגורי היהודים. וכטוח אני כי תקרא את ידיעותי אלה באותה העין היפה ובאותו העיון שהסכנת תמיד להקדיש לעניני פולנטרופיה; ומה גם כי הבטח הבטחת אותי למסור את הרפורט שלי לידי הקיסר, אשר זה דרכו כל הימים לקבל כל עצה נאותה לטובת נתיניו ברוחניות ובנשמויות.

„על פי הידיעות שהגיעו אלי בימי שבת בקהלות שונות של יהודי רוסיה, וגם על פי הסתכלותי והתבוננותי הפרטית, אני יוכל להחליט כי אחי ברוסיה מרגישים היטב, ברנשי תודה, את הטובות אשר הממשלה חושבת עליהם, וחסדי מושלם האדיר מעירים בקרבם התפעלות גדולה. הם נכונים, בכל עת ובכל המסכות, לעבוד את ארצם עד נשימתם האחרונה.

„ואולם בהתבונני היטב נוכחתי, כי יש מעצורים אחדים המונעים את הסדי הקיסר מהשפיע על נתיניו הישראלים את כל שפע הטוב שראוי לתת להם על פי החקים הכלליים שחקקה הממשלה בחכמה ובמישרים. לכן אתרשה לשנות לפניך בקצרה את הזכויות הנתונות להם בכח מטעם הקיסר, ולנסות לתאר בקצרה עד כמה נתנו להם הזכויות האלה בפועל. ויחד עם זה אשים לפניך הערות אחדות על האשמות שמאשימים את אחי, ואקווה כי כבוד מעלתך ישים לבו אל הערותי אלה בענוק העיון ובעין יפה.

„באחד הכתבים אשר הואלת למסור לי כתוב לאמר: „מעת אשר נספחו נפות פולין אל ארץ רוסיה, החלה תקופה חדשה ליהודים. הממשלה נתנה להם את כל זכויות האזרחים, ולא רק שהתירה להם להמנות על מפלגת הסוחרים העירוניים, כי אם גם נתנה להם הזכות לבחור ולהבחר בסוד מועצות הקריה ובכל פקודות של צבור. מלבד זאת הותר להם לרכש נכסי דלא ניידים ולעסוק בעבודת האדמה בין באחוזות השייכות להם ובין בקרקע השייך להממשלה; ובאופן האחרון הם חפשים מכל המסים. זכות הישיבה נתנה להם בשבעה עשר פלכים (שטח של י"ז אלפים פרסאות מרובעות) בתוך עשרים מיליונים תושבים עקריים; ומושבי הפלכים האלה טוב מאד למסחר בפנים הממלכה וגם בחו"ל (ע"י חופי הים השחור והים הבאלטי), ולכן יש ליהודים היכלת להקדיש את חריצותם לעסקים מועילים ולכונן את הצלחתם על בסיס נכון.“

„למקרא הזכויות האמורות בכתב הנז', ימלא כל לב רגשי תודה עמוקה לקיסר האדיר על דאגתו, דאגת אב רחמן, לטובת נתיניו הישראלים, אבל בהתבונננו היטב במצב היהודים במקומות אחדים הנמצאים בתחום מושבם הנז', נוכח כי בגלל סבות שונות

אי אפשר ליהודים ליהנות במדה הראויה מכל החכדים ומכל הזכויות שהעניקה הממשלה להם.

„למשל, בכל פלך ליפלנד אין ליהודים זכות הישיבה אלא בעיר ריגה לברה, וגם שם רק במספר קטן מאד, בערך מאה משפחות. ובפלך קורלנד הותרה הישיבה רק לאלה שאבותיהם נמצאו שם בשנת 1799; וגם אלה מוגבלים מאד בזכויותיהם, כי על פי פקודת הממשלה משנת 1835 אין יהודי-מיטוי מתקבלים אל מפלגת האומנים (הפקודה הזאת נשענת על הזכויות המיוחדות שנתנו לאזרחי מיטוי הנוצרים בשנת 1785). על ידי ההגבלה הזאת אין האומן היהודי נחשב לעולם לחרש-אמן (מייסטר), ולכן אין לו רשות להשתמש בפועלים עוזרים, וגם אסור לו ללמד את אומנתו לשוליא דאומני לא מבני אמונתו ולא מבני הנוצרים, וממילא אי אפשר ליהודי לעסוק כלל באומנות הדורשת פועלים עוזרים: כגון חרשת עץ, חרשת ברזל או רקועי פחים, וכדומה. הרעה הצפונה לאומנים הישראלים בהגבלה זו גדולה מאד. במשפחה רבת ילדים כמעט מן הנמנע היא לאבי המשפחה לכלכל את ביתו במלאכת ידו לברה; וכאשר יזקן האב, או אם יחלה ואין בו כח לעשות את מלאכתו בעצמו, הלא אז יגעו כל בניו ברעב. ואם ימות האב האומן, יצטרכו בניו לבקש להם פרנסה חדשה, אחרי אשר לא הותר לאביהם ללמדם את אומנתו הוא.

„אמת הדבר כי הגנירל-גוברנמור הקודם, המוקד פוילוצ'י, השתדל בשנת 1820 לטובת היהודים במיטוי, ובהשתדלותו הותר אז לאומנים הישראלים ללמד את בניהם את אומנותם הם. אבל הזכות הזאת לוקחה מהם אחרי כן. באופן כזה רוישה עד מאד מפלגת האומנים הישראלים במיטוי ברבות הימים, והלק גדול מהם מקבלים את צרכיהם הנחוצים מקופת הצדקה של עדת ישראל. ואולי ישאל השואל: למה לא ישתמשו בני האומנים, שאינם יכלים להחזיק באומנות אבותיהם, בזכות שנתנה להם, על פי הפקודה משנת 1835, להחזיק בתי משתה ובתי מלון? אבל הלא ידעת, אדוני, כי הזכות הזאת לוקחה מהם תכף. ומלבד זאת צוו היהודים בקורלנד לצאת מכל המקומות הסמוכים אל הגבול או אל חוף הים, ולהרחיק את מושבותיהם במרחק

חמשים ורסטה מהגבול; ועל פי הפקודה הזאת לוקחה מהם זכות הישיבה כמעט בשלישית הפלך. במדינה הזאת אסור ליהודים לא רק לשבת עם בני ביתם, כי אם גם אינם רשאים לקבל כל קבלנות וכל מיני הספקות לצרכי הממשלה, גם אם הם סוחרים ממדרגה הראשונה או השניה. וכן אסור להם למכור סחורה במדה רבה בשם שלהם.

„הרשני נא, אדוני, להעריך גם על גרוש אחי היהודים. מהעיר קיוב (אשר שם אסור להם עתה אף ללון לילה אחד), מעיר ניקוליוב, מעיר סבסטופל, ומכל הכפרים אשר בפלכי ויטבסק, מוהילוב, צרניגוב ופולטבה, וכן מהכפרים בשאר הפלכים הנמצאים בתוך חמשים ורסטה מהגבול.

„ואם יצא לפעולות דבר הפקודה החדשה, אשר על פיה יגורשו היהודים גם מכל הערים והכפרים שבתוך חמשים ורסטה מגבולות אוסטריה ופרוסיה, וגם יוטל עליהם לעזוב את בתי המרוח שבהם מוכרים משקים חריפים לאכרים, — אז אין כל ספק כי מספר המגורשים יהי כמספר שאר היהודים היושבים בפנים תחום המושב; ומה תהי אחריתם אם לא חלאים רעים, מגפה, עני וגועה ברעב? ועתה, אדוני, הלא אמרת לי כי אחרית רעה כזו איננה כלל לפי רצונו של הקיסר הרחמן ורב החסד.

„כנוגע לעסקי מסחר, הנה מכשולים רבים מונחים על דרך הסוחר הישראלי, וכל עוד אשר לא יהגו אותם מן המסלה, כל עוד אשר עסקי מסחרם יהיו מוגבלים רק על שטח תחום מושבם, לא יוכלו היהודים להנות כראוי מאותם החסדים שהקיסר הרחמן חושב לעשות אתם. הסוחרים הנוצרים קינים את סחורתם בפנים הארץ או מביאים אותה מחוץ לארץ. אבל לסוחרים הישראלים לא הותרה הנסיעה למדינות הפנימיות, מלבד לסוחרים משתי המדרגות הראשונות. אבל גם לאלה אין הרשות לנסוע למוסקבה לקנות רכולתם אלא פעם אחת בשנה, וימי שבתם בעיר הזאת נגבלו לשישה חדשים לסוחרים ממדרגה הראשונה, ולשלושה חדשים לסוחרים ממדרגה השניה. לו הותר להם לבקר במוסקבה וביתר ערי הפנים בכל עת הצורך, אזי היתה להם היכלת לטלא מעת לעת את החסרונות שבבתי אוצרות

סחורתם ולהשליטם לפי צרך השעה, לפי הקרות המתהרשות בכל הקופות השנה. אבל לפי החקים השוררים עתה אי אפשר להם לעשות כזאת, אחרי אשר נמל עליהם לקנות כפעם אחת את כל הסחורות לכל השנה כלה. לכן יש אשר הסחורה שקנה הסוחר העברי במוסקבה, איננה עוברת עוד לקונים בהוכאה אל חנותו בעירו, כי כבר עבר זמנה.

„ואף גם זאת כי הסוחר העברי מחויב לנסוע בעצמו לקנות סחורתו במוסקבה, ואין לו רשות לשלוח תחתיו את משרתו וסוכנו; ובגלל הדבר הרבינה הוצאותיו מהוצאות הסוחר הנוצרי, שיוכל להזמין את סחורתו ע"י אחד הסוכנים במקום הקרוב אליו. „ועיר המלוכה, פטרבורג, סגורה ומסוגרת בפני היהודים, ואין לכל איש יהודי רשות לבוא אליה בשביל צרכי מסחר, אלא בשביל צרכי משפט בבתי הדין הגבוהים. — ובכן אסורות ירי הסוחר העברי בכל פנה שהוא פונה, ולכן נמצאים עסקי המסחר של היהודים במררנה שפלה מאד, והסוחרים העברים לא יראו ברכה במשלח ידם. לאות על דברי אוכל להעיד כי כאחת הקהלות הגדולות, אשר לפנינו נמצאו בה שלשים סוחרים-מוסקבה, אין בה עתה כי אם שנים, וגם עסקי המסחר של אלה השנים מתנהגים בכבודות ובעמל רב.

„אבל יש עוד מכשולים רבים על דרך החיים של היהודים, אשר אני חפץ להעירך עליהם בקצרה. האחד — הוא בטול „הקהל“, זה שלטון העדה שהיה מסור בידי היהודים; ע"י הבטול הזה לוקחה מהם היכלת לפעול פעולה גדולה לטובת צבורם. ה„קהל“ היה להם למרכז, אשר כל אחד מבני הקהלה מצא בו חפץ, ועל ידו היתה היכלת לכל העדה לפעול להטבת מצבה — ועתה לוקחה מהם היכלת הזאת, אמת הדבר כי עסקי הכספים של הקהלות מסורים גם עתה בידיים נאמנות, כי המנהלים את עניני הממונות של הקהלות הם חברי סוד הקריה (רוטא), ועפ"י פקודת הקיסר מותר גם ליהודים להיות בין חברי הרוטא. אבל בערים גדולות אחדות אין מניחים ליהודים לקחת חלק בעסקי סוד הקריה, וממילא אין להם רשות להתערב גם בענינים הנוגעים לקהלת היהודים ביחוד. — כמו כן אסור ליהודים

להחזיק משרתים נוצרים. גם אסור לאיש יהודי לשבת בתור עובד ארטה בקרבת ד' או ה' ורסמות אצל משכנות הנוצרים. גם אין ליהודי רשות להחזיק בית-דואר וגם אסור לו להחזיק בית-בשול-שכר בעיר או בכפר, ובעבוד היהודי בחיל הצבא לא יזכה לעולם לפקודה עליונה, ואף לא לפקודה נמוכה.

„כל ההגבלות הנז' מעיקות מאד על היהודים, אף כי באמת רצון הקיסר הוא להעניק להם את כל זכויות האזרחים. אך מלבד ההגבלות הנז' יש עוד סבות רבות המונעות את היהודים מליהנות מהזכויות שהקיסר נחסרו נתן להם. כונתי ביחוד אל האשמות שטופלים עליהם, אשר אני מתרשה להעבירן על פניך בזה ולבארן כפי ידיעתי.

„עפ"י חקירותי נודע לי כי האשמות שטופלים על היהודים ברוסיה הן:

(1) כי הם נוטים אל הבטלה והם מבכרים את המסחר הקטן על פני עבודת האדמה; כי על כן נאכר עליהם לשבת במדינות הפנימיות.

(2) כי הם מתעמרים באכזרים ולוקחים מהם את כל רכושם בעד כוס יי"ש; כי על כן גורשו מהכפרים בפלכי ויטבסק ומוהילב.

(3) כי היהודים היושבים בקרבת הגבולים נודעים בהור מבריחי הטכס; כי על כן גורשו מהערים והכפרים שבתוך חמשים ורסמה מהגבול.

„והנה בטרם אענה על האשמות האלה, ירשני נא אדוני לגלות את דעתי בכל ל, לאמר: חלילה לי מהחליט כי איש משחת-המדות מבני ישראל איננו מוכשר לעשות את אותן התועבות שיעשה איש בליעל מבני האמונות האחרות; אבל בטוח אני כי מטשלת הקיסר החכם והצדיק לא תחשוב לנכון ליכר אלפי נתינים ישראלים בגלל חטאות אחרים מהם. האיש אשר חטא לחקות הממשלה, הוא ישא את עונו, אבל שאר היהודים יהנו נא מהזכויות שנתן להם מושלם הרחמן. — אף על זאת אעירך, אדוני, כי, כאשר נוכחתי למראה עיני, רק חלק קטן מהיהודים מתפרנסים בעסקי מסחר, והחלק היותר גדול הם אוטנים וגם

פועלים פשוטים; ולא רק שאינם נוטים אל הבטלה, כי אם הם הולכים לבקש עבודה במרחקים, עד המקום אשר זכות ישיבתם מגיעה. בכל החום המושב יש בהם: חיטים, רצענים, מוגנים וכו', גם אוטנים, כגון: עושי־שעונים, צורפי זהב וכו', וגם עובדי עבודה קשה, כגון: חרשי ברזל, מסגרים, חרשי עץ, וכו'. וגם יש בהם מפלגת פועלים, היא המפלגה היותר מרובה באוכלוסין, ובה: חוצבי אבנים, חוטבי עצים, שואבי מים, חופרי בורות, נושאי סבל. ואתה, אדוני, תוכל בעצמך להעיד על אמתת דברי אלה; כי היהודים עודם זוכרים בתודה את ההסכמה אשר הסכמת בשנת 1845 להצעת הגנרל בלוטרינק לקחת גם פועלים ישראלים לחצוב אבנים לבנין המסלות. גם אוכל להביא עדות אחרת לדברי הנז': שני הבתים היותר יפים בוילנה, בית הגרף טישקביץ ובית האציל וילגנצקי (אשר בו יושב עתה שר הפלך), נבנו ממסד עד הטפחות בידי יהודים. זהו מופת מספיק לאהבתם את העבודה. אמנם ברוב ערי התחום נראה יהודים הולכים בטל בחוצות; אבל הסבה למחזה הזה הוא חוסר העבודה בתחום מושבם; כי הפועל העברי איננו רשאי ללכת לבקש עבודה מחוץ לתחומו, כפועל הנוצרי.

„עתה הרשני נא לגלות דעתי על האשמה בדבר מאון היהודים לעסוק בעבודת האדמה. מהדברים אשר דברתי עם אחי במקומות מושבותיהם השונים נוכחתי בבירור, כי המיד נכספו לעבוד את האדמה, וכיטים האלה גברה בהם השוקתם זו עוד ביתר עז. לאות על דברי אביא בזה את המעשים האלה: בשנת 1835 הואיל הקיסר להתיר ליהודים לעסוק בעבודת האדמה במדינות סיביריה הרחוקות. אז קמו מאות משפחות יהודים ויעזבו, ברצונם הטוב, את ערי מגוריהם בתחום המושב וילכו אל הקולוניות הרחוקות בפלבי טובולסק ואָמסק. אבל אחרי אשר מכרו את בתיהם ואת מטלטליהם בערי מגוריהם, ואחרי אשר הצליחו להגיע, בעמל כבד וכתלאות רבות, עם נשיהם וטפם, אל הקולוניות הרחוקות הנז', הוגד להם מטעם הרשות כי היהודים אינם רשאים לעבוד את אדמת הקולוניות! — בשנת 1840 הלכו הרבה משפחות יהודים לעבוד את האדמה

בפלך קרסון, אבל הקות רבים מהם נכזבה. אמנם שר הפלך בוילנה התנהג עם הנודדים ברחמים רבים: לכל איש נתן מ"ח קפיקות (אססינאט) ליום, ולכל ילד — חצי הסכום הזה; גם עגלות נהנו להם, עגלה אחת לכל משפחה. אבל כבוא הנודדים לפלכים אחרים שונו הדברים לרעה: לגדולים נתן רק כ"ד קפיקות, ולקטנים — י"ב קאפ. ; גם בדבר העגלות נעשה שנוי לחומרא, כי מעתה נהנה רק עגלה אחת ל ש ת י משפחות. גם נמל עליהם לחכות ימים רבים להעגלות היעודוה להם, ובמישך ימי חכותם לא קבלו את כסף חוקם. למסע הנודדים על פני הנהרות פְּרוּזינה ודניפר נתנו להם ספינות, אבל שכר הספינות גזכה מכסף חוקם. ואף גם זאת כי ליהודים הוגד שהמסע על פני הנהרות לא ימשך יותר משני שבועות, ולכן נתנו להם כסף חוקם רק לפי מטפר ארבעה עשר יום; אבל באמת נמשכה הנסיעה בנהרות שבעה שבועות, ורוב הנודדים אשר לא היה להם כסף אחר מלבד הכסף שקבלו מהממשלה, גועו ברעב, מלכד מה שנספו רבים מקושי האקלים, והנשארים בחיים, אשר זכו להגיע למחוז חפצם אחרי ענויים קשים, נוכחו הכף בכואם כי תוחלתם נכזבה: בפקודת הממשלה אמנם נאמר כי הקולוניסטים ימצאו, בחדש מאי, בתים לשבון וצאן ובקר וכל מכשירי עבודת הארמה; אבל באמת נמל עליהם לחכות לזאת עד החדש אבגוסט, והמכשירים שנתנו להם היו מטיין גרוע מאד, והמחיר שנוקף עליהם במלוה בעד המכשירים האלה היה הרבה יותר מכרי שוים.

"הרגן לזריעה, אשר היה צריך להנתן להקולוניסטים בחדש מאי, לא נתן להם אלא בחדש אקטובר. לכן לא הצליח קציר השנה הראשונה, והקולוניסטים הצטרכו לבקש פרנסתם מהממשלה גם לשנה הבאה. הזרע לקציר הקיץ, אשר היה צריך להנתן להם בחדש מרס, לא נתן להם אלא בחדש מאי; וע"י האחור הזה נשחת כל קציר הקיץ. הבנינים שנועדו לצרכם היו מחטרי בנין גרועים וגם אופן בנינם היה רע מאד, לכן התקלקלו רבים מהם עד מהרה.

"אחרי כן פרץ נגף במקניהם, אשר הסב נזק גדול

להקולוניסטים. בגלל האסון הזה צוהה הממשלה בחסדה להת
תעודת-מסע להקולוניסטים, החפצים ללכת לבקש פרנסה
במקומות אחרים. אבל הפקידים דרשו מהקולוניסטים כסף רב
במחיר תעודת-מסע, הרבה יותר מהמחיר הקצוב עפ"י החוק.

„בשנת 1844 התפרסמה פקודת הממשלה המבטיחה להת
תמיכה טקופת מס הבישר ליהודים אשר יתעסקו בעבודת האדמה.
או הגישו יהודים רבים בקשות לשירי פליכהם בנדון זה, וגם
קבלו עליהם לשאת בעצמם את ההוצאות הדרושות לצורך
הקולוניזציה. אתה, ארוני, הלא ראית בעיניך את המון הבקשות
אשר הגיעו עריך בנדון זה, ואני מוכרח כי התפלא מאד לשמוע
מפי את דבר המכשולים אשר הונחו על דרך היהודים שחפצו
לעסוק בעבודת האדמה. למשל: בקרבת הערים וילנה וקובנה
נמכרו בפומבי קרקעות של הממשלה; בין הכאים לקנות נמצאו
יהודים רבים אשר התחייבו בפירוש לעבוד את האדמה בירי
עצמם. אבל — ליהודים לא נתנה רשות לקנות את הקרקעות.

„אקוה כי כל הדברים האלה ישפיקו להוכיח לארוני כי אין
כל יסוד להאשמה שטפלו על אחי, לאמר: נרפים הם ואינם
חפצים בעבודת האדמה וככל עבודה קשה. — ועתה הרשני נא
לגלות דעתי על יתר האישמות שטופלים עליהם.

„אומרים כי הם מונים את האכרים וכי הם עוסקים
בהעברת סחורה מעבר לגבול בסתר להבריוח המכס. האישמות
האלה נשענות על ההנחה כי היהודים אוהבים את הבטלה, ולכן
הם בוחרים בעסקים כאלה. ואולם אנכי כבר הוכחתי כי אשמת
הבטלה אישמה שקר היא; ומלבד זאת אחשוב לנכון, כי גם
האיש המשתוקק עד מאד לצבור הון, לא יעזוב את משלח-ידו
המפרנס אותו ברוחה ובכבוד, ללכת לנוע על עסק המפרנס את
בעליו בדוחק ובסכנת נפשות (כעסק הקונטרבנד). ואולם הלא
כבר הגדתי לארוני כי רק החלק הרביעי מהיהודים היושבים
בערים ובכפרים עוסקים בעסקי מסחר; לכן אם גם נניח כי כל
הסוחרים הישראלים עוסקים רק בהברחת המכס (שזה דבר
בלתי אפשר, גם מפני שהוא מהננד לחקות הרת הישראלית),
הלא גם אז לא יתכן דרך הממשלה החכמה והרחמנית לגרש את

כל היהודים היושבים בקרבת הגבולים, בגלל חטאות חלק קטן מהם. תעשה נא הממשלה לפושעים הישראלים האלה ככל אשר היא עושה לפושעים ממין הזה הנמצאים בפמברורג ובמוסקבה במספר גדול (כנראה מהרפורטים של שר האוצר), אף כי שם אין איש מבני ישראל. אבל אל נא הכלא הממשלה חסדה וחסותה משאר היהודים שאינם עוסקים כלל בעסקי מסחר.

„אומרים כי ישיבת היהודים בכפרים גורמת סכנה גדולה ונוק רב לאכרים. ואולם עפ"י היריעות שאספתי אני, נראה כי שקר הדבר. חקרתי ודרשתי ויודע לי כי מעת אשר גורשו היהודים מהכפרים שברוסיה הלכנה וברוסיה הקטנה, נמצאים האכרים במצב מורה מאד, עד כי לעתים קרובות אין להם זרע לזרוע את שדותיהם; מה שלא קרה מעולם בשבת היהודים בתוכם.

„אבל יש עוד מופת חותך המוכיח את בטול האשמה הנז'." לזו היה אמת הדבר כי היהודים מְרַמְּים ומנצלים את האכרים, אזי היתה הדעת נותנת כי בהגרש היהודים מהכפרים היה צריך להמצא בידם רכוש רב או מעט, ובכל זאת הכל יודעים כי היהודים המגורשים יצאו מהכפרים בידים ריקות, בערום ובחסר כל, כי על כן היו למשא כבד על הקהלות אשר התישבו בתוכם; ורבים מהם מתו בעני ובמחסור, בטרם יכלו להגיע אל הערים שהגלו אליהן.

„גם לזאת ישם נא אדוני את לבו, כי היהודים לקחו את בתי המשקה בחכירה מאת אנשים נוצרים ישרים ותמימים, שאינם חפצים בודאי ברעת אחיהם בני אמונתם. ולזו נוכחו הבעלים הנוצרים כי החוכרים העברים מונים ומנצלים את האכרים, כי עתה בודאי לא החכירו להם עוד את בתי המשקה שלהם.

„ואולם הממשלה ראתה אך המעשים, ואת סבותיהם איננה יודעת; והמעשים כמו שהם לא ישרו בעיניה. ולכן צוה הקיסר בחסדו הגדול להושיב ועד מיוחד לחקור ולדרוש את הסבות שגרמו במצבם הרע של נתיניו הישראלים ולחבל תחבלות להיטיב את מצבם. אחרית החקירה והדרישה היתה כי הפקידים תארו את היהודים לפני הועד בתאור לא־נכון ובצבעים שחורים מאד.

ועפ"י תוצאות החקירה והררישה צותה הממשלה לחלק את היהודים לארבע מפלגות: (1) סוהרים משלש המדרגות. (2) עירוניים בעלי בתים או בעלי קרקע. (3) אומנים שהביאו תעודה על כשרונם ויכלתם. (4) עובדי אדמה, בין שהם עובדים את אדמתם הם, בין שהם עובדים את אדמת אחרים. הממשלה צותה את היהודים להספח אל אחת מהמפלגות האלה, והיהודי אשר לא ימנה אל אחת המפלגות האלה עד יום א' יאנואר לשנת 1850, יִחשב כפוחז וריק, והממשלה תשתמש באמצעים קשים, אשר תמצא לנכון, להחליץ מהולכי בטל אלה לבל יהיו למשא על הצבור.

„אני משער כי לפי החלוקה הזאת מוכרח הדבר כי יותר מארבע המשוות של כל יהודי רוסיה יִחשבו אל מין הריקים הפוחזים שהם למשא על הצבור. לכן אחשוב לי לחובה להעיר הערות אחרות על הפקודה הזאת; ויאמין נא לי אדוני כי בנדרון זה אינני מדבר בתור איש יהודי האוהב אהבה טבעית את אחיו בני דתו, כי אם בתור איש נכרי שאיננו נושא פנים ליהודים ואיך רק רגשי חבת האנושיות מדברים מתוך גרונו.

„אין כל ספק כי הפקודה הנז' הביא ברכה ליהודים רבים, כי היא תמריצים להספח אל אחת מארבע המפלגות הנז'; והקיסר הרחמן ישמח לדעת כי מעתה לא יוכלו עוד להאשים את נתיני היהודים באשמת הבטלה, אחרי אשר משלהיידם ירשמו בכתב אמת בבתי הפקידות של מקומות מושבותיהם. אפס כי אני ערב את לבי להציע להוסף עוד שתי מפלגות על הארבע האמורות למעלה. המפלגה הראשונה, אשר אליה אני מכוון, היא מפלגת הפועלים מכל המינים, משרתים כבית, עוזרי מסחר, סוכנים וסרסורים, שואבי מים, נושאי סבל, בעלי עגלות, חוטבי עצים, ועוד כדומה לאלה; עפ"י מבע עבודתם או אפשר לחשכם בין ארבע המפלגות הנז', אבל אני מתרשה להגיד לאדוני כי האנשים האלה ראויים לחסר הממשלה מפני שני טעמים: ראשונה, יען כי הם עובדים ביגיע כפיהם לכלכל את נפשם ואת נפשות ביהם בדרך כבוד ויושר; והשנית, יען כי

האנשים האלה נחוצים ומועילים מאד לטובתם ולרוחחם של היהודים מכל ארבע המפלגות הנז', כי אם יצטרכו אלה האחרונים לעבוד בעצמם את כל העבודות המוטלות על הפועלים והמשרתים הנז', לא יוכלו לעסוק כראוי בעסקיהם הקבועים, וממילא יהרדלדל מצב עסקיהם עד שיהיו אנוסים למשוך ידם מהם. — והמפלגה השנייה, אשר בעדה אני מעתיר ביחוד אל הממשלה, היא מפלגת האנשים הרוחניים, כגון: רבנים, דיינים, סופרי סת"ם, שוחטים, חזנים, קוראים, מוהלים, לומדי תורה ומורי הדת. המפלגה הזאת נחשבת בעיני כנשמת העדה, כי רק הדת העושה את האדם לישר ונאמן לרעיו ולנתין נאמן לממשלה שהוא הוסה בצלה. ובדעתי מה גדול ונכבד ערך הדת בעיני הקיסר החסיד, כאשר ראיתי כהרשיון שנתן לאנשי הצבא הישראלים להכין להם בית תפלה בפטרבורג, — כטוח אני כי הממשלה בחכמתה תחשוב, אל נכון, את האנשים הרוחניים הנז' אל המפלגות הנחוצות ומועילות מאד להצבור הישראלי.

„גם יש עוד אנשים רבים, שאי אפשר להכניסם באחת מהמפלגות הנז', ובכל זאת בטוח אני כי תפרוש הממשלה את חסדה גם עליהם. כונתי אל הזקנים, החולים, ואל אלה שאינם מוכשרים אלא לעבודת האדמה אבל אין להם כסף לקנות קרקע והמכשירים לעבודת האדמה. בקצרה, כונתי בזה רק להוכיח כי יש מספר עצום של יהודים היכולים להחשב כאנשים מועילים ונכבדים, חרוצים ומוכשרים ומצוינים במקצעות שונים, ובכ"ז אינם יכולים למצא מקום בארבע המפלגות הנז'. ולכן בודאי לא תחשוב אותם הממשלה החכמה והישרה לאנשים הנופלים למשא על הצבור, ולא תמתח עליהם מדת דין קשה.

ואחרי אשר הוכחתי וערכתתי לפני ארזני את הסבות שגרמו ליהודים לבל יוכלו ליהנות מחסרי הקיסר הרחמן, סבות התלויות בהיריעות הבלתי נכונות המגיעות להממשלה על אדות היהודים טאה הפקידים שלכם איננו טוב לבני ישראל מפני טעמים שונים; ואחרי אשר הוכחתי בטולן של האשמות שטפלו על היהודים, ואחרי אשר הראיתי את ההגבלות הקשות המעיקות על היהודים מכל המפלגות והמכיאות אותם לעני גדול, — הנני להציע לפני

רום מעלתך את האמצעים אשר, לפי דעתי, ירפאו אל נכון את הריסות מצבם של היהודים.

„רעותי בענין זה הן דעות קבועות ואני מחזיק בהן כהחלט, יען כי תכנתי היטב את רוח אחי ויודע אני את רגשיהם הפנימיים. אני הסתכלתי בהם מקרוב, בארצות שונות כהבל, שמרתי ארחותם בהתבוננות עמוקה, במשך כל ימי חיי, ואני נכון עתה להקריב את חיי, לטובתם, למען קרבם אל מצב טבעם האמתי.

„טבעם האמתי, בתור עם שונה מאד מאותן התכונות שנראות בהן בהשקפה שטחית. על ידי אכרן ממשלתם אחרי מלחמות איומות, על ידי הזרותם בכל הארצות תחת השמים, ועל ידי הרדיפות והענויים הקשים אשר סבלו במשך ימי גלותם הרבים, על ידי כל אלה קבלו היהודים צורה שאיננה דומה כלל לצורתם האמתית. תכונות היהודים הנראות בעיני ממשלת הקיסר כתכונתן האמתית, הן באמת רק תכונות מלאכותיות ושטחיות אשר הוטלו עליהם ע"י המסכות הבלתי טבעיות שבהן חיו תמיד. והרפואה השלמה לתכונותיהם אלה טונחת ביד הקיסר ובלבו הטוב. אולי יואיל הקיסר הרחמן להטות אוזנו לדברי, ולשמוע מפי באיזה דרך יוכל להוציא את הרפואה הזאת לפעולות!

„ואלה הם האמצעים הנאותים, לפי דעתי, לתקנת אחי היהודים:

„האמצעי הראשון הוא — לתת ליהודים את-אותו החסד, אשר לפי הדברים שהגידו לי המיניסטרס כבר חפצה הממשלה לזכות בו את ישראל; החסד הזה הוא: משפט אחד ליהודים ולכל יושבי הארץ. החסד הגדול הזה, אשר יתן הקיסר ליהודים גלוי לכל וכלי כל תנאים והגבלות, יפעל, לפי דעתי, פעולה טובה עד מאד. הוא יסיר כרגע את שפלות הרוח אשר תקפה את היהודים ע"י הבזו והכלמה שסבלו במשך דורות גלותם; הוא יוציא לאור את רגשי התודה הממלאים את לבות אחי; והוא יראה ליושבי רוסיה ולכל יושבי תבל מופת מאד נעלה של החסד, החכמה ורוחב הלב של הקיסר.

„אינני רוצה להחליט כי לו נתן ליהודים החסד הבלתי מוגבל הזה גם בעת אחרת ובמסכות אחרות, אזי היה מביא גם

כן את אותן התוצאות הטובות. אבל אני מחליט, לפי עניות דעתי, כי בעת הזאת, אשר היהודים וגם אנשים אחרים יודעים כי נתן הקיסר את לבו לתקן את מצב היהודים, — בעת הזאת היה החסד הזה רב התוצאות מאד.

„בנוגע לפרטי החסד הזה, הנני מתרשה לבקש בעד אחי את הזכיות האלה:

(1) כי הנתן ליהודים הזכות במלואה, בלי כל הגבלה, לשים משכנם כהפצם בכל המקומות אשר בשבעה עשר הפלכים (תחום המושב) ששמחם עולה לי"ז אלף פרסאות מרובעות, וכי יואיל הקיסר, לתכלית זו, להעביר ולבטל את כל החוקים והמנהגים האוסרים ליהודים להתישב בערים ובכפרים של פלכי ליפלנד וקורלנד, בעיר קיוב (אשר בה היתה לפנים קהלה ישראלית גדולה), ניקוליוב וסבסטופול, ובכפרים שבפלכי ויטבסק, מוהלוב, צ'רניגוב ופולטבה. כמו כן יואיל נא הקיסר לבטל את הפקודה בדבר גרוש היהודים מהמקומות שבתוך חמשים ורסטה מהגבולים ומחופי הימים, ולהניח לשופטי הארץ לענוש את מבריחי המכס כדי רשעתם. ע"י החסד הזה יתעוררו הטובים והישרים שביהודים למצא עצה ותחבולה לשים קץ לעסקים המגונים ממין הקונטרבנד והדומים לו.

(2) כי יותן להם הרשיון להתישב ולכונן בתי מסחר בכל עיר וכפר של הפלכים הנז', מבלי הכריחם להתכוץ ברחובות מיוחדים. הן צריך לדעת כי מספר היהודים ברוסיה התרבה מאד מעת אשר הציב החוק בראשונה את גבולות תחום מושבם הנז' (פקודת הממשלה מיום 9 דצמבר 1804). בעיני ראיתי כי במקומות רבים יושבים היהודים צפופים כל כך, עד כי ארבע או חמש משפחות מחויבות להסתפק במעון צר שלא היה מספיק אפילו למשפחה אחת של בני אמונות אחרות.

(3) לבטל את הפקודה האוסרת ליהודים להחזיק בתי משקה בכפרים, ולשוב להרשות ליהודים היושבים בקורלנד להחזיק בתי מלון ובתי משקה וחכירות, כפי החוק משנת 1835.

(4) להיות לאומנים הישראלים בקורלנד המשפט להתקבל אל מפלגת האומנים הנוצרים, או להרשות להם ליסד להם אגודות

אומנים כפני עצמם, באופן שיהי לאומן הישראלי המשפט להחזיק פועלים, עוזרים וחניכים בין מבני אמונתו בין מבני אמונה אחרת, למען הציל את האומנים הישראלים מהעוני והרעה הצפויים להם במצבם הנוכחי.

(5) להרשות לסוחרים הישראלים משלש הגילדיות לנסוע לפלכים הפנימיים לצרכי מסחרם, ולבקר גם בפטרבורג ובמוסקבה, באותה טרת החפש הנתונה לסוחרים הנוצרים, ולהרחיב את הרשיון הזה גם על פקידיהם וסוכניהם, וגם על האומנים מכל הטינים, ועל בעלי-עגלות ופועלים, למען ימצאו כר נרחב לעסקיהם; כמובן בהנאי שיהיו להם העורות מסע כרת. וכנוגע ליהודים שאינם נמנים לא למפלגת סוחרי הגילדיות ולא למפלגת האומנים והפועלים, הנני מפיל תחנוני לפני ממשלת הקיסר להרשות להם ללכת לעתים קרובות אל הערים אשר מחוץ לתחום המושב לקנות שם את הבואות האדמה ויתר צרכיהם. אני חושב לנכון כי הזכיות האלה לא רק שלא תגרומנה נזק לסוחרים הנוצרים, כי אם עוד הביאנה להם ברכה טרובה, כי ההתחרות והחריצות הן תמיד מקור ברכה למסחר, וההתחרות היהודים וחריצותם תועילנה מאד מאד להפרכת המסחר ולהתפתחותו במקומות שמחוץ לתחום מושבם.

(6) לתת ליהודים הרשיון לשוב ולכונן את ה"קהל", למען יהי שלטון הקהלות מסור בידם, והם בעצמם ימשלו וינהלו את כל מוסדות החסד שלהם. החסד הזה ישביע רצון את אחי ביחוד, ויחד עם זה יוציא לאור את אהבתם ואמונתם לממשלת הקיסר, וגם את רגש כבוד עצמם אשר לפי מצבם השפל הנוכחי אי אפשר לקוות כי יתפתח ויתרוטם.

(7) להרשות ליהודים לקחת לעזרתם משרתים ופקידים נוצרים בכל עסקי החיים. התחבולה הזאת תועיל הרכה לקרב את לבות היהודים והנוצרים המרוחקים עתה זה מזה רחוק גמור, ולהסיר את הקו המבדיל ביניהם אשר דעת הקיסר ושריו איננה נוחה ממנו.

(8) להרשות ליהודים לשבת בתור עובדי אדמה בקרבת שכניהם הנוצרים.

9) להרשות ליהודים להחזיק בתי מונית שכר.
 10) להיות הזכות ליהודים העובדים בצבא, בחיל היבשה ובחיל הים, לעלות כמעלות פקודות הצבא, אם יצטיינו בעבודהם.
 11) לבטל את כל המסים המיוחדים המוטלים על היהודים לכדם או המוטלים עליהם במרה יותר מרובה מאשר על הנוצרים.
 וביחוד לבטל את „מס הנרות“ שהוא משא כבד על עניי ישראל.
 אלה הם פרטי בקשתי שאני מתכבד לבקש מאת רום מעלתך להציע לפני הקיסר. ועיניך, אדוני, רואות כי בבקשתי זו אינני מבקש יותר אלא להוציא לפעולות את אותן הזכויות שהקיסר בכבודו ובעצמו אומר לתת ליהודים, כאשר הראיתי לדעת מתוך הכתב שהואלת, אדוני, להמציא לידי.
 במצבם הנוכחי של היהודים, בחסור להם כל האמצעים הנז' להפנות חריצותם לעסקים מועילים ולכונן הצלחהם על בסיס נכון, — במצב כזה מהוויב הדבר כי חלקם וגורלם יהי ריש ועני ואבדן כל תקוה. ובאמת כבר שחו וירדו עד הדיוטה התחתונה של העניות והשפלות. לכן אני מתחנן אל הממשלה הרחמנית למהר להוציא אל הפועל את המחשבות הטובות אשר הקיסר רכז החסד חושב על היהודים.
 בנוגע למצב המוסרי של אחי, הנה לפי ידיעות אשר קבלתי מהפקידים העליונים בכל המקומות אשר עברתי בתחום המושב, אני רואה כי אחי היהודים נקיים כליל מפשעים כבדים (כגון רצח וכדומה), וגם בעברות קלות הם נוהרים מאד, עד כי הם ראויים להיות למופת בטוסרם הטוב. אקוה כי ידיעותי אלה מתאימות אל הידיעות המגיעות אל הממשלה בנדון זה. גם מקוה אני כי הממשלה תשים לב אל הדבר המשמח שנודע גם לי, כי היהודים לא נמצאו מעולם בקושרים ובמורדים במלכות, כי אם התאמצו תמיד לעבוד לטובת ארצם בקנאה גדולה ולהקריב לטובתה את נפשם ורכושם. ולמשל אזכיר כזה את כל אשר עשו לטובת ארצם בשנת 1812 בעלות הצרפתים על רוסיה, וביחוד את אשר עשו בשנת 1830 בשנת המרד, אף גם הואיל הקיסר להכיר את טעבדיהם בשנת המרד, ויביע להם, ע"י הנסיך דולגורוקב, את רצונו ונחת רוחו, ויחדש להם את הבטחתו כי

יהי להם המיד למחסה עז וכי ימצאו בארץ רוסיה כטחון וחסות לרכושם ולזכויותיהם.

וגם עתה הם מלאים רגשי אמונים לממשלה, ומשהדלים המיד למלא את רצון הממשלה בוריוות. לאות על דברי אלה אביא רק מעשה אחד: כאשר צוה הקיסר ליהודים לשנות את בגדיהם, מהרו היהודים לעשות כרצונו, אף על פי שכגדיהם הישנים יקרו ונקדשו בעיניהם מרוב ימים, ואעפ"י שחלוף המלבוש עלה להם כדמים מרובים, ביחוד לחנונים אשר חנויותיהם היו מלאות אדרות שער ובגדי משי מהטין הישן.

"הנני מבטיח אותך, אדוני, כי היהודים נכונים לעבוד את הארמה, ולעבוד בכל עבודה קשה; הם חפצים לכונן בתי מסחר וחרשת בכל המקצועות; הם משתוקקים ללמוד את המדעים והספריות החדשות. רק העוני, ההגבלות והמסים הכבדים מנעו אותם עד כה מהוציא את חפצם זה לפעולות. אבל לממשלה היכלת להרימם משפלותם ולהשיבם לתחיה, בהוציאה פקודה להסיר את כל המעצורים המונעים אותם מליהנות מהזכויות אשר נתן להם הקיסר בחסרו הגדול". —

בסוף המכתב באו עוד דברי נמוס והתנצלות והודה, מרבה להביל, ובוה תמו דברי הרפורט הארוך הזה.

ה.

הרפורט של מונטיפיורי אל הגרף אוברוב על אדות מצב החנוך של היהודים ברוסיה ופולין.

וזה תכן הרפורט אשר שלח מונטיפיורי אל שר ההשכלה ברוסיה:

"האָרגייה השוקדה אשר הראית, אדוני, בעכלך בלי השך להתקדמות החנוך ולהפצת השכלה בכל המפלגות של נתיני

הקיסר, היא היא הנותנת תקוה בלבי כי הסלח לי על אשר ערבתי את לבי להציע לפניך את מסקנות ההבוננותי על מצב החנוך של אחי ברוסיה, אשר בטובך נתת לי היכלת להתבונן ולראות בעיני את דרכי חנוכם.

אך כטרם ארבר דברי, הרשני נא, אדוני, להודות לך על הרברים המוכים אשר הגדת לי בשם הממשלה. עד נצח אזכור בתורה את ההבטחה שהבטחתני: כי ממשלת רוסיה משתדלת רק להפיץ השכלה הנוסרת על אמונה צרופה; כי היא איננה מרגישה כל שנאה לדת הישראלית; וכי הממשלה, בחפצה להראות ליהודים עד כמה מוקיר הקיסר את רגשי אמונתם, הושיבה לתכלית זו ועד של רבנים, הנודעים בצדקתם וחסידותם, למען יבטחו בו כל היהודים.

ואף אמנם יכול אני להודיעך, אדוני, ידיעה אשר ינעם לך בודאי לשמעה, כי היהודים רחוקים מהקטין את ערך ההשכלה והחנוך הטוב. בכל המקומות אשר דברתי עם אחי על אדות הרבר הזה, הבטיחוני כי הם נכונים לעזור בכל יכלתם להתקדמות מצבם הרוחני והחברתי, והם שמחים מאד להשתמש בכל שעת הכושר להעשיר את רוחם בהשכלה אמיתית ומועילה. "היהודים", — אומרים הם — "הצטיינו מאז מעולם באהבתם העזה למדעים ולספרות. עדים הם הספרים הרבים אשר חברו בכל מקצעות החכמה הנקראים בשמותם בספרי הביבליוגרפים ברתולוצ'י, וולף ודי-רוסי". ולאשר את דבריהם הנני מתרשה להודיע לאדוני, כי בין יהודי רוסיה יש סופרים רבים אשר כתבו ספרים נכבדים מאד בחכמת ישראל וספרותו, וספריהם נחשבים מאד גם בעיני חכמי אשכנז. אחי ברוסיה אמרו לי כי הם חושבים למצוה גדולה ללמוד ולהפיץ את אותה הרעת הנותנת חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. לכן לא כבד הרבר ממני כלל להבינם לרעת את הטובה הצפונה להם ביסוד בתי הספר, שהממשלה אומרת ליסר לצרכם; אדרבה, הם הוכיחו לי בהטון ראיות מספרי הקדש כי כל אדם מישראל חייב לתמוך במפעל הנכבד הזה ולהשתדל לתת לו אחרית טובה.

דעותיהם על עניני הדת בכלל, ועל ספרי הקדש בפרט,

הן נכוחות וישרות מאד, באורי כתבי הקדש אשר שמעתי מפייהם, הראוני לדעת כי הם יודעים ומבינים היטב את הרוח האמתי של הדת הישראלית, ועסקם התמידי בתורה שבעל פה נוהן להם לקח טוב לעבוד את אלהיהם, להיות נאמנים לממשלת ארץ מגוריהם ולעשות טוב לכל אדם.

ויען אשר ידעתי כי היהודים התלמודיים חשודים בעיניך, אדוני, בשנם הוארו לפניך בצבעים שחורים, — לכן אחשוב לחובה לשים בזה לפניך את המאמרים הטלוקטים מספרי התלמוד והפוסקים, שאותם מביאים היהודים לראיה על ישרם ואמונתם (פה באו בגוף המכתב פסקי הלכות ומאמרים מהתלמוד והפוסקים המזוהרים על הרמאות והאונאה בעניני מסחר וכו'). ואחרי כן באו מאמרי חז"ל ודברי הרמב"ם על חובות היהודי לממשלת הארץ ועל האסור לרחוק את הקץ וכו'. כל הדברים האלה יודעים לקוראים העברים, וגם אין להם דבר אל עצם הרפורט, ולכן השטמנום מהתרגום העברי.

אחרי ההקדמות האלה הנני לתאר לפניך, אדוני, את מצב בתי הספר העברים אשר בקרתי בימי מסעי ברוסיה ופולין.

ברצותי להוכיח באמת ובהמים מה המצב האמתי של חנוך אחי, הייתי רגיל לבא אל בתי ספרם לפתע פתאם, מבלי אשר יכלו להכין לבואי. ולשמחתי ראיתי כי אף על פי שאין להם מורים בדיעות חול, בכל זאת רוב התלמידים בבתי ספר אחדים יודעים קרא וכתוב רוסית, עברית ואשכנזית. בוילנה מצאתי את בתי הספר ערוכים לפי פקודת הממשלה; מורים טומחים מטיפים לקחם בהם, והתלמידים יודעים לענות נכונה בכל התלמודים: בדקדוק לשונות לטינה, רוסית ואשכנזית, בגיאוגרפיה, במלאכת החשבון ובדברי ימי עולם. אבל בלמודים העברים אינם עוסקים אלא שלש שעות בשבוע.

בתי הספר הנערות הם במצב פורח מאד, ובודאי ינעם לאדוני לשמוע כי התלמידות מצטיינות בדיעת הלשונות: רוסית פולנית, צרפתית, עברית ואשכנזית, — מלבד ידיעותיהן בגיאור גרפיה, בדברי ימי רוסיה ובמלאכת החשבון.

אדוני הביע לפני את חפצו האדיר להרבות את ידיעת שפת

עבר וספרותה בין תלמידי בתי „התלמוד תורה“; ולכן הנני להודיעו כי בחנתי את התלמידים האלה בלמודיהם, ויריעותיהם בשפת עבר הפליאו את לבי. לפעמים דברנו אתם עברית והם תרנמו את דברינו אשכנזית, או להפך; ויש אשר אמרנו להם ראשית פרשה אחת או פסוק אחד בתנ”ך, והם כלו לקרא בעל פה את כל הפסוק או הפרשה.

גם בורשה מצאתי את בתי הספר הערוכים לפי פקודת הממשלה, כמצב מאד נעלה. התלמידים בקיאים גם הם בחמש הלשונות הנז’ וביתר הידיעות, כמו בבתי הספר בוילנה. גם בתי הספר לנערות בורשה הפיקו רצון ממני, כאותם שבוילנה. בתי הספר האלה יכולים להחשב כבתי-מופת, כי הם ערוכים בכל כמהכונה בתי הספר לנערות אשר בארצי (באנגליה). גם בית הספר ללמודי כלאכה (בורשה), ישר בעיני מאד, וברבות הימים יביא ברכה מרובה לרור הבא. ובנוגע לבתי „התלמוד תורה“, אשר בהם מלמדים רק את הלמודים העברים, הנני מעיד כי בכל הקהלות הגדולות באירופה אין אף בית ספר אחד העולה במיב ערכו על בתי הת”ת האלה שבוילנה ובורשה.

גם בערים הקטנות אשר בקרתי על דרכי, מצאתי את בתי הספר העברים במצב טוב מאד, ואת אשר לא פללתי ראיתי בהם: התלמידים נודעים היטב שפת עבר וספרותה, וגם יש אשר כתבו לפני מאמרים בשפת רוסיה, עברית ואשכנזית.

ביחוד שמתי לבי לחקור לדעת את הסבה, מפני מה אין בבתי התלמוד תורה מורים לשפת רוסיה וליתר ידיעות חול, וביותר התפלאתי על החסרון הזה, אחרי אשר שמעתי מפי אחי היהודים את תהלת ההשכלה האמתית המחוברת עם תורה ואמונה טהורה. ויהי כאשר שאלתי את אחי לסבת החסרון הזה, ויענוני לאמר: „אמנם חפצים אנחנו מאד להפקיד בבתי התלמוד תורה מורים לשפת רוסיה וליתר ידיעות; אבל הכסף מאין ימצא לשכירת מורים כאלה? עניים אנחנו וכועת אפנו נאכל לחמנו, ולכן נחשוב לחובתנו הראשית והעקרית להשתמש במעט האמצעים שלנו ללמד את בנינו את למודי הדת, ואת למודי ההשכלה עלינו לחשוך לימים טובים כאלה.“ — דבריהם אלה נאמרו באמת

ובתמים; וזה האות, כי כאשר הודעתני להם כי נכון אני להת
להם את הכסף לשכר מורים לשפת רוסיה, לגיאוגרפיה, דברי
הימים ומלאכת החשבון, — שמהו מאד על הצעהי זו, והכף
ביום המחרת שכרו את המורים הדרושים ללמודים הנו'.

כנוגע להשקפת היהודים על בתי הספר הכוללים,
ראיתי והנה רבים מנערי ישראל מבקרים בבתי הספר האלה,
אבל לא אחד כי הורים רבים נמנעים משלוח את בניהם לבתי
הספר הכוללים, באמרו: „אנחנו מכירים היטב את הערך הגדול
של ידיעות ההשכלה; אבל מה תהי אחרית בנינו אם יפארו את
רוחם בהשכלה עליונה וע"י זה יתהדרו גם רגשותיהם ומעטם?
ואיך נוכל להמציא להם את הבגדים והספרים הדרושים לתכלית
זו, אם אין אנחנו מספיקים לתת להם גם לחם לשובע?" גם יש
יהודים המפחדים פן יורחו בניהם מדרך ה' ועזבו את דתם, כבקרם
בבתי הספר; כי דרכי ההוראה הנהוגים באחדים מבתי הספר
הכוללים וגם באיזה בתי ספר העברים החדשים, נותנים מקום
לראגה זו. כי בבתי ספר אחדים הפקרו יהודים מורים
למורים, ומורים כאלה בהכרח מעירים דאגה בלב יהודים כשרים
החרדים לדתם.

כי על כן אחלה את פניך, אדוני, כי תואיל להציע לפני
הממשלה הרמה את שלש הבקשות שאני פורט כזה:

(1) להרשות ליהודים לנהל בעצמם את בתי הספר ללמודי
דתם. הרשיון הזה נכבד בעיניהם מאד, יען כי רק היהודים
בעצמם מוכשרים ביותר לקדם את למוד הספרות העברית. ככל
הארצות אשר הציביליזציה עלתה למדרגה עליונה, נחשבת
הספרות העברית להוד יפיה של הציביליזציה, וכל העמים
משתדלים ללמוד לדעת את הספרות הזאת ומרטימים את ערכה עד
מאד. לכן יהי רצון מלפני ממשלת רוסיה להרשות לבני ישראל,
זה העם אשר על ירו נתן האוצר היקר הזה לכל באי עולם, לנהל
בעצמם את אותם בתי הספר אשר בהם ילמדו בניהם לדעת,
ידיעה אמיתית, את תורתם, את מורשת קהלת יעקב. ולמען
ירכשו להם ההלמידים גם ידיעות חול, צריך להרשות להם לקחת
מורי־דעת מקרב בני עמם, טובין רק אלה שיסכים עליהם ושיסמוך

אותם שר ההשכלה, והתלמידים יבחנו לעתים מוזמנות, לרעת אם עשו תושיה בלמודיהם.

(2) לבל להפקיר מורים מוטרים בבתי הספר שנוסדו רק בעד בני ישראל. אני רומז בזה ביחוד אל המעטה המעצב שבבית מדרש הרבנים בורשה: בבית הזה נמצא איש אחר, אשר נמנה למורה בהיותו עוד ביהדותו, אבל גם אחרי אשר המיר את דתו לא הוסר מפקודתו ואת. חויון זר כזה לא יוכל להפיק רצון מהיהודים ולהשלימם עם בתי הספר החדשים; אדרבה, היהודים הנאמנים לרתם יחדלו בגלל מקרה כזה לשלוח את בניהם לבתי הספר האלה, בחשבם כי הממשלה מחבבת את המרת הדת, אף כי בטוח אני, עפ"י הדברים ששמעתי מפי רום מעלתך, כי אין הממשלה חפצה בזאת כלל. על כן נחוץ הרבר למנות רק מורים כאלה אשר ירחיקו כל חשד וראגה מלב היהודים.

(3) לקיים בכל תקף את פקודת הממשלה מיום כ"ד נובמבר שנת 1836, אשר לפיה מותר ליהודים להחזיק בביתם את כל הספרים העברים, אשר הרב הראשי חוה עליהם דעתו כי אינם הוגים שנאה לממשלת הארץ. למורת רוחי נודע לי שבמשך אחר עשר הירחים שעברו, לקחה הפוליציה מבתי היהודים את ספריהם לברקס, וספרים רבים אשר נשאו עליהם חותם הרב, לאות היתר, לא הושבו עוד לבעליהם. לכן אבקש מרום מעלתך לצוות להשיב את הספרים לבעליהם.

לאחרונה אני מעתיר לפניך, אדוני, לשים לב אל כל הדברים אשר דברתי לטובת אחי המרוכאים. יודע אני כי לב אדוני מלא רגשי חמלה ורחמים לכל אדם; ולכן בטוח אני, כי אם תשים לב אל החפץ האדיר של אחי ברוסיה להשתלם, ולתקן את חנוכס על צד היותר טוב, ויחד עם זה תשוה לנגדך את הטעצורים וההגבלות המעיקים עליהם, בתור יהודים, והמונעים איהם מהוציא את חפצם הטוב לפעולות, — אז תתעורר לחמלה עליהם ותמליץ טוב בעדם לפני הממשלה, כי אין כל ספק שאם התן להם הממשלה להנות כראוי מכל אותן הזכויות שזכה אותם הקיסר הרחמן, או יגרילו היהודים לעשות בכל דבר חכמה וזמרע, לתמהון האנשים אשר הקטינו את ערך כשרונותיהם

ושאיפותיהם, ולשמחת לבך, אדוני, החפץ באמת בהתקדמותם
ובהצלחהם".

תמו דברי הרפורט של מונטיפיורי אל הגרף אוברוב .

ט.

הרפורט של מונטיפיורי אל הגרף קיסליב על אדות מצב
היהודים בפולין .

זוה תכן הרפורט השלישי אשר כתב מונטיפיורי על עניני
היהודים ברו"פ, והערוך גם הוא (כהרפורט הראשון) אל הגרף
קיסליב :

"אחרי אשר ערכתי ותארתי לפני רום טעלתך, בהרפורט
הראשון, את מצב אחי ברוסיה, את צרכיהם ומחסוריהם, הנני
רואה לי לחובה להעיר הערות אחרות, במגלת ספר מיוחדת,
על אדות אחי היושבים בממלכת פולין; כי כן הרשה לי הקיסר
בחסרו הגדול, וכן דרשת גם אתה, אדוני, ממני ברב טובך.
והנני מפיל תחנוני לפני הקיסר ולפניך, אדוני, ולפני הממשלה
בכלל, לקבל את הערותי אלה ואת הבקשות הקשורות בהן,
ברחמים רבים ובשים לב. כי אף אם שפל מצבי כחיים,
בהערכו לעומת המצב הנשא של האנשים הרמים אשר אליהם
אני מהרשה לערוך את דברי אלה, אבל אותות החסד שהראיתי
בכל מקום, הטילו עלי אחריות גדולה, אחריות לפני האלהים,
לפני הקיסר וממשלתו, לפני אחי, וגם, כמרומני, לפני כל העולם
המתוקן. יען מאמין אני באמת ובתמים כי לכל המין האנושי
תבוא ברכה טרובה, אם יואיל הקיסר להוציא לפעולות במלואה
את המחשבה הטובה אשר הוא חושב לתקנת מצב נתיניו
העברים .

ולכן אני מבקש ומתחנן, כי כל אותן הפעולות הטובות

שכבר הוחלו להעשות ושבקשתי לטובת היהודים ברוסיה, החולנה כלן גם על אחי היושבים בפולין. אני מחלה את פני ממשלת רוסיה האדירה להוכיח לכל העולם הנאיר, כי תקון מצב היהודים (שהוא חפצה הטוב של הממשלה) יוכל להעשות בשלמות ובתכלית טובה, ע"י החבולות העלולות להעיר רגשי אהבה ותודה בלב עם נאמן ובעל לב חם.

ראשית לכל הרשני נא, אדוני, להזכיר לפניך את שני הסעיפים, סעיף ה' וסעיף ז' מטשפטי הטלוכה בפולין, שהתפרסמו בשנת 1832 והנוגעים בנידן דין.

בסעיפים האלה מודיע הקיסר, הוא גם מלך פולין, כדברים האלה: „רתו של איש השונה מדתי הנוצרים לא תוכל להחשב לסבה המונעת אותו מליהנות מהמשפטים והזכויות הנתונים ליתר התושבים בני הדת הנוצרית. החסות של משפטי הארץ פרושה על כל יושבי הממלכה, מבלי שים לב אל ההבדל שבמצבם האזרחי ובטרגתם החברתית“. אחרי הדברים האלה הנני מתרשה להוציא לפניך, אדוני, במספר את ההגבלות והחוקים המיוחדים המעיקים על אחי בפולין.

ראשונה בנוגע לזכות הישיבה:

- (1) יש ערים בפולין אשר אסור ליהודים לשבת בהן.
- (2) גם במקומות שהותרה להם הישיבה, מותר להם לשים משכנם רק ברחובות אחרים המיוחדים להם.
- (3) אסור ליהודים לשבת במקומות הקרובים אל דרך המלך.

(4) אסור להם להתגורר בקרבת שלש פרסאות מהגבול. ובימינו אל לב את המצב הגיאוגרפי של ארץ פולין, נמצא כי האסור הזה סוגר בפניהם חלק גדול מהארץ.

שנית, בנוגע לאומנות ומלאכות: (1) אסור לאומן יהודי להחזיק עוורים או פועלים לעבוד לו במלאכתו. האסור הזה היא גורה שאין האומן היהודי יוכל לעמוד בה; כי במלאכת ידו לבדה לא יוכל לפרנס את ביתו, אם אין עוזר לו. (2) לאומן יהודי אסור לעבוד וללמוד אומנתו אצל חרש נוצרי. לכן איננו נחשב לעולם ל„חרש“ ואיננו נמנה אל מפלגת החרשים האומנים,

והמיד הוא נחשב כמכלב (פפושער) המשחית ומחבל את אומנתו.

שלישית, בנוגע לעבודת האדמה: אסור ליהודי לחכור כל חכירה, או לרכוש לו חלקת ארמה מנכסי הממשלה או מנכסי הכהונה. וגם מאנשים פרטיים לא הותרה לו לחכור ארמה אלא במס גדול במחיר הזכות הזאת, וגם אז אסור לו לקחת לו פועלים נוצרים לעזור לו בעבודת האדמה.

רביעית, בנוגע למסים מיוחדים: (1) על היהודי לשלם מס מיוחד בעד הבשר הכשר — נוסף על המסים הקבועים למאכלי בשר. (2) היהודי המתגורר בקרבת העיר ורשה איננו רשאי להביא העירה את סחורתו או את תוצאות אדמתו; כי עפ"י החוק חייב כל יהודי הבא לורשה מערי השדה לשלם מס מיוחד: עשר קפיקות כסף ליום בעד רשות הישיבה, מלבד $7\frac{1}{2}$ קאפיקות מס החותם. (3) היהודי הסוחר במשקאות חריפים חייב לשלם מסים מיוחדים בעד הזכות הזאת, העולים עד לערך שלש מאות שקל בשנה. אך למרות המחיר הגדול שהוא משלם בעד זכותו זו, איננו רשאי להוריש את זכותו לבניו; כי מהזכות לסחור במשקאות חריפים יכולים להנות רק היהודים שקבלו את הרשיון לזאת בשנת 1809.

מלבד זאת חלות על היהודים ההגבלות האלה: (1) היהודי איננו רשאי להעיר ערות בבית דין לחובתו של איש נוצרי, יען כי עדותו איננה נחשבת לעדות נאמנה. החרפה וההנוק אשר החק הזה גורם ליהודים, נקל לשער. (2) היהודים העובדים בחיל הצבא אינם יכולים לעלות במעלות פקודות הצבא, גם אם יצטיינו מאד בעבודתם. גם אופן תרומת הצבא בפולין הוא מעציב מאד; כי אעפ"י שבשנת 1843 הוציאה הממשלה חוק אשר לפיהו מוטל על הקהלות למסור להרשות את מספר אנשי הצבא הנדרשים, מבלי אשר יתערב איש מפקידי הצבא במעשה תרומת הצבא, — בכ"ו עוד מוסיפים הפקידים הנמוכים לעשות שערוריות בתרומת הצבא, והם מטייטים שוד ושבר על משפחות רבות. (3) ליהודים אין הזכות לחכור את מס היי"ש, אמנם ההגבלה הזאת כשהיא לעצמה אינה נחשבת בעיני כצרה גדולה, אבל בכ"ו רעה היא,

יען כי היא מכוונת רק לנגד יהודי פולין, והיא מבדילה אותם לרעה משאר יושבי הארץ. (4) היהודים אינם יכולים להנות מהברכה המרובה שבלמודי החכמה והספרות; כי אינם רשאים להיות כִּימיקים, בנאים, עורכי דין, וכו'.

את יהודי פולין מאשימים (כמו שמאשימים את כל היהודים ברוסיה) כי אין נפשם אל יגיע כפים, וכי הם מהמכרים בחכה יתרה אל המסחר הקטן. כמו כן מתאוננים עליהם כי הם שונאים את עבודת הארמה וכל עבודה ואומנות, וכי הם מרמים את הממשלה בהברחת המכס; כי הם מצטיינים ופורשים את עצמם מיתר יושבי הארץ במלבושם המיוחד; וביחוד, כי עיקרי אטונתם שהם מחזיקים בם בכל לבם, מתנגדים לרוח משפטי החברה האנושית, ולכן הם שונאים את בני האמונות האחרות. כנגד האשמות והתלונות האלה הנני מתרשה להעירך, ארוני, על מעשים אחרים גלויים וידועים: על פי הספירות הרשמיות נראה כי מספר האומנים והפועלים בקרב יהודי פולין גדול, לפי ערך, הרבה מטספר האומנים בקרב שאר התושבים. יהודי פולין עוסקים בכל עבודה קשה; יש בהם מספר גדול של מלבני לבנים, חרש, עץ וברזל ומרצפי אבנים. וגם נמצאו אלפים יהודים החוצבים אבנים לסלול המסלות. בתור מופת חותך אקרא לפניך את שם העיר קאלוריה: בעיר הזאת יש כִּס"ה אלף וחמש מאות משפחות עבריות, ובהן הפ"ו משפחות העוסקות רק באומנות ובמלאכת כפים, כאשר יוכיחו ויעידו החשבונות הרשמיים של שלטון המשטר.

בטוח אני כי על פי הדברים האלה תכיר ותודה, ארוני, כי יש לי הצדקה להוציא את המשפט הזה: אם למרות ההגבלות והחקים המעיקים על האומנים הישראלים, עוד היהודים עוסקים באומנות ובמלאכה ונפשם לא נשבתה מטהרה, עאכ"ו רבתה וגדלה מפלגת האומנים בישראל לו הוסרו ובטלו כל ההגבלות והמכשולים המכבידים עולם על האומן היהודי!

ובנוגע לעבודת הארמה, הרשני נא, ארוני, להזכיר לפניך את הדבר הזה: בשנת 1823, כאשר יצאה הפקודה מלפני הקיסר המנוח אלכסנדר הראשון ז"ל כי מותר ליהודי פולין לעסוק

בעבודת הארמה, הביעו יהודים רבים את חפצם לעבוד את הארמה, אף כי נאסר להם לרכוש קרקע לאחוזת עולם, ואף כי הכבירו עליהם המון הגבלות המכוונות ביחוד כנגד האכרים הישראלים, כנזכר למעלה. אבל למורת רוחם לא נתן להם חפצם זה, כי הרשות המקומית ענתה תמיד להשואלים, כי הארמה אישר הם חפצים בה איננה מוכשרת לאכרים ישראלים, ולכן עליהם לתור להם חלקת אדמה אחרת, מהקרקעות אשר יעדה הממשלה לצרך זה. או בקשו השואלים כי הנתן להם רשימה מהקרקעות הראויות להנתן לאכרים ישראלים; אבל לראבוני עלי להודיעך כי מהעת ההיא חלפו עשרים ושלוש שנה, והשואלים לא זכו עדיין לקבל מענה. אחרי כן פנו השואלים בבקשה אל הרשות, להרשות להעשירים אשר בקרבם לקנות אדמה מאנשים פרנזיים, אם למען יעברוה בעצמם, או למען יחכירוה בחלקים קטנים לאחיהם העניים לעבדה. ולמען הראות את טהרת מחשבתם בבקשה זו, כי אדיר חפצם רק להרגיל את היהודים לעבודת האדמה, גלו את דעתם מראש למחול על כל היתרונות והזכויות הנתונים לבעלי אדמה אחרים (כלומר לאנשים נוצרים בעלי אחוזת אדמה), ולא עוד אלא שהחמירו על עצמם עוד יותר ויאמרו בבקשתם, כי התי הרשות להממשלה לקחת את האדמה מירי הקונים, אם המצא ימצא כי הקונים או הוכריהם היהודים אינם עובדים בעצמם את אדמתם, או כי לקחו לעזרתם אכרים מבני הנוצרים.

עפ"י הרברים האלה הלא תראה, אדוני, כי יהודי פולין, כאחיהם ברוסיה, משהתקיים מאד לעסוק בעבודת האדמה. על יהודי פולין משטינים, כי אינם משיבים כל גמול לארץ אשר הם יושבים עליה ואינם משחרים טכחם בעדה. השטנה הזאת יכלה להיות צודקת במקצת, בימים אשר יהודי פולין שלמו לאוצר המדינה מס שנתי בסך מאות אלפים שקלים, בעד הזכות להיות חפשים מעבודת הצבא; אבל עתה אין כל יסוד לשטנה זו, אחרי אשר אלפי יהודים עובדים בחיל הצבא והם שופכים דמם

לשוכת ארץ מולדתם, וגם הקיסר בכבודו ובעצמו הואיל להכיר מעבדיהם אלה.

ובנוגע למלבושם המיוחד, הנני מעיד לפניך, אדוני, בתור עד ראיה, כי רבים מהם כבר לבשו בגדי אירופה, ואין כל ספק בעיני כי בקרב הימים יחליפו כלם את בגדיהם העתיקים בבגדי אירופה. טעות גדולה היא להחליט, כי המלבוש העתיק מצוה על היהודים עפ"י הדת הישראלית, כי באמת מוצאו מפקודת ממשלת פולין, אשר גזרה על היהודים, זה כשלוש מאות שנה, ללבוש מלבוש מיוחד, לאות חרפה ובוז, למען יכירו רואיהם כי הם בני ישראל; כנראה בפירוש מהם "קובץ חוקי פולין" (Vol. Leg. Polon. subanno 1538).

ואחרי אשר בטלתי בזה את כל האמתלאות, אשר נחשבו עד הנה כטעם מספיק לשלול ממאות אלפי יהודים את המשפטים והזכויות הראוים להנתן להם בתור נתינים נאמנים; ואחרי אשר בטוח אני כי גם לבך, אדוני, ישמח על בטול האמתלאות האלה, — הנני מתחנן בהכנעה אל ממשלת הקיסר להעביר, בגדל חכמתה, את ההגבלות והחקים המעיקים העוצרים בעד יהודי פולין מהתפרנס באמונה ובכבוד והחוסמים את מסלת חייהם; וביחוד את ההגבלות אשר קראתי בשם לפניך, למעלה.

אמנם יודע אני, אדוני, כי הנך רב חסד ולבך טלא רגשי חמלה ואנושיות, אבל יוכל היות כי בתור אחד מרבי המלוכה תפקפק לבטל הגבלות אחרות שהן מקור הכנסות מסוימות לאוצר המלוכה; כמו, למשל, מס הבשר אשר תבואותיו עולות לסך שלש מאות אלף רובל כסף בשנה. ואולם הרשני נא להעיר, בתור תשובה על זאת, כי פקודת הקיסר משנת 1817 עושה חפשים מטם זה את היהודים הבאים לעבוד בחיל היבשה ובחיל הים, ומלכד זאת נהונות להם, עפ"י הפקודה הנז', כל אותן הזכויות אשר לכל אזרחי הארץ. ואחרי אשר עתה ממלאים היהודים את חובתם בעבודת הצבא ככל יושבי הארץ, אחשוב לנכון כי צריכים הם ליהנות מכל הזכויות הנתונות לכל האזרחים, ואין צריך לאמר כי צריכים הם להיות חפשים מהמסים המיוחדים. וגם בטוח אני כי הטמשלה הרמה לא התן לדקדוקי החסכון

להעביר את המחשבות הטובות של הקיסר הרחמן .
 אל נא יחשוב אדוני כי מעמתי , לפי ערך , לדבר על
 אדות היהודים בפולין , יען כי לפי דעתי טוב מצבם ממצב
 אחיהם ברוסיה . להפך , שפלותם וענים של יהודי פולין נוראים
 עד מאד ; וביחוד הם ראויים לרחמים רבים מצד הממשלה
 גם על פי מספרם במדינה , כי הם החלק הרביעי מכל יושבי
 פולין . ואולם לא הכברתי מלים על אדותם , יען כי לא חפצתי
 להלאותך עד מאד , וגם יען , כי כל הדברים הכללים האמורים
 בהרפורט שלי על מצב היהודים ברוסיה היו מכוונים בדעתי גם
 על יהודי פולין" . —

הרפורט הזה נומר בהמון התנצלות , תחנונים , ברכות
 ודברי נמוס שאין בהם ענין־רב לקורא העברי .

מענה הקיסר אל מונטיפיורי . מענה ה"רף אוכרוב . מכתב
 ממונטיפיורי אל הגרף קיסיליב . מונט . הועל למעלת "ברזנט"

שלשת הכתבים הנז' נשלחו אל הציר האנגלי בפטרבורג
 למסרם לתעודתם . ובראשית שנת תר"ז הודיע הציר את מונט .
 במכתב , כי המציא את הכתבים לירי שרי ממשלת רוסיה , ויוסף
 ויאמר בטכתבו : "אהשוב למותר להבטיחך , כי גם אני קראתי
 את הרפורטים בחפץ גדול , והרבה הרבה ידיעות מועילות למדתי
 לדעת מתוך פרי עמלך זה" .

בשנה ההיא קבל מונטיפיורי מכתב מאת הגרף קיסיליב
 (מיום 5 נובמבר 1847) ובו כתוב לאמר (בשפת צרפת) :

Monsieur.— J'ai eu l'honneur de recevoir les deux
 mémoires que vous avez bien voulu m'adresser en

date du 10 Novembre dernier (1846) sur la situation des Israélites de l'Empire et du Royaume de Pologne. L'une et l'autre de ces pièces ont été placées sous les yeux de l'Empereur, et Sa Majesté Impériale, appréciant les sentiments de philanthropie qui les ont dictées, a daigné à cette occasion exprimer une fois de plus tout l'intérêt qu'Elle porte à Ses sujets Israélites, dont le bien-être et l'avancement moral ne cesseront d'être l'objet de Sa constante sollicitude.— Vos deux mémoires seront portés, par ordre de l'Empereur, à la connaissance du Comité, et serviront à appeler son attention sur différents détails. Cette disposition vous prouvera, combien Sa Majesté Impériale S'est pluë à rendre justice aux intentions qui ont dicté votre travail et à l'esprit dans lequel il est conçu.

Agrééz Monsieur l'assurance de ma considération distinguée,

Le Comte de Kisseleff.

זוה תרגום המכתב בשפת עבר: „אדוני! התכברתי לקבל את שני ספרי הזכרון אשר הואלת לשלוח, ביום 10 נובמבר שעבר, על אדות מצב היהודים ברוסיה ופולין. שני הכתבים ההם הוגשו אל הקיסר; והוד מלכותו, בהוקירו את רגשי הפילנתרופיה המרברים מתוכם, הואיל להביע עוד הפעם את כל הטוב אשר יהגה לכו לנתיניו הישראלים, אשר הקונם הגשמי והתקרבותם הרוחנית לא יחדלו מהעסיקו עד עולם.

„עפ"י פקודת הקיסר יטסרו שני כתב"ך אל הו ער, והיו

לו לעינים בפרטים שונים. הפקודה הזאת תהי לך לאות עד כמה חפץ הקיסר לתת צדק להטחשבות המרברות מתוך הכתבים ולהרוח אשר חולל אותם. קבל נא, אדוני, וכו'. הגרף קיסליב". והגרף אוברוב הודיע למונטיפיורי את דבר קבלת הרפורט שלו, בדברים האלה: "אדוני! קבלתי את מכתבך מיום 10 נובמבר, אשר כבדהני בו. הערותיך על מצב בתי הספר ליהודי ארצנו ענינו אותי מאד, ואני מכיר לך תודה כי הוצאת עליהם טשפט טוב, אחרי אשר באמת אין בתי הספר האלה אלא התחלה קטנה של תקופה חדשה בדרכי החנוך של בני אמונתך ברוסיה. ואולם יש לנו רשות לקות כי יסוד של קופות (fonds) מיוחדות לצרך זה יישר לנו המסלה אל התקונים הנכספים.

"ואשר לבקשתך בדבר החנוך הדתי של היהודים, הלא ידעת, אדוני, את דעותי בענין זה, וגם נוכחת בעצמך עד כמה אנחנו משתדלים למנוע, בפקודות הנוגעות לעניני בתי ספר, כל דבר העלול לגעת במנהגיהם או להעיר את התרגשותם הדתית. — קבל נא, אדוני, וכו'. הגרף אוברוב".

מונטיפיורי כתב עוד פעם אל שני המיניסטרים להורות להם על תשובותיהם הרצויות, ובמכתבו אל הגרף קיסליב הכיע את כל חום רגשותיו ותורתו ושמתו על הדברים אשר הודיעו השר בשם הקיסר, ויוסף להתחנן על אחיו ולבאר ולהוכיח את כל הטובה העתידה לבוא לארץ ע"י בטול החוקים המעיקים על יהודי רוסיה.

עתה נשובה נא אל זכרונות מונטיפיורי משנת תר"ו. בחדש יוני התראה מונטיפיורי עם הסיר רופרט פיל (ראש המניסטרים באנגליה בעת ההיא). ויאמר לו השר כי יהיה מאשר טאד לפעול, בסתר או בגלוי, להתקדמות מחשבותיו הטובות של מונטיפיורי. גם הביע השר את חפצו לכתוב אל הגרף נסלרודה ולאמר לו כי הבטחות שהבטיחו למונטיפיורי בפטרבורג עשו רושם טוב מאד על דעת הקהל באנגליה ובאירופה, וכי אם יעריך הגרף את ערך הרושם הזה לאשורו, ישתדל אל נכון כי יקוימו דברי ההבטחות ההן בשלטותן.

כיום כ"ח יוני הודיע הסיר רכרש פיל את מונט. במכתב כי המלכה ויקטוריה הרימה אותו למעלת „ברונט". ואלה דברי מכתבו של השר אל מונטיפיורי: „הנני שמח לבשרך כי המלכה הואילה בחסדה לתת לך את שם הכבוד ברונט. אות רצון זה נתן לך מאת המלכה בשים אל לב את תכונתך הנשאה ומעמדך הרם בתוך המפלגה הנאמנה והנכבדה של נתיני המלכה אשר אמונתך כאמונתם, וגם בתקוה כי אות הכבוד הזה יהי לך להועיל בעטלך הנדיב באמת להיטיב את המצב החברתי של היהודים בארצות אחרות ע"י קריאות מתונות אל רנשי הצדק והרחמים של מושליהם".

הכבוד הזה שמח את לב כל ישראל באנגליה ובחול, יען כי בו נגלה בפירוש כי לב המלכה ויקטוריה טוב ליהודים זכי היא דורשת שלומם וטובתם בכל ארצות מושבותיהם.

הסיר ג'יורג' המילטון (ציר אנגליה כברלין), אשר מונט. בקש ממנו בעברו דרך ברלין למסור מכתב בקשה אל מלך פרוסיה לטובת יהודי קרקוי, — הודיע את מונטיפיורי, בחדש יוני, כי בהקראו אל המשתה אשר עשה המלך בהיכלו בסן-סוסי, מצא את רצון לדבר עם המלך על אדות הענין הקרוב אל לב מונטיפיורי ובראותו כי לב המלך טוב עליו, מסר לו את מכתב הבקשה אשר ערך מונטיפיורי. המלך הביע צער על אשר עזב מונטיפיורי את ברלין במרם שב (המלך) מדרכו.

ספרי הזכרונות

לכיר **משה מונטיפיורי**

ורעיתו יהודית.

(עם תמונותיהם).

נערך ע"י ד"ר אליעזר הלוי.

תרגם עברית (בקצורים והשפמות) ברשיון יורשו הד"ר הסגן

י"ח ט"ב י"ב.

חלק שני.

ספר רביעי.

הוצאת „תושיה“.

— * * * —

ווארשא, תרנ"ט.

בדפוס מ. י. האלטער ושותפו, גאלעווקי 7.

СИФРЕ ГАЗИХРОНОТЪ

т. е.

Мемуары Сера Мозесъ и Лэди Юдиѳъ Монтефиори.

Сост. Д-ръ Л. Леви.

Пер. съ англійскаго И. ТАВЪЕВЪ.

Часть II. Книга IV.

Издание „ТУШИЯ“.

В А Р Ш А В А. 1899.

Типографія М. И. Гальтера и Комп., Налевки 7.

Дозволено Цензурою
Варшава, 28 го Апрѣля 1899 года

יא.

עלילת דם חדשה בדמשק. ראיון עם המלך לוואי פיליפ.
ממשלת צרפת עושה את רצון מונטיפיורי.

בחדש מרץ, תר"ו, הודיעו ראשי קהלת ישראל בקובנה את מונטיפיורי במכתב, כי קיסר רוסיה הוציא פקודה לתת ליהודים לשבת בעיר הזאת באין מפריע.

בחדש מאי הודיעו העתונים האנגלים על דבר עלילת דם אשר העלילו הנוצרים על היהודים היושבים בדיר-אל-קמר (בקרבת ביירוט). ואולם מונטיפיורי, אשר ידע את כל פרטי העלילה הזאת, מהר להוכיח את בטולה בהעתון „טיימס" וגם הודיע בעתון הנ"ל כי עפ"י השתדלות הגנרל-קונסול האנגלי בביירוט והודות לעמל פחת הפלך ההוא, נצלו היהודים מרעה, והרשות המקומית חוקרת ודורשת לגלות את האמת.

בחדש יוני התחדשו העלילות על יהודי דמשק, וראשי הקהלות בירושלים, ביירוט ודמשק העתירו אל מונטיפיורי לחיש לעזרתם ולבקש עליהם רחמים מאת ממשלת צרפת (כי הנוצרים בסוריה נחשבים תמיד כחוסים בצל ממשלת צרפת). אז גמרו מונטיפיורי ורעיתו ללכת פריזה ולהשתדל להשיג מאת המלך לוואי-פיליפ כתב מלכות להכחיש את עלילות הדם (עיקר המעשה בדמשק היה כן: ילד נוצרי אבד מבית אבותיו, וידרוש הקונסול הצרפתי מאת פחת העיר לחפש בכתי היהודים, בהזכירו אליו את מעשה דמשק משנת תר"ם. ואמנם הילד האבוד נמצא אחרי כן בעיר בעלבבק).

בראשית החדש יולי התראה מונטיפיורי עם הלורד פלמר-סטון, ויספר לו את דבר הנבלה החדשה אשר עשה הקונסול הצרפתי בדמשק וגם הודיעו את חפצו ללכת להכלית זו לפריו ולהתיצב לפני המלך ולבקש ממנו להוציא כתב מלכות, ככתב אשר הוציא המלך אבגוסט השלישי מפולין בשנת 1763, להודיע

גלוי לכל, כי עלילת הדם הנבערה בשקר יסודה. והלורד פלמר-סמון כבר ידע את כל הנעשה כדמשק וגם הגיד למונטיפיורי כי הפחה כדמשק התהלך ברצון וחסר עם היהודים, וכי על כן הודה לו הלורד בשם ממשלת בריטניה. — ויתן הלורד על יד מונטיפיורי מכתב המלצה אל הציר האנגלי כפריו למען ישתדל להציגו לפני המלך, וגם הבטיח את מונטיפיורי לשנן להקונסולים האנגלים בארץ הקדם להיות למחסה ומגן ליהודים כנגד רודפיהם חנם.

בבוא מונט. פריזה הלך ראשונה אל הציר האנגלי. הציר פקפק בהצלחת משלחת מונט. בפעם הזאת, כי מלך צרפת, אשר כבר זקן ובא בימים, היה סבוך אז בסכסוכים מדיניים, — אך בכל זאת הבטיח לעזור למונט. ככל יכלהו.

ביום כ' יולי התיצב מונטיפיורי לפני השר גיזו (ראש המיניסטרים בצרפת). השר קבלו בחבה, ואחרי אשר התאונן מונטיפיורי לפניו על מעשה הקונסול הצרפתי כדמשק, הבטיחו גיזו לכתוב מכתב קשה אל הקונסול ולדבר גם עם המלך על אדות הענין הזה.

סוף כל סוף הצליח למונטיפיורי להתיצב לפני מלך צרפת בהיכל הטיליריאים, ביום ח' אויגוסט. מונט. הגיד למלך את כל אשר קרה כדמשק ואחרי כן קרא לפניו את כתב הבקשה אשר ערך מראש. המלך שמע לדברי הבקשה באונים קשובות, וכאשר הגיע מונט. בקריאתו אל המקום בבקשהו אשר בו מדובר על אדות יהודי צרפת, הפסיקו המלך בהעירו כדברים האלה: „שמח אני מאד כי אני הייתי הראשון לתת להם כל זכויות האזרחים, ואני מקוה לראות בקרוב כי כל מושלי הארצות יעשו כמוני“. אחרי אשר כלה מונט. לקרא את כתב הבקשה, לקח המלך את הכתב טידו ויאמר כי ימסרהו לגיזו. ומונט. הביע תקוהו כי תצוה ממשלת צרפת לבאי-כחה בארץ הקדם לבל יוסיפו עוד להתעולל ביהודים כאשר עשו עד עתה.

הראיון הם. בצאת מונט. מחדר הקבלה תעה בלכתו דרך חדרי ההיכל הרבים ולא יכל למצא את המוצא, ויהי בתעונוו כה וכה באחד החדרים והנה המלך בא לקראהו. בראונו הזמלני

את טבוכתו צחק מטוב לב ויאמר : „הנך תועה בהיכלי , לכן אראך אני את הדרך” , ויוליכהו דרך שני חדרים ארוכים עד אשר הביאו אל יציע התמונות אשר שם עמדו שרים ומשרתים אחרים . שם נפרד המלך מסונט . בחבה יתרה , ומונטיפיורי יצא מהארמון שמח וטוב לב .

וביום כ"ח אבגוסט קבל מונט . מכתב טאה השר גיוז ובו כתוב כדברים האלה : „אדוני ! המלך מסר לי את מכתבך אליו על אדות העלילות שמעלילים על היהודים בארץ הקדם . בטכתך הנך מביע חפזך כי ממשלת צרפת תצוה לעושי דברה בארץ הקדם לא רק להמנע מעשות דבר העלול לחזק את המשפטים הקדומים השוררים , לטורת רוחנו , בארצות ההן כנגד היהודים , כי אם גם להשתמש בכל התחבולות אשר ביכלתם להעביר ולכטל את העלילה הנתעבה .

„והנה ממשלת צרפת חושבת את העלילה הזאת לעלילת שקר ולרבה נתעבה , ופקירינו בכלל הם אנשים נאורים למדי שבשום אופן לא יתנו ידיים לעלילה זו . ולו עשו כזאת כי עתה הצטערה הממשלה מאד על זאת ולא נמנעה מגער בהם בדברים ברורים . וכן עשתה גם בנוגע לעלילת הדם ברמשק , אשר לפי דבריה לא בוש ממלא מקום הקונסול הצרפתי שם להשטין את היהודים לפני הפחה . אנכי לא קבלתי כל ידיעה על אדות הדבר הזה , ולכן פניתי אל הקונסול ברמשק לשאול ממנו ידיעות ברורות , וגם צויתיו , כי אם יודע לו כי כאשר אמרת כן הוא , אזוי יביע את הוכחתי לממלא מקומו באופן קשה , על אשר ערב לבו להעליל עלילה כזו על אומה שלמה בשביל שמועה אחת . — קבל נא , אדוני , וכו' ועה"ח ג' יז .

בשוב מונטיפיורי לונדונה ישב בראש אספה גדולה של שליחי קהלות ישראל באנגליה , אשר החליטה לשלוח מכתב תודה ותהלה אל האפיפיור פיוס התשיעי על דאגו לטובת היהודים החוסים בצל ממשלתו ולתקנת מצבם . המכתב הזה הראה בתחלה אל הלורד פלמרסטון , ואחרי כן נשלח , בהסכמתו , אל הברון רוטשילד בניאפול להמציאו אל האפיפיור . האפיפיור הודה אחרי

כן במכתב אל מונטיפיורי (ראש האספה) על מכתב התהלה אשר נשלח לו.

בסוף השנה ההיא מודיע מונטיפיורי בזכרונותיו בשמחה כי הצעת החוק בדבר שווי זכויות היהודים באנגליה נתקבל בבית העליון, בקריאה הראשונה, ברוב של ס"ד דעות.

יב.

שאלת הזכוי בהפרלמנט האנגלי. מסע לדמשק ולארץ הקדושה. עלילת דם כנגד מונטיפיורי ורעיתו. שוב מונטיפיורי לביתו.

בראשית שנת תר"ח היה מונטיפיורי עסוק בשאלת ישוב היהודים על הארמה ברוסיה ופולין. גם נדבר בענין זה פעמים רבות עם הציר הרוסי היושב בלונדון, וימסר לידו תכנית מפורטת אשר ערך מר פוזנר מנרשה בנדרון זה. התכנית ישרה מאד בעיני הציר.

ביום י"א פברואר (תר"ח) נתקבלה בבית התחתון, בקריאה הראשונה, הצעת החוק בדבר שווי זכויות היהודים. הסיר רוברט פיל הזכיר בנאומו המצוין, בישיבה זו, גם את שם מונט. וירבה לדבר בשבחו.

ביום כ"ה מאי עלתה בפעם השנית הצעת חוק הזכוי על שלחן המחוקקים בבית העליון; אך למרות עמל רבים מגדולי הלורדים, וביחוד הרוכס מסוסיקס (מזרע המלוכה) אשר דבר לטובת החוק, רבו המשמאילים על המימינים, והצעת חק הזכוי נדחתה ברוב של ל"ה דעות. (בין הנואמים כנגד ההצעה נמצא גם הרוכס טקמכרידג', אך בכל זאת הלל בנאומו את היהודים ואת תכונתם בכלל, וביחוד הזכיר לתהלה את מונט.).

הקוראים עודם זוכרים אל נכון כי בהיות מונט. ברומה, בשנת תר"ם, להשתדל להסיר את הכתבת המנאצת (האומרת כי היהודים

שחטו את הנזיר מומסו) מבית התפלה של הקפוצינים בדמשק, — הבטיח אותו הקרדינל ריבֶרוּלה, ראש מנזר הקפוצינים, להיות לו לעזר בדבר הסרת הכתבת. ואולם עלילת הדם החדשה בדמשק העירה ספק בלב מונט. על דבר קיום ההבטחה הזאת; וגם ראשי הקהלה בדמשק החלו לפגוע במונט. לשוב ולהשתדל בדבר הסרת הכתבת, אשר היתה לסמל הקנאה בארץ הקדם, כי כל הרואה אותה ימלא חמה ושנאה על היהודים. לכן גמר מונט. לנסוע עוד הפעם לדמשק ולראות בעיניו את מצב הדברים, וגם קוה כי הפעם העמוד ממשלת צרפת לימינו בדבר הסרת הכתבת, אחרי אשר גלתה דעתה כנגד עלילות הדם וגם הוכיחה בדברים נמרצים את סוכנה בדמשק על מעשהו הזר.

ימים אחדים לפני צאת מונט. ורעיתו לדרכם לארץ הקדם, נתקבלה לשמחתם הצעת חוק הזכוי בבית התחנות, בקריאה השניה (ז' מאי) ברוב של צ"ג דעות.

ביום מ"ז יוני (תר"ט) באו מונט. ורעיתו באניה לכיירוש. שם נטל עליהם לשבת ב"הסגר" י"ב ימים, וביום ג' יולי באו דמשקה. היהודים חגרו גיל למראה המלאך הגואל אותם מכל רע, ואולם הנוצרים הקנאים הראו אתות חמתם למראה האורחים.

הכף בבוא מונט. דמשקה הלך אל בית תפלת הקפוצינים להוכח אם עוד הכתבת המנאצת קימת; ולראכוננו הגדול מצא בבית התפלה את המצבה אשר עליה חרותה הכתבת בלשון איטלקית וערבית. למראה הכתבת המסיתה הזאת המנחילה את עלילת השקר מדור לדור, הסתער לב מונט. ויטהר ויעתק את הכתבת העתקה נאמנה על גליון, במעמד שני נזירים קפוצינים, ויגמר בלבו למהר לשוב לאנגליה ולפנות בבקשה אל ממשלת אנגליה שתדרש מאת ממשלות צרפת וטורקיה להסיר את הכתבת המנאצת.

וההמון בדמשק מלא חמה בשמעו כי בא מונט. אל בית תפלת הקפוצינים וכי עשה העתקה מהכתבת. ובקרב העם העבירו את השמועה כי הקונסול הצרפתי ויתר הפקידים הצרפתים אשר בדמשק אומרים לחג חג גדול, חג רשמי, לזכר מותו של הנזיר מומסו.

ביום ז' יולי יצאו מונט. ורעיתו מדמשק וילכו צפחה,

ומשם למכריה ונצרת. בנצרת שבתו את יום השבת; ויהי כחצות הלילה וישמע קול צעקה ויללה איומה בקרבת אהלם, כי אשה צוצרית אשר אבד לה בנה, צעקה מר באמרה כי היהודים שחטו את בנה לצרכי רתם. לאשרם נמצא הילד עד מהרה, והפחה ענש קשה את האנשים אשר נועזו להעליל עלילה כזו על מונט. ורעיהו.

מנצרת הלכו ירושלימה וישבו שם שבוע תמים, ואהרי בקרם עוד מקומות אחדים בארץ הקרושה, באו ביום י' אבגוסט לביירוט. הקונסול האנגלי בקר אותם פעמים רבות ויבטיחם להיות תמיד למחסה עז ליהודים. ומונט. התאונן לפניו על המסים המעיקים על יהודי טבריה ועל נכלי המיסיונרים בירושלים.

בביירוט בא לבקרם הסיניור פינצי (יהודי איטלקי) אשר נשא משרת קונסול אנגלי בעכו. הוא היה איש טוב טאד ומרבה לעשות חסד וצדקה, אף כי לא היה איש עשיר. בעד משרתו לא לקח שכר מממשלת אנגליה, יען כי בסוריה יש אנשים רבים החפצים לקבל עליהם משרה כזו, הנותנת כבוד גדול לבעליה, והמוכנים לשלם להממשלה בכסף טלא בעד משרת הכבוד הזאת. מונט. נתן למר פינצי לתשורה מלבוש יקר ברקמת זהב ובכפתורי זהב גדולים, כלבוש השרד אשר ילכשו הקונסולים. ואמנם אין ללעוג על המתנה המשונה הזאת, כי כל היודע את הכבוד והיקר הנהן בארץ הקדם ללבוש בגדי השרד, יבין כי היטיב מונט. לבחור במתנה כזו אשר תתן היכלת לאיש הישר ובלתי העשיר הזה לעמוד במקום גדולים הרור בלבושו ככל יתר הקונסולים.

אחרי אשר מסר מונט. למר פינצי נדבות הגונות בעד עניי עכו וחיפה, ואחרי שלחו תקל"ז ליטרא שטרלינג לירושלים בעד "כולל ירשה", — עזב מונט. ורעיתו את ביירוט וילכו דרך מרסיל ופריו לאנגליה, וביום ט"ו ספטמבר שבו לביתם ברמסגט.

יג.

מצב היהודים במולדויה-הרולכיה. ידיעות מעציבות מרומה.
חרשות מדמשק. צעד נכבד על דרך הזכוי כאנגליה. ראינו
עם לואי גפוליון, היהודים בקוקו. מפגלים חדשים.

בימים הראשונים אחרי שוב מונטיפיורי לביתו, התמכר
לעסקיו התמידיים, לעסקי כספים ולעסקי העדה, וגם הענינים
המדיניים העסיקוהו מאד. ובחדש אקטאבר (תר"ט) נסע פעמים
לפרנקפורט דמיין: הפעם הראשונה להתיעץ עם ידידיו על אדות
עניני דמשק, ובפעם השנית לחתונת הברון וילי רוטשילד.
בשובו מפפד"מ לונדונה יסר פרס של מאה ל"ש באחד
מבתי הספר הגבוהים בעד-התלמיד אשר יצטיין בלמודים העבריים;
גם עוד מוסדות צדקה פקד לטובה, וביחוד את בית החולים
בירושלים.

בראשית שנת תר"י ערך מונטיפיורי מגלת ספר מפורטת
על אדות עניני דמשק ועל הכתבת המנאצת, וימסר את הכתב
אל הלורד פלמרסטון ויבקש ממנו עזרתו בדבר הסרת הכתבת.
גם הורה להלורד בשם יהודי רוסיה ופולין היושבים באה"ק על
אשר לקחה אותם ממשלת אנגליה תחת חכותה, אחרי אשר נתן
להם קיסר רוסיה את הרשיון לזה.

בחדש מאי הגיעה אליו השמועה הרעה על דבר הפקודה
שהוציאה ממשלת מולדויה-הרולכיה לגרש את כל היהודים היושבים
בכפרים ולהשיבם אל הערים. היהודים האמללים פגעו במונטיפיורי
במכתבי בקשה לחוש לעזרתם ולהשתדל לבטל את הגזרה.

ובאותו הזמן קבל מכתבים מאת ראשי עדת ישראל ברומה,
המתארים לפניו את מצבם בצבעים איומים: פיוס התשיעי (זה
האפיפיור אשר מונטיפיורי שלח אליו זה לא כבר מכתב תהלה
ותודה בשם יהודי אנגליה על הטוב והחסד שהוא עושה ליהודים

החוסים בצל ממשלתו) הכביד ידו על היהודים היושבים ברומה ויאסור על הנוצרים לשרת בבית יהודי או לבא בכרית מסחר עם איש יהודי. וכאשר שלחו היהודים דיפוטציה אליו להתחנן לפניו, מאן לקבלם.

לעומת זאת הגיעו למונט, ידיעות משמחות לב בדמשק; כי ע"פ פקודת השולטן נעשו שנויים לטובה בהנהגת שלטון הקריה בדמשק, ותחת אשר עד הנה היה השלטון מסור רק בידי י"ב יועצים מושלמנים, נמנו עתה לחברי בית מועצות הקריה גם אנשים נוצרים ויהודים. ע"פ הצעת מונטיפיורי נבחר ליועץ יהודי בדמשק מר שלמה פרחי, אחר מהנאשמים והמעונים במעשה דמשק בשנת ת"ר.

בסוף ירח יולי נעשה צעד נכבד להרחבת זכויות היהודים באנגליה: הכרון ליוניל רוטשילד בא אל בית המחוקקים (הבית התחתון) בתור נבחר, וידרוש מאת נשיא הבית להרשות לו להשבע שבועת הנבחרים בנקיטת ספר התנ"ך (ולא על ספר „ברית החדשה" כמנהג יתר המחוקקים). חברי הפרלמנט ישבו לרון בשאלה החדשה הזאת, ואחרי וכוחים ארוכים נתנו לרוטשילד את חפצו להשבע שבועתו בנקיטת ספר התנ"ך. על הדבר הזה גדלה השמחה בין יהודי אנגליה. ומונטיפיורי מספר את הדבר בזכרונותיו בפרטיות ארוכה.

ביום ט"ז דצמבר התראה מונטיפיורי עוד פעם עם הלורד פלמרסטון (בדבר הכתבת בדמשק) והלורד נתן על ידו מכתב אל הציר האנגלי בפריז, וביום כ"ד דצמבר נסע מונט. עם רעיתו לפריז להתראות עם נשיא הריפובליקה (לואי נפוליון) ולבקש ממנו להסיר את הכתבת מבהת"פ של הקפוצינים בדמשק.

ע"י השתדלות הציר האנגלי קבל לואי נפוליון את מונט. בראיון מיוחד. הקבלה היתה בחבה רבה ובנמוס גדול. מונטיפיורי קרא לפני נפוליון את כתב הבקשה אשר ערך, ונפוליון נתן לו הבטחתו לשלוח בלי אחר את הפקודה הנחוצה ולכתוב דברים נמרצים אל פקידי צרפת בדמשק. „שמח אני" אמר נפוליון „כי יש לאל ידי לפעול לטובת הצדק והאמת".

דברי נשיא הריפובליקה שפחו וגבורתו מלא אז עולם, נתנו

שמחה בלב מונטיפיורי, וישב לונדונה בלב מלא שמחה כי הצליח
חפצו בידו .

ובלונדון נערכה אז התערוכה הגדולה, ומונטיפיורי נבחר
לראש על המחלקה של מעשי הושב והאומנות היפות. ויצג
מונטיפיורי בהתערוכה שני אננים יפים מעשי ידי האומן היהודי
מרדכי שניצץ מירושלים, למען משוך את עיני הקהל על כשרון
המעשה של יהודי אה"ק.

בעת ההיא נבחר בהפרלמנט האנגלי ועד מיוחד לבדוק
ולתקן את חוקי הגרושין הנהוגים באנגליה. ויהי כי ירא מונט,
פן יגעו התקונים הכלליים בהלכות גרושין של דת ישראל, וילך
אל ראש הועד ויבקש מאתו לשמוע את גלוי דעתו של הרב
הראשי בדבר חוקות הגרושין של היהודים. אך ראש הועד הרגיע
את רוחו ויבטיחו כי התקונים הכלליים לא יחולו על היהודים.
בחדש מרט, תר"א, הגיע לאזני מונטיפיורי קול קורא
לעזרה מהעיר סורם אשר במדינת קוקו; כי היהודים היושבים
שם היו בצרה גדולה עקב עלילת שקר אשר העלילו עליהם,
ויפנו אל מונטיפיורי בבקשה להשתדל בעדם לפני ממשלת רוסיה.
מונט, מהר להתראות בענין זה עם ציר רוסיה בלונדון, והציר
יעצתו לכתוב מכתב בקשה אל הנציב בקוקו. מונט, ערך את
המכתב ויביאהו אל הציר, והציר שלח את המכתב אל הנציב
בלוית דברים אחרים משלו לטובת הענין. ירחים אחרים אחרי כן
קבל מונטיפיורי מכתב מהנציב בקוקו (הנסיך וְרָנצוב) המודיעו כי
בקשתו נעשתה, וכי הרדיפות חדלו והיהודים יושבים עתה לבטח
באין מחריר רבצם.

ביום הראשון לחדש מאי נפתחה התערוכה הגדולה בלונדון,
ויבאו גם מונטיפיורי ורעייתו לבקרה. וירא מונט. במחלקה הרוסית
שתי מכונות, האחת להעריך את ערך הזהב או הכסף אשר
במטבעות, והשנית לחשוב חשבונות — שתיהן המצאות היהודי
ישראל אברהם שטפֶל מורשה. ויקרא מונטיפיורי את הממציא אל
ביתו וישיח אתו בחבה, ויעורר אותו על הנחיצות לדרים את

מצב החנוך וההשכלה של יהודי רוסיה ופולין, וישלחו במתנות יפות.

באותו היום נתקבלה עוד פעם בהפרלמנט הצעת חק הזכוי, ברוב קמן של כ"ו דעות.

בעת ההיא שם מונטיפיורי את לבו אל הרעיון אשר העסיק אותו זה ימים רבים: זה הרעיון להקים בירושלים בית-חולים גדול. לתכלית יסוד המפעל הזה הדורש דמים מרובים להחזקתו בא מונטיפיורי בחליפת מכתבים עם רעיו בארצות שונות, ויוציא מכיסו מאות ל"ש על תכניות נכונות אשר ערכו לו הארדיכלים באנגליה ובארצות אחרות, גם שאל בעצת חכמי הרפואה העומדים על משמרתם בבתי החולים הגדולים, בדבר התקונים החדשים הנעשים במקצוע זה. גם הקונסול האוסטרי בירושלים התעניין מאד ברעיון הזה, ויבטיח את מונטיפיורי להיות לו לעזר ככל יכלתו.

גם המזמה אשר זמם אז אחד משרי צבאות אנגליה -- לסל מסלת הברזל מנהר פרת אל ארץ הרו, לקח את לב מונט, כי הוא ראה בזאת התחלה לבנין מסלות ברזל בארץ הקדושה, ובעשותו בחדש מאי משתה גדול לכבוד הלורד-ר, נדבר בענין זה עם אנשים רבים מבעלי ההון והיכלת.

י.ד.

יורש העצר במצרים בא לאנגליה ומתאכסן בבית מונטיפיורי, נדבות לעניי אה"ק. העזבון של יהודה טורא. המסע הרביעי לאה"ק. ראיון עם השולטן.

בחדש יוני, תרי"ב, בא מחמד-סעיד-פחה, יורש העצר במצרים, לבקר באנגליה, וכל ימי שבתו בלונדון (כשבועים ימים) התאכסן בבית מונטיפיורי. -- בזכרונותיו מספר מונט. באריכות את

כל פרטי הבקור הזה, את כל הכבוד שנעשה ליורש העצר המצרי מטעם ממשלת אנגליה ומאת האזרחים, ואת כל מעשהו בלונדון לכל פרטיו. בסוף דבריו על המקרה הנכבד הזה אומר מונטיפיורי בזכרונותיו: „אקוה כי יורש העצר ובני ליתו היו מרוצים מהרוחה אשר השתדלנו לעשות להם; ובטוח אני כי, בעזרת השם, יהיה מחמד-סעיד-פחה לאוהב ישראל ויעשה טובות לאחינו במצרים ובאה"ק בהיותו לפחת מצרים”.

בשנות תרי"ג — תרי"ד היה מונטיפיורי עסוק בצרכי הצבור בקהלתו וגם בחליפת אגרות עם קהלות רבות בחו"ל בעניני הכלל.

מנויארק הודיעוהו כי נוסדה שם חברת תמיכה לעניי ישראל באה"ק, אשר פרי הקרן הקימת שלה, קל"ה ל"ש תשלח שנה שנה ע"י מונטיפיורי לאה"ק. מונט. קבל בשמחה את המשלחת הזאת, ועד יום מותו שלח שנה שנה את הסכום הנז', שבא אליו מאמריקה, לאה"ק.

גם הודיעוהו אז מאמריקה את דבר מות הנדיב הגדול יהודה טורא, אשר עזב אחריו מאות אלפים שקלים לדברים שבצדקה שונים, בלי הבדל דת, ובזה חמישים אלף שקלי אמריקה לטובת עניי ישראל באה"ק; את הנדבה האחרונה הזאת העמיד המנוח תחת השגחת מונטיפיורי (פרטי השמוש בנדבה הזאת יסופר הלאה בספר הזה).

בעת ההיא היה רעב כבד באה"ק, ויפנו יהודי אה"ק במכתב קורא לעזרה אל מונטיפיורי, וימהר מונט. ויערוך מכתב בענין זה אל הרב הראשי באנגליה (הרה"ג נתן אדלר ז"ל), ובדברים חמים בקש מאתו להעיר את לב יהודי אנגליה, צאן מרעיתו, לחומלה על עניי אה"ק הגועים ברעב. הרב עשה כדבר מונט. ובהשתדלותו נאסף לתכלית זו סך קרוב למאתים אלף רז"כ.

בחדש פברואר, תרי"ד, חלה מונטיפיורי מחלה אנושה אשר ארכה כששה שבועות. ואחרי קומו מחליו נודע לו כי פרצה המלחמה בין אנגליה ורוסיה (היא מלחמת קרים).

בחדש יולי מת פחת מצרים, ובנו, סעיד פחה, עלה על כסאו תחתיו. ויברך מונט. במכתב את המושל החדש ויביע תקותו

כי ביסויו יוטב מצב אה"ק.

אחד האפוסטרופסים על עיבונות המנוח יהודה מורא בא סאמריקה לסדר עם מנטיפיורי את דבר העובין של חמשים אלף השקלים שהגיה אחרי המנוח לטובת עניי ישראל באה"ק, לעשות בהם כרצון מונט, והיה עצת מונט, להשתמש בכסף הזה לבנין בית החולים בירושלים, והאפוסטרופס נאות כרנע, כשם יתר האפוסטרופסים, להצעה זו, ואחרי אשר נכתב ונתתם הדבר אצל טטריון, נשלחו אגרות אל הברונות רוטשילד בפרו ואל הברון רוטשילד בפפ"ט להודיעם את דבר העובין ואת אשר נחלט לעשות בו. — ואולם ימים אחדים אחרי כן היתה רוס אחרת עם האפוסטרופס הגו' וימאן לתת את הכסף לבנין ביה"ח.

בחדש אוגוסט הלך מנטיפיורי אל שר החיצין האנגלי זיודיעהו את חפצו להשיג רשיון מהשולטן ליסד קולוניית ליהודים באה"ק, לבנות בנינים, ולהקים בירושלים בית חולים עם בית-הפלה הנשען אליו. השר ענהו כי כבר כתב בענין זה אל הציר האנגלי בקונסטנטינל, אבל הוא יודע כי קנין אדמה באה"ק יפגש במכשולים רבים; ובנוגע לבנין ביה"ח, הגה שמע כי לפני חדש ימים נפתח בירושלים בית חולים ליהודים (זה היה בית החולים אשר שם רוטשילד נקרא עליו). מנטיפיורי דבר עם השר על אדות העובין של יהודה מורא, והשר הבטיחו להיות לו לעזר בענין זה.

בעת ההיא התערב מנטיפיורי למסע החדש לאה"ק לראות בעיניו את מצב היהודים בשנת הרעב ולהוציא את הסכום הגדול שנאסף לטובתם באנגליה, על מוסדות נחוצים ונכונים, כשרם יצא לדרך הלך לשאול בעצת אחד הרופאים הגדולים על אדות מצב בריאותו, הרופא הגדול ברק את לבו ואת ריאתו, וזיודיעהו כי לבו חלש מאד, כי המו הדעל וכלי העכול שלו התקלקלו; אבל חותידעת זו של רופא גדול לא נתנה טרף בלב מנטיפיורי, וברוח נכון הוסיף לעבוד עבודתו ולעשות הבטותו למסעו הרביעי לאה"ק.

בחדש מרץ, תרט"ו, הלך מנטיפיורי אל הלורד פלמרסטון זיודיעהו את חפצו ללכת לארץ הקדם למען הקים בית-חולים

בירושלים ולהשתדל להרחיב את עבודת האדמה באה"ק, וגם להשתדל בדבר הסרת הכתבת מעל המצבה בבית תפלת הקפוצינים בדמשק. הלורד ענהו כי גם הוא חושב את בנין ביה"ח בירושלים למפעל נחוץ ורצוי; ואשר לקנין אדמה הגהו חושב כי המורקים הקנאים ישימו מכשולים לפני בני אנגליה החפצים לרכוש אדמה בסוריה, אבל אפשר יהיה לחבור אדמה לזמן ארוך. הלורד נתן על יד מונטיפיורי מכתבים אל ציר אנגליה בקונסמנטינפל ואל הציר האנגלי בפרז.

בסוף חדרש אפריל הלך מונטיפיורי בלוית רעיתו והר"ר לוי, ובהשתדלות הציר האנגלי הצליח לו למסור כתב בקשה ליד הקיסר נפוליון, לבקשו לתת על יד מונטיפיורי מכתב אל הקונסול הצרפתי בדמשק להיות לו לעזר בדבר הסרת הכתבת.

לפני צאתו לדרכו לאה"ק הגיע למונטיפיורי עוד שלשים אלף שקלים מעזבון יהודה טורא, מלבד חמשים אלף השקלים שכבר נמסרו לידו. הפעם נאותו האפוטרופסים להוציא את הכסף על בנין ביה"ח.

ביום ט"ו מאי יצא מונט. ורעיתו עם בני לויתם לדרכם לאה"ק. את חג השבועות בלו בפראג; שם קדם פניהם רש"ל רפפורט (שי"ר) אשר היה אז רב לקהלת פראג, וירב לשיח אתם על אדות מחסורי היהודים באה"ק. מפראג נסעו לוינה; שם התראה אתם הברון אנשיל רוטשילד, והציר האנגלי עשה משהתה לכבודם. וכיום י"ז יוני באו, דרך טר"סט, לקונסמנטינפל ויתאכסנו בבית מר אברהם קומנדרו. וימים אחרים אחרי בואם הוגד למונט. כי השולטן נכון לקבלו בראיון מיוחד, וכי בסוד המיניסטרים תוחלט לתת לו את אות הכבוד "מג'דיה".

ביום כ"ח יוני התיצב מונט. לפני השולטן בהיכלו. השולטן קבלו ברצון ויביע שמחתו לראותו עתה בפעם השנית, אחרי הראיון בשנת ת"ר. מונט. הגיד להשולטן את מטרת בקורו, ויציע לפניו את בקשותיו, ויענהו השולטן כי "הוא חושב לנפשו לאשר ולחובה לעשות כל מה שבכחו לטובת נתיניו, וכי ימלא את כל משאלות מונט." — ויצא מונט. מלפני השולטן שמח ושבע רצון. ביום המחרת הלך מונט. עם רעיתו אל הציר האנגלי להודות

לו על השתדלותו בדבר הראיון. הציר ידע כבר את כל פרטי הראיון, וגם הוא שמח על דברי השולטן, ויבטיח את מונט. לתת בידו מכתב אל הקונסול האנגלי בדמשק, וגם להמציא למונט. את „פירמן“ מאת השולטן בדבר בנין בית החולים בירושלים.

מז.

ניוסדות חסר חדשים באה"ק. קנין אדמה בירושלים; דרכו הקנין ונוסח ספר המקנה. מונטיפיורי מתאכסן בהיכל פחת מצרים באלכסנדריה. המזכה לבנות כסה"ב מיפו לירושלים. כתב מלכות של השולטן.

אחרי אשר קבל מונטיפיורי את ה„פירמן“ ואת אות הכבוד „מג'דיה“, נסע לדרכו הלאה, וביום י"ח יולי בא ירושלימה. היהודים, וגם הפחה ופקידי הממשלה, קדמו את פני האורחים בכבוד גדול. ה„פירמן“ אשר בידי מונט. נקרא בבית שולטן הקריה במעמד הפחה.

ביום כ"ז יולי קרא מונט. את ראשי העדה בירושלים לאספה רבה. באספה זו נבדקו החשבונות של כל מוסדות החסד, ביחוד של אלה שנוסדו לא מכבר בכסף התמיכה שנאסף באנגליה. גם שאלת עבודת האדמה נדונה באספה זו, ומונטיפיורי הושיב ועד מיוחד של מומחים במקצע זה להיות לו לעזר בבחירת האדמה לקנין ובבחירת האנשים המוכשרים לעבודת האדמה.

בעזרת הועד הזה בחר מונט. ל"ה משפחות מיהודי צפת ויתן להן את האמצעיים להחל את עבודת האדמה וגם הכמיח להן את החסות מצד הרשות, ונערים יתומים אחדים נהנו תחת השגחת הועד להורותם את עבודת האדמה, וחלקת אדמה פוריה בקרבת צפת נועדה להושיב עליה ט"ו משפחות לעבדה. גם בטבריה בחר מונט. שלשים משפחות ויתן להם את

האמצעים הנחוצים לעבודת האדמה.

ובירושלים הצליח למונט, ליסד בית ספר לנערות, (באחד הכתים היותר יפים) אשר בו תלמודנה מלבד הידיעות הנחוצות לכנות ישראל, גם מלאכת התפירה והרקמה וכל מלאכות הבית. ההכנה הפנימית של הבית הזה מסר מונט, לשלשים וחמשה אוכנים ישראלים אשר מלאו את תפקידם על צד היותר טוב, גם מורות הצליח למצא בין נשי העיר; וממחרת היום אשר נודע בעיר כי נפתח בית הספר כבר בקרו בו קמ"ד תלמידות, ועוד ארבע מאות נערות נרשמו בספר, כרובן ממשפחות היותר חשובות והיותר אדוקות. (הד"ר לוי מביא במקום הזה פרק מספר המסע של אחת הנוסעות האנגליות אשר בקרה את בה"ס הזה שנה אחרי הוכרו ופיה מלא תהלתו).

אחרי אשר בצע מונט, את מעשהו בנוגע לתמיכת העניים בירושלים, הצליח גם לקנות חלקת אדמה במסבי ירושלים, במקום נחמד וטוב, ויהודים רבים מצאו שם תקף עבודה בעבודת האדמה ובבנין החומה המקיפה את הכפר.

פרטי דבר הקנין הזה מלכבים מאד, ולכן הננו לתתם לפני קוראינו בשלמות. ארון חלקת האדמה הזאת היה אחמד-אגא, מי שהיה לפני פחת ירושלים וידידו של מונט. עוד משנת תקצ"ט. כאשר החל מונטיפיורי לדבר אתו על אדות מכירת אדמתו, היתה תשובתו תמיד: „הנך ידידי, אחי, בבת עיני, קח לך את השדה. את החלקה הזאת ירשתי מאבותי ולא איכרנה לאיש אף באלפי ליטרות שטרלינג, ואולם לך אתננה בלי מחיר; הרי היא שלך, קחנה, גם אני ואשתי ובני לך הם". כדברים האלה ענה יום יום את מונט. על שאלתו באיזה מחיר ימכור את נחלתו. לאחרונה, אחרי הוגיעו פעם אחת כיום תמים את מונט. בדברי חלקותיו, עד כי קצרה ידיעת הד"ר לוי (אשר היה המליץ ביניהם) בשפה הערבית מהשיב לו חלקות על חלקותיו, אמר הערכי אל הד"ר לוי: „ידידי אתה, אחי אתה; הנני נשבע בזקני, בראשי, כי כן הדבר, אמר נא להסיר משה לתת לי לזכרון אלף ליטרא שטרלינג, וכרגע נלך אל הקאדי (השופט)". מונט. נאות כרגע למחיר הזה, וילך עם הערבי ורעיו אל הקונסול האנגלי ושם נגמר הקנין.

ואח"כ הלכו אל בית המשפט ושם נתאשר ונתקים ספר המקנה, ובספר המקנה נאמר: „ברשות השער הגבוה וכסא המלוכה, ישמרם ארון עולם, ובהסכם אל המכתבים בענין זה מאת הויזיר הגדול אל הברונט משה מונטיפיורי, גאון עם משה, איש החכמה זכו' וכו' בן יוסף אליהו (המתואר גם הוא בהמון תארי כבוד), רכש לו הסיר משה חלקת ארמה להקים עליה בית חולים לעניי ישראל היושבים בירושלים, ולעשות בה כרצונו. הסיר משה מונטיפיורי, ברונט, התיצב בתור קונה לפני סוד השופטים במעמד חברי בית שלמון הקריה, לקנות את החלקה המסומנת למטה, בכספו שלו ולא בכסף אחרים, מאת המוכר הארון אחמד אנא זכו' וכו'”.

אחרי אשר קם לו הככר למקנה צוה מונט. להעתיק את אהלו אל אדמת אחוזתו, והד"ר לוי כתב באותיות עבריות גדולות את ראשי-התבות של שם הקונה על האבן אשר בקצה הככר מימין לשער יפו. וביום ט"ז אבנוסט הניחו מונט. ורעיתו על אדמת אחוזתו את אבן הפנה לבנין ביה"ח, במעמד קהל עם מבני כל הדתות.

ויעש מונט. עוד תקונים טובים ומועילים בירושלים, וגם הבטיח להציע לפני ועד התמיכה בלונדון לכונן בית-רחים של רוח בירושלים למחון קמח בזול לטובת העניים, ולפני צאתו מירושלים השתדל לפני פחת ירושלים להעתיק את בית המטבחים הכללי מרחובות היהודים אל מחוץ לחומת העיר, והפחה עשה את בקשתו.

מירושלים הלך מונט. חברונה. שם אמר להקים ג"כ בית חולים לעניים, ולתכלית זו שלח לקרא לארון השדה אשר נטה שם אהלו, וישאלהו למחיר שדהו. ארון השדה הרבה להמלך בלבו, ואח"כ ענה בקצרה: „עשרה ארנקות” (בערך חמשים ל"ש). מונט. נאות למחיר הזה ויצו לערוך את ספר המקנה. ממחרת היום בבקר בא ארון השדה שנית, ומונט. דמה כי הוא בא לקבוע את המועד ללכת אל הקאדי, אבל לתמהונו הודיעו הערבי כי אחרי ישוב הדעת גמר בלבו לבלי למכור את השדה בפחות מת"ק ל"ש. מונט. לא אבה לשמוע למחיר הנפרז הזה, וקהלת חברון

נשארה בלי בית חולים.

מחברון הלך מונט, ליפו, שם קנה קרקעות גם בית ובאר, ואחדים מעניי ישראל מצאו להם תכף עבודה על חלקת האדמה הנקראה „בירה“ והנשענת אל מושב הסמפלרים האשכנזים. בס"ה הוציא מונט, באה"ק בערך י"א אלף ל"ש מאוצר ועד התמיכה הלונדוני על המוסדות השונים, ומונט, וכל בני לויתו באו לידי הכרה כי תקון מצב היהודים באה"ק תלוי בתמיכת המוסדות שנוסדו שם להרחבת עבודת האדמה וחרשת המעשה. ביום א' ספטמבר בא מונטיפיורי ורעייתו לאלכסנדריה של מצרים, מושל מצרים שלח אניה לקראתם להביאם העירה, ועל החוף חכו לקראתם מרכבות הפחה אשר הביאום, עם כל בני לויתם, אל היכל הפחה. כשבוע ימים עשה מונט, באלכסנדריה ויתאכסן בהיכל הפחה, והפחה הפקיד פקידים ומשרתים לאורחיו לשרת לפנייהם ולסור למשמעתם. הפקידים המשרתים לפנייהם הגידו להם כי הפחה ישמח מאד אם ידרשו איזה חפץ יקר לזכרון, אבל כמובן לא דרשו האורחים כדבר הזה.

בימים אשר ישב מונטיפיורי באלכסנדריה התיצבו לפניו דיפוטציות רבות, ובהן גם האדון לָפֶס אשר באר לו, בראיון ארוך, את הערך הגדול של תועלת סואץ, אבל מונט, כנראה לא חשב את התעלה למפעל מוצלח מנקודת הראות של עסק פיננצי. ביום י"ט ספטמבר שב מונט, לאנגליה, בשובו לביתו שם כל מעיניו בענינים הנוגעים לאה"ק, ובתוך יתר מעשיו בנדון זה לקח חבל פעמים אחדות באספות על אדות בנין מסלת הברזל מיפו לירושלים. בנדון זה התראה מונט, גם עם הלורד פלמרסטון בחדש אפריל (תרס"ז) ויתאמץ להוציא מלבו ומלב אחרים מגדולי אנגליה את החשד של לאומיות עברית או של כונה דתית אשר חשדהו לשיא בענין זה. ואל הלורד פלמרסטון אמר: „אם תבנה מסלת הברזל לירושלים אין כונתי להשיב בה אפילו חמשים מיהודי אירופה לארץ הקדושה, אבל אין כל ספק כי המסלה תועיל הרבה לתקון מצב אה"ק. ולו ידעתי כי יש במפעל זה שמץ מחשבה דתית אזי סלקתי ידי ממנו תכף“. (מכל הדברים אשר דבר מונט, עם פלמרסטון על

אדות מסה"ב לירושלים, נראה בפירוש כי הוא עסק בזמם הזה רק בתור איש פיננצי, כי ע"כ בקש מפלמרסטון שישתדל לפני ממשלת טורקיה כי תבטיח לקבלני מסה"ב — שמונט. היה אחד מהם — הנאי ריוח הגונים).

פלמרסטון מוצא גם הוא חפץ בזמם הזה, באמרו כי ע"י מסה"ב באה"ק יתפתח יותר סחר אנגליה בארץ הקדם. לכן יעץ את מונט. להתראות בנרון זה עם היוזיר הגדול אשר בא בעת ההיא לונדונה. מונט. התייצב לפני היוזיר כראש דיפוטציה של העסקנים בענין זה (ביניהם היה גם אַליפנט הירוע) וידרוש מאת היוזיר כי תתן להם ממשלת טורקיה את הארמה הנחוצה למסה"ב וגם כי תתן להם ערובתה על הריוח. היוזיר נאות לתת להם רק אחת משתי אלה.

אח"כ נסע אחד מחברי הדיפוטציה לקונסטנטינופול בענין זה, ובשובו הודיע כי ממשלת טורקיה תאבה רק לתת ערובתה כי הכסף יביא להם ששה למאה, אבל ארמה לא תתן. אחד מגדולי הנוצרים באנגליה אשר גורל היהודים באה"ק העסיק אותו מאד, גלה את דעתו לפני מונטיפיורי כי אך טוב ליהודי אה"ק לעמוד תחת חסות השולטן, ולא תחת חסות הממשלות של חו"ל.

ביום ט' אפריל נתקבל בכית התחתון החוק לשנות את נוסח השבועה של הנבחרים, באופן כי גם היהודים יוכלו להיות חברי הפרלמנט.

בעת ההיא הוציא השולטן דבר מלכות (פירמן) מלפניו, כי משפט אחד לכל יושבי ארצו, יהיו מאיזו אמונה שיהיו, הצייר האנגלי בקונסטנטינופול (הלורד רדקליף) אשר פעל הרבה לטובת יהודי ארץ הקדם, מהר להודיע את החדשה המשמחת הזאת למונט. במכתב הוגה כבוד למונטיפיורי ומלא רגשי חבה לאומת הישראלית. מונט. ענהו במכתב דברי תודה ותהלה.

מז.

המסע החמישי לאה"ק. שימת עין על מוסדות החסד של ועד
התמיכה הלונדוני. בונטיפיורי מככים לכנות בתי מעון לעניים
ההת בית החולים.

בחדש פברואר, תר"ז, נסע בונטיפיורי עם רעותו בפעם
החמישית לאה"ק. תכלית מסעו זה היתה לשים עין על פעולות
המוסדות השונים אשר יסד באה"ק, בכסף קופת התמיכה
הלונדונית, במסעו הקודם. לפני צאתו לדרכו משך את ידו
לגמרי מהומם של בנין מסה"ב לירושלים, וגם יתר חבריו באו
לידי הברה כי לעת כזאת אין לעשות דבר בענין זה.

ביום ו' מאי בא בונטיפיורי ליפו. "מהעת אשר הייתי
ביפו בפעם האחרונה, זה רק כ"ג חרשים, גדלה ותרחב העיר
מאד, והרכה בתים חדשים נבנו בה", כן כותב בונט. בזכרונותיו.
הקונסול האנגלי הגיד לו כי טחיר הבתים והקרקעות ביפו עלה
בשנים האחרונות למעלה ראש, וכל הצרכים התיקרו בכפלים;
ואין כל ספק כי בקרוב תכנה מסה"ב לירושלים, בין אם ישתתפו
האנגלים במפעל הזה בין אם לא ישתתפו בו.

טיפו נסעו לירושלים ובכל מקום בואם על דרכם נתקבלו
בכבוד גרול מהרשות המקומית ומהתושבים העברים והמושלמנים.
ביום כ' מאי באו ירושלימה, ובונטיפיורי החל בלי אחור לבדוק
את המוסדות אשר יסד. שמונה אנשים אשר עסקו במלאכת
האריגה בבית למוד האריגה, אמרו לו כי הם מוכשרים עתה
להתפרנס במלאכתם ברוחה. ביחוד שמהו בונטיפיורי ורעותו על
מראה עיניהם בבית הספר לנערות. "בבית הזה יש שלש מחלקות.
במחלקה הראשונה נמצאות ט"ה תלמידות, מבנות הספרדים,
ולחן ארבעה טורים; במחלקה השנייה — ארבעים תלמידות,
מבנות ה"אשכנזים", ולחן שני טורים; ובמחלקה השלישית —
ארבעים תלמידות, ג"כ מבנות האשכנזים, ולחן רק מורה אחד,

אבל חרוץ וטוב הוא מאד. החניכות ה"האשכנזיות" הן באמת חכמות מאד. בית הספר הזה ותלמידיו יכולים לעמוד בשורה אחת עם המוסדות ממין זה שבאנגליה".

על דבר האנשים אשר בחר "הועד" לעסוק בעבודת האדמה בצפת, הוגר למונטיפיורי כי שמונה מהם לא הצליחו, כי בהמתם מתה או נגנבה, ורק האחד הצליח והוא רואה ברכה בעטלו. גם בטבריה לא הצליחה עבודת האדמה בידי היהודים, כי הבהמות מתו בשרב השורר שם, ומנפת החלידע מנעה את האכרים מנסות להיטיב את מצבם. — ואולם הסכה העקרית להתוצאות המעציבות של הנסיונות הראשונים בעבודת האדמה, היא מעוט הסכומים אשר קצב "ועד תקופת התמיכה" לתכלית זו לעניי צפת וטבריה. כי לאכרים העניים האלה לא היו לא בתים, לא אכמים ורפתים, ולא שום מכשירי עבודת האדמה; וגם לא היו להם כל אמצעים להחיות נפשם ער הקציר הראשון.

"אבל כל היודעים את אה"ק מודים כי היא מוכשרת מאד לקולוניזציה, ואם רק תעשה הקולוניזציה בחשבון ודעת, תפרנס עבודת האדמה ברוחה את העניים המבכרים, מפני טעמים דהיים, את אה"ק על פני יתר הארצות".

ובגן יפו, אשר נעכד בידי שתי משפחות עבריות (קלסן וליטמן) תחת השגחת בעל הגן הקורם, היתה בשנת תרמ"ז ההוצאה יתרה על ההכנסה בסך יותר מאלף פיאסטר. ועל זאת השתומם אמנם מונטיפיורי בדעתו כי הגנים אשר ברשות ילידי המקום נותנים פרנסה טובה לבעליהם; אבל נחם את נפשו בתקוה כי כאשר תכנה מסה"ב מיפו לירושלים ייקר מחיר הקרקעות ואז תשגא גם אחרית הגן, וכינתים מוצאות שלש משפחות עניות שכר מעט בעבודתן בגן.

מונטיפיורי קרא לאספה את ראשי העדות להתייעץ בדבר בנין בית החולים בירושלים. ואולם ראשי עדת האשכנזים חוו דעהם כי יש יותר צורך בבנין בתי מעון ומחסה לעניים, "כי בית החולים כבר נבנה בירושלים ע"י הברונית בתיה רוטשילד, ואם גם לעת כזאת קטן הבית מכדי צורך העניים, הנה אין כל ספק כי הברונית הנדיל ותרחיב אותו בקרוב. וגם למען שמירת

השלום בין העדות השונות טוב יותר להסתפק לעת עתה בכיתה-חולים אחד". כן חוו ראשי קהל האשכנזים את דעתם, ויציעו לבנות בכסף עזבונו של יהודה מורא בתי טעון לעניים, ומונטיפיורי לא עמד על דעתו ויסקים להצעה זו, אף כי כבר התעסק הרבה בהכנת בית החולים וגם הוציא כסף מכיסו לצורך זה וגם נסע לקונסטנטינל להשיג רשיון מיוחד מאת השולטן לבנין בית החולים.

הקונסול האוסטרי בירושלים הודיע את מונטיפיורי כי קיסר רוסיה שלח המש מאות רו"כ לכולל ורשה בירושלים וכי הרשה הקיסר ליהודי פולין לשלוח נרכות כסף לאה"ק.

מונטיפיורי בדק גם את מעשי "הברת גמלות חסדים" אשר יסד ועד התמיכה הלונדוני, וימצא את מעשיה טובים ורצויים, ולכן החליט להמשיך את פעולהיה גם לימים הבאים, אף כי הובות אחדים לא הושבו מפני גדל העניות של הלזים.

ביום ז' יוני יצא מונטיפיורי ורעיתו מירושלים ובי"א בו באו לאלכסנדריה. גם הפעם קבלם מושל מצרים ככבוד גדול ובחבה יתרה, ובהיכלו התאכסנו כל ימי שבתם באלכסנדריה. — מאלכסנדריה הלכו לקאירא וגם שם התאכסנו בארמון הפחה, וביום י"ט יולי שבו לאנגליה.

יז.

בן פחת מצרים בא לבקר באנגליה ומתאכסן בבית מונטיפיורי. מעשה מורטרה, מלאכות מונטיפיורי לרומה, תוחלתו נכזבה, עלילות דם ברומה וביתר ערו ממשלת האפיפיור. הראיון עם הקרדינל אנטונילי, מונטיפיורי יוצא מרומה,

בשבו לביתו הודיע מונטיפיורי להרב הראשי וליתר חברי "ועד התמיכה" את מקנות בקורו באה"ק, ואחרי כן שב לעסקיו

בעניני הכלל; אבל לא יכל להפנות את לבו כליל לענינים האלה החביבים עליו. כי בעת ההיא שלח מושל מצרים את בנו, הפרינץ הצעיר טוסון-פחה, לבקר באנגליה, ומבטחנו הגדול בירידות מונט. ורעיתו בקש מהם לארח את בנו בביתם ולשים עינם עליו כל ימי שבתו בלונדון. האורח הזה העסיק אותם מאד; כי הפחה הצעיר היה אמנם טוב לבב, אבל „עקשן“ גדול ומבטל רצון אחרים מפני רצונו, כמנהג רוב בני הנעורים מהעולמות העליונים, וכזה גרם הרבה דאגה וטורח למונטיפיורי ורעיתו אשר ידעו היטב את האחריות המוטלת עליהם כל ימי היות הפרינץ תחת השגחתם. הפרינץ התקומם על פי רוב לרופאו אשר בא אתו, וימאן לשמוע לפקודיו, ובעמל כבד הצליח ליהודית בנעימותה ולמונטיפיורי בהקפו להכניע את עקשנותו, (כזכרונותיו מספר מונט. בפרוטרוט ובאריכות את דבר בקור הפחה הצעיר ואת כל מעשהו, ואנחנו עוברים עליהם בשתיקה. רק זאת נזכיר כי אחרי שוב הפחה לביתו קבל מונט. מכתבי תורה ממושל מצרים ורעיתו).

מונט. צוה את אחד הארריכלים ברמסנט להכין תכנית לבנין בתי המעון לעניים בירושלים מעובונו של יהודי טורא. בראשית שנת תרי"ח נסע עם רעיתו לאיטליה לבקר את בני משפחתם, וכחדש יולי שבו לביהם. בשוכם נודע להם, לצערם, כי „ועד התמיכה“ החליט לסגור את בית טלאכת האריגה ואת בית הספר לנערות שבירושלים, יען כל אחד מהמוסדות האלה בולע הוצאות על סך שלש מאות ל"ש לשנה. — לעמת זאת שמח לבם על היריעה, כי חק הזכוי של יהודי אנגליה נתקבל בהחלט, וביום כ"ו יולי בא הכרון ליוניל רוטשילד לשבת בהפרלמנט בתור „מחוקק“. מונטיפיורי, בתור ראש ועד שליחי הקהלות באנגליה, חתם מכתב תודה אל הפרלמנט בנדון זה. ימים אחרים אחרי כן בא בנו של מושל מצרים לבקר עוד פעם באנגליה ויתאכסן בבית מונטיפיורי. על פי רצון המלכה ויקטוריה התכבד מונט. להציג לפניו בהיכלה את הפחה הצעיר. בעת ההיא מלאו חמישים שנה מיום אשר התחבר מונט. אל „ועד שליחי קהלות ישראל באנגליה“, וכעשרים שנה אשר

עמד בראש הוועד , ולזכר היוכל הזה הגישו חברי הוועד מכתב תהלה אל מונטיפיורי .

בשנה היא (תרי"ח) קרה המעשה הנורא אשר הרעיש את דעת הקהל בכל העולם הנאור , זו גזלת הילד היהודי מורטרה מבית אבותיו בכולוניה (איטליה), ומונט. ראה לו לחובה להתערב ברבר ולעמוד בפרץ .

וזה הכן מעשה מורטרה בקצרה , על פי ספר הזכרון אשר הוגש אל ממשלת האפיפיור בשם משפחת מורטרה: ביום כ"ד יוני 1858 לוקח הילד אָדְגֶר מורטרה בחוקה מבית הוריו בכור לוגיה , באמתלא כי הילד נטבל בסתר לשם הדת הקתולית . האב האמלל בקש מאת הרשות לכאר לו את סבת הגולה הזאת , אבל לא קבל כל טענה . רק אחרי שבועות אחדים נודע לו מפי השמועה , כי אָמה נוצרית אשר שרתה בביתו לפניו , הגידה לשפחה אחרת , כי בהיות הילד מורטרה בן שנה אחת ובחלותו טחלה קשה , טבלה אותו בסתר לשם הדת הקתולית עפ"י עצת דוקח אחד . כאשר נודעו הרבנים האלה לאבי הילד שלח מכתב אל הרשות להוכיח כי גם לפי חקות הכנסיה הקתולית אין התנצרות אנוסה כזו של ילד בן שנה תופסת כלל , ויתחנן בשם הצדק והיושר להשיב לו את בנו . אבל הרשות האפיפיורית לא שטה לב להוכחותיו ההגיוניות ולדברי תחנוניו ולא ענתה אותו דבר .

ויהי כאשר נודע הדבר למונט. , ויקרא את חברי ועד שליחי הקהלות לאספה רבה , ומכהבים נשלחו בענין זה אל ראשי קהלות ישראל וגם אל נוצרים נכבדים באירופה ובאמריקה . „והחברה אֶבְנִיגִילִית“ באנגליה עמדה בראש הלוחמים לצדק ויושר , והעתונים הגדולים באנגליה הדפיסו מאמרים נכבדים להוכיח , על פי חקות הכנסיה הקתולית , כי טבילת סתר כזו במלה ומכושלת . ובאספות הרבות של ועד שליחי הקהלות החלט בראשונה לשלוח דיפוטציה אל קיסר צרפת לבקש מאתו לפעול על ממשלה האפיפיור להשיב את הילד הנגול לאבותיו , אך לאחרונה שבו כהחלטתם זו , ויחליטו לשלוח כתב בקשה אל האפיפיור בעצמו , ולבקש סמונט. כי אם ירשהו מצב כריאותו יסע בעצמו לרוסה להגיש את הבקשה להאפיפיור . ומונט. היש

לעשות צדק קבל עליו את המלאכות הזאת, ויחכה רק עד אשר יוטב מצב בריאותה של רעיתו שהתחלטה לעתים קרובות בעת ההיא.

לפני צאתו לרומה עוד היתה לו השניחה לראות בבחירת שני נאמנים ישראלים להפרלמנט האנגלי, הלא הם: הכרון מאיר רוטשילד וה' סלמנס, אשר נבחרו שניהם בחרף של שנת תרי"ט. שר החיצון באנגליה נהן ביד מונט. מכתבים אל צירי אנגליה בפריו, טורין, פלורנץ, וינה ורומה, אבל השר הגיד ולא כחר לו כי מסופק הוא מאד בהצלחת מלאכותו.

ביום ה' אפריל בא מונטיפיורי עם רעיתו לרומה, וימהר וילך אל הציר האנגלי למסור לו את מכתביו. הציר הכתיחו לעשות כל מה שביכלתו, אבל גם הוא הטיל ספק בהצלחת המשלחת. ואחר משרי אנגליה אשר ברומה יעיץ למונט. להתראות עם הציר הצרפתי ולבקש מאתו להיות לו לעזר, אחרי אשר כבר התערב בדבר עפ"י פקודת אדונו הקיסר. אבל מונט. מאן לעשות זאת באמרו: אני איש אנגלי ועלי לבקש עזרתי רק מפקידי ממשלתי". אחרי שבתו שבעה ימים ברומה קבל מכתב מהציר האנגלי לאמר: „לדאבוני עלי להודיעך כי כל עמלי לטובת הענין נשאר מעל. הקרדינל אנטונילי (המיניסטר של האפיפיור) לא אבה ולא שמע לרברי, באמרו כי ענין מורטרה הוא ענין שנגמר, וישלהני אל מונסיניור טלבוט או אל שר ההיכל של האפיפיור לבקש מאתו ראיון בערך עם האפיפיור, אבל הוא הוסיף כי לפי דעתו יכבר עתה להשיג ראיון. הלכתי אל מונסיניור טלבוט והוא יעיץ כי תבקש בעצמך, בפה או בכתב, מאת שר ההיכל את דבר הראיון. לפי דעתי יקבל אותך האפיפיור, אבל גם הוא אומר כי הענין נגמר. — אכן חושש אני כי צדקת מאד באמריך כי עתה אין לנו כי אם לצפות להשועת ה', אשר במעשה הטעניב הזה סלפו בני אדם את משפטיו הקדושים. וכו'".

מונט. מהר לעשות כעצת הקרדינל, ויכתוב בקשה אל שר התיבון וילך אליו למסר לו את הכתב, וכאשר לא מצא אותו בביתו מסר את המכתב אל משרתו.

הלורד רדקליף אשר היה אז ברומה יעיץ למונט. לבקש

ראיון מהאפיפיור מבלי קרוא בשם את הענין אשר בשבילו הוא בא. אבל מונט. מאן לעשות כן, באמרו: "עלי לבקש ראיון רק בתור באיכותו של ועד שליחי הקהלות באנגליה".

ביום י"ד אפריל נקרא מונט. אל המשתה אשר עשה הפרינץ מאואלס (יורש העצר באנגליה, שישב אז ברומה). כל השרים והאצילים אשר דבר אתם במשתה הזה על אדות ענינו, נבאו לו כי לא יצליח בטשלחתו, והמעשים אשר קרו ביום המחרת נתנו רגלים לנבואה הזאת.

בערב של יום המחרת (ליל ערב שבת), באו פקידי הפוד ליציה אל רחוב היהודים ויחפשו בבית הנשען אל בית הכנסת ובמרתף ביהכ"נ, מבלי אשר הגידו את סבת החפוש, ואולם סתוך ההמון אשר התאסף לפני ביהכ"נ נודע כי אישה נוצרית האשימה את היהודים כי גנבו את שני ילדיה להשתמש ברמם לצרכי הפסח (הדבר הזה היה ימים אחרים לפני הג המצוה). בבקר השני שבה אמנם המנוחה לאיתנה, אבל היהודים היו בפחד גדול, כי זאת היתה עלילת הדם הראשונה ברומה. הכף בבקר התיצבה דיפוטציה עברית לפני שר העיר, אבל השר לא ידע מאומה מכל הקורות אמש, וישאל את ראש השוטרים ויגד לו כי אחד טפקידי הפוליציה העביר את השמועה מרועל'ב. — ביום י"ז אפריל נמצא הילד הנאכד ויושב לאמו. אז נודע כי האישה שאכר לה בנה הלכה, עפ"י עצת שכנה, אל גלב אחד ה"יודע נסתרות", והגלב הזה הגיד לה כי הילד נגנב ונשחט בידי היהודים לצרכי חג פסחם. כשמוע האישה את הדברים האלה רצה אל רחוב היהודים ותעורר רעש גדול בצעקה אל היהודים להשיב לה את בנה, ואז שלחה הפוליציה לחפש את הילד. כאשר נמצא הילד שם שר העיר את האישה ואת הגלב בבית הכלא, אבל הדאגה לא טרה מעל היהודים, כי הנשים הנוצריות והנערים לא חדלו לקרא ברחובות: "שמרו את ילדיכם פן ישחטום היהודים!" ואחד העתונים הדפים ביום המחרת ככתב מעיר איזמיר אשר בו ספר כי היהודים בעיר ההיא הרגו איש צרפתי למען השתמש

כדמו לצרכי מצות הפסח; וגם נרמז במכתב ההוא על מעשה דכשק.

הדבר הזה הונה מאד את נפש מונט, כי ראה כי נכזבה תוחלתו להצליח במשלחתו לטובת מורטרה.

ביום הראשון של חג הפסח בקר אותו הלורד רדקליף ויגד לו כי דבר עם הקרדינאל אנטונילי על אדות מונטיפיורי וכי הקרדינל נכון לקבלו וגם לא יתנגד להציגו לפני האפיפיור; אבל דבר מורטרה נחשב בעיניו כמעשה שאין להשיב. — עוד אחרים מגדולי הנוצרים האנגלים ונשיהם באו לבקר את מונט, ולאכול מצות בביתו; אחרים מהם הגירו לו כי הביאו מצות מאנגליה בדאגם פן לא ישיגון ברומה. (בני העליה באנגליה להומים מאד אחרי מצות. למשל מספר הד"ר לוי כי פעם אחת ראה בלונדון על חנותו של מוכר מצות כתוב לאמר: „בעל החנות הזאת זכה לכבוד הגדול להמנות לאופה מצות של הדוכסית מגלוסטר, מורע המלוכה“.)

בינתיים נסה ההמון לעשות מהומות חרשות ברחוב היהודים. בשני בתי כנסת נסו להחביא ילדים נוצרים, למען העליל אחרי כן על היהודים כי אמרו לשחטם. אבל לאושר היהודים נגלתה המזמה בעוד מועד, וההמון השוכב אשר התאסף לפני בתי הכנסת וכבר החל לקצות ביהודים, נאלץ לשוב אחר (באחד מכהכ"נ ראה השמש כי נער נוצרי התגנב אל בהכ"נ בעת נעילת הדלת, וימהר השמש ויוציאהו בחוקה ממחבואו). — ולא רק ברומה, כי אם גם ביתר ערי ממשלת האפיפיור נסו להסית את ההמון ביהודים על ידי עלילת דם, וכנשמע השתדלו המורים בבה"ס למעט בלב תלמידיהם את האמונה כי היהודים משתמשים ברם נוצרים לצרכי הפסח.

ביום כ"ו אפריל התראה מונט, עם הציר הצרפתי, אשר הגיד לו את כל אשר עשה בדבר מורטרה, ואחרית דבריו היתה כי בטוח הוא שכל עמלו יהיה לריק.

ביום כ"ח אפריל בקר מונט, את הקרדינל אנטונילי. מונט, הודיעו את מטרת מסעו לרומה, ויהאונן לפניו כי למרות עמלו לא הצליח להשיג ראיון עם האפיפיור להגיש לפניו את כתב

הבקשה של ועד שליחי הקהלות באנגליה. וימסר מונט. את כהב הבקשה ליד הקרדינל ויאמר לו כי ישב. עוד שבעה ימים ברומה לחכות למענה. הקרדינל ענהו כי אי אפשר לעשות מאומה בענין מורטרה, אבל ישתדל כי בימים הבאים לא יקרה ענין רע כזה. גם זאת אמר כי ילך שנמבל הנהו נוצרי, ולכן לא יושב מורטרה לאבותיו עד השנה השמונה עשרה לחייו, ואז הרשות בירו לבחור ברת לפי נטית לבו. ועד העת ההיא מותר להוריו לבוא לבקראת בנם בכל עת שירצו; הוא יתחנך וישתמר היטב, אבל לפי חקות הכנסיה אסור להשיבו לידי אבותיו. הקרדינל רמו גם על החוק האוסר ליהודים להחזיק משרתים נוצרים בביתם, פן יעלה על לב שפחה נוצרית חסידה למבול את ילד אשר חלה מחלה אנושה, בחשבה להצילו מטות בטעשה כזה. מונט. ענה על הדברים האלה לאמר: „הלא כלנו בני אל אחר, ומה רע הרבר כי לא נוכל לשבת בשלום יהדו" ואח"כ הביע תקוהו לקבל מענה מאת האפיפיור על כהב הבקשה. ע"ז ענה הקרדינל: „שום מענה לא נתן על בקשות כאלה שנתקבלו מהולנד, אשכנז וצרפת" ואח"כ הבטיח כי לבו טוב ליהודים היושבים במדינת טטשלת האפיפיור.

בלב מלא יגון על אשר לא הצליח לעשות מאומה לטובת הענין, עזב מונט. את רומה ביום י' מאי. רק זאת היתה נחמתו כי הכל אמרו לו כי לעת כזאת אי אפשר לעשות דבר בענין זה.

יח.

(חדשות משמחות ברוסיה. הצעת ממשלת טורקיה ע"ד ישוב אה"ק. יסוד בתי מעון לעניים בירושלים. פעולת מונטיפיורי לטובת הנוצרים הנרדפים בסוריה. עוד הפעם ענין מורטרה).

ביום כ' מאי בא מונטיפיורי עם רעיתו לפריו על דרכם לביתם. ויען כי מצב בריאותה של יהודית לא היה בטוב, גמר מונט. לשהות בפריו חמשה או ששה ימים למען הנפש רעיתו. ביום הרביעי לבואו פריזה הלך אל שר החיצון של ממשלת צרפת להביע לו את תודתו לקיסר צרפת על ההשתדלות אשר השתדל הציר הצרפתי לטובת ענין מורטרה, אף כי השתדלותו לא עשתה גם היא פרי. שר החיצון קבל את מונטיפיורי בחבה יתרה ויאמר לו כי לא רק הקיסר כי אם כל יושבי צרפת מצטערים מאד על ענין מורטרה.

ה' גינצבורג מפטרבורג (זהו אביו של הברון נ. ה. גינצבורג) בקר את מונטיפיורי ויודיעהו חדשות משמחות לב על אדות היהודים ברוסיה; כי הקיסר אלכסנדר (השני) נתן צו לפתוח את כל בתי הספר לפני בני ישראל ולפטרם מלבקר את בה"ם בימי שבת ומועד. —

אחרי שוב מונטיפיורי לאנגליה הרפיו העתונים האנגלים מחאה נמרצה כנגד החמס והעול שנעשה בענין מורטרה, ועל המחאה חתמו יותר מאלפים נוצרים רמי המעלה באנגליה.

בחדש יוני קבל מונטיפיורי ידיעה מירושלים כי פחת העיר צוה לחדול מבנות את בית הרחם (אשר יסד מונט. בירושלים לטובת העניים) באמתלא כי הבנין קרוב יותר מדי אל חומת העיר. בהשתדלות מונטיפיורי לפני הציר הטורקי בלונדון נתבטלה אמנם גזרת הפחה, אבל רק אחרי ששה חדשים (בסוף שנת תרי"ט), והעכוב הזה גרם להוצאות יתרות רבות.

בחדש אקטבר הגיע לאזני מונטיפיורי קול זעקת שבר ברומיניה, כי היהודים נרדפו שם על צוארם. מונטיפיורי הראה

את המכתבים לשר החיצון באנגליה, והשר הכתיחו לצוות את קונסולי אנגליה ברומיניה לבוא לעזרת היהודים בכל יכלתם. בעת ההיא היתה מלחמה קרובה לבוא בין ספרד ומרוקה, והיהודים היושבים בעיר החוף טנג'יר זכרו את אשר עוללו להם שבטי הקבילים הפראים בשנת תר"ד, וימיהו להמלט על נפשם אל מבצר גיברלטר. ויהי כאשר נודע למונטיפיורי כי אלפי יהודים עניים באו ממרוקה לגיברלטר, ויקרא את ועד שליחי הקהלות לאספה רבה, ועד מהרה נוסד ועד מיוחד לתמיכת הפליטים המרוקנים; גם ממשלת אנגליה צותה את נציב גיברלטר לתת תמיכה זמנית לפליטים העניים ולנהלם בלחם. וממשלת צרפת הביעה חפצה להושיב באלג'יר את הפליטים אשר יאבו ללכת שמה.

ואחד מגדולי אנגליה בא אל מונטיפיורי ויגד לו בשם ציר טורקיה לאמר: „אם יאבו היהודים לשוב לארץ הקדושה, נכונה ממשלת טורקיה לתת להם אדמה עם כל הזכויות והחסות הצריכה להם, רק בתנאי כי ילוו לה היהודים כסף לצורך חלוף מטבעותיה במטבעות חדשות". אך מונטיפיורי ענה על זאת כי לפי דעתו לא ימצא לעת כזאת אף יהודי אחד באנגליה אשר יאבה לשוב לארץ ישראל, וגם איננו מאמין כי אפשר יהיה לעשות מלזה לצורך כזה. אז הלך האיש הנז' לרבר בענין זה עם בעל בית הלואה מפורסם (כנראה הבונה אל רוטשילד).

ביום כ"א נובמבר התראה מונטיפיורי עם הציר הטורקי, וידבר לפניו את כל דבריו, והציר נכנס בפרטי כל הדברים הנוגעים לאה"ק ויבטיחו כי יכתוב אל פחת ירושלים, אף אמר כי נכספה נפשו לראות ישוב של יהודים באה"ק. (המקום הזה בספרי הזכרונות הוא קטוע ובלתי-ברור, אבל מתוך מהלך הענין נראה כי הראיון של מונטיפיורי עם הציר הטורקי היה רק בדבר בנין בית הרחים ובתי המעון לעניים מעובדנו של יהודה טורא, ולא ח"ו בדבר ישוב אה"ק ע"י יהודים, כחפץ ממשלת טורקיה. — והר"ר לוי מעיר במקום הזה כדברים האלה: הננו רואים כי גם

ממשלת צרפת גם ממשלת טורקיה התאוּו להושיב יהודים בארצותיהן השונות; ורק בזאת נבדלו, כי ממשלת צרפת הסתפקה בקולוניסטים עניים, וממשלת טורקיה הבטיחה חסדה וחסותה רק לעשירים. עד כאן דברי הד"ר לוי. ואולם אנחנו רואים את ה"האחרית הטובה" של ישוב היהודים באלג'יר, תחת אשר ברור הדבר כי לישוב היהודים באה"ק היתה בודאי אחרית רבת הערך, לו הבינו גדולי ישראל באנגליה להשתמש בשעת הבושר ההיא . . .)

בקץ שנת תרי"ט בא אבי מורטרה לונדונה לשוב לדבר עם מונטיפיורי על אדות השבת בנו. מונט. הקהיל אספה רבה, אך כמובן לא יכל לעשות מאומה לטובת הענין.

בראשית שנת תר"ך הודיע ציר טורקיה בלונדון את מונט. כמכתב, כי השולטן הואיל לבטל את האסור אשר אסר פחת ירושלים על בנין בתי המעון לעניי ישראל; ואף כי הבנינים סמוכים יותר מדי אל חומת העיר, בכ"ז עשה השולטן לפנים משורת הדין ויתר להשלים את מלאכת הבנין שנפסקה עפ"י גזרת הפחה.

בחדש יולי, תר"ך, התייעץ מונטיפיורי עם הרב הראשי ר"נ אדלר על אדות "התקנות" של בתי המעון הנז', ויחליטו כדברים האלה: הבתים האלה יקראו בשם "משכנות שאננים" (כדי שלא לבייש את יושביהם בקרא להם בתי מעון לעניים). שמונה בתים ובכ"ז ינתנו לספרדים, ושמונה בתים ובכ"ז — לאשכנזים. בית אחד ינתן לאורג (אשר הורה אז את מלאכת האריגה בבית המלאכה שיסד ועד התמיכה), בית אחד — להר"ר שמואל פֶּלְנֵט (אך הוא לא השתמש מעולם במתנה זו), ובית אחד יהיה לבית חולים. ראשי הכוללים בירושלים (מספרם היה אז י"ט) יבחרו את יושבי הבתים כטוב בעיניהם. — ועוד תקנות רבות.

בעת ההיא פרצו מהומות גדולות בסוריה, ושבטי הדרוזים התנפלו על מושבות הנוצרים ויחריבוּם ויהרגו בהם לאלפים. לב מונטיפיורי הרחמן התעורר לשמע מצוקות הנוצרים בסוריה, וימהר וירפס בהעתון "טיימס" קול קורא ליסד ועד תמיכה לעזרת הנוצרים הנרדפים, וגם שלח בעצמו מאתים ל"ש ליסוד קופת

התמיכה. — הועד נוסד תחת ראשות הלורד רדקליף, ומונטיפיורי נבחר לסגן הראש. בין חברי הועד נמצא, מלבד גדולי הנוצרים, גם הברון רוטשילד, ומכתבים נשלחו אל קהלות ישראל בחו"ל להשתתף במעשה הצדקה הזה, ועשירי ישראל הרבו לתת גרבותיהם.

בחדש ספטמבר הודיע ציר טורקיה בלונדון את מונטיפיורי כי רדיפות היהודים בעיר בגדר חדלו הודות להתערבות ממשלת טורקיה לטובת היהודים.

בחדש אקטבר הגיע אליו מכתב מראשי עדת ישראל בדמשק המודיעים כי הם בצרה גדולה עקב עלילות שקר חדשות. מונטיפיורי התראה בענין זה עם שרי הממשלה, אשר הבטיחו לו לצוות את הקונסולים לפעול לטובת היהודים, ושר החיצון נתן צו, ע"י הטלגרף, אל ציר אנגליה בקונסטנטינפל להחיש לעזרת היהודים הנרדפים.

מצב בריאותה של יהודית הלך ורע, ובחדש נובמבר חלתה מחלה קשה מאד. —

באחרית השנה היא חזרה ונעורה ההשתדלות בענין מורטרה. אספה רבה של יהודים ונוצרים התאספה ביום כ"א דצמבר בלונדון להביע הסכמתם לחברת "בל ישראל חברים" שבפריז, אשר החלה להשתדל ביתר עז לטובת מורטרה. הנאספים החליטו כי עליהם החובה להלחם בלי חשך לטובת הענין.

י"ט.

(מות יהודית מונטיפיורי, מסע מונט. לקונסטנטינפל. הראיון עם השולטן עבדול-עזיז. ידיעות מעציבות ממרוקה. מונטיפיורי הולך למרוקה לטובת אחיו).

בראשית שנת תרכ"א נעורה עוד הפעם הצעת בנין מסה"ב מיפו לירושלים, ומונטיפיורי לקח חלק גדול בעבודת הועד שנוסד

לבחן ולברק את ההצעה; וגם התעסק הרבה בעניני סוריה ויתראה עם הלורד פלמרסטון בדבר התחבולות הנאותות להיטיב את מצב סוריה ולהגן על יושביה.

הסיר קולינג ערדלי (איש נוצרי אשר הרבה להשתדל לטובת ענין מורטרה) בא אל מונטיפיורי בראשון לחג הפסח, ויודיעהו כי ויקטור עמנואל יהיה בקרוב למלך על כל מדינות איטליה, ואז אין כל ספק כי יושב הילד מורטרה אל אבותיו; לכן מציע הוא (הסיר קולינג) לשלוח תכף דיפוטציה אל קיסר צרפת ואל ויקטור עמנואל בענין הזה, למען תבא גאולת מורטרה ע"י אנשים אנגלים. מונטיפיורי הבטיח להציע את הדבר לפני ועד שליחי הקהלות.

בחדש יוני קבל מונט. מכתב מדמשק המודיע כי היהודי מרדכי אישכנזי אשר היה כלוא במאסר שנים רבות על עלילת רצח שהעלילו עליו, יצא סוף סוף זכאי בדינו ושלח לחפשי.

בקיץ של שנת תרכ"ב חגג מונטיפיורי עם רעיתו את "חתונת הכסף" שלהם, ועפ"י דרכו חבר אל החג הזה גם "סיום התורה", ורעיתו, אף כי היתה רפת כח מאד מחליה, קמה ממתנה לראות בכתוב מונטיפיורי את האותיות האחרונות בספר התורה.

בחדש ספטמבר גברה מחלת יהודית. בכל בתי הכנסת ערכו תפלות בעדה, ומונטיפיורי הרבה לתת צדקות לעניים. "היא נשאה את מכאוביה בארץ־רוח כמלאך ה'" אומר מונטיפיורי בזכרונותיו. — בשוכו בערב ראש השנה מכה"כ נגש אל רעיתו החולה לברכה, וגם היא שמה את ידה על ראשו לברכו, והשלחהו לחדר האבל "לקדש" על היוץ אך כמעט כלה לאמר את "הקדוש" בא הרופא (אשר ישב יומם ולילה אצל החולה) להודיעו כי בא הקץ. מונטיפיורי וכל הקרואים מהרו לחדר החולה לאמר אתה "יודוי" — ונשמת יהודית המהורה, הנריבה והחסידה עלתה השמימה.

גופת יהודית הובאה לרמסגט ושם נקברה בכבוד גדול מאד. כל האניות אשר בנמל הורידו את דגליהן עד חצי התורן, לסמן אבלות, ובכתי התפלה של הנוצרים הזכירו המטיפים בדרשותיהם את האברה הגדולה אשר אברה לעניים במות יהודית מונטיפיורי. —

(אף כי מונטיפיורי ורעיתו בחרו להם מקום קברם בקרבת בהב"נ ברמסגט, בעודם בחיים; בכ"ז אחרי מות יהודית חשב מונט, מחשבה לשלוח את גוית רעיתו ירושלימה ולקברה שם בעמק יהושפט וגם כתב מכתב אל הרבנים בירושלים בנדון זה. אבל לאחרונה שב ממחשבתו זו ויסתפק בעפר יזה"ק אשר כסה בו את קבר אשתו).

למען עשות כרצון המתה שלח מונטיפיורי יותר משלש מאות וששים מתנות ונדבות לקרוביה ולמכריה, לבתי כנסת ולבתי ספר ולמוסדות צדקה שונים אשר באנגליה ובחול"ל. גם קרא למשוררים עברים להכיר כתובת על מצבת קברה. — מקץ חמישה ירחים למותה הקים בעלה על קברה אהל גדול וכפה על ראשו, בתכנית האהל אשר על קבר רחל בדרך בית לחם.

מות יהודית דכא לארץ את רוח מונטיפיורי, ובחדשים הראשונים אחרי מותה היה כאיש נדהם, מכלי מצא הפץ בשום ענין ומעשה. ואולם לאט לאט עורר אותו הרעיון, כי בהוסיפו ללכת בדרך צדקתו ולפעול לטובת הכלל, יעשה נחת רוח לנשמת יהודית הנדיבה. וכדעתו כי רצון יהודית היה כי ילך מונטיפיורי עוד הפעם לאה"ק למען השתדל לפני ממשלת טורקיה להרחיב את גבולות מוסדות החסד אשר נוסדו לטובת עניי אה"ק, — גמר מונטיפיורי לעשות את רצונה זה, למרות רפיון גוו ורוחו. בחדש מאי, תרכ"ג, בא מונטיפיורי לקונסטנטינפל, והציר האנגלי ושרי טורקיה קבלוהו בכבוד גדול וינחוהו בעצתם בכל משאלותיו. גם השולטן (עבדול-עזיז) קבל אותו בראיון מיוחד ויאשר את כל הזכויות אשר נתנו ליהודי אה"ק מהשולטן שלפניו, וגם את הזכות שנתנו למונט. בדבר קנין קרקעות ובנין בתים בירושלים. — בקונסטנטינפל פוז נתן מונטיפיורי לאביונים בלי הבדל דת, לזכר אשתו; וכן עשה בכל המקומות אשר עבר בהם על דרכו לטורקיה.

ואולם יגונו הנדול הכשיל מאד את כחו, והרופאים צוו עליו בחזקה לבל יוסיף לעשות דרכו לירושלים. גם כל רעיו העתירו עליו דבריהם לבל יסע עתה לאה"ק, בשוותם לנגדו את התמורות אשר באו ונהיו בעיני המדינות בארץ הקדם ע"י מות

פחת מצרים ועלות ישמעאל-פחה על כסא המלוכה במצרים .
 ויבטל מונמ, את רצונו ספני רצונם, וישב לזנדונה בחדש יולי .
 זקנתו המופלגת (הוא היה אז בן ע"ט שנה) לא מנעה אותו
 מהתעסק כמקדם בעניני כספים ובעניני הצבור והכלל . ואולם
 בכל מעשיו אשר עשה נצב לפניו תמיד זכרון אשתו המנוחה,
 ובהיותו מסופק לפעמים איך לעשות איזה דבר, היה אומר: מה
 היתה יועצת אשתי היקרה בענין הזה? —

בחדש נובמבר, תרכ"ג, הגיעו אליו ידיעות מעציבות
 ממרוקה. וזה הדבר: בעיר סאפי מת פתאם משרתו של הקונסול
 הספרדי; ויתעורר חחד בלב הקונסול כי משרתו הרעל, ולכן
 דרש מאת הרשות המרוקנית לחקור ולדרוש הדבר ולענות קשה
 את עושי הרעה. כמנהג הפקידים המרוקנים לא בדקו בתחלה
 את גוית המת לדעת את סבת מותו, כי אם החלו לענות בענויים
 קשים את הנחשדים. הנחשד הראשון היה נער עברי, בן י"ד
 שנה, אשר גר בבית המת; וכאשר לא יכל הנער שאת את
 הענויים הקשים הגיד כי המשרת מת ברעל, וכאשר הוסיפו עוד
 לענותו קרא בשם עשרה אנשים (אשר שמו מעניו בפיו) לאמר כי
 הם הרעילו את המשרת. רוב האנשים האלה נכלאו במאסר,
 אבל איש מהם לא הודה על עון שלא חמאו. הנער הוצא להורג
 בעיר סאפי, ואחד הנחשדים הובא לעיר טאנג'יר להענש שם ענש
 מות. — המעשה הזה הפיל פחד גדול על יהודי מרוקה ובצרתם
 פנו אל מונטיפיורי ויבקשו מאתו לחוש לעזרתם.

מונטיפיורי קרא את חברי ועד שליחי הקהלות לאספה.
 באספה זו הוחלט לבקש ממונטיפיורי לנסוע למרוקה להשתדל
 לפני הממשלה לטובת היהודים, ומונטיפיורי קבל עליו את
 המלאכות הזאת; וביום י"ז נובמבר יצא לדרך, אחרי קבלו
 סכתבים משר החיצון אל הקונסולים האנגלים.

ב.

ראיון עם מלכת ספרד, פעולת מונטיפיורי בטנגיר, הצטרפותו לטובת אסיר מושלמני, הראיון עם שולטן מרוקה, פקידת השולטן לטובת היהודים, מונטיפיורי שב לארצו.

על דרכו למרוקה מצא מונטיפיורי לנחוך לסוד אל העיר מרריד, שם התראה עם הציר האנגלי ועם ראש המיניסטרים בספרד. זה האחרון התאמץ להיכיח למונטיפיורי כי המעשה שנעשה במרוקה לא מקנאת הדת מוצאו, וגם הבטיחו כי לא תאונה כל רעה ליתר האסירים בסאפי. — מונטיפיורי התראה בבירת ספרד עם רוב צירי ממלכות אירופה ועם גדולי השרים הספרדים אשר נתנו על ידו מכתבי המלצה למנגיר, וכיום כ"ח נובמבר קבלה אותו מלכת ספרד בראיון מיוחד, ברצון ובחבה. מונטיפיורי סר גם אל הערים סביליה וקדיש, וכיום י"א דצמבר בא למנגיר. היהודים קדמו פניו בשמחה ובכבוד גדול, ומכל ערי מרוקה באו אליו דיפוטציות מהיהודים. — תכף אחרי בואו התיצב לפני הקונסול האנגלי, ומשם הלך אל הקונסול הספרדי למסר לו את המכתבים משרי ספרד. הקונסול הספרדי גאות להוציא כרגע לחפשי את שני היהודים הכלואים בטנגיר, וגם הבטיח לתת על ידו מכתב אל הרשות המרוקנית להודיעה כי רצון ממשלת ספרד הוא להרפות משני האסירים הכלואים בסאפי. — בעוד שעה, אחרי התראות מונטיפיורי עם הקונסול, הוצאו שני האסירים היהודים בטנגיר לחפשי, וממחרת בבקר קבל מונטיפיורי מהקונסול את המכתב אשר הבטיחו לטובת האסירים בסאפי. אז הלך מונטיפיורי בלוית הקונסול האנגלי אל שר החיצון המרוקני בטנגיר, וימסר לו את המכתב הנז', והשר הבטיחו לשלוח את המכתב אל השולטן במרוקה, אבל אמר כי כירח ימים יעבור בטרם תבוא השובה.

בשוב מונטיפיורי מבית השר למלוננו חכתה לו דיפוטציה

של אחד משבטי המזורים (ערביאים, "מערכים") עם ראשיהם וזקניהם, אשר בקשו ממנו להשתדל לטובת אחד מבני שבטם היושב כלוא במאסר זה שנתים וחצי על החשד שנחשד כי הרג שני אנשים יהודים. מונטיפיורי מצו: לנכון להשתדל בדבר, ועפ"י השתדלותו הוצא האסיר לחפשי עוד באיתו היום. בני שבטו באו עם האסיר להודות למונטיפיורי, וראשי השבט נשבעו לו כי מעתה לא יגעו עוד לרעה בנוסעים יהודים העוברים ביום דרך מקום מושבותם. "אנכי נתתי אמן בשבועתם" אומר מונט. בזכרונותיו "בראותי כי הם מדייקים בלשונם ואינם מבטיחים חסותם לאלה אשר יואלו לעבור דרך מקומם בלי לה".

מונטיפיורי גמר ללכת אל בירת מרוקה להתראות עם השולטן ולבקש ממנו להטות חסרו ליהודים ולבטל את המשפטים הקשים שכנגדם.

הקונסול הספרדי בטנגיר הודיע את כל קונסולי ארצו במכתב כי מלכת ספרד הביעה אי-רצונה לשמועה אשר באה כי הקונסולים הספרדים במרוקה רודפים את היהודים; רצון המלכה הוא כי הקונסולים יהיו לעזר ולמגן ליהודים וכי יתאמצו להניא את הפקידים המרוקנים מתהלך באכזריות עם היהודים ומענות אותם למען הכריחם להודות על חטאים שלא הטאו.

בראשית שנת 1864 בא מונטיפיורי לעיר סאפי, ושם נודע לו כי האסירים כבר הוצאו לחפשי. משם הלך למונדור וממונדור הלך בשמונה ימים לעיר הבירה, למרוקה. במרוקה קדם שלטון העיר את מונטיפיורי ובני לויתו בכבוד גדול, ויתן להם מקום באחד מהיכלי השולטן בתוך גן יפה — בעת אשר ליהודי מרוקה אסור ללכת ברחובות העיר אלא ברגלים יחפות.

"ביום הראשון לחדש פברואר", כותב מונטיפיורי בזכרונותיו "בא אלי ראש המיניסטרים של השולטן לבקרני, ויביע לי את רצון השולטן לקבל אותי ואת בני לויתי בהיכלו. ואחרי צאת המיניסטר מלפני, הופיע סגן שר הארמון של השולטן עם קהל פרשים, להוליכנו אל חצר השולטן. — בבואנו הארמנה קדמו פנינו כל שרי החצר, ונעמוד בשורה לחכות לבא השולטן. אז הופיע השולטן, ופניו כפיקים בינה יתרה ומיב לב. הוא אמר

כי שמח הוא לראות אותי בחצרו, וכי שמי ידוע לו היטב וגם יודע הוא את חפצי להיטיב את מצב אחי; הוא הביע תקותו כי ישיבתי בבירת ממלכתו תנעם לי, וגם דבר על יחס הרעות אשר בין מרוקה ואנגליה זה ימים רבים, וכו' וכו'". אז מסר בוגנטיפורו לידי השולטן את כתב הבקשה הזו:

"הנני בא בהסכמתה וברשיונה של מלכת אנגליה ובשם אחי היהודים שבאנגליה ושכלל ארצות תבל, לחלות את פני הוד מלכותך להוסיף להראות אותות רצונך וחסרך לאחי בארץ ממלכתך".

"יהי רצון מלפני הוד מלכותך לצוות בכל תקף, כי היהודים והנוצרים היושבים בכל מדינות מלכותך יוגנו היטב, וכי איש לא יעז להרגיזם ולהפריע שלומם ומנוחתם, וכי יהנו מכל הזכויות של יתר גתניך, כמו שנהנים מהן הנוצרים היושבים בערי החוף בממלכתך. זכויות כאלו נתנו, בהשתדלותי בפירמן מיוחד מאת השולטן המנוח עבדול-מגיד, שמשל בטורקיה, ונשארו וקיימו בחדש מאי שעבר מאת השולטן עבדול-עזיז, המושל עתה בתורקיה" וכו'.

אחרי תם הראיון הושבנו אל היכלנו בכבוד גדול. ובערב נקראנו אל משתה בבית ראש המיניסטרים. הוא הגיד לי בשיחתו כי רצון השולטן וגם רצונו הוא להגן על יהודי מרוקה, וגם רשם בספר לפניו את התלונות אשר התלוננתי על ההגבלות המעיקות על היהודים, ויבטיח לחקור את הדבר ולעשות הנחות ככל האפשר. גם הצעתי לפניו להרחיב את גבול רבע היהודים במוגדור ולתת הרשיון לקנות בית חולים בטנגר. והשר הבטיח לשים לב להצעותי.

ביום ה' פברואר נמסר לידי הפירמן מאת השולטן, חתום בחותם השולטן. וזה תכן הפירמן:

"להוי ידוע ע"י דברי מלכות זה וכו', כי מצוים אנחנו לכל שרי המדינות ולכל הפקידים ולכל גתנינו להתנהג עם היהודים היושבים במדינותינו, יהיו מאיזה מצב שיהיו, עפ"י שורת הדין, וכי יהיה להם משפט אחד עם כל יושבי הארץ, בבית הדין: עד כי לא יעשה להם אף עול כל שהוא, אף לא מקצת מן

המקצת. איש אל יעזר לעשות ליהודים רעה, לא בגופם ולא בקניניהם. אסור להכריח את האומנים הישראלים לעשות מלאכה כנגד רצונם, ובעד כל מלאכה שהם עושים יקבלו שכרם כראוי. כי העול שיעשה להם הוא עול נגד השמים, ואנחנו לא נוכל שאת שום פגיעה בזכויותיהם או בזכויות של אחרים, כי כבודנו מתנגד לדבר כזה. לכל איש יש הצדקה לזעק אלינו, ואם יעשה איש חמס ליהודים, נענוש אותו בעזרת ה'. הננו מודיעים זאת בכל הקף, למען ישמעו כל יושבי ארצנו וייראו ולא יוסיפו בני עולה לעשות רעה ליהודים. וכו'".

ביום המחרת נקראנו עוד הפעם לחצר השולטן. השולטן קבל אותנו בגנו הנהדר, ויוסף לדבר אתי דברי חבה ולהבטיהני כי רצונו ומחשבתו להגן על נתניו הישראלים. מגן השולטן הלכנו אל שכונת היהודים. הרחובות המו מאדם ובדוחק גדול עברנו בין ההמון הגדול".

ביום י"א פברואר יצא מונטיפיורי מבירת מרוקה ויסע לארצו. על כל הדרך במרוקה עשו לו שרי המדינות כבוד גדול מאד. גם בשובו לארצו סר אל העיר מדריד ויתיצב לפני מלכת ספרד, ויגש לה העתקה מהפירמן של שולטן מרוקה בתרגום ספרדי. — ממדריד הלך לפריז, וגם שם התייצב לפני קיסר צרפת ויגש לו העתקת הפירמן.

כא.

כבוד מונטיפיורי בשובו לביתו. הכטחה לחוד וקיום לחוד. פעולת כוננת. לטיבת יהודי פרס. המסע הששי לאה"ק. שיחות עם פתח ירושלים. תשובה נמרצה של אשה צעירה לימים.

העבודה הקשה אשר העביר מונטיפיורי את נפשו, ביקנתו המופלגת, בכתיבתו את רגלו בדרך רחוקה לטובת אחיו במרוקה,

— העבודה הזאת הגדילה עוד את כבודו בעיני הכל, וכשב
לונדונה כבדו את מונט. בחגיגות כבוד ויקר, כמשהות וכדיפוט
ציות ובמכתבי תהלה, לא רק מאה היהודים, כי אם גם מגדולי
הנוצרים, ובהם גלדסטון וגושן. (כאלפים מכתבי תהלה נשלחו אליו
מכל קצווי ארץ).

כשני חדשים אחרי שובו לביתו, שלח מונט. מכתב ארוך
אל ראש המיניסטרים במרוקה, להשתדל כי יוציאו פקירי הממשלה
אה דברי הפירמן לפעולות. ומקץ שני ירחים קבל תשובה
מהמיניסטר כי כבר יצאו דברי הפקודה לפעולות ואיש לא יוסף
עוד לשלוח ידו ביהודים.

וגם אל ראשי הקהלות במרוקה שלח מונטיפיורי מכתבים
להזהיר את היהודים לבלי הת הואנה לפקירי הממשלה לקצוף
עליהם, ולבלי התגרות ביושבי הארץ, ולקבל באהבה יסורים
קמנים כדי שלא להעלות עליהם חמת המושלמנים הקנאים.

ביום ו' אקטבר הוחג חג גדול בה"גילדהאל" לכבוד מונט.
באספה ראשי שלטון הקריה, והלורד-מאָר נאם נאום גדול בשבח
הפילנטרופ המצוין. מונט. ענה על הנאום בענוה ובחסידות.
בחדש יוני קבלה מלכת אנגליה את מונט. בראיון מיוחד ותהלל
את טפעליו במלאכותו למרוקה.

בעת ההיא עלתה מהשכה בלבו לכונן בירושלים למזכרת
רעייתו בית-מדרש אשר בו ילמדו עשרה ת"ח, ולכנות בתים
לעשרת-הלומדים, ולשלוח כסף-ליסוד אוצר ספרים גדול בירוש
שלים. אבל עד מהרה שב ממחשבתו זו, ויגמר ליסוד בית כזה
ברמסנט (מחשבתו זו הוציא אל הפועל, כאשר יסופר הלאה).
שר החיצון שלח לו למקרא את הטלגרמות אשר קבל
מהציר האנגלי בקונסטנטינפל על אדות מצב היהודים בארץ
הקדם ובארץ יון. (כל המיניסטרים כאנגליה היו נוהגים לשלוח
לו למקרא את הרפשות שקבלו מהצירים והקונסולים, אם נמצאה
בהם ידיעה נכבדה הנוגעת למצב היהודים).

למרות הפירמן הנמלץ של השלטון המרוקני, ולמרות
הבטיחו בפיו את מונטיפיורי כי יגן המיד על היהודים, — לא
הרלו מצוקות היהודים במרוקה, ולא חדלו הקולות הקוראים

למונט, לעזרה מכל ערי מרוקה. אכן לא לחנם אומר משל המרוד-קנים: „הבטחה לחוד וקיום ההבטחה לחוד“. ומה גם כי אף בארצות אירופה יקרה כדבר הזה, ביחוד בנוגע לזכויות שנתנו בכתב ליהודים...

בחדש מרץ, תרכ"ה, הגיע למונט. מכתב מלא קנים הגה והי מקהלת ישראל בעיר המצדן (היא שושן העתיקה), אשר היו בצרה גדולה מפני חמת הפרסים אשר נתכה עליהם. „כל הלילה נדדה שנתי מעיני בזכרי את מצב אחינו האמללים בפרס“, כותב מ. בזכרונותיו. ותכף מטחרת היום בכך החל לחקור ולדרוש למצב הענינים המדיניים בפרס וביחוד למצב הדרכים. כי היה עם לבו ללכת לפרס לטובת אחיו, ואולם רעיו הניאוהו מהמסע הנכבד הזה והסיר לאיארד יעצהו לכתוב מכתב אל השח (מושל פרס) ולבקש מאתו להת פירמן ליהודי ארצו, כפירמן אשר נתן שולטן טורקיה ושולטן מרוקה. אחרי אשר הרבה מונט. להתישב בדבר עשה כעצת לאיארד, ויכתוב מכתב בקשה אל השח, ושר החיצון הואיל לשלוח את המכתב לתעורתו ביד הציר האנגלי בִּטְרֶן.

בערב ר"ח המזו, תרכ"ה, הניח מונט. את אבן הפנה לבנין בית המדרש ברמסגט, ליד כהב"נ, למזכרת רעיתו, כשני ירחים אחרי כן הגיע אליו קול קורא לעזרה מאה"ק: רעב כבד ומגפת החלידע פרצו בארץ ויעשו שמות ביושביה. עד מהרה הקהיל מונט. את ועד שליחי הקהלות לאספה, ובהשתדלותו נאסף סכום גדול לטובת עניי אה"ק, ומונטיפיורי קבל עליו את המלאכות ללכת לאה"ק להלק שם את הכסף לנצרכים. לפני צאתו לדרך קבל מכתב מלשכת שר החיצון המודיעו כי כאשר הגיע להשח כתב הבקשה של מונט. שלח דבריו אל ראש המיניסטרים שלו לאמר: „הנה עתה נודע לי כי היהודים היושבים בארצי סובלים מצוקות ורדיפות; ויען כי הדבק הזה הוא נגד רצוני, לכן הנני מצוה עליך להשתדל שיתנהגו מעתה עם היהודים בחסד ובמישרים“. — הידיעה הזאת שטחה את לב מונטיפיורי. כיום השבת לפני צאת מונט. לדרך לאה"ק ערכו תפלות

בכל בהב"נ בלונדון בעד הצלחת דרכו. וביום כ"ו פברואר שב-
מונט. לדרך פעמיו; הוא מסעו הששי לאר"ק.

בבואו ליפו קדמו פניו פחת העיר, ראש השופטים והשר
המצביא את חיל המצב. ואחרי עשותו שם את מעשה הצדקה;
בחשבון ודעת הלך ירושלימה, וגם שם נתקבל בכבוד גדול, ותכף
ביום הראשון לבואו החל לעסוק במעשה הצדקה. ביום השני בקר
את פחת ירושלים וירב לשיח אהו על תקון סלונות המים בירוד-
שלים, ויטטר לידו לצרך זה שלש מאות ל"ש (מזה מאה ל"ש
מכיסו). הפחה ערך לפניו את הנחיצות להושיב מחוץ לעיר את
המצרעים (לעפראָוע) שבירושלים, ולכונן לצרך זה מקום מיוחד
אשר יעלה לסך ק"ן ל"ש. ואולם מונט. לא התיר לנפשו לשנות
מצדקה לצדקה את הכסף שנשלח על ידו מאנגליה, ולכן התנדב
מכיסו מאה ל"ש לצרך בית החפשית למצרעים.

בחג הפסח בקר מונט. את בתי "משכנות שאננים" שנוסדו
מעזבונו של יהודי טורא, וישבע רצון מהכדרים הטובים שבהם
ומיושביהם. יושבי הבתים עסקו, מלבד בתורה, גם באומנות
ומלאכה, בחשק ובחריצות, ועל זה שמח מונט. מאד. "הבתים
האלה נודעים לתהלה כל כך" אומר מונט. בזכרונות מסעו "עד
כי רבים מיושבי העיר מבקשים להם הרשות לשבת זמן קצר
במשכנות השאננים האלה להיטיב את מצב כריאותם".

פחת ירושלים בא לבקר את מונט. וישוחחו הרבה על מצב
ירושלים בכלל. לפי דבריו מתו בחליצת יונת מ"ו למאה
מעניי העיר, מפני מעונותיהם הרעים והצפופים, מפני חוסר
מים טובים, ובכלל מפני העני הגדול של יושבי העיר.

אחרי חג הפסח הקהיל מונט. את הרבנים וראשי "הכוללים"
לאספה רכה, ויבאר להם כי תכלית בואו לאה"ק היא לא רק
לחלק נדבות לעניים, כי אם ביחוד להועץ אתם ע"ד התחבולות
והדרכים הנאותים, לפי דעתם, להעביר את העניות מאה"ק
ולהלחם בסבות העני. על זאת ענה ראשונה החכם-באשי
ויאמר כי הרפואה היותר בדוקה להיטיב מצב הכריאות בירושלים
ולתקון המצב החמרי של יושביה, היא, לפי דעתו, להרבות את

כספר בתי המעון המתוקנים לעניים ולהעסיק את העניים בעבודת הארמה. אחריו דבר הר"ר שמואל סלנט, וגם הוא הסכים בכל לעצת „הראשון לציון“. בסוף האספה הוכיחו למונט. במספרים מדויקים, כי מנדבה של אלף רו"כ הבאה לירושלים, מגיע לגלגלה רק כשלושים קאפ!

גם מיצפת, מטבריה ומפקיעין באו דיפומציות אל מונט. לבקש להעסיקם בעבודת הארמה.

בין התחבולות אשר הוצעו לפני מונט. באספה הנז' מנויה גם האמינרציה, כלומר להקל לעניי אה"ק את היציאה לחו"ל. ולהכלית זו צוה מונט. להביא אליו את כל העניים שאין להם בל הקוה בירושלים, למען הת להם כסף לצאת לחו"ל. ויהי כאשר באו אליו העניים האלה ויקר מקרה נפלא אשר ראה מונט. לו לחובה להודיעו בפרוטרוט בהרפורט שלו אל ועד שליחי הקהלות בלונדון. וזה הדבר: בין הבאים היתה אלמנה עניה צעירה לימים כבת כ"ב שנה, אשר בעלה מת במנפה וישאירנה בחסר כל עם שלשת ילדיה. מונט. הציע לפניה ללכת ארצה אשכנז אל קרוביה הנחשבים לאנשים אמידים, ויאמר לתת לה כסף להוצאות המסע. אבל האשה לא אבתה לשמוע לעצה זו ותקרא: „ה' זכני לשאוף את האויר הטהור של ארץ אבותינו; הוא עשה עמדי את החסד הגדול להביאני, בעורני ילדה קטנה, אל המקומות הקרושים האלה אשר מהם יצאה תורה לכל העולם; הוא חנן אותי לדרוך על ארסת הקדש אשר עליה עמדו נביאינו וחכמינו הקרושים — ואיך אצא עתה, ואקח את ילדי מעיר ציון אשר אנחנו מחכים בכל יום כי אמת וצדק ישובו למלוך בה? לא! טוב לי לנוע ברעב עם ילדי בחונני את עפר העיר הקרושה, מלחיות בכל טוב בחוץ לארץ!"

ואמנם כמעט כל העניים אשר הציע מונטיפיורי לפניהם לצאת מאה"ק, ענוהו מעין השובה כזו, וגם אלה אשר הביעו חפצם ללכת לחו"ל לא חפצו להשתקע שם, כי אם לשבת שם זמן קצר ולמהר ולשוב לאה"ק.

כ.ב.

הספרדים והאשכנזים בירושלים . עניים חונני יתומים . עלילת שקר על יהודי צפת . זמירות עבריות על הים . מונטיפיורי שב לאנגליה .

ביום השבת הובאו אל מונטיפיורי נערים אחדים למען "יבחנם בלמודיהם" . מונטיפיורי שאל את אביהם מדוע לא למד את בניו אומנות ומלאכה המחיה את בעליה ? אך האב ענה על פי דרכו : "בטרם נלמד את בנינו למצא את צרכיהם הגשמיים עלינו לראג לצרכיהם הרוחניים , למען ימצאו בתורת ה' משען ותקוה בצוק העתים ובנדרוי החיים" . ואף אמנם הביא לו האי"ש אה"כ את יתר בניו אשר כבר החלו ללמוד אומנות ומלאכה .

מונטיפיורי שמח מאד בראותו כי נשי היהודים האשכנזים בירושלים יודעות תורה (כי קראו לפניו מזמורי ההלים עם הרנוב "עברי־מייטש" !). אך עוד יותר התפעל בשמעו את אחת מנשי הספרדים מדברת צחות בשפת עבר בשוחחה עם הר"ר לוי . — גם הביע שמחתו על הסבלנות השוררת בין שתי העדות , כי החלו הספרדים להתחנן עם האשכנזים .

"ביום ח' אפריל יצאתי לשוח במסבני הר הזתים ובעמק יהושפט . ה"שיכים" (זקני הערביאים) השוכנים במקום ההוא , הארו לפני את מצוקות היהודים בעת המגפה , ויראוני את הקברים החדשים , גם שבחו לפני את אמץ רוחם ואת מסירת נפשם של היהודים בעורם איש את אחיו בעת המגפה . "השיכים" השוכנים בקרבת שדה הקברות עודם נוהגים גם עתה לבקש מהנות מאת היהודים הבאים לבקר את הקברים . לפנים היו מחללים את גויות המתים , אם לא נתן להם חפצם זה , ואולם עתה הדלו התועבות האלה , הודות להשתדלות הממשלה" .

מסחרת היום ההוא הלך לבקר את הקונסולים ואת "הראשון לציון" . גם בקר את הבישוף הפרוטסטנטי אשר הרכה לעשות טובות לבני ירושלים . אח"כ בקר את בתי הכנסת ואת בתי החולים .

כיום מ' אפריל הניח את אבן הפנה לבנין בתי מעון חדשים בקרבת "משכנות שאננים". ולזכר הדבר הזה חלק לשתי העדות מאה מאה ל"ש.

על ארות רחמנותם ומעשי צדקתם של היהודים העניים בירושלים, מספר מונטיפיורי בנחת רוח את הטעשים המלככים האלה: שני יתומים צעירים לימים באו אל חדרי. הארם הטוב זמראם הרענן משכו עליהם את עיני, "מי דואג לפרנסתכם, ובכית מי תחסו?" שאלתי את הילדים. "אנחנו חוסים בבית יעקב אהרן קלישר והוא דואג לכל טחסירינו" ענוני הקטנים. השבתי לנכון כי האיש הטוב והמטיב הזה איש אמיד הוא; אבל באשר חקרתי על אדותיו נודע לי כי עני גדול הוא, ומלאכתו מלאכת הסידים, אשר בה ימצא לחמו רק בערבי פסחים, כי אז יסיד כל אדם מישראל את קורות ביתו; ואולם ביתר ימי השנה לא ימצא לו כל עבודה. שלחתי לקרא לאיש החסד הזה. הוא בא, ופניו עליוזים וצוהלים כאיש אוצרות. "האתה האיש המכלכל בכיהך את היתומים האלה?" שאלתי. "כן" ענה הסיד. "היש גם לך בנים?" — "שבעה בנים יש לי". — "אם בן איך העמסת עליך משא כבד כזה לכלכל עוד שני יתומים?" שאלתי; ויען האיש ויאמר: "אבות היתומים האלה היו שכני הקרובים, וכאשר נשארו הילדים בלי אב ואם ראיתי לי לחובה להיות להם למגן ולמחסה ולהת להם מקום בביתי יחד עם ילדי. תהלה לאל הנם בריאים ושלמים, הם אוכלים אתנו יחד בהיות לי ולילדי לחם לאכול, וכאשר אין לחם בביתי ירעבו אתנו יחד". — והאיש הזה איננו האחד, כי עוד אנשים ונשים באו אלי, אשר למרות עניותם הנוראה הם מגדלים יתומים בביתם. האם אין העניים הנדיבים האלה ראויים לכבוד, לאהבה ולהטיבה מצדנו?" כיום י"ב אפריל באו אליו ראשי קהלת צפת, אשר יערם ליום הזה לחקור ולררוש אותם על דבר העלילות אשר מפל קונסול-אוסטרי על יהודי צפת במאמרו שנרפס בירחון נפורסם. מונטיפיורי קרא לפניהם את המעשה הטסופר בהירחון, כי אשה יהודית מנשי הספרדים נשפטה בצפת משפט מות בפקודת הרב. על עון אשר חטאה. — אז ספרו שני הרבנים, הספרדי והאשכנזי,

למונטיפיורי את הדבר לאמר: אשה ספרדית, גרושה טבעלה, באה מרמשק לגור בצפת, ומקץ ששה חדשים לשבתה בצפת נשאת לאחר מקהל הספרדים. ויען כי ביתה עמד לנכח בהכ"נ, נודעו עד מהרה כל הליכותיה המגונות ופריצותה לכל אנשי העיר, וגם נודע כי עוד בשבתה ברמשק היה סורה רע. ויהי ביום השבת, בעת התפלה, ותרא בעלת ביתה והנה איש טורקי סר אל חדר האשה הרמשקית ויתיחד עמה זמן מה. ותמהר בעה"ב והודיע לראשי הקהלה בבהכ"נ את התועבה אשר עשתה הרמשקית. והעם אשר היה בבהכ"נ התמרמר מאד על הנבלה הזאת (כי כזאת לא יעשה בארצות הקדם המדקדקים מאד בהלכות צניעות) ויבאו אל בית הסוררה וייסרוה קשה, כמנהג המקום; אך הרבנים לא התערבו כלל בדבר, כי אם צוו את בעלה לגרש את אשתו, כמשפט לִישראל בהמצא ערות דבר באשת איש. והאשה הגרושה שבה לבית אביה רמשקה. זו היא גופא דעובדא. (הננו להודיע בזה כי בשוב מונטיפיורי לונדונה שלח אל הירחון הנז' את גבית העדות של רבני צפת, ומו"ל הירחון הצמדק לפניו במכתב ארוך על אשר נכשל במגיד שקר, וגם מהר להכחיש את עדות הקונסול האוסטרי באותו הירחון ובעוד עתון היוצא על ידו).

ביום י"ד אפריל עזב מונטיפיורי את ירושלים, אחרי שלחו נדבות הגונות מכיסו למוסדות החסד השיגים שבעיר. ביפו ישב באניה קטנה וגרועה (כי אחרת לא נמצאה אז בחוף) אשר היתה מלאה צאן ובקר וסוסים. בהפליגו בים קם לעת ערב רוח סערה, ובאניה לא נמצא אף תא אחד להנפש בו, וכן ישב מונטיפיורי, הזקן כן פ"א שנה, כל הלילה על טכסה האניה ברוח סעה וסער; ובעת אשר כל הנוסעים נבהלו נרעשו מפני זעף הים, ישב הזקן החסיד במנוחה שלטה, מבלי הוציא תלונה מפיו, ויפקד רוחו ביד אלהי הרוחות.

באלבסטרריה ישב באניה מרוחה, אניה אנגלית. במשך המסע הארוך והמשוטט, נערכו על טכסה האניה מנגינות ומחזות. בתכן המנגינות אשר הוגש למונטיפיורי מצא כתוב את פרקי הזמרה האלה: "יגדל אלהים חיי", זמר מאת מחבר בלתי נודע.

„אדון עולם“, וזמר מאת מחבר בלתי נודע. מונט. שמח מאד על ה„הכין“ הזה אשר לא פלל לו באניה אנגליה, ועוד יותר עלן לכו לשמע הנגינות הירועות לו היטב יוצאות מפי המזמרים (הנוצרים), ובנחת רוח זמום בלחש את הזמירות יחד עם המזמרים. גם הודה מקרב לב לעורכי הזמרה על הענג המיוחד שהכינו לו בכחרם למענו זמירות עבריות. ביום ט' מאי שב מונטיפיורי לביתו ברטסגט.

כג.

שמועות רעות מפרס ומרומיניה. מונטיפיורי הולך לרומיניה לפעול לטובת אחיו. תמיכת הממשלות במלאכות מונטיפיורי. סערת ההכונ בכוקרשט כבוא מונטיפיורי. גבורת מונטיפיורי. העשירים והעניים. סכתב הנסיך קארל אל מונטיפיורי. מונטיפיורי יוצא מבוקרשט.

ימים אחדים אהרי שוב מונטיפיורי מדרכו בקר את הציר הרוסי בלונדון ויהלל אליו את בית הכנסת אורחים שיסדה ממשלת רוסיה בעיר רמלה, ואשר התאכסן בו על דרכו לירושלים. הציר בקש ממנו שיכתוב את דברי תהלתו במכתב אשר ימציא (הציר) לירי קיסר רוסיה. — אח"כ הלך מונט. אל שר החיצון בממשלת אנגליה, ויגר לו את כל אשר ראה באה"ק ואת הכבוד אשר עשו לו פקידי טורקיה. השר בקש ממנו לערוך לו את הדברים בכתב ואז יודה (השר) לממשלת טורקיה, בשם ממשלת אנגליה, על כל הטוב אשר נעשה למונטיפיורי בימי שכתו באה"ק.

בהיותו ימים אחדים אח"כ בלשכת שר החיצון הראוהו דפשות שנתקבלו מפרס, על אדות רדיפות איזמות כנגד היהודים; בעיר אחת בפרס נהרגו יהודים רבים ובתיהם היו לבז ולחרבה; אחר משרי השח הוכה, וראש התושבים המושלמנים הודיע גלוי לכל כי הוא המושל במקום הזה והמת ימית את כל היהודים. — לשמע הדברים האלה אמר מונט. ללכת לפרס, אבל שר החיצון

הניאהו מנחשבתו זו, באמרו כי לפי מצב הדברים כעת לא יטיב במסעו כי אם ירע. ואולם שר החיצון שלח טלגרמה אל הציר האנגלי בטֶהֶרן לאמר אל השח; כי ממשלת אנגליה בוטחת בו כי יענוש קשה את עושי השערוריות וכי יגן על היהודים מפני רודפיהם הקנאים.

בראשית שנת 1867 כאשר היה מונטיפיורי שרוי בצער על מות גיסו בנימין כהן (אחי יהודית), הגיעו עוד הפעם שמועות רעות מארץ פרס, ולמרות ההשהדלות והאזהרות של ממשלת אנגליה לא חדלו הפרעות בפרס, והיהודים צעקו לעזרה אל מונט. — ולמרבה היגון קבל מונט. מכתב קורע לב מרומיניה: עפ"י פקודת הממשלה גורשו כל היהודים מהכפרים באכזריות רשע, כי הממשלה חושבת אותם ל"ריקים ופוחזים". ממשלת אנגליה השתדלה לפני ממשלת רומיניה להשיב ידה מהיהודים, אך כל עמלה נשאר מעל, וצרות היהודים גדלו מיום ליום.

מונטיפיורי התעורר מאוד על החמס שנעשה ליהודים ברומיניה, ויביע חפצו לפני ועד שליחי הקהלות ללכת בעצמו לרומיניה, אולי יצליח כמלאכותו זו כאשר הצליח בטשלחתו לדמשק, לרוסיא ולמרוקה. הועד הודה לו על מסירת נפשו לטובת אחיו, ויתנו לו הסכמתם. וממשלת אנגליה תמכה בירו גם היא, וגם ממשלת רוסיה הביעה הסכמתה למלאכותו זו והשתתפותה בצרות יהודי רומיניה. הציר הרוסי שלח למונט. העתקה מהרפשה אשר קבל בענין זה מהנסיך גֶרְטְשֶׁקוֹב, (מיום י"ב יולי 1867) לאמר: "תכף אחרי אשר קבלתי את הרפשה שלך, מהרתי להודיע את הגנרל-קונסול שלנו בבוקרשט על דבר החלטתו של הסיר משה מונטיפיורי ללכת לבוקרשט לפעול שם לטובת אחיו בני אמונתו. עפ"י פקודת אדוננו הקיסר צייתי את הגנרל-קונסול לשחד מכחו ככל יכלתו בעד המלאכות הזאת לטובת האנושיות".

גם ממשלת פרוסיה הביעה רצונה להיות לעזר למונט. במלאכותו לרומיניה. ואלה הדברים אשר הודיע ציר אנגליה בכרלון אל שר החיצון באנגליה על אדות דעת ביסמרק בנדון זה: "דברתי עם הגרף ביסמרק על דבר רדיפות היהודים בנסיכות

מילדכיָה, ואבקש מאתו לשלוח אל הקונסול הפרוסי בבוקרשט את הפקודות הנחוצות, למען יפעל יחד עם הגנרל-קונסול האנגלי לטובה מפלגה ההושבים השוקמים והבלתי מויקים (כלומר היהודים) אשר על כל ממשלה מתוקנה להנן עליהם מפני מעשי חמס. הגרף ביסמרק ענני כי ממשלת פרוסיה תעבוד ברצון שכס אחר עם ממשלת אנגליה את העבודה ההומנית הזאת. עוד בשנה שעברה נשלחה פקודה כזו אל הקונסול הפרוסי בבוקרשט, ועה יחדש (ביסמרק) את הפקודה. ביסמרק אומר כי הנסיך קארל (מושל רומיניה) חפץ מאד לעשות סדרים ומשפט צדק בארצו, אבל לא הטיר יש לאל ידו להוציא חפצו אל הפועל; ואולם בטוח הוא כי רדיפות היהודים הן לוועה להנסיך קארל, והוא ישתדל ככל יכלתו להנן עליהם".

אחרי אשר קבל מונטיפיורי משר החיצון את כל המכתבים הנחוצים לו במלאכותו, יצא ביום כ"ז יולי לדרכו, וילך ראשונה לפריז.

ביום ג' אבנוסט קבל אותו הקיסר נפוליון בראיון מיוחד, וירב לשיח אתו בחבה יתרה, ויבטיחו להיות לו לעזר במלאכותו. מונטיפיורי התפעל מאד מהראיון הזה, ובזכרונותיו הוא אומר: „איש לא יכל להראות אותות חבה כאותה החבה שהראני הקיסר". מפריז הלך לוינה. שם באתהו השמועה אל מות אחיו, הורציה. — וביום כ"ב אבנוסט בא בוקרשטה.

בכאו בוקרשטה הלך הכף לבקר את הנסיך, וממחרת היום בא שר החיצון הרומני ושני מזכירי הנסיך לבקראת מונטיפיורי. בכלל השתדל „העולם הרשמי" ברומניה להראות למונט. אותות כבוד ונמוס מצוין; אבל דעת הקהל הרומני לא היתה נוחה מזאת. העתונים הרומנים הרפיסו מאמרים מלאים מרורות וחמת פתנים ע"ר בוא מונט. לרומניה, ורוח ההמון הלך הלוך וסוער. גם הקונסול האנגלי אמר למונט. כי דואג הוא פן הפרוצנה פרעות כנגד היהודים כגלל בוא מונטיפיורי. גם עברה השמועה כי נתחלק כסף בין ההמון למען יתנפלו על מונט. ובני לויהו ולמען יתרגו את היהודים.

אבל לב מונטיפיורי לא נפל עליו, ובמנוחה שלמה ישב

ויערוך את כתב הבקשה אל הנסיך לטובת היהודים.
 ביום כ"ח אבנוסט נדפס בעתון „נטינועא“ קול קורא אל הרומנים להחליץ חושים ולעמוד על נפשם כנגד היהודים האומרים לכבוש להם את ארץ רומניה היפה; כי היהודי העשיר מונטיפיורי בא לקנות את כל נכסי הממשלה ולעשות את הרומנים לעבדים לבני ישראל. לכן קורא העתון לאחיו הרומנים להקהל ולערוך כתבי בקשה אל הממשלה ואל שני בתי הפרלמנט הרומני שיחוקו כרגע את החוקים האלה: (1) היהודים אשר באו לרומניה אחרי שנת 1848 ואינם עוסקים באומנות ובמלאכה, ישולחו כרגע אל הארץ אשר יצאו ממנה. (2) היהודים העוסקים באומנות או שיש להם בתי חרשת שבהם עובדים פועלים רומנים, וכמו"כ היהודים בעלי השכלה עליונה, — כל אלה ישארו בארץ, אך בתנאי שיתנהגו לפי מנהגי הציביליזציה (!?). (3) מהיום והלאה אסור ליהודים לבוא לשבת ברומניה.

מו"ל העתון הנז' הניח בראשי הומיות את גליונות כתב הבקשה הזה, למען יבאו כל יושבי בוקרשט לחתום עליהם. אמנם שלטון המשטר אסר עליו לעשות כן, אבל המו"ל לא שם לבו אל האסור.

ובאותו היום נקרא מונטיפיורי עם בני לוייתו אל המשתה אשר עשה להם הנסיך בהיכלו. הנסיך הרבה לשית עם מונט. בחבה, ומונטיפיורי עזב את ההיכל בלב שמח.

ביום המחרת הלך מונטיפיורי לבקר את מוסדות החסד של הנוצרים, בלויית ראש שלטון המשטר ואחד מפקידי שר הפנים. ובשובו למלוננו — והנה שערוריה גדולה. לפני המלון התאסף המון גדול עד טאר, אשר באו לחתום על גליונות הבקשה המונחים על שלחן ברחוב לפני חלון חדרו של מונטיפיורי וההמון הולך וסוער, ואחרים מהם נגשו אל החלון ויהלכו אימים על מונט. והאורחים המתאכסנים במלון מהרו אל חדר מונט. בפחד גדול ויקראו אליו: „הנה הם באים לקחת את נפשך!“

אבל מונטיפיורי הזקן לא פחד ולא רעה; במנוחה שלמה ננש אל החלון ויפתחהו, ויתיצב לנכח ההמון הזועף אשר מלא את כל הכתר לפני המלון, וידבר אליהם לאמר: „אל נא באש!“

אני באתי הנה בשם הצדק והאנושיות להשתדל לטובת נרדפים נקיים". ההמון הביט אליו רגעים אחדים בתמהון, ואחר שב להתהולל ולשאון, אבל לא נע ממקומו, ובעוד זמן מה נמוג ההמון וילכו לדרכם.

לפנות ערב בא הבנקיר ה' חלפן (ראש ועד חברה כי"ח בבוקרשט) אל מונטיפיורי וברטע עינים קרא, "עתה יהרגו אותנו כלנו!" — זה ה' חלפן לא היה שבע רצון ממסעו של מונטיפיורי לרומניה, וגם כתב אליו מכתב נמרץ להניאו מהמסע הזה, באמרו כי בואו לרומניה יחשב בעיני הנסיך והממשלה וכל העם כחלול כבודם וכפגיעה בגאונם הלאומי, ובכלל התאמץ להרגיע את רוח מונט. על אדות הרדיפות ברומניה, באמרו כי אך מקרה עובר הוא ואין כדאי להרעיש את העולם בגלל זה. אבל מונט. לא שעה אל עצת ה' חלפן, אחרי אשר כל קהלות רומניה התחננו אליו לבוא לעזרתן, ואף גם זאת כי הקונסול האנגלי בבוקרשט כבר אמר באחד ממכתכיו אל ממשלתו, כי יש אומרים, "שעשירי ישראל ברומניה, שבאמת אין להם על מה להתאונן, אינם חפצים להשתתף עם אחיהם הבינונים והעניים הצועקים בפרהסיא על העול והחטם הנעשה להם".

דמעות הבנקיר ודבריו הנפחדים לא הניעו כלל את לב מונטיפיורי ולא הרפו את אטין רוחו. "האמנם תפחד? אמר אל ה' חלפן, "אני לא אדע כל פחד, וכרגע אצו לאסור את מרכבתי ואעבור דרך הרחובות הגדולים, עד מחוץ לעיר, וגם אעבור על פני גני הצבור. יראה אותי כל איש! הדבר אשר בשבילו באתי דבר קדוש הוא, דבר הצדק והאנושיות. אני בוטח בה", הוא יגן עלי". — וכאשר אמר כן עשה, ובעוד רגעים אחדים ישב עם הד"ר לוי במרכבה הפתוחה המוארה בשני פנסים דולקים. כשתי שעות עבר בעיר, דרך הרחובות ההומים מאד, והקהל פלם נתיב למרכבתו בלי דבר דבר. כאשר באה המרכבה עד מחוץ לעיר ראו והנה מרכבה אחרת נוסעת אחריהם, אל כל המקום אשר תלך מרכבתם. הדבר הזה העיר חשד בלב הד"ר לוי, וכאשר באה מרכבתם על ככר אָפֶל, רחוק מהעיר, החל הד"ר לוי לראג מעט בראותו כי המרכבה השניה לא הסור מאחריהם.

אך מונט. היה שקט ורגע, ורק כאשר הפציר בו הר"ר לוי נאות לצוות לרכבו לעצור בער הסוסים, והר"ר לוי פנה אל האיש היושב במרכבה השניה וישאלהו בשפת רומניה: מדוע הוא נוסע בעקבותינו בקשיות ערף כזו. אז קפץ האיש ממרכבתו וימהר אל מונט. הר"ר לוי נבהל מאד באמרו כי האיש אומר לשלוח יד במונטיפיורי; אך עד מהרה נהפכה דאגתו לצחוק, כי האיש דבר אל מונט. (לא רומנית, כי אם אשכנזית) כדברים האלה: ארוני הנכבד! הנה בקשתי ומצאתי מקום סתר לדבר אתך ולבקש ממך להשתדל בעדי לפני הנסיך קארל כי יואיל למסור בידי גם להבא את המונופולין להאיר את רחובות העיר במנורות שמן!"

בשעה מאוחרת כלילה שב מונטיפיורי למלוננו ממיולו, והנה אשה אחת לבושה הדר ואפיציר אחר באו אל חדרו, ויבקשו ממנו להשתדל למוכתם בדבר מדיני. את שמם טאנו לנלות לו, ואחרי אשר איש מאנשי המלון לא ידע אותם, לכן לא נכנס מונט. עמם בדברים, וכרוכ עמל הצליח לשלחם מעל פניו.

ביום ל' אבנוסט קבל מונט. מכתב תשובה מאת הנסיך על כתב הבקשה אשר שלח לו. וזה דבר תשובתו של הנסיך: „קבלתי את מכתבך מיום כ"ז דנא ואקראהו בשים לב. ואמנם כאשר כבר אמרתי לך על-פה, הנה בקשותיך בעד בני אמונתך כבר נעשו. אנכי ושרי ממשלתי דואגים ליהודים בשים לב, ואני שמח מאד כי באת לרומניה למען הוכח כי הדבה אשר הוציאו אנשים רעים על דבר רדיפות מקנאת-הדת, אך דבת כזו היא. ואם קרה כי הפריעו מנוחת היהודים במקומות אחרים ברומניה, אין זה אלא מקרים בודדים אשר אין אחריותם על הממשלה. אני אחשוב לי תמיד לחובה לכבד את חרות הדת על פני כל העם, ובלי חשך תהיינה עיני צופיות להוציא לפעולות את החוקים המגינים על היהודים, על גופם ועל מטונם, כמו על יתר יושבי רומניה“.

ביום המחרת בא מזכיר הנסיך לבקר את מונטיפיורי וישב אתו כשתי שעות. מונט. הראה לו את המכתבים המאימים אשר קבל, אבל המזכיר לא התפעל מזאת, באמרו כי גם הנסיך מקבל לעתים קרובות מכתבים כאלה והוא איננו שם לב להם.

ביום א' ספטמבר הלך מונטיפיורי אל הנסיך להתפטר ממנו. הנסיך שנה בפיו את כל הרברים הנאמרים במכתבו, ויביע טורת־רוחו על המקרה המעציב אשר קרה לפני מלונו. (שרי הארמון ספרו למונטיפיורי כי לפני שנה או שנתים, כאשר התנפל ההמון על בית הכנסת ויעש בו שמות, שלם הנסיך מכיסו ליהודים את הנוק אשר גרם ההמון).

או הלך מונטיפיורי לבקר את מוסדות הצבור אשר ליהודים בבוקרשט. הוא קרא בעתונים רומינים כי בוקרשט נכונה להיות „לירושלים שניה“, ולכן חפץ להוכיח הכזעקתם הבאה כן הוא. ואמנם מצא בה בתי כנסת, בתי מדרש, בתי חולים וכל יתר צרכי הצבור במספר הגון.

מונטיפיורי חפץ ללכת מבוקרשט ליאסי, אבל הקונסול האנגלי הניאו מזאת, באמרו כי ההטון עורנו הולך וסוער ולא בטוהרה ינוח מועפו. לכן במל' מונט. את רצונו זה כדי שלא להעיר את חמת ההמון על היהודים.

לפני צאתו מבוקרשט שלח אליו הנסיך את המונתו המצוירת על לוח, בלוית מכתב יפה ונעים. המתנה הזאת שמחה מאד את לב מונטיפיורי.

ביום א' ספטמבר עזב מונטיפיורי את העיר בוקרשט.

כד.

דעת מונטיפיורי על שרירי קרמוניות. פרעות חדשות ברומניה. מכתב מאת שר החיצון ברומניה אל מונטיפיורי. בשורות טובות כטרוקה. ההשתדלות להעלות את מונט. למעלת „לזרד“.

מבוקרשט הלך מונט. לעיר ג'ורג'יבה. שם קבל דפוטציות אחדות ויחלק נרבות למוסדות הצבור. משם עבר דרך ערים רבות ברומיניה, ויתענג מאד על הדר הטבע החופף על המקומות ההם, וגם התבונן בחפץ גדול בשרירי הקרמוניות אשר על דרכו. על משואות הבנינים של קסרי רומה שראה על דרכו

אמר אל בני לוויה: „אני ראיתי את המקום אשר בו שקועה צור העתיקה במים, אני עברתי גם בארץ מצרים וארא את החרבות של הבנינים המפארים, של פסלי מלכי מצרים האדירים, של בתי מועדיהם והיכלי אליליהם. כל זה הבל וריק. כל המוסדות שנוסדו למען הביא חשך על העם, למען הסתיר מפניהם את אור ה', למען החזיק וקים את מעשי החמס, למען הורות עשק דלים נקיים וחלשים, — כל אלה נמהו כליל מעל פני האדמה, במצות ה' שהוא אבי הכל. גם במקום הזה אני רואה בשרידי החרבות של בניני הרומאים רק אות ומופת כי דבר אלהינו, אשר דבר ביד נכיאוי, יקום לעולם“.

ביום ז' ספטמבר בא לעיר פֶּשֶׁל, ומשם הלך לוינה. שם בקר את הצירים של ממשלת רוסיה ואנגליה ואת שר החיצון האוסטרי (הגרף בייכט), ויקבל דיפוטציות שונות.

ביום כ' ספטמבר שב לביתו רמסנגה, בביתו מצא אגרת תודה, תהלה וברכה מראשי קהלת בוקרשט. גם קבל מכתב תודה מאת ה' חלפן בשם ראשי האזרחים בבוקרשט ובשם ראשי הקהלה על הנדבות אשר נדב לעניים (לפני צאת מונט. מבוקרשט מסר לה' חלפן מאתים ל"ש בעד עניי בוקרשט בלי הכדל רת). „מעט נסעך מזה“ אומר ה' חלפן במכתבו „לא הגיעו לאזני תלונות מאיש; בטוח אני כי מסעך לרומיניה ישא פרי טיב“. המכתב הזה נהן שמחה בלב מונט., ומה גם בזכרו כי בתחלה התנגד ה' חלפן למסעו לרומיניה.

סוד הקריה ברמסנגט החליט להעמיד את תמונת מונט. בבית מועצות הקריה. להכלית זו נשלחה אליו דיפוטציה לבקש מאתו להת רשות לצייר מהולל לציר את תמונתו על לוח גדול (ארכו תשע רגל). מונטיפיורי נהן הסכמתו לזאת, ולאות תודה נהן מאה ל"ש לטובת בתי הספר ברמסנגט.

הבטחון אשר בטח מונטיפיורי בפעולה מלאכותו לרומיניה, החל לרפות עד מהרה. בראשית שנת 1868, ירחים אחרים אחרי שובו מרומיניה, הודיעו אותו מלשכת שר החיצון כי בעיר ברלד בקומיניה התחוללו פרעות נוראות כנגד היהודים. השמועה הרעה הזאת העציבה את רוחו מאד, ואף כי מצב

בריאותו היה רעוע מאד בעת ההיא, מהר מרמסגט לונרונה אל לשכת שר החיצון לדרוש עצה ועזרה. וכאשר נודע לו כי יהודי ברלד לא פנו בצרתם אל הקונסול האנגלי, נתן להם עצתו על ידי המלגרף לבקש עזרה מאת הקונסול.

ביום כ"ח יאנואר התראה עם שר החיצון. השר אמר לו כי הוא עשה כל מה שביכלתו ועוד יוסיף לפעול לטובת היהודים ברומיניה.

ביום המחווה שלח מונטיפיורי, ע"י לשכת שר החיצון, מכתב אל הנסיך קארל, וימים אחרים אחרי כן הגיעה אליו תשובה על מכתבו מאת שר החיצון בממשלת רומיניה, לאמר: הנסיך יהיה המיד נאמן לרגשי היושר אשר הביע בנאומו-הכסא, ולא יתן למפלגה של נתיניו, תהיה מאיזו דת שתהיה, להרדף חנם בגלל אמונתה או בגלל סבה אחרת. וכמו כן מבטיח הנסיך אותך כי אלה מבני אמונתך אשר נווקו בפרעות שהיו בעיר ברלד, יקבלו-תשלומי נזקם עפ"י שומת הדיינים, וגם תעשה חקירה ודרישה למען מצא את ראשי מחוללי הפרעות. ואולם אף כי גם אנכי מצטער כמוך, אדוני, על המעשים המעציבים ההם, בכל זאת אחשוב לי לחובה להזהירך לכל התן אמון בספורים הנפרזים שמביאים עתונים אחרים על אדות הפרעות, כי באמת אין המעשים המעציבים נוראים כל כך כמו שמתארים אותם עתונים ירועים".

את המכה הזו הדפים מונטיפיורי, בהעתון "טיימס", וגם כתב עוד פעם אל שר החיצון הרומני לבקש לשים קץ לפרעות. אבל למרות הניבים הנאווים וההכטחות המוחלטות שבמכתבו של שר החיצון בשם ממשלת רומניה, לא שונה מצב הדברים לטוב, ושמעות רעות הוסיפו לבוא מרומניה. הנבחרים הנדיק-לים הציעו בהפרלמנט הרומני חוקים קשים מאד נגד היהודים: לאסור על היהודים לשבת בכפרים, לקנות בתים, לחכור שדות וכרמים, יערות, בתי רחים, בתי משרפות יי"ש ובתי מושקה; לאסור ליהודים לקבל כל קבלנות, גם לא בשותפות עם נוצרי; לאסור ליהודים לעסוק בכל מסחר בלי רשיון מיוחד משלטון הקריה; ועוד גזרות כאלה. והצעת-החוק הזו נמסרה לוֹעַד מיוחד להתכונן בה.

וירחים אחרים קודם לכן עשו פקדי רומניה שערוריה אשר העירה קצף גדול בעולם. שלטון המשטר ביאסי גרש אחד עשר יהודים מהעיר, אחרי אשר הזכו מכות נאמנות, וישליכם אל הבצות אשר מעבר לנהר הדונאי אל גבול טורקיה. אבל שומרי הגבול הטורקים לא נתנו להם לשבת שם, וישליכום אל עבר הנהר השני ביאסי. כה השלכו היהודים יום יום מעבר הנהר מזה אל עברו השני. ופעם אחת כאשר השיבום הטורקים ליאסי, לא נתנום השומרים הרומינים לעלות על החוף וירחפום המיטה, ושלשה מהיהודים טבעו בנהר דונאי; ורק בחמלת הקונסול האוסטרי נצלו שמנה הנשארים ממות. מטשלת אנגליה הוכיחה את מטשלת רומניה על השערוריה הזאת, אבל הרשות הרומינית רחצה בנקיון כפיה ותגול את האיטמה על ראש הטורקים. ובוה חם הרבר.

לעמת זאת הגיעו בעת ההיא בשורות טובות ממרוקה. השולטן צוה לאסור בנחושתיים את המושלמנים שנחשדו כי רצחו נפש עברים, וגם נתן 7,500 שקלים כפר למשפחות הנרצחים, גם העביר השולטן קול במדינות ממשלתו כי האישי אשר ישפוך דם יהודי ישפט משפט מות. — הבשורה הזאת שמחה מאד את לב מונט. אשר קוה כי רומיניה האירופית וה"מתוקנה" תקח מוסר ממרוקה האפריקנית.

מעריצי מונטיפיורי רבו מאד גם בין הנוצרים. ואחד מגדולי אנגליה, הלורד שפמסבורי, נוצרי אדוק ומפורסם בצדקתו וחסידותו, השתדל לפני דיוראעלי (שהיה בעת ההיא שר השרים באנגליה) לתת למונט. מעלת "לורד" ולהושיבו בבית העליון בגלל פעולותיו הרבות לטובת האנושיות. אבל דיוראעלי השתמט מעשות את הבקשה הזאת, וכתשובתו הנמלצה אל הלורד שפמס-בורי הוא מביע את רצונו לעשות כבוד למונטיפיורי, "אבל מפני מעמים טובנים אין לאל ידי לעשות את הבקשה הזאת, הרכה פחות מראש-מיניסטרים אחר" (ה"מעמים הטובנים" הם, כנראה, דבר היות דיוראעלי ממקור ישראל...).

ואחרי אשר ירד דיוראעלי מגדולתו פנה הלורד שפמסבורי בבקשתו אל גלדסמן, אשר מלא את מקום דיוראעלי. במכתבו

אל גלדסטון (מיום כ"ב דצמבר שנת 1868) אומר הלורד החסיד:
 "שאלה היהודים נפתרה בארצנו. ליהודים מותר עתה לשבת
 בשני בתי הפרלמנט. אנכי בעצמי הייתי אמנם בין המתנגדים
 לזכויו הזה, לא מפני שאני שונא לבני אברהם אשר מקרבם יצא
 גואלנו — חלילה לי מזאת — רק אופן קבלתם אל הפרלמנט
 לא ישר בעיני. — והנה עתה אחרי אשר נעשה הרבר, נשתמש
 במקרה הזה לתת יקר לעם ה': הנשא נא המלכה למעלה לורד
 את הנבחר בבית ישראל, את הסיר משה מונטיפיורי, אשר הצטיין
 ככה באהבתו לארץ מולדתו, במעשי צדקותיו ובמסירת נפשו
 לטובת האנושיות. היום אשר בו יכתב שם הוקן העברי הגדול
 הזה בכתב „המחוקקים-בירושה" באנגליה, יהיה יום תהלה לבית
 הלורדים".

גלדסטון ענה על המכתב הזה כי יתבונן ברבר בשים לב.
 ואף אמנם עשה חקירה ודרישה על אדות כמות הונו של מונט.
 ואם יש לו בנים, — ובוה תם הרבר.

כה.

הנוכת בית המדרש ברמסנט, פעולות מונטיפיורי להגן על
 אחיו מפני עלילות שקר, בנימין פיחוטא, בקורו של הפרופסור
 נקס טילר ב„סוכת" מונטיפיורי, שיחותיו ומכתבו.

עפ"י עצה הרופאים הלך מונטיפיורי באחרית שנת 1868
 לאיטליה ולנגב צרפת, וישב שם עד החדש טרט 1869.
 בשובו לביתו נודע לו מהעהונים כי כבד הרעב בארץ
 רוסיה, וימהר מונט, וילך אל הציר הרוסי וימסר לו מכתב אל
 שר פלך קובנה עם נרבה על סך מאה ל"ש לטובת עניי הפלך
 בלי הכדל דת, שר הפלך הודה אח"כ בשם הקיסר בכבודו
 ובעצמו בטכתב למונט, על נרבתו,
 בחדש אינוסט באו אליו שלשה תלמידי חכמים ששמשו

בכהונת רבנות, ויביעו לו חפצם להתקבל אל בית המדרש ברמסגט, אשר יסד מונטיפיורי לזכר רעיתו. וכאר להם מונט. כי בית המדרש הזה נוסד להרחבת למוד התורה שבכתב ושבעל פה ולכלכלת עשרה תלמידי חכמים הטצטיינים בתורה וביראה, יהיו מאיוז מדינה שיהיו. גם אלה אשר גמרו חק למודם באוניברסיטה והחפצים להשתלם בלמודי התורה והדת למען יהיו מוכשרים לכהן בכהונה דתית, רשאים הם לשמוע לקח בלמודים בבית המדרש הזה, בלי השלומי שכר, אחרי אשר יבחנו בלמודים העברים מאת הראש והמנהל של בהמד"ר. (כיום הראשון של ראש השנה תר"ל היתה חנוכת בית המדרש ברמסגט, ב"הקפות", כמזמורי תהלים ובררשות, כנהוג).

בחרף של שנת תר"ל חלה מונטיפיורי מחלה אשר הצמידתהו אל מטתו ימים רבים. בשכבו על ערש דוי קרא לפניו חמיד אחד מבני ביתו שנים מהעתונים הגדולים; כי כן היה משפט מ. לקרא יום יום בעתונים. ויהי היום ויקרא לפניו, מעל גליון ה"טיימס", דבר הנאום אשר נאם הבישוף מןסטמינסטר בשבחה של אה"ק וירושלים, לאמר: "כל איש אנגלי חייב לדעת כי יש ארץ היקרה לנו, מילדותנו, גם מארץ אנגליה; וכי יש עיר הקדושה בעינינו מכל הערים הקדושות: הארץ הזאת היא ארץ ישראל, והעיר היא ירושלים". לשמע הדברים האלה התלהב מונטיפיורי הזקן החולה עד מאד, ולמרות חולשתו קפץ טמשכבו ויקרא אל האיש הקורא באזניו, לאמר: ומה יאמר אפוא ישראל על ירושלים? איך חיבים אנחנו להדבק בארץ אבותינו? האם לא צריכה אהבתנו לאה"ק להיות עזה למצער כאהבת הבישוף הנז' אליה? מי יתן וקראו כל צעירי עמנו את דברי הבישוף, וזכרו גם בתור אנשים אנגליים את דברי המשורר: אם אשכח ירושלים וכו'.

שבועות אחדים אחרי כן נודע לו כי בא עוד רעב על ירושלים. וימהר מונט. ויודיע את הרבר בעתונים ויעורר את העם להתנדב לטובת העניים הרעבים; ודבריו עשו פרי, ויאסף ככום גדול.

בחדש אקטבר 1817 נרפס בה"טיימס" מכתב מלא מרורות

על יהודי דמשק. במכתב הזה האשימו שני אנשים אנגלים את יהודי דמשק, כי הם מסיחים את המושלמנים לשלוח יד בנוצרי טוריה, וכי גם בשנת 1860 כאשר פרעו המושלמנים פרעות בנוצרים בסוריה, חחרו החזיקו היהודים בידי המושלמנים וגם הסגירו לממיתים את הנוצרים שהחביאו, למראה עין, בבתיהם. — המכתב המנאץ הזה הכעים תמרורים את מונט. הזקן, וימהר יודפס בה „טוימס" הכחשה נמרצה כנגד מעלילי העלילה, וגם הזכיר כי הוא בעצמו פעל הרבה לטובת הנוצרים הנרדפים בסוריה, בהיותו חבר ל„ועד התמיכה" שנוסד בלונדון בשנת 1860 לטובת הנוצרים בסוריה. גם שלשה מנכבדי הנוצרים בסוריה מלאו אחרי דברי מונטיפיורי ויכחישו בהחלט את דברי המכתב המנאץ.

בראשית שנת 1871 עבר דרך אנגליה היהודי האמריקני בנימין פיחוטא, בלכתו לבוקרשט אשר הפקר שם לקונסול של ממשלת אמריקה. הוא בקר את מונטיפיורי וירב לשיח אתו על מצב היהודים ברומניה, ועל המועצות אשר יעץ בלבו לטובתם. מונט. אומר עליו בזכרונותיו: „הוא איש נחמד מאד ומשכיל ונאור, ואם רק יהיו מעשיו כדבריו אקוה כי יצליח בפקורתו לטובת היהודים". לזכר בקורו של בנימין פיחוטא נרב מונט. מאה ל"ש לבתי המעון בירושלים מיסורו של יהודה טורא, בן ארצו של פיחוטא.

בקיץ של השנה הנז' הודיעו הגנרל־קונסול האנגלי היושב בעיר טבריס (פרס) במכתב כי היהודים אשר במדינה הזאת נתונים בצרה גדולה, כי רעב כבד שורר בארץ, מלבד מה שהם נרדפים ומעונים בידי המושלמנים. מונט. שלח כרגע להקונסול כואה ל"ש לחלקם בין עניי היהודים, הנוצרים והמושלמנים, וגם העיר את „ועד שליחי הקהלות" לאסוף נדבות לטובת יהודי פרס, ובהשתדלותו נאסף סכום גדול.

בחג הסכות (תרל"א) באו אליו רבים מקרוביו וירידיו וגם משכניו הנוצרים לבקרו ולשבת אתו ב„סכות" היפה. בין המבקרים נמצא גם החכם הנוצרי, הבלשן המהלל מקס מילר (הפרוד־פיטר באוקספורד) ורעהו, אשר באו לאכל לחם עם מונטיפיורי

ב"סכתו". בעת הסעודה אמר מקס מילר: "זה לא כבר ישבתי אל השלחן עם קיסר גרמניה בהיכלו; אז בא הרעיון בלבי כי אני יושב בחברת הקיסר קארל הגדול. ועתה בשבתי אל השלחן עם הסיר משה מונטיפיורי ב"סכתו", הנני יכול לצייר בדמיוני כי אני נמצא בחברת אברהם אביכם אשר ישב באהלו ויקבל את המלאכים בתור אורחים וישמח את לב כל הבאים אליו".

הדברים האלה נתנו ענין למונט. לפתוח שיחה על דבר הארץ הקדושה, על ספרי הקדש ועל החכמים העוסקים בחקרי קדמוניות. ומקס מילר דבר על החכם בונסן הבקי בקדמוניות מצרים, ועל החכם ברנאים (הפרופיסור באוניברסיטה בבון, בנו של הרב יצחק ברנאים, ה"חכם" של קהלת הספרדים בהמבורג). "ידידי הפרופיסור ברנאים" אמר מקס מילר, "נוהר מאד בהלכות מאכלות אסורים, ואני מוקיר אותו מאד בגלל חכמתו ונדיבות רוחו. הוא היה רגיל לבא אלי לעתים קרובות לבקרני ולשבת בביתי ימים אחדים, ובכואו אלי היה מביא אתו תמיד כלי בשול שלו לצרכו".

מונטפיורי העיר על זאת כי חכמי הרפואה החלו בעת החדשה להת ערך גדול להלכות מאכלות אסורים של רת ישראל, והם אומרים כי ההלכות האלה הועילו לבריאותם ולאריכות ימיהם של היהודים הנוהרים בהן.

אחרי הסעודה ברכו את ברכת המזון, ומקס מילר הלך לבקר את בית המדרש אשר יסד מונט. ברמסנט. — ימים אחרים אחרי בקורו ברמסנט שלח מקס מילר למתנה לאוצר הספרים שבכ"הטר"ר ברמסנט את חבוריו היקרים בחקרי הלשונות, עם מכתב ארוך אל מונטיפיורי. בתוך יתר דבריו הוא אומר במכתבו זה: "לא אוכל לקוות כי אהה, אדוני, תמצא מועד לקרא בחבורי; אבל אם מצאתי חן בעיניך עיין נא בחלק הראשון של חבורי, דף שע"ב, אשר שם הוכחתי כי אברהם היה המיסוד האמתי של האמונה באל אחד; שלא כדעת רנן וחבריו".

כו.

בעולות מונטיפיורי לטובת היהודים בפרס. מסעו לרוסיה. הראיון עם הקיסר אלכסנדר השני ג"ע. חסדי הקיסר עם מונטיפיורי. מצב היהודים ברוסיה בעת ההיא. שוב מונט. לביתו

במחציתה הראשונה של שנת 1872 היה מונטיפיורי עסוק מאד בהשתדלות לתמיכת יהודי פרס הנמקים ברעב. לתכלית זו אסף „ועד שליחי הקהלות“ בהשתדלות מונט. (נשיא הועד) קרוב לסך י"א אלף ל"ש, וישלח את הכסף אל קהלות פרס. אבל שועת האמללים לא חרלה, כי מלכד צרת הרעב סבלו יהודי פרס רעות רבות מהשרים והפקידים אשר רדפום באכזריות איומה. ולכן קראו למונט. לחיש לעזרתם ולהצילם מיד עושקיהם כח. או שלח מונט. כתב בקשה אל השר נצר-ערין ויתחנן אליו להגן על היהודים היושבים במדינות מלכותו. וגם בקש מאת הלורד גרנויל (שר החיצון באנגליה) שימליץ גם הוא מצדו טובות על היהודים לפני השח, והלורד עשה את בקשתו. ומונט. אשר היה בעת ההיא בן פ"ח שנה חפץ ללכת בעצמו ארצה פרס לעזור לאחיו, אבל שרי אנגליה הניאוהו מהפיק זממו המסוכן הזה.

בחדש מאי הודיעו את מונט. כי בעיר איזמיר עשו היונים פרעות ביהודים. אבל בהשתדלות ממשלת אנגליה הושם עד מהרה קץ לפרעות, וממשלת טורקיה ענשה קשה את עושי השערוריות.

אחרי אשר נואש מונטיפיורי ממסעו לפרס, גמר בלבו לעשות מסע אחר, מסע לרוסיה. כי לפני חדשים אחדים בקשו ממנו קהלות רבות ברוסיה ללכת לפטרבורג ולהגיש ברכה אל הקיסר לרגלי החג אשר יוחג במלאת מאהים שנה להולדת פטר הגדול, ויציע מונט. לפני ועד שליחי הקהלות באנגליה לשלוח על ידו מכתב ברכה אל קיסר רוסיה. הועד מאן בתחלה להמריח את נשיאו במלאכות כזו בוקנתו המופלגת, אבל לאחרונה נתן לו את

שאלתו. ביום י' יולי בקר הציר הרוסי את מונטיפיורי ואחרי כן שלח אליו מכתבי המלצה לפטרבורג ושמוקהלם, וביום י"א יולי יצא מונט. לדרכו בלוית רופאו והד"ר לוי.

על אדות מסעו זה מודיע מונט. בהרפורט שלו אל ועד שליחי הקהלות, לאמר: „בשבתי באניה בנטל של הולל הוגר לי כי מחלת החלידע פרצה ברוסיה והיא עושה שמות בפטרבורג. אבל למרות השמועה המחרידה הזאת החלטתי לאחו דרכי הלאה... כביאני לשמוקהלם הלכתי אל הציר הרוסי, ה' פון גירס, ואמסור לו את מכתב הגרף ברונוב (הציר הרוסי בלונדון). הציר קבלני כנמוס טצויץ, וישתדל לעשות כל ההרוחות למסעי, ויומן בעדי ע"י הטלגרף חדרים מרוחים בהמלון קלוי בפטרבורג; והגנרל-קונסול הרוסי בשמוקהלם הזמין, עפ"י בקשתי, מסע מיוחד בעדי מהלוינגפורם לפטרבורג. בימי שבתי המעטים בשמוקהלם חקרתי על אדות מצב אחינו בשוידן, ולשמחתי הוגר לי כי מצבם טוב מאד... משמוקהלם הלכנו באניה להלוינגפורם, ומשם נסענו במסע מיוחד לפטרבורג. בכואי לפט"ב מסרתי את מכתבי אל הציר האנגלי ואל שרי רוסיה. שר החיצון קבלני בחבה יתרה ויאמר אלי: אנחנו ידענו את דבר בקורך בפט"ב עוד במרם באת. הקיסר יקבל אוהך, ואנחנו נשתדל להנעים את ימי שבתך בפט"ב ככל מיני הרנחות. הקיסר איננו כעה בפט"ב, אבל אבקש ממנו להועיד את המקום ואת היום אשר בו יואיל לקבלך". אחרי כן בקש השר ממני לתת לו העתקה ממכתב הברכה אשר אגיש להקיסר, ואחרי אשר קרא השר את המכתב אמר כי הוא טוב בעיניו מאד... ביום השבת בקרוני הד"ר גיימן (הרב מטעה"ט), הר"ר יצחק בלזר, וראשי קהלת פט"ב וקהלות אחרות... ביום המחרת הודיעני שר החיצון במכתב כי הקיסר יבא לפטרבורג ביום כ"ד יולי ובו ביום יקבלני בארמון החרף בשעה י"א בבקר. ביום הנועד הלכתי לארמון החרף, בלוית הד"ר לוי; וכבואי הארטונה מצאתי שם את רבי המלוכה אשר שוחחו אתי על אדות ענינים נכבדים הנוגעים לאחינו. אחרי כן הובאתי לחדר הקיסר, ואגיש לו את מכתב הברכה... הקיסר, אשר מהר לדבר צחות בשפת אנגליה, קבלני בחסד וברצון גדול. הוא

הזכיר לי את הראיון אשר התראיתי עם אביו הקיסר המנוח בשנת 1836, וידבר בחסר גדול על כל הענינים הנוגעים למלאכותי. גם עם הר"ר לוי דבר הקיסר בנעימות. ואמנם הגדיל הקיסר חסדו עמדי כי הואיל לבא למעני מ"ק ראסנאיע סעלא" לארמון החרף ולקבל את מכתב הברכה אשר הבאתי לו בשאתו פנים לשיכתי המופלגת, כדי שלא להטריח אותי ללכת אליו. בלב מלא רגשי תודה יצאתי מהארמון, ובאמת אין די מלים כפי לתאר את אתות החסד אשר הראה לי הקיסר ושריו.

"בימים המעטים אשר ישבתי בפט"ב ראיתי לשמחתי יהודים רבים בעלי אותות כבוד-מהקיסר. דברתי עם יהודים רבים: סוחרים, סופרים, מול"י עתונים רוסים, אומנים ועובדים בצבא, וכלם שמחים בגורלם. כלם ברכו ויהללו את הקיסר ברוב תשבחות. היהודים בפט"ב לובשים עתה בגדי אירופה, ובכתי הספר שלהם לומדים תלמידים רבים. בכלל משתדלים עתה להרבות השכלה בין היהודים ברוסיה, ולתכלית זו מעתיקים ספרי מדע לשפת עבר, וגם כמפות גלילות הארץ נרשמים שמות המקומות בשפת עבר, בעד אלה המבינים רק עברית. — בהעריכנו את מצב היהודים כעת אל מצבם לפני כ"ו שנה, נראה עד כמה הם חיבים להודות לקיסר הרחמן אלכסנדר השני, אשר בשלו באה עליהם כל הטובה הזאת. ואם גם נשאר עוד חוקים מגבילים אחדים, בטוחים אנחנו כי גם הם יעברו לאט לאט ככל אשר יוסיפו היהודים להשתלם בהשכלה הכללית... "ביום כ"ה יולי עזבתי את פט"ב (אחרי אשר שלחתי את נדבותי אל שר החיצון לחלקן בין עניי העיר). — מפט"ב אחזתי דרכי לקניגסברג. בבואנו עד קובנה יצאו לקראתנו הרב ר' ראובן שניטקינד, הרב ר' יצחק אלחנן ספקטור וראשי הקהלה עם מאות מאחינו, ונפשם ערגה לשמוע על דבר מלאכותי לרוסיה. הר"ר לוי הגיד להם את כל אשר עשיתי בפט"ב, וישמחו מאד. כנראה הודיעו את דרכי ממקום למקום, כי בכל תחנה ותחנה קדמו פנינו רבים מאחינו. בוילנה יצאו לקראתנו הר"ר יצחק אליהו לנדה, הר"ר מתתיה שטראשון, ר' אברהם פרנס, בנו של יודי

המנוח ר' חיים נחמן פרנס, ועמהם קהל גדול מאד".
 ביום כ"ו יולי בא מונטיפיורי לקניגסברג וישבות שם את
 יום השבת. ראשי העדה עשו לו כבוד גדול מאד. מקניגסברג
 הלך ברלינה וגם שם, כמו בכל מקום בואו, נחל כבוד גדול.
 ביום ו' אבגוסט שב מונטיפיורי לאנגליה.

בסוף שנת 1872 ערך מונט. את החשבון של ועד התמיכה
 לטובת יהודי פרס, ויהי סך הכסף אשר נאסף ואשר נשלח לפרס
 כעשרים אלף ל"ש.

בראשית שנת 1873 נודע למונט. כי בעיר סאפי (מרוקה)
 נרדפים היהודים מאת אחר השופטים, וימתר וישלח מכתב בקשה
 אל שולמן מרוקה ויזכירנה את ההבטחה אשר הבטיחו, בראיון של
 שנת 1864, להיות למחסה עו ליהודים.

כו.

ראיון עם מלך פרס. תודת קיסר רוסיה למונטיפיורי. שאלת הקולוניזציה
 באה"ק ומחשבת מונטיפיורי, התפטרות מונט. ממשרת נשיא של
 ועד שליחי הקהלות. מונט. והארכיבישוף מקנטרברי.

בחדש יוני 1873 בא השח (מלך פרס) לאנגליה, וישתמש
 מונטיפיורי במקרה זה לטובת יהודי פרס, ויבקש רשות מאת השח
 להתיצב לפניו. השח נתן לו הרשיון, וילך אליו מונט. בראש
 דיפוטציה של חברי "ועד שליחי הקהלות", ויגש לו כתב בקשה
 לטובת יהודי פרס. השח הבטיח את הדיפוטציה כי הוא דורש טוב
 לכל נתיניו וכי יתן צו לבל יעשה עוד עול ליהודים. ואחרי כן
 שלח, ביד צירו, מכתב אל מונט. לאמר: "השח צוני להודיעך
 כי קבל את כתב הבקשה אשר בו בקשת ממנו לפרוש חסרו
 וחסותו על יהודי פרס. השח דאג תמיד לשלום כל נתיניו, בלי
 הבדל מפלגה או דת, והוא ישתדל כי לא יעשה עול לעדת היהודים
 אשר בצדק תארת אותם בתור אזרחים נאמנים אוהבי שלום ועבודה".

את המכתב הזה צוה מונט. להתגם עברית ופרסית, וישלח את התרגומים לקהלות פרס להרביקם על דלתות בתי-הכנסת. לרגלי האירושיין של הנסיכה הגדולה מריה אלכסנדרובנה (בת הקיסר אלכסנדר השני) עם הרוכס מאדינבורג (בן המלכה ויקטוריה), ערך „ועד שליחי הקהלות" מכתב ברכה אל קיסר רוסיה, ומונט. הביע חפצו ללכת לפטרבורג ולהגיש בעצמו את מכתב הברכה אל הקיסר. אבל הציר הרוסי הניאו מענות כחו בדרך רחוקה כזו, והציר בעצמו שלח את מכתב הברכה אל הקיסר. אחרי ימים אחדים קבל הציר הרוסי מכתב מאת שר החיצון ברוסיה המודיעו בשם הקיסר את קבלת מכתב הברכה, ובתוך יתר הדברים אומר השר במכתבו: „ההרגשות המובעות במכתב הברכה לרגלי המקרה היקר ככה ללב אדוננו הקיסר, נגעו עמוק בנפשו. ביחוד ידע הוד מלכותו להוקיר כראוי את החפץ אשר הביע הסיר משה מונטיפיורי ללכת בעצמו לרוסיה ולהיות השליח להולכה של ברכות אחיו בני אמונתו. הוד מלכותו רצה גם הוא את השתדלותך אשר השתדלת להניא את הסיר מונט. מענות כחו בדרך רחוקה כזו. הקיסר צוני להודות לו על ידך, ולהבטיחו כי הוד מלכותו צפן בלבו את הזכרון היותר טוב מהימים אשר ישב הסיר משה בפטרבורג, וכי כאז כן תמיד יהי לבו טוב גם למונט. גם לאחיו בני אמונתו, שככה הרבה להשתדל לטובתם בהתמכרות נלהבה".

בחדש נובמבר בקר הארכיבישוף מקנטרברי (הכהן הגדול בכנסייה האנגליקנית) את בית המדרש אשר יסד מונט. ברמסנט. תכונת הבית הזה ואוצרות ספריו והכת"י והחפצים היקרים אשר בו הפליאו את לב הארכיבישוף, ויביע את שמחתו על מראה עיניו במכתב אומר כבוד ואהבה למונט. (אשר היה עצור בעת ההיא בביתו בלונדון לרגלי מות אחותו). ובאותו היום אשר נשא הארכיבישוף כוסו לחיי מונט. בבקרו בביהמ"ד, העבירו העתונים השמועה כי מת מונטיפיורי. כאשר קרא מונט. את הבדוטה הזאת בעתונים, אמר בצחוק: „תהלה לאל כי יש לאל ידי לקרא בעצמי את הידיעה הזאת, ובלי משקפים על עיני".

. בחדש אפריל 1874 הגיע אליו מכתב מראשי העדות בירו- שלים המודיעים על אדות רעב כבד שבא על אה"ק. מונט. ורעיו

מהרו לשלוח נדבותיהם לאה"ק לטובת העניים, אבל דבר השנות הרעב לעתים תכופות העיר את לב מונט. לחבל תחבולות לקדם פני הרעה לימים הבאים ולעקר שרשיה בדרך יסודי. ואחרי אשר נועץ (ע"י מכתבים) עם החכם-באשי ועם ראשי הקהלות באה"ק, בא לידי הכרה כי רק בעבודת האדמה ובהעשיה ישעו היהודים באה"ק תשועה עולמית. המחשבה הזאת, אשר בה הגה טאז בקרו באה"ק בפעם הראשונה, לקחה עתה את לבו ביתר עז וכל מעיניו היו רק בה. בזכרונותיו מיום ו' יולי הוא אומר: „שאלת הקולוניזציה באה"ק מעסיקה אותי מאד. כטוח אני כי לו הצליח לנו לאסוף את הכסף הנחוץ לזאת, אזי נושעו העם והארץ תשועה גדולה, וגם נותני הכסף היו רואים שכר בעמלם זה. אני חפץ להציע לפני „ועד שליחי הקהלות" לאסוף לתכלית זו מיליון ל"ש, ע"י מיליון מניות של ליטרה שטרלינג המניה, וכמדומה לי כי בשנה אחת אצלית לאסוף את הכסף מאחינו ב"י שבארבע כנפות הארץ".

בחדש אבגוסט, בראות מונטיפיורי כי כחו הולך ורפה, גמר להתפטר ממשמרתו הכבודה, משמרת נשיא הועד של שליחי הקהלות באנגליה. הועד נסה להשיבו ממחשבתו זו, אבל בשימם אל לב את זקנתו המופלגת ומצב בריאותו הרעוע, לא הפצירו בו עוד ויקבלו את התפטרותו. ולמען שים כבוד למונט. ולמען עשות זכר לפעולותיו במשך השנים הרבות אשר עמד בראש הועד, החליטו ליסד מפעל נכבד על שמו; ולכן בקשו ממנו שיגיד להם הוא בעצמו איזה מפעל קרוב אל לבו ביותר. ויציע מונטיפיורי לפניהם להשתדל בישוב ארץ ישראל ע"י קולוניות עבריות, וגם שם לפניהם את התכנית המפורטת בנדון זה אשר מסר לו בעת ההיא שר האלף גולר (נוצרי). הועד בחן ובדק בשים לב את התכנית הזאת, ויבא לידי הכרה כי התכנית הזאת הולכת בגדולות ובנפלאות ממנו ואין כל תקוה להוציאה אל הפועל, ולכן נואש ממנה; אבל החליט לעסוק בכבוד ראש בתקון מצבם של יהודי אה"ק, ע"י הרחבת האומנות והתעשיה, וע"י קולוניזציה אמיתית; אבל יחד עם זה החליטו כי הכסף שיאספו לתכלית זו יהי מוקדש כלו לתמיכה לאנשים החפצים באמת להתפרנס ביגיע

כפס, ובשום אופן לא יוציאו מהכסף אף פרוטה אחת ל"גדבות". אחרי אשר רצה מונטיפיורי את ההחלטות האלה, החל הועד לעסוק בשים רב בפרטי המפעל ובהאמצעים הנחוצים להוציאו לפעולות.

בחדש נובמבר הוקם בבית היתומים אשר עם בית תפלת הנוצרים ס"ט פטר, פסלו של הארכיבישוף הקנטרברי, אשר הזמין מונט. על חשבנו אצל יוצר-פסל מפורסם. הקמת הפסל נעשתה ברב פאר והדר, במעמד הארכיבישוף בעצמו ורבים מהכהנים האנגליקנים. מונט. היה עצור בביתו ע"י מחלתו, וישלח את הר"ר לוי למלא את מקומו. הארכיבישוף נאם נאום יפה בשבחו של מונטיפיורי וגם הודה אח"כ במכתב למונט. על מתנתו זו (על הפסל חרות כדברים האלה: "פסלו של הארכיבישוף מקנטרברי, הראש לכל כהני אנגליה, נתן במתנה לבית היתומים של ס"ט פטר מאת הברוניט סיר משה מונטיפיורי בשנת 1874").

אחרי החגיגה באו רבים מהכהנים אל מונטיפיורי לבקרו בביתו, ובהמשך שיחתם אתו נגעו גם בשאלת תמורת הדת של היהודים. אז הזכיר להם מונטיפיורי את הדברים אשר קרא לפני שנים רבות בספרו של תיאולוג נוצרי המדבר תוכחות עם כהני הנוצרים על השתדלותם להכניס את היהודים בכרית החדשה. "איך נוכל לדרוש מהיהודים, בתם לבב, להמיר את דתם ולעזוב את החקים אשר צוה אותם ה', ואשר הזהיר עליהם וגם שמר אותם לעשות מחוקק הדת הנוצרית ושנים עשר תלמידיו?" — כן שואל התיאולוג הנז' בספרו, וכן שאל גם מונט. את מבקריו; אבל הם לא ענו דבר.

כה.

הסמך השביעי לאה"ק. היהודים ביפו. יהודי קוקן. הצעת מונטיפיורי לתקן מצב היהודים באה"ק.

בזכרונותיו מראשית שנת 1875 אנחנו מוצאים את הרשימה הזאת: „שלחתי ק"ן ל"ש לירושלים לטובת בתי המעון מיסודו של יהודה טורא, זכר טורא לברכה, אבל עזובנו עלה לי בסך חמשת אלפים ל"ש".

מבלי שים לב אל זקנתו המופלגת ומבלי שמוע אל דברי קרוביו וידידיו, גמר מונטיפיורי לעלות עוד הפעם לאה"ק ולבחון ולברוק היטב את מצב יושביה היהודים ואת תנאי המקום, למען דעת איך להוציא לפעולות את רעיון הקולוניזציה. וביום ט"ו יוני יצא לדרך בלוית הד"ר לוי ועוד שנים מידידיו.

בכל המקומות אשר עבר התראה עם ראשי קהלות היהודים זידבר אתם על אדות הרעיון החביב לו, זה ישוב ארץ ישראל. בויניציאה הודיעה לו אשה עבריה (מרת רנדר-פרידנברג) את מחשבתה ליסד באה"ק בית-ספר אגרונומי לנשים ולהוציא ע"ז שלשים אלף פלורין לשנה. מונט. הבטיח לה להציע את הרבר לפני הועד העוסק ביסוד מפעל ל"מזכרת משה".

בויניציאה נודע לו כי החלידע פרץ בסוריה. בני לויתו הפצירו בו לעזוב ממחשבתו ללכת לאה"ק, אבל הוא עמד על דעתו ולא שמע אליהם.

המורה בבה"ס של עדת הספרדים בויניציאה הראה לו תעודה מלככת אשר מצא במקרה. התעודה הזאת היא מאת הגזבר של „קופת פדיון שבויים" שיוסדה לפנים עדת הספרדים בלונדון, והיא מודיעה כי ביום א' אייר שנת תס"ה שלח הגזבר ששים ארומים לפדיון שלשה עבדים יהודים שהוכאו לויניציאה באניה מקלטה. „התעודה הזאת" אומר מונט. „תעיד על נדיבות לבם של אבותינו הספרדים אשר הטו את הסדרם גם אל אחיהם הרחוקים".

כבואו לפורט-סעיד ובראותו מה יקר שם מחיר הפרות,
 אמר: „לוא שלחו דורשי שלום ציון גנן אירופי אל האדמה אשר
 יקנו ביפו, אזי ימצאו שוק טוב בפורט-סעיד לתבואות אדמתם".
 ביפו אסף ידיעות סמטיסטיות מקהלת ישראל בעיר הזאת
 ומיתר המקומות הקרובים, וגם התודע על דבר מחיר הקרקעות
 במסבי ירושלים. גם בקר את ה„ביירה" (זה הגן שנקנה ביפו בשנת
 תרט"ו). „האדונים יעקב אבן סימול וסמחון באו אלי וישחו אתי
 על דבר ה„ביירה". מר אבן-סימול, אשר אני קורא לו בצדק אבי
 העניים ביפו, העיר אותי על אנשים אחדים הראויים לתמיכה,
 ואשאל אותו: „מדוע לא יעסקו האנשים האלה במלאכה?" וכאשר
 התפלא על שאלתי אמרתי לו כי אני בעצמי אינני מסופק באהבתם
 לעבודה, אבל יש יהודים רבים באירופה החושבים את יהודי
 אה"ק לגרפים ועצלים הבוחרים בלחם עצלות תחת יגיע כפים,
 ולכן אני חפץ להשתמש במקרה זה להוכיח להם אמתת דעתי.
 ובכן הנני קוצב שכר מצער, למשל חצי השילינג או שילינג,
 לכל איש עני אשר יאבה לשפוך מים אל הבאר שבגננו. היחפצו
 האנשים לעשות את המלאכה הזאת? — „אני אמציא לך כרגע
 חמשים אנשים אשר יקבלו עליהם באהבה את העבודה הזאת" ענה
 אבן-סימול. ואף אמנם כבואנו אחרי שעה אל הגן מצאנו שם המון
 עניים העוסקים כבר בעבודה, בזמנם בעת עבודתם את המזמור
 קב"ח („יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך"). היום השני היה
 יום צום (י"ז תמוז), לכן החלו לעבוד בשעה מוקדמת מאד למען
 יכלו את מלאכתם במרם יגבר חום השמש. וביום השלישי בבקר
 היתה הבאר מלאה מים אשר השקו את הגן מן הקצה אל הקצה".
 כבואו לירושלים שמח מונטיפיורי מאד על הבנינים החדשים
 אשר בסביבות העיר ואשר יושביהם כלם יהודים. גם עלץ לבו
 לראות יהודים עוסקים בכל עבודה. בירושלים מצא עדה חדשה,
 עדת גורגיסטן (מיהודי קוקו שבאו לאה"ק ברשיון ממשלת רוסיה)
 אשר מספרם עלה אז למאתים נפש. אחדים מהם היו מקושטים
 באותות כבוד, וכאשר שאל אותם מונט במה זכו לאותות הכבוד
 האלה? הגידו לו כי במלחמת רוסיה עם המשרקסים הצטיינו
 יהודי קוקו בגבורתם ובאמונתם למלכם עד מאד, וכאשר באה

העיר קומאים במצור וכל יושביה נמלטו על נפשם, לא עזבו היהודים את המקום ובנפש בכף שמרו על אוצר הממשלה אשר בעיד, כי על כן נתן להם הקיסר את אותות הכבוד.

מפני חולשתו אכר עליו רופאו לזאת מהדרו ימים אחדים, לכן לא יכל לבקך בעצמו את מוסדות יהודא טורא, וישלח החתיו את הד"ר לוי, ובן שלח אותו לסיר את השדות והקרקעות המוכשרים לעבודת האדמה, והעומדים להמכר.

אחרי אשר כלה את מלאכתו בירושלים, עזב את העה"ק, וביום ט' ספטמבר שב לביתו רמסגמה.

ואלה הדברים אשר כתב מונטיפיורי על אדות מסעו האחרון הזה לאה"ק: „הכבוד אשר רחש לבי המיד לאחינו באה"ק, גדל עוד בעיני ע"י מסעי זה, אם השאלוני: „הראויים וכדאים הם להמיכה?\" אענכם: „בודאי!\" — „החפצים ומוכשרים הם לעבוד עבודה?\" — „בלי כל ספק!\". ראו נא, הנה כל הגוים וממשלותיהם מיסדים מוסדות הסדר באה"ק באלפי רבבות כסף; האמנם אנחנו היהודים נעמוד מרחוק ונאמר: „אנחנו כלנו אנשים מעשנים, אין לנו חפץ במפלגת אנשים עצלים האומרים למלא חובותיהם בחיים בהגותם יום וליילה בתורה ובהכותם לנדבות מחו"ל; ילכו נא יהודי ירושלים ויעסקו בעבודה!\" אבל אני אומר לכם כי יהודי אה"ק עוסקים בעבודה, הם עובדים יותר מהרבה אנשים שבחו"ל, כי לולא זאת כבר תמו לגוע. אבל אם מלאכתם לא תשולם כהוגן, אם אין להם שוק מיכר לפרי אדמתם, אם רעב ומגפה ומכות מדינה אחרות באות עליהם, אזי מחויבים אנחנו בני ישראל לצאת לעזרתם ולהרימם ממצבם הרע, יותר מכל הגוים.

„ואולם אם תשאלוני: „איזה דרך נבור לרוחתם ולישועתם?\" אז אענכם: „בחרו בדרכים אשר יעצו הם בעצמם, וראשית לכל בנו בתים בירושלים, קנו אדמה בסביבות ירושלים, והקימו ברחוב מרובעת שורות של בתים מתוקנים בטעם אירופי, ובתוך הרחוב יהיה בית הכנסת, בית המדרש ובית המרחץ. ולפני כל בית יהי כבר גדול לנמוע עליו זיתים, גפנים וכל מיני צמחים נחוצים, למען הרגיל את יושבי הבית לעבודת האדמה. שכר הבתים יהי מצער, ומהשכר הזה רוסד (אחרי נכוי ההוצאות למשגחה, לסופר

ולבדק הבתים) קופה של גמ"ח להלוות כסף, על יסודות בטוחים, לאומנים, לסוחרים ולעובדי אדמה ולכל העניים ההגונים. שנים אחוזים למאה תקחו מכל הלואה, והיה המס הזה להוצאות הנחוצות להנהגת הגמ"ח. ואם תצליחו לאסוף כסף רב, עד חמשים אלף ל"ש, וקניתם אדמה במסבי צפת, פקיעין, טבריה, חברון, יפו, ירושלים וחיפה, ככל חפצכם, כי אדמה רבה עומדת להמכר באה"ק, ובכל המקומות האלה תמצאו המון אנשים אשר יאבו לעבוד את האדמה".

ככל הרברים האלה ועוד כהנה וכהנה כתב מונטיפיורי אל ראשי הועד אשר עסק ביסוד מפעל ל"מזכרת משה".

כ"ט.

פעולות הועד ל"מזכרת משה". התעוררות לשוב אה"ק. השולטן עבדול-המיד זיהודים, האפגנים, בוקנספילד והקונגרים הברליני. מעשה קיטאים. התנועה האנטישמית באירופה ודעת מונטיפיורי על אדותה.

מראשית שנת 1876 עסק הועד "למזכרת משה" בשקירה רבה, ויתאסף לעתים קרובות להתייעץ איזה הדרך יוציאו חפצם אל הפועל. לאחרונה ההליטו להקדיש את הכסף שנאסף על ידם למקנה קרקעות באה"ק לבנין בתים, ובכלל לתמוך בידי עובדי אדמה ועוסקים במלאכת ידים, ולהכלית זו הפקידו באה"ק איש זריו וחרוץ בתור עושה דברם. (הד"ר לוי נותן במקום הזה דין וחשבון מפעולות ה"ועד" הזה משנת 1876 עד שנת 1887. בשנת 1883 קנו שתי הלקות אדמה מחוץ לחומת ירושלים במחיר אלף ל"ש ויעשו חווה עם שתי חברות בונים לכונן מעונות הגונים על אדמתם. החברה האחת "משכנות ישראל" מכני קהלת האשכנזים בירושלים, והחברה השנית "אהל טשה" מקהלת

הספרדים, ההנאי היסודי של החווה הוא, כי הועד מתחייב להלוות כסף להחברות הנז', בלי רבית, על הבנינים אשר יקימו. החברה "משכנות ישראל" התחייבה לכונן שמונים טעונות, וגם בהכ"נ, בארות, מרחץ ויהר צרכי הצבור; ועל זה הלוה להם הועד סך 2600 ל"ש. את הסך הזה צריך לשלם במשך ט"ו שנה, אשר אז יקומו הבנינים לאחווה להחברה, מלבד הבנינים לצרכי הצבור אשר יהיו תמיד לאחווה להועד. על הבנינים האלה יקרא שם מונטיפיורי לזכרון עולם, ואולם בנוגע לעבודת האדמה עדיין לא חשב הועד לנכון לעשות איזה דבר או להתמיכה למפעל כזה. בס"ה הוציא הועד—עד ראשית שנת 1887—סך 6.200 ל"ש על קיס בתים ובנינים באה"ק, ולטועד האמור נשאר בקופתם סך 2000 ל"ש).

ואולם עוד באחרית שנת 1875 היתה אספה רבה בלונדון להתייעץ בדבר יסוד קופה ליישוב ארץ ישראל ע"י קולוניזציה. ויהליטו לבא בדברים עם הציר הטורקי; וביום כ"א דצמבר התייצבה הדיפוטציה לפני הציר. חברי הדיפוטציה ערכו לפניו את חפצם ואת חפץ אנשים רבים באנגליה להרחיב את עבודת האדמה בסוריה ואה"ק ע"י קולוניסטים הגונים, ביחוד מבני ישראל, אשר יקדישו את חייהם לעבודת האדמה ולתעשייה, כחפץ ממשלת טורקיה אשר הביעה לפני שנים אחדות, ואחרי אשר ערכו לפניו את הטיבה אשר תביא הקולוניזציה לתקן המצב החמרי של הארץ ולאוצר הממשלה, שאלו את הציר: האם יחולו על הקולוניסטים החדשים הבאים מחו"ל כל אותן הזכויות וההנחות שהבטיחה הממשלה לתת להם בתהלה, והאם יהיה משפט אחר להם ולכל נתיני טורקיה. — הציר ענה אוהם כי הרשות לאטיגרנטים לרכוש קרקעות בכל מדינות טורקיה ולהשאיר תחת חסותם של קונסולי ממשלותיהם; ואולם אם יאבו להנות מהזכויות המיוחדות שהבטיחה הממשלה ולקבל ארמה חנם, אז עליהם להיות לנתיני טורקיה ולקבל עליהם את כל חקות הארץ. הזכויות המיוחדות אשר נתנה הממשלה לקולוניסטים הן: במשך י"ב שנים הראשונות הם חפשים מכל טיני מס וארנוניא וגם מעבודת הצבא, ורק כעבור י"ב השנים ישלמו את מס הצבא

החל על אלה שאינם עוברים בצבא; אחרי עשרים שנה תקום ארמיהם להם לצטירתה, והרשות בידם לעשות בה כטוב בעיניהם. מלבד זאת הודיע הציר כי עפ"י ה"פירמן" החדש הרחיבו עוד את זכויות הקולוניסטים בתת להם הזכות לבחור שופטים ושוטרים ושרי מסים, ולהיות המשפט לכנסיות דתיות לפקח על עסקיהן בעצמם.

כאשר נודע למונטיפיורי דבר הראיון הזה עם ציר טורקיה, ובראותו כי רבים מנכבדי העם עוסקים ברבר זה כשים לב, שמח שמחה גדולה ותחי התקוה בלבו כי עוד יבאו ימים ויצא רעיונו החביב עליו אל הפועל.

שנת 1876 עניה מאד בטעשים נכבדים בחיי מונטיפיורי, לכן אנחנו עוברים עליה בשתיקה.

בראשית שנת 1877 היה לנו מופנה כלו לעניני המזרח, בגלל מלחמת רוסיה עם טורקיה, ובהודע לו דבר העוני הגדול השורר בין אנשי הצבא של טורקיה, שלח אל הציר הטורקי נדבה הגונה לטובתם. כן שלח נדבתו לרומניה לטובת היהודים אשר גורשו מהכפרים בטחון ואסלוי, ובהשתדלותו אסף בעדם גם ועד שליחי הקהלות סכום הגון.

בחדש פברואר קבל מונטיפיורי מכתב מהציר הטורקי בלונדון, המודיע אותו כי השולטן החדש עברול-חמיד (אשר ישב על כסא המלוכה אחרי מות השולטן עברול-עוזי) צוה להודות למונטיפיורי בעד הנדבה שנדב לטובת אנשי הצבא הטורקים, ולהבטיחו כי השולטן ידאג תמיד לטובת היהודים כמו לטובת יתר נתיניו. (השולטן שמר את הבטחתו באמונה, ובימיו רמה קרן ישראל בטורקיה, ורבים מאחינו מכהנים בכהונות גדולות כפקודות הממשלה, ומשפט אחד ליהודים ולכל יושבי טורקיה, כידוע).

בחדש אפריל נודע לו כי היהודים אשר בעיר פֶּס ("פס", במרוקה) סובלים רעות רבות מהפקידים. ומונטיפיורי הביע חפצו ללכת למרוקה להשתדל לפני השולטן לטובת היהודים, אבל אחרי זמן-מה באה הבשורה כי השולטן שמע לבקשת היהודים ויבטיחם להגן עליהם ולהצילם מכף רודפיהם.

בחדש יוני הניע אליו מאה"ק קול קורא להמיכה. וינהר וישלח להם את נדבתו ביד רחבה (לירושלים לכרה שלח 307 ל"ש). בשנת 1878 העסיקה אותו המלחמה באפגניסטן, ובשמעו כי יש אומרים שהאפגנים הם ממקור ישראל החל לחקור ולדרוש על אדותם כהשוקה רבה. ואולם אחרי אשר הגידו לו עדי ראייה כי האפגנים הם בעלי מדות רעות ואכזרים נוראים, נקעה נפשו מהם. ויאמר: "אם אמת השמועה שמעבירים על אדותם, לא אוכל להאמין כי מבני שם הם וממקור ישראל".

כאשר שב הלורד ביקנספילד בשנה ההיא מהקונגרס הברליני, בא אליו מונטיפיורי להודות לו על אשר השתדל וגם הצליח לתת ליהודי רומניה שווי זכויות עם כל אורחי רומניה (ביקנספילד הכנים כברית השלום את הסעיף, אשר לפיה לא יכידו ממשלות אירופה את חופשת רומניה ועמידתה ברשות עצמה אלא בתנאי שתהן זכות אזרחים ליהודים היושבים בה. ואולם הכל יודעים עד כמה קיטה ממשלת רומניה את התנאי העקרי הזה). בשנת 1879 החרידה אותו היריעה על דבר עלילת דם

בעיר קוטאזיס (קוקו). בגדל התרגשותו הנודיע ע"י הטלגרף לפטרבורג כי הוא נכון לנסוע שמה להשתדל לפני הקיסר לטובר היהודים הנאשמים, וגם כתב אל הסניגור (ה' קופרניק) כי הוגן נכון ללכת לטיפלים, אם יהי צרך בזה. ומונטיפיורי היה אז בן צ"ו שנה! אך עד מהרה הרניע ה' קופרניק את רוחו בהודיעו אותו כי הנאשמים יצאו לע"ע זכאים בדין, וכי רק אם יבטל בית המשפט העליון (אשר הקטיגור הגיש לו תלונה על פסק-הדין) את פסק הדין, רק אז יבקשו מאת מונט. לבא לעזרהם לפטרבורג.

בשנת 1880 הודיע אותו בלייכרדר מברלין על דבר התנועה האנטישמית, ומונטיפיורי גלה דעתו על התנועה הזאת במכתב לבלייכרדר, לאמר: "הדבר אשר הודעתני על אדות התנועה האנטישמית בארצך וביתר ארצות אירופה, נוהן מקום לראגות גדולות. אך ככל זאת אקוה כי ע"י זהירות ופרישות מצדנו, וע"י התרבות ההשכלה המיוסדת על מדת הרחמים והאנושיות בין הנוצרים, יהוקן סוף כל סוף מצב אחינו. ואולם עד העת ההיא

אל נא תרפינה ידינו, נוסף נא לעבוד את עבודהנו הנכבדה, ובשעת הצורך נרים נא את רגל אמונתנו; כי עלינו לזכור תמיד כי לא בחיל ולא בכח יגבר ישראל כי אם ברוח ה' אלהי צבאות". באותה השנה השתדל וגם הצליח לטובת יהודי פרס, וגם התנדב נרכות רכות למוסדות חסד שונים בלי הבדל דת.

ל.

ה"רעמים" ברוסיה. ההתעוררות הגדולה בכל העולם לטובת הנודדים. האספה בלונדון ויסוד ועד ההמיכה. יסוד המושב "ראשון לציון". עליילת הרם באונגריה. מכתב מאת מונטיפיורי אל הגרף טיסא. ברותה נלעגה.

בשנת תרמ"א, בחדש אפריל, היה רעש הארץ על האי כיום (טורקיה) אשר עשה שמות ביושבי האי. לשמע האסון הנורא הזה אשר פגע ביחוד בעניים, מהר מונטיפיורי וישלח את גרכתו — שלש מאות ל"ש — אל הציר הטורקי בלונדון, לטובת הנוזקים, בלי הבדל דת. יחד עם זה בקש מונטיפיורי מאת הציר להכיע את רגשי הודהו לממשלת טורקיה על החסות והמגן אשר היא מנינה על היהודים היושבים באה"ק וביחוד על היושבים בבתי המעון מיסודו של יהודה טורא, העומדים מחוץ לחומת ירושלים.

השנה ההיא היתה עת רעה ליהודי רוסיה. העתונים האנגלים הביאו שמועות מחרידות (ומגוימות) על אדות ה"רעמים" והפרעות, וכלם נוכחו והוכיחו כי התנועה האנטישמית באשכנז היא שחוללה את ה"רעמים" ברוסיה; כי ראשי התנועה בגרמניא הפיצו את דעותיהם המזיקות גם ברוסיה, ושם יצאו הדעות לפעולות ירים...

עקב ה"רעמים" החלה תנועת היציאה בקרב יהודי רוסיה, צהדולי ישראל בחו"ל התאספו לאספות בערים שונות, וביחוד

באנגליה, להתייעץ מה לעשות עם הנורדים האמללים. דעות שונות נשמעו או, וביהוד לא יכלו לבא לידי הסכמה בדבר הארץ אשר אליה ילכו הנורדים; אלה יעצו ללכת לבוסניה, אלה לאמריקה, אלה — לאה"ק, ועוד כאלה... ביהוד היתה או התעוררת עיוסה בקרב יהודה אנגליה לטובה אחיהם ברוסיה, ובטובן השהתף מונט. בצערם של אחיו ביתר עז וביתר התלהבות, הישיש הנפלא הזה, אשר היה אז בן צ"ה שנה, הפיץ באמת ובתמים ללכת לפטרבורג ולהתחנן אל הקיסר בעד אחיו היהודים, וכאשר אמרו לו רעיו: איך זה יעלה על דעתך לנסוע לרוסיה ואתה זקן מופלג, הולה וחלש עד מאד? ענה אותם מונטיפיורי כדברים האלה: „אם רק יש צורך בנסיעתי, אני דורש כי ישאוני שמה, הושיבו אותי בעגלת הקיסר והניחוני אח"כ באניה, ובכואי לפטרבורג ישאוני לפני הקיסר. אין דבר אשר ימנעני מלפעול לטובת אחי האמללים, אם אדע כי אוכל לחיות להם לעזר“.

באותה השנה ההרירה אותו השמועה כי אנשי בליעל שלחו יד בנשיא אמריקה (הגנרל גרפילד), ובשמעו כי חיי גרפילד הם בסכנה, צוה ע"י הטלגרף לרבני ירושלים להתפלל בכל בתי הכנסה בעה"ק לרפואת הנשיא, וכאשר מת הנשיא כפצעיו, כתב מונט. אגרת הנהומים והשתתפות בצער אל אשת הנשיא, וגם שלח טאה ל"ש לעיר בוסטון לחלק לעניים כלי הברדל דת. מרת גרפילד וכינטורים אמריקנים רבים הודו לו במכתבים על השתתפותו בצערם.

כחדש ספטמבר הודיע אחד העתונים האנגלים, כי שלח מונט. קול קורא אל היהודים היושבים בנגב רוסיה לצאת לאמריקה וכי הבטיחם להמציא להם את האמצעים הנחוצים ליציאתם וגם להשיג את הרשיון מממשלת רוסיה. מונט. מהר להכחיש באותו העתון את הכרזתה הזאת, ובאמת לא נלה מונט. מעולם את דעתו על אדות שאלת היציאה, ולא שלח שום קול קורא ליהודי רוסיה, ואף גם לא ענה על המכתבים אשר נשלחו אליו בענין היציאה מרוסיה.

באחרית השנה הודיעו אותו מאמריקה כי באספה רבה של אזרחי הערים טרויסבורג, קתולו ולוויאנא החליטו לקרא

לנודדי רוסיה להתישב במחוזות ההם ולהכתיחם לעזרם בכל. ובכלל הגדילו האמריקנים לעשות בהתלהבותם לטובת הנודדים מרוסיה. כשמוע מונט, את הדברים האלה, אמר: "מי יתן ועשו כן לנודדים הבוחרים באה"ק להתישב עליה לשם קולוניזציה".

התנועה לעזרת הנוזקים ע"י ה"רעמים" הלכה הלך וגבור בכל העולם. הגנרל-נוברנטר בקיוב (האדון פֶאָן דֶרְנֶטְלֵן) שלח למונט, חשבון מפורט מפעולות "הועד" שנוסד, החת השגחתו, לטובת הנוזקים; לפי דברי החשבון אסף הועד עד ראשית שנת 1852 סך 218,482 רובל וכבר נתמכו יותר מחמישה אלפים נוזקים. ובלונדון נאסף עד יום כ' יאנואר ע"י בית המסחר של דזאיס כהן ובניו סך 16,658 ל"ש, וממחרת היום ההוא ערכו גדולי הנוצרים בלונדון (ובראשם הארכיבישוף הקנטרבורי והלורד שפטסבורי) בקשה אל הלורד-מֶאָר לקרא עצרה גדולה בבית "המנשן היוז". הלורד-מֶאָר נתן להם את בקשתם, וביום א' פברואר היתה האספה הגדולה (תחת ראשות הלורד מֶאָר) אשר אליה באו כל גדולי אנגליה, ראשי הכהונה האנגליקנית והקתולית, גדולי המדע והמחקר, גדולי היחס, גדולי העשירים וכו' וכו', וכלם דברו בהתלהבות עצומה לטובת היהודים. באספה הזאת הוחלט להושיב "ועד" לתמיכת היהודים הנוזקים ולעזרת הנודדים, (הועד אשר בראשו עמד הלורד מֶאָר אסף סך 108,759 ל"ש לטובת היהודים). טובן כאליו כי מונט, שמח עד מאד על הדבר הזה, ולאות תודה לאזרחי לונדון על השתתפותם בצער היהודים, שלח להלורד-מֶאָר סך חמש מאות ל"ש לטובת קופת הבנין של האוניברסיטה הלונדונית.

ומספר הנודדים הבאים לונדונה הלך ורב כמרה אשר לא פללו אנשי הועד, ביחוד גדל מספר הנודדים אשר עברו דרך לונדון לאמריקה. וירי אנשי "הועד" היו מלאות עבודה לסדר את היציאה ולתת לנודדים את מחסוריהם, וכינתים באה הפקודה כאמריקה לבלי לשלוח שמה אלא אנשים המוכשרים לעבודה ולאוטנות, — רבים מהנודדים שולחו לאה"ק, ובראשית החדש מאי התבשר מונט, כי נוסדה הקולוניה הראשונה בקרבת יפו ("ראשון לציון"), כי נקנו שם 3550 דולר אדמה במחיר 42,900 פֶרַנק.

באיתה השנה קרה המעשה הנורא הנודע בשם עלילת הדם בטיסא-אָסֶלֶר (אונגריה). וזה דבר העלילה הזאת בקצרה: נערה אונגרית—אסתר סלימוסי שמה—בת י"ד שנה, אשר שרתה בבית אחת מקרובותיה, אברה פתאם בלכתה לחנות לקנות דבר מה, וכרגע יצא הקול כי היהודים שחטו אותה לצרכי הפסח. אז הושמו יהודים רבים בבית הכלא, ובערים אחרות באונגריה פרע ההמון פרעות בישראל, ומפלגת האנטישמים בהפרלמנט האונגרי השתמשה במקרה הזה להודיע מעל כמות הפרלמנט גלוי לכל כי היהודים משתמשים בדם נוצרים לצרכי פסחם, ולראיה לדבריהם הזכירו את מעשה דמשק בשנת ה"ה, אשר רצחו היהודים נפש כהן נוצרי. כאשר נודע למונט. הדבר הזה כתב מכתב ארוך אל ראש המיניסטרים באונגריה (הגרף קלמן טיסא), ויודיעו את מעשה דמשק לאמתו ואת ה"פירמן" אשר הוציא השולטן להכחיש גלוי לכל את העלילה הנתעבה.

הכף אחרי אשר קבל טיסא את מכתב מונטיפיורי צוה לפקדי אונגריה בכל המדינה להוכיח לההמון את השקר שבעלילת הדם, ולאסור להפיץ מגלות מסיתות בין העם וגם לאסור להקהיל אספות מסיתות, היטב חרה להאנטישמים על פעולות מונטיפיורין לטובת אחיו, לטובת האמת והיושר; ומאז והלאה היו עוינים אותו, ויבדו עליו המון בדותות ועלילות שוא. באספה הכללית של האנטישמים מכל העולם שהיתה בדרֶזְדֶן בחדש ספטמבר (1882) פרסמו ראשונה את הכרותה הנלעגה, אשר כל האנטישמים בכל הארצות שבו אליה תמיד ככלב שב אל קיאו, היא הברותה כי באספה גדולה של רבנים בעיר קרקוי בשנת ה"ד הציע מונט. לפני הנאספים להתאמץ לכבוש את כל העולם ע"י ממון היהודים וע"י העתונים שבידי היהודים וכו' וכו'. — הברותה הזאת נרפסה ראשונה בעתון אנטישמי היו"ל בעיר אַלברפלד, וכאשר נודע הרבר למונטיפיורי צוה את הד"ר לוי להכחיש את הברותה באותו העתון, ולהודיע גלוי לכל כי מעולם לא היה בקרקוי, ומעולם לא השתתף באספה של רבנים ומעולם לא דבר את הדברים אשר שמו האנטישמים בפיו. העתון האנטישמי הדפים את ההבחשה ויעיר גם מצדו כי נודע לו כי

שקר הרבר. אבל יתר העתונים העבירו בכל העולם את
הברותה, טאו עד היום הזה.

לא.

מכתב ברכה מאת מונטיפיורי אל קיסר רוסיה ותשובת הקיסר,
קץ משפט טיסא אָסלר, חג הולדת מונטיפיורי במלאות לו צ"ט
שנה. „חובבי ציון“ ויסוד המושבות באה"ק. חג המאה.

בחדש מאי שנת 1883 הוחג ברוסיה חג גדול בהנהגת ברת
מלכות בראש הקיסר אלכסנדר השלישי נ"ע, וישלח מונטיפיורי
מכתב ברכה אל הקיסר, לברך אותו בשמו ובשם אחיו בני אמונתו,
וימים אחרים אח"כ קבל מונט. מאת שר החיצון ברוסיה (ה' פון
גירס) מכתב תודה בשם הקיסר על הברכה אשר ברך אותו ועל
רגשי הכבוד אשר הביע לזכר הקיסרים המנוחים אלכסנדר השני
וניקולי הראשון.

בחדש יוני החל להתברר בבית המשפט בנירניהוא דבר
המשפט של היהודים הנאשמים ברצח אסתר סולימוסי (עלילת
הדם באונגריה), ומונט. חשב לו לחובה לשלוח לכל אחד מחברי
הפרלמנט האונגרי העהקה אונגרית מהפירמן של השולטן בדבר
מעשה דמשק. רבים מחברי הפרלמנט הודו לו על זאת ויאמרו
בטכתבם אליו כי האיר את עיניהם בענין אשר לא היה ברור
להם היטב, ואולם האנטישמים לא נחו ולא שקטו, והפרופיסור
רולינג הידוע הוציא דבה על מונט. כי נדפס בירושלים ספר
בהסכמתו אשר בו נאמר כי אמנם אמת הדבר שהיהודים משתמשים
ברם נוצרים לצרכי הפסח. הר"ר לוי טהר להכחיש את השקר
הגלוי הזה, עפ"י פקורת מונט. במאמר ארוך שנדפס ביום י"ב
יולי בהעתון האנגלי „דילי מלגרף“.

ביום ג' אבגוסט הם המשפט בנירניהוזה, שנמשך ל"ב
ימים, וכל הנאשמים יצאו זכאים בדין, ובפסק הדין נאמר בפירוש
כי „עלילת הדם בכלל שקר וכזב היא“.

בשנה היא הוחג יום הולדת מונטיפיורי במלאת לו צ"ט שנה, ברב פאר והדר. מארבע כנפות הארץ הגיעו אליו מלגרות, מכתבי ברכה, שירים וגם מהנות יקרות. גם המלכה ויקטוריה ויורש העצר והרוכס האדינבורגי ברכוהו ליום הולדתו במלגרות של ברכה. מסעות מיוחדים של מסה"ב הלכו בלי חשך מלונדון לרמסנט ביום החג (ח' חשון תרמ"ד), והמון דיפוטציות ואנשים פרטיים באו לברך את הזקן היקר והנכבד. חברות צדקה (של יהודים ונוצרים) עשו משהות לעניים לכבוד היום, ואין קץ לאותות הכבוד והחבה שהראה מונט. ביום ההוא. וכל מעריציו וידידיו שמחו מאד כי ההתרגשות הגדולה של יום חגו לא הויקה למונטיפיורי ולא הוגיעה אותו. הכל אמרו כי מעולם לא נעשה ככבוד הזה לאיש פרטי, אבל הכל הודו כי הכבוד הזה הוא אטנם לפי מעבריו ואין בו כל הפרזה.

שני שבועות אח"כ הגיש לו סוד הקריה בלונדון, על ידי דיפוטציה של י"ד מונכבדי יועצי הקריה, מכתב ההלה וברכה עשוי בטוב טעם ודעת מעשה ידי אמן. הזקן הכביר לימים קבל את הדיפוטציה כפנים מאירות ובלב שמח ועל, וחברי הדיפוטציה השתוממו על כחות הנפש, על הדעת הצלולה, על הבדיחות והחריפות של הזקן שנכנס בשנת המאה לחייו.

גם בקרבו לשנת המאה לא חדל מהפנות לבו לשאלות הזמן, וביחוד למעשה הצדקה. גם עסקי החברות האקציונריות (חברת אחריות החיים וחברת מאורות הגז) שעמד בראשן עוד לקחו את לבו ויקרא את הכתבים שנשלחו אליו להתום שמו עליהם. — אך ביחוד היה לבו נתון בשנה ההיא אל התנועה שהתעוררה בישראל לישוב אה"ק, ונפשו מלאה גיל בהודע לו כי כבר נוסדו באה"ק שבע מושבות. (עוד ביום חגו, למלאת לו צ"ט שנה שלח את נדבותיו לשש הקולוניות שנמצאו אז באה"ק).

בעת ההיא עשו והצליחו „חובבי ציון" בורשה כמכירת התמונות של מונט. אשר כסף ממכרן נועד לתמיכת המושבות באה"ק, והסופר הנודע דוד גורדון הגיש למונט. בשם כ"ג קהלות ברוסיה, אלבום יפה אשר עליו חתמו ידיהם 1562 באי כחן של חמשים אגודות „חובבי ציון". ובקמפיין היתה או האספה

הגדולה של חו"צ להתייעץ בדבר יסוד מפעל ל"מזכרת משה" למלאה לו מאה שנה.

הד"ר לוי מספר כי בהתהלכו בעת ההיא ברחובות רמסנט סבוהו המיד כל העוברים בחוצות, עשיר ועני יחדו, וישאלוהו: "מה שלום הסיר משה?", ובעבור מונטיפיורי לפעמים במרכבתו ברחובות העיר נקהלו בחוצות המונים המונים לראות את פני הזקן הנכבד.

כל מעיניו היו בבהכ"נ ובבהמד"ר שיסד ברמסנט. ובבוא אליו איש מלונדון לבקרו היה שואל את האורח מיד: הראית את ביהכ"נ? הראית את ביהמד"ר? — מבלתי יכלה ללכת בעצמו לבית-מדרשו צוה לקרא לפניו בערב שבת או ביום השבת בבקר את הדרוש שיִדְרש בבית מדרשו.

בקצרת-רוח חכה לבוא ספר התורה מוילנה אשר הזמין שם אצל סופר סת"ם, כי נכסף נכסף לכתוב את הפסוק האחרון בספר התורה, כמנהגו המיד.

מרושן ענג היה בלילי שבתות, כאשר האירו נרות השבת את חדרו, וה"מנין" אשר בביתו התפלל לקבלת השבת. גם הוא שר אז את המזמורים והתפלות, ואחרי כן טעם מכוס של קדוש ויבצע את לחם השבת. בכלל היה עלו ושמח מאד בליל שבת, ולא חדל לשוחח עם המסובים על שלחנו.

עוד בראשית שנת 1884 נוסדו ברוב קהלות ישראל ועדים מיוחדים ל"מזכרת משה", לחגיגת שנת המאה לחייו. בלונדון נקראה עצרה, מטעם הלורד מאָר, בבית ה"מנשן הויז" להתייעץ על דבר החגיגה העתידה לבא. אבל עפ"י בקשת מונט. לא קמה ולא נהיתה האספה הזאת.

ביום חג המאה שלח מונט. נרכות רבות בנות מאה מאה ל"ש למוסדות ההסדר בלונדון, לאה"ק וגם לקהלות שונות בחוץ לארץ. החג הוחג ברב פאר, כל העיר רמסנט לבשה בגדי חג והרחובות התקשמו בקשומים ורגלים יפים; על דרגלים ההנוססו פתגמים מעין "לכבוד האיש אשר העם חפץ ביקרו" וכדומה. שתי קשתות-כבוד נחפות בפרחים ורגלים הוקמו בעיר. גם בית מועצות הקריה היה מפואר כרגלים לכבוד היום. והמון תהלוכות

סוכבו ברחובות העיר לכבוד ולהפארת. ביחוד הריע העם תרועת גיל כאשר העבירו את המרכבה הישנה אשר בה הלך מונטיפיורי למסעיו ברוסיה ופולין, בצרפת ואיטליה, בטרם היתה מכלת הברזל בארץ.

החגיגה החלה במעשי הצדקה. גם בלונדון גם ברמסנט נעשו משתות לאלפי עניים, וגם נחלק להם כסף ופחמים וכו'. אחרי אשר ערכו הפלה בכהכ"ג, באו כלם אל מונטיפיורי לברכו. הרב הראשי הד"ר אדלר (אשר בא מלונדון עם יתר נכבדי העדה) נשא הפלה בבית מונטיפיורי והוקן בן מאה שנה שמע את התפלה מעומד. אחרי אשר הודה מונט. לכל הבאים, נכנס הסופר טוילנה עם ספר התורה אשר כתב למונט. וישק מונטיפיורי את הספר בשמחה רבה, וכאשר גללו לפניו את הספר קרא מונט. בקול רם את ברכת הכהנים אשר נמצאה במקרה במקום אשר נפתח הספר. אז בא גם הכהן הנוצרי ויקרא מכתב תהלה וברכה באוני מונט. ואחריו באה הדיפומציה מסוד הקריה ברמסנט עם ראש האזרחים. מונט. ענד על צואר ראש האזרחים שרשרת זהב יפה (אות הכבוד לפקודה), ועליה מגן-דוד קטן אשר עליו חרותה האות מ"ם בכהב עברי, ויברך את ראש האזרחים, ויאמר: „את כל הכבוד אשר פזרם לי יותר מדי, הנני מקבל רק בהוד כבוד לאחי בני אמונתי". — בראות רופאו של מונט. כי הוקן מרבה לשיח עם כל הבאים, בקש מאתם לצאת מהחדר לבל יבולע למונטיפיורי. אז הלכו כלם לכהכ"ג ולבהמדר"ר ויערכו שם עוד הפלה.

בערב התאספו אנשי העיר וכל מעריצי מונט. וקרוביו אל המשחה הגדול אשר עשה ראש האזרחים. כל העיר הווארה באורים, ונושאי לפידים סבבו ברחובות ויעמדו לפני בית מונטיפיורי. הטלגרמות, מכתבי הברכה, השירים והמהנות אשר הגיעו למונט. כיום החג הזה, עצמו מספור. (גם חברות ה„גוררים החפשים" שבכל העולם שלחו לו את ברכותיהן).

לב.

ימי חיי מונטיפיורי האחרונים . כותו .

בראשית שנת 1885 השיב מונטיפיורי תודה במכתב לכל החברות ומוסדות הצבור של קהלת לונדון אשר שלחו לו את ברכותיהם להג המאה . ואולם לפעמים גבירה עליו חולשתו מאד , ויהי אנוס לחדול מכתוב ולרחות את המלאכה לאחר שלשה או ארבעה ימים .

ענג גדול היה לו תמיד לשמוע על דבר ארושין וחתונות , ומעולם לא נמנע משלוח מתנות יקרות לאנשים שהזמינוהו לחתונתם . פעמים רבות קבל מכתבים מאנשים צעירים לימים אשר חתמו על מכתביהם בשם „משה מונטיפיורי“ ; כי בשם הזה קראו להם אבותיהם לאות כבוד למונטיפיורי .

גם אחרי אשר מלאו לו מאה שנה , עוד נחשב מונטיפיורי בעיני רבים טבני ארצו ובחול כאיש העומד במבחר שנותיו , כי על כן הוסיפו לשאל עצתו בעניני הצבור וככל ענין נכבד , ככל אשר עשו לפני עשרים שנה . ואולם כאשר צוה מונטיפיורי לענות לשואליו הזהיר את הסופר לבל ישתמש במבטא קשה הנוהן מקום לחשוב כי דברי השואל הם לטרח עליו , גם בעת שהדברים לא ישרו באמת בעיניו .

הוא אהב מאד לפתות אה רעיו ומכריו לנסוע מעת לעת לחו"ל להענוג ולנופש , ופעמים רבות נתן להם מהנה כסף הגונה , עד מאה ל"ש , למען הדי להם היכלת לנסוע מסע הענוג . כזאת עשה גם לאנשים אשר לא יכלו כלל ליחל למהנה כזו ממנו .

בירחים האחרונים לחייו היה אומר להד"ר לוי : „אני השתדלתי תמיד לעשות את הטוב ככל יכולתי ; אין כל ספק כי פעמים רבות שגיתי , אבל אני בוטח בחסד ה' , הוא סולח לדבקים בו בלב נכנע“ . „המות“ — היה אומר אז — „דומה ליִשנה קצרה ,

אשר בהקיצנו כמנה נחליף כח ברוחניות. ככל פעם אשר אני עובר על פני האהל יעל קבר יהודית אני קורא בשים לב את הכתבת העברית אשר על הפתח: בדרך אפקיר רוחי בעת אישן ואעירה, ועם רוחי גייתי ה' לי ולא אירא. אני חפץ כי במותי ישאוני אל קברי בדרך אשר הייתי רגיל ללכת בה עם אשתי היקרה לבית הכנסת". — ויש אשר היתה דעתו ברוחה יותר, ואז היה אומר: העורך זוכר את דבר עברנו את הנהר דוינה בקרבת ריגה, עת נבקע פתאם הקרח תחת רגלינו? אכן, נסים רבים נעשו לנו במלאכותינו, יהי שם ה' סבורך על חסדיו הרבים!" — גם יש אשר החל לקרא את המזמור, "תפלה למשה"; או זמר את הפיוט החביב לו, זה הפיוט "אל נורא עלילה" שנוהגים הספרדים לשיר ביוהכ"פ קודם תפלה "נעילה".

לפעמים בשכבו בערב על מטתו ברוחה, היה מזכיר בשיחותיו עם הד"ר לוי פרטים מלבבים ממסעותיו אשר נסע עם אשתו. ביחוד אהב לדבר על מסעותיו לאה"ק, ובזכרו את השנוים לטובה שהשתנה מצב אה"ק מעת אשר נסע לירושלים בפעם הראשונה, היו פניו מאירים מגיל ונחת רוח. ואז היה אומר: "לפני חמשים שנה לא נמצאו באנגליה וצרפת רק אנשים מעטים מאד אשר מצאו איזה חפץ בעניני אה"ק; הרכה אנשים בשתי הארצות האלה היו ממלאים צחוק פיהם לשמע זכר אה"ק. ואולם כיום יש בהם רבים המגדילים לעשות לטובת אה"ק. ראה נא, כמה שנוים לטיבה נעשו בירושלים בחמשים השנים האחרונות. ומה הן חמשים שנה? רק זמן קצר מאד, בשירינו אל לב את מספר השנים הנצרכות, אפילו באירופה, לתקון המצב של איזו מפלגה בעם". — ויש אשר הסב את ראשו פתאם ושם את אצבעו על האבן מירושלים אשר היתה מונחת תחת הכר טראשותיו, ואשר עליה כתוב הפסוק "כי רצו עבדיך את אכניה ואת עפרה יחוננו", ואז אמר אל הד"ר לוי: "את האבן הזאת תניחו למראשותי בקברי. ועתה לך ואכול את ארוחת הערב, ונשתה יחד כוס יין על הזכרונות הנעימים מכל אשר ראינו ואשר השתדלנו לעשות לטובת אחינו".

בסוף החרש אפריל נרפסה בעתונים האנגלים ההודעה

הראשונה ע"ד מצב בריאותו של מונטיפיורי. ההודעה הזאת, אשר עליה חתמו הרופאים השומרים עליו יומם ולילה, אומרת כי כחותיו הולכים הלך ורפה. ואולם ימים אחדים אח"כ שב לאיתנו, וישב להפנות לבו למקרי הזמן. ובאשר הגיע חג ההולדת של המלכה ויקטוריה צוה לעשות משהה לעניי רמסגט ולמורים של בית הספר העברי בלונדון. "ובארוחת הצהרים נשא כוכו ויבקש מאת כל המסובים לשתות אתו לחיי המלכה.

בחדש יוני היה מצב בריאותו טוב מאד, עד כי יכל לחתום את שמו על שמרידהמחאה של הבנק. במרם חתם את שמו על השטר היה מנסה את כח ידו על גליון פשוט. כתב ידו היה לפעמים טוב מאד, אבל עיניו החלו לכחות, ולכן היה מבקש מאת העומדים עליו לכונן את העט אשר בידו אל המקום אשר שם צריך לחתום את שמו, ואחר חתם.

ואולם אף כי מצב בריאותו הלך ורפה, אבל לבו ורוחו עוד היו ערים לכל הדברים שענינו אותו משכבר הימים, ועוד הוסיף לקחת חבל בכל ענין הנוגע למכיריו או להתקדמות האנושיות. בחדש יולי הגיעתהו הבשורה כי רוטשילד הועל למעלת "לורד" וכי בא לשבת בין חברי הבית העליון. הבשורה הזאת שמחתהו עד מאד, ויבקש מאת מזכירו לקרא לפניו מעל העתונים את פרטי כל הרבר הזה, ויאמר כי המלכה ויקטוריה הראתה בזה אות כבוד לכל קהל ישראל.

ימים אחדים אח"כ היתה חתונת הנסיכה פאטריס (בת המלכה ויקטוריה), וישלח לה מונט. לתשורה מערכת כלי משהה לתה וקהוה עשויים כסף מקשה עם טם כסף אשר עליו חרותה כתבת עברית בזה"ל: "רבות בנות עשו חיל וצת עליית על כלנה. יושב שחקים יהל נרו על ראשך, ששון ושמחה ישיגוך; קול חתן וקול כלה. יהי שלום בחילך שלוה בארטנותיך מעתה ועד עולם, כעתרת החותם בהכנעה משה מונטיפיורי, תרמ"ה לפ"ק".

הכלה, בת המלכה, השיבה לו תודה על מתנתו במכתב מלא חבה ונעימות, ועל זאת שמח מונט. מאד. בכל יום ויום כאשר בא אליו הד"ר לוי, היה מונט. אומר

לו: העוד יש לי מה לעשות? אם כן אנא הגד לי ואעשה. אולי צריך לחתום על שטר המחאה לדבר שבצדקה, אמר נא לי ואחתום", וכאשר אמר לו הד"ר לוי כי לעת-עתה כבר מלא את כל חובותיו למוסדות החסד השונים, היה מונט. מרים את ידיו ואומר: "ברוך ה' כי היה לאל ידי לעשות זאת!"

ביום כ"ד יולי הדפיסו הרופאים בעתונים הודעה מחרידה על אדות מצב בריאותו של מונטיפיורי, מצבו הלך הלוך ורע. כאשר בא אליו הד"ר לוי ביום כ"ז יולי אהו מונט. בידו ויאמר: אל נא תעובני יקירי, אל נא תעובני, שכב אתי בחדרי". כמוכן עשה הד"ר לוי כבקשתו, ואולם בשעה האחת עשרה בערב נרדם מונט. ועפ"י בקשת קרוביו יצא הד"ר לוי מהחדר.

ואלה הדברים אשר ספר הד"ר לוי על רגעי חיי מונטיפיורי האחרונים: "בשעה השנית אחרי חצות הלילה דפק הרופא על דלת חדרי ויאמר לי כי מצב מונט. הורע מאד וספק גדול הוא אם יחיה עד הבקר. כרגע הלכתי לחדר מונט. ואמצא סביבו את בני משפחתו ומשרתיו הנאמנים, הוא נדמה כישן, אבל נשם בכבוד, ומעת לעת פקח את עיניו ויסתכל בפני הסובבים אותו. יד ימינו נחה על חזהו הימני, כאלו חש מכאוב במקום ההוא.

"טלגרמות ורצים נשלחו אל קרוביו ומיודעיו אל אנשי בית הכנסת וביהמ"ד שלו לבקשם לבוא כרגע. כאשר הגישו לו כוס לשתות יין או תמצית בשר אמר: "חכו מעט", ויתאמץ להחזיק הכוס בידו עד אשר תשוב אליו נשימתו; וכאשר שתה ורוח לו מעט, אמר: "יברככם ה', יברככם ה'!". אח"כ פנה אלי וישאלני היש לו עוד מה לעשות, ויושט את ידו כאלו חפץ לחתום על שמרי המחאה לדברים שבצדקה. בראותי כי הוא מרים את ידו, דמית כי הוא חפץ להתפלל, ואקרא באזניו את התפלות מעל הספר השמור אתו לשעת המות (כנראה הכונה לס' "מעבר יבוק"). הוא הקשיב לכל מלה ומלה, ולפעמים דוכבו שפתיו את ראשי התפלות. וכאשר חדלתי הרים את ידו לאות כי אוסיף לקרא, יאעש כחפצו.

"הרופא נגש אליו וידבר אתו, ומונט. כנראה, הכיר את כל העומדים עליו. הרופא נסה להשקותו עוד מעט יין, אבל מונט.

שתה בכבודות. יריו החלו להתקרר, אבל הוא לא נתן לכסות אותן. הוא נשאר כל העת על מנתו במינב ישיבה, נשען על בכתות.

"או באו קרוביו ומיודעיו ואנשי ביהכ"נ וביהמ"ד. גם כל משרתיו הנאמנים באו להפרד מארונם הטוב. הנאספים התפללו אתו את התפלה, "אלהי, נשמה" וכו' ואח"כ קראו אתו את הקריאה, "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד". ובהוציאו מפיו את דמלה, "אחד" עלתה נשמתו השמימה. הלב שדפק כל כך בהתלהבות לכל דבר טוב ונדיב, נדם לעולם!

"על פני המת פרושה מנוחה עליזה, שלות השקט, שלום עליון, מואר באור ערבים של שקיעת החיים המהירים והזורחים באור אהבת ה'". . .

השמועה אל מות מונט. עברה כרגע בכל העיר. ראשי האזרחים אשר ישב אז בסוד הקריה, הודיע את הדבר לכל יועצי הקריה, וכרגע החליטו להפסיק את הישיבה, וכל העיר לבשה אבל.

לג.

הלויית המת. צואת מונטיפיורי ועובנויו לדברים שבצדקה. מצבתו.

ממחרת היום בבקר היתה כל העיר עטופה סמני אבל, וכל אנשי העיר דרשו כי הלויית המת תהי בפומבי רב, למען תת היכלת לכל העם לשים כבוד לאדם הגדול, אשר אף כי היה באמת אזרח של כל העולם, בכל זאת לקח חבל גדול בעניני עיר מגוריו.

ובסוד הקריה בלונדון הודיע הלורד-מאָר כי מת, "האזרח היותר מצויין שבאזרחי לונדון" ויספר בשבחו באופן נעלה. גם כל חברי בית המועצות הרבו להלל את הנפטר, ויחליטו פה אחד לשלוח דיפוטציה מיוחדת להלויית המת ברמסנט.

תכף אחרי מות מונטיפיורי נשלחו מלגרות לכל קצוי תבל להודיע כי מת הנדיב הגדול, בכל כתי התפלה ליהודים ולנוצרים הספידו את הנפטר, והמטיפים הרבו לספר בשבחו ולשים אותו למופת לצאן מרעיתו.

זמן ההלויה נקבע ליום 31 יולי. ובין כה וכה רחצו והלבישו את המת כמנהג הספרדים. ע"פ רצונו של הנפטר וצואתו חבשו לראשו מצנפת שנארגה בעדו בירושלים, ומעל להתכריכים הניחו על שכמו את המטפחת אשר חבשה יהודית בביהכ"נ ביום חתונתם. וכן הונח בארונו, על פי רצונו, ספר זכרונות מירושלים, שטרי קבלה על מתן כסתר שנתן בחייו ואשר חפץ לקחתם אל קברו, וגם עפר אה"ק, וכו'.

ההלויה החלה בשעה השנית אחרי הצהרים. עשרה אנשים מהחברה קדישא ומירידיו נשאו את הארון. לפני הארון הלך החזן הראשי של בית הכנסת הספרדי בלונדון עם יתר החזנים מלונדון ורמסגט, וישירו מזמורי תהלים הנאותים להלויות המת. אחרי הארון הלכו בני משפחתו וגדולי היהודים והנוצרים (בהם: יוסף ספג" מונטיפיורי, ארתור כהן, הלורד רוטשילד, ח. גדליה, הלורד דוובירי, ש. מונטגו, סיר י. גולדסמיד, סיר אלברט ששון, הרב ד"ר אדלר, ועוד); אחריהם ראשי כל כתי הכנסת בלונדון ומכל קהלות אנגליה, ראש קהלת אנקונה (איטליה), צירים מירושלים ומבריסל. אחריהם הלכה הדיפוטציה של סוד הקריה בלונדון בבגדי השרד שלהם, ראש האזרחים ברמסגט (אשר נשא שרשרת הזהב שנתן לו מונט). ושני הכהנים הנוצרים שברמסגט. אחריהם חברי בית המועצות, שופטים, כהנים נוצרים, ומאות אנשים פרטיים. מלבד אלפי בני העם אשר הלכו אחרי התהלוכה הגדולה הזאת.

כאשר הגיעה התהלוכה אל בית המדרש, נשא שם הד"ר לוי (בתור המנהל הראשי של הבית) תפלה ומספר. אח"כ הובאה גופת המת אל ביהכ"נ ויניחוה לנכח ארון הקדש, והחזן יר את המזמור ט"ז וכל הקהל ענה אחריו, פסוק אחרי פסוק. מביהכ"נ נשאו את הארון אל ה"אהל" אשר כוסה כלו בפרחים יקרים, ושם הורד הארון אל הקבר...

וזה טופס הצואה של מונטיפיורי:

"צואת הסדר משה מונטיפיורי... בן יוסף ורחל מונטיפיורי ז"ל, ויותר מחמשים שנה בעלה המאושר של יהודית בת הר"ר לוי ברונט כהן ולידיה אשתו ז"ל. — ראשית דבר אני חפץ להודות לה' על אשר ברכני בהון ועשר ויזכני להנות מעשרי כל השנים הרבות האלה. ובאשר יעלה לרצון לפני ה' לקחת אותי מהעולם הזה לחיי הנצח, יכלח נא לי אבינו שבשמים את כל חטאותי וירחם על נפשי, וכן יסלחו נא לי כל האנשים אשר אולי פגעתו בכבודם. אני חפץ כי במותי יקברוני אצל קבר אשתי האהובה בה"אהל" הסמוך לבית הכנסת שלנו, וכי ההלויה שלי תהיה בלי פומבי, ככל האפשר, ושום מרכבה לא תלך אחרי ארוני.

"אני מפקיד לאפוטרופסים ולמוציאים לפעולות את דברי צואתי, את ידידי הנכבד נתנאל מאיר רוטשילד, את קרובי ארתור בנימין כהן ויוסף סבג, ואת ידידי הר"ר לוואיס לוי, ואני נותן לכל אחד מהם אלף אלף ל"ש חפשי ממס הירושה.

"אני עוזב: 3000 ל"ש בשטרות הבנק, 300 שמרי מניה של חברת אחריות החיים, ועשרת אלפים ל"ש בשטרות חברת הגז — לטובת ביהכ"ג וביהמ"ד ברמסנט שיסדתי לזכר יהודית אשתי. מלבד זאת אני עוזב לביהכ"ג ולביהמ"ד הנ"ל ארבעה ציורים שבביתי בלונדון וכל הספרים העבריים וכתבי-היד אשר לי... אני עוזב אלף אלף ל"ש בשטרות הבנק, 550 מניות של חברת האחריות וחמשת אלפים ל"ש בשטרות חברת הגז — לראשי ביהכ"ג של קהלת הספרדים בלונדון; תבואות העזבון הזה תחלקנה בכל שנה באופן כזה: שתי חמישיות תנתנה לתלמידי חכמים עניים שבכל ה"כוללים" בירושלים, ושלוש החמישיות — לת"ח עניים מכל ה"כוללים" שבעה"ק צפת, חברון ומבריה. מלבד זאת אני עוזב מאה ל"ש לחלק לת"ח עניים שבארבע הערים הגז' במשך שלשה חדשים אחרי מותי. אני עוזב לראשי ביהכ"ג של קהלת הספרדים בלונדון אלף אלף ל"ש בשטרות הבנק וחמשת אלפים ל"ש בשטרות חברת הגז לקרן קימת אשר מפריה ינתנו בכל שנה פחמים להסקה לעניים הגונים שבקהלת הספרדים ובקהלת האשכנזים. אני עוזב אלף ל"ש

לראשי בתי הכנסת המאוחדים בלונדון לטובת העניים ; ת"ק
 ל"ש, ת"ק ל"ש לבית הכנסת של קהלת הספרדים בלונדון
 ולביהכ"נ בליבורנה (איטליה) לקופת בדק הבית ; ת"ק ת"ק
 ל"ש לשני בתי החולים העברים בלונדון ; ש"ש מאות ל"ש
 לבית-החולים העברי בנורוואוד ; ר"ן ר"ן ל"ש לאגודת
 הנשים העבריות, לחברת מספיקי לחם ובשר ופהמים ולביהמ"ד
 לחכמת ישראל בלונדון ; מאתים, מאתים ל"ש לשלשה
 בתי חולים כלליים בלונדון ; מאה מאה ל"ש לששה מוסדות
 חסד כלליים (הנקובים בשמותיהם בצואה) ; ומאה מאה
 ל"ש לראשי שבעת בתי תפלה של נוצרים, לחלק לעניים
 שבעתם".

עד כאן דברי הצואה, בחלקה הנוגע לדברים שבצדקה.
 ביום ז' אדר (יום מותו של משה בן עמרם) הוקמה מצבת
 אבן-שיש על קברו של מונט, ועליה חרותים בשפת אנגליה הדברים
 האלה : "לזכר הסיר משה מונטיפיורי, ברונט, חבר לחברת
 המלכות, בעל האחוזה "סלע המזרח" ברמסגט. נולד ביום ח'
 חשון שנת תקמ"ה ונפטר ביום ט"ו מנחם אב תרמ"ה = כ"ח יולי
 1885, בשנת המאה ואחת לימי חייו" ; ומתחת לכתבת הצנגלית
 חרותה הכתבת העברית : "שויתי ה' לנגדי תמיד", הנאותה באמת
 להצדיק האמתי הזה .

יחי זכרו לנצח, והיה למופת לכל אדם מישראל בצדקתו,
 בנדיבות-לבו, בענקתו ובאהבתו את עמו ואת ארץ קדשנו !

תכן החלק השני:

ספר שלישי:

- א.** תהנה בבית רוטשילד, מכתבי בקשה מרוסיה, השתרלות מונטיפיורי לטובת יהודי רוסיה, הוא נבחר לשעריך, ... 5—9
- ב.** עניני רוסיה ומרוקה, השתרלות להשיג זכויות ליהודי אנגליה, מונטיפיורי יוצא ללכת לרוסיה, חתחתים בדרך, מונטיפיורי במיטוי וריגה, ... 9—15
- ג.** סכנת נפשות במסע החרף ברוסיה, בוא מונט, לפטרבורג, שיחות עם הגרפים נסלרודה ואוברזב, הראיון עם הקיסר ניקולי, הרעות הקדומות של הגרף קיסיליב, ... 15—23
- ד.** הגרף קיסיליב נזח יותר, מונטיפיורי נוסע לזילנה, קבלת פניו בווינה, תשובת היהודים על האשמות שטפלו עליהם, ... 23—28
- ה.** בקורים בבית המדרש ומוסדות החסד, הצטרקות היהודים על האשמות שטפלו עליהם, וילקומיר, קיבנה, ורשה, ראיון עם הנציב בורשה, ... 28—34
- ו.** השתרלות בדבר שנוי המלבוש, „החסירים“, מונטיפיורי יוצא מורשה, פזנא, ברלין ופפד"מ, מונטיפיורי שב לאנגליה, ... 34—38
- ז.** הרפורט הארוך והמפורט אשר שלח מונטיפיורי אל הגרף קיסיליב על מצב ישראל ברוסיה, זכטול האשמות אשר טפלו עליהם, ... 38—55
- ח.** הרפורט של מונטיפיורי אל הגרף אוברזב על אדות מצב החנוך של היהודים ברוסיה ופולין, ... 55—61
- ט.** הרפורט של מונטיפיורי אל הגרף קיסיליב על אדות מצב היהודים בפולין, ... 61—67
- י.** מענה הקיסר אל מונטיפיורי, מענה הגרף אוברזב, מכתב ממונטיפיורי אל הגרף קיסיליב, מונט, הועל למעלת „ברזנט“, ... 67—70

ספר רביעי:

- יא.** עלילת דם חדשה ברמשק, ראיון עם המלך לואי פיליפ, ממשלת צרפת עושה את רצון מונטיפיורי, ... 73—76
- יב.** שאלת הזכויות בהפרלמנט האנגלי, מסע לרמשק ולארץ הקדושה, עלילת דם כנגד מונטיפיורי ורעיותו, שוב מונטיפיורי לביתו, ... 76—78

יג. מצב היהודים במולדתה-ולכיה, ידיעות מעניבות כרומה, חדשות מדמשק, צעד נכבד על דרך הזכויות באנגליה, ראיון עם לואי גפוליון, היהודים בקוקו, מפעלים חדשים . . . . . 79—82

יד. יורש העצר במצרים בא לאנגליה ומתאכסן בבית מונטיפיורי, גרבות לעניי אה"ק, העובני של יהודה כורא, המסע הרביעי לאה"ק, ראיון עם השילטן, 82—86

טו. מוסדות חסד חדשים באה"ק, קנין אדמה בירושלים; דרכי הקנין ונוסח ספר המקנה, מונטיפיורי מתאכסן בהיכל פחת מצרים באלכסנדריה, המזמה לבנות מסה"ב מיפו לירושלים, כתב מלכות של השולטן, 86—91

טז. המסע החמישי לאה"ק, שימת עין על מוסדות החסד של ועד התמיכה הלונדוני, מונטיפיורי מסכים לבנות בתי מעון לעניים תחת בית החולים, 91—93

יז. בן פחת מצרים בא לבקר באנגליה ומתאכסן בבית מונטיפיורי, מעשה מורטרה, מלאכות מונטיפיורי לרומה, תוחלתו נכזבה, עלילות דם ברומה וביתר ערי ממשלת האפיפיור, הראיון עם הקרדינל אנטוניו, מונטיפיורי יוצא מרומה, ... 93—99

יח. חדשות משמחות מרוסיה, הצעת ממשלת טורקיה ע"ד ישוב אה"ק, יסוד בתי מעון לעניים בירושלים, פעולת מונטיפיורי לטובת הנוצרים הנדרפים בסוריה, עוד הפעם ענין מורטרה, ... 100—103

יט. מות יהודית מונטיפיורי, מסע מונט, לקונסטנטינפל, הראיון עם השולטן עברול-עזיו, ידיעות מעציבות מברוקה, מונטיפיורי הולך למרוקה לטובת אחיו, ... 103—106

כ. ראיון עם מלכת ספרד, פעולת מונטיפיורי בטנגיר, השתרלותו לטובת אסיר מושלמני, הראיון עם שולטן מרוקה, פקורת השולטן לטובת היהודים, מונטיפיורי שב לארצו, ... 107—110

כא. כבוד מונטיפיורי בשובו לביתו, הבטחה לחוד וקיום לחוד, פעולת מונט, לטובת יהודי פרס, המסע הששי לאה"ק, שיחות עם פחת ירושלים, תשובה נמרצה של אשה צעירה לימים, ... 110—114

כב. הספררים והאשכנזים בירושלים, עניים חונני יתומים, עלילת שקר על יהודי צפת, זמירות עבריות על הים, מונטיפיורי שב לאנגליה, 115—118

כג. שמועות רעות מפרס ומרומיניה, מונטיפיורי הולך לרומיניה לפעול לטובת אחיו, המיכת הממשלות במלאכות מונטיפיורי, סערת ההמון בבוקרשט כבוא מונטיפיורי, גבורת מונטיפיורי, העשירים והעניים, ככתב הנס"ך קארל אל מונטיפיורי, מונטיפיורי יוצא מבוקרשט, ... 118—124

- כד.** דעת מונטיפיורי על שרידי קרמוניה, פרעות חדשות ברומניה, מכתב מאת שר החיצון ברומניה אל מונטיפיורי, בשורות טובות כמרוקה, ההשתרלות להעלות את מונט, למעלת „לורד“, ... 124—128
- כה.** חנוכת בית המדרש ברסטנט, פעולות מונטיפיורי להגן על אחיו מפני עלילות עקר, בנימין פחזטא, בקורו של הפרופיסר מקס מילר ב„סוכת“ מונטיפיורי, שיחותיו ומכתביו, ... 128—131
- כו.** פעולות מונטיפיורי לטובת היהודים בפרס, מסעו לרוסיה, הראיון עם הקיסר אלכסנדר השני נ"ע, חסדי הקיסר עם מונטיפיורי, מצב היהודים ברוסיה בעת ההיא, שוב מונט, לביתו, ... 132—135
- כז.** ראיון עם מלך פרס, תודת קיסר רוסיה למונטיפיורי, שאלת הקולוניאציה באה"ק ומחשבת מונטיפיורי, התפטרות מונט, ממיסמרת נשיא של ועד שליחי הקהלות, מונט, והארכיבישוף טקנטרברי, ... 135—138
- כח.** המסע השביעי לאה"ק, היהודים ביפו, יהודי קיזו, הצעת מונטיפיורי לתקן מצב היהודים באה"ק, ... 139—142
- כט.** פעולות הועד ל„מוכרת משה“, התעוררות לשוב אה"ק, השולטן עברול-חמיד והיהודים, האפגנים, ביקספילר והקונגרים הכרליני, מעשה קוטאיס, התנועה האנטישמית באירופה ודעת מונטיפיורי על אדותה, ... 142—146
- ל.** ה„רעמים“ ברוסיה, ההתעוררות הגדולה בכל העולם לטובת הנורדים, האספה בלונדון ויסוד ועד התמיכה, יסוד המושב „ראשון לציון“, עלילת הדם באונגריה, מכתב מאת מונטיפיורי אל הגרף טיסא, ברותה נלעגה, ... 146—150
- לא.** מכתב ברכה מאת מונטיפיורי אל קיסר רוסיה וחיובת הקיסר, קץ מישפט טיסא אָסלר, תג הזלרת מונטיפיורי במלאות לו צ"ט שנה, „הובבי ציון“ ויסוד המושבות באה"ק, חג המאה, ... 150—153
- לב.** ימי חי מונטיפיורי האחרונים, מותו, ... 154—158
- לג.** הליות המת, צואת מונטיפיורי ועוביניו לרברים שבצדקה, מיצבתו, ... 158—161

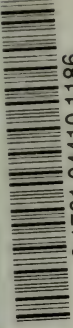

3 1761 04410 1186